Prof. A. KUENEN.

Schetsen uit de Geschiedenis van ISRAËL

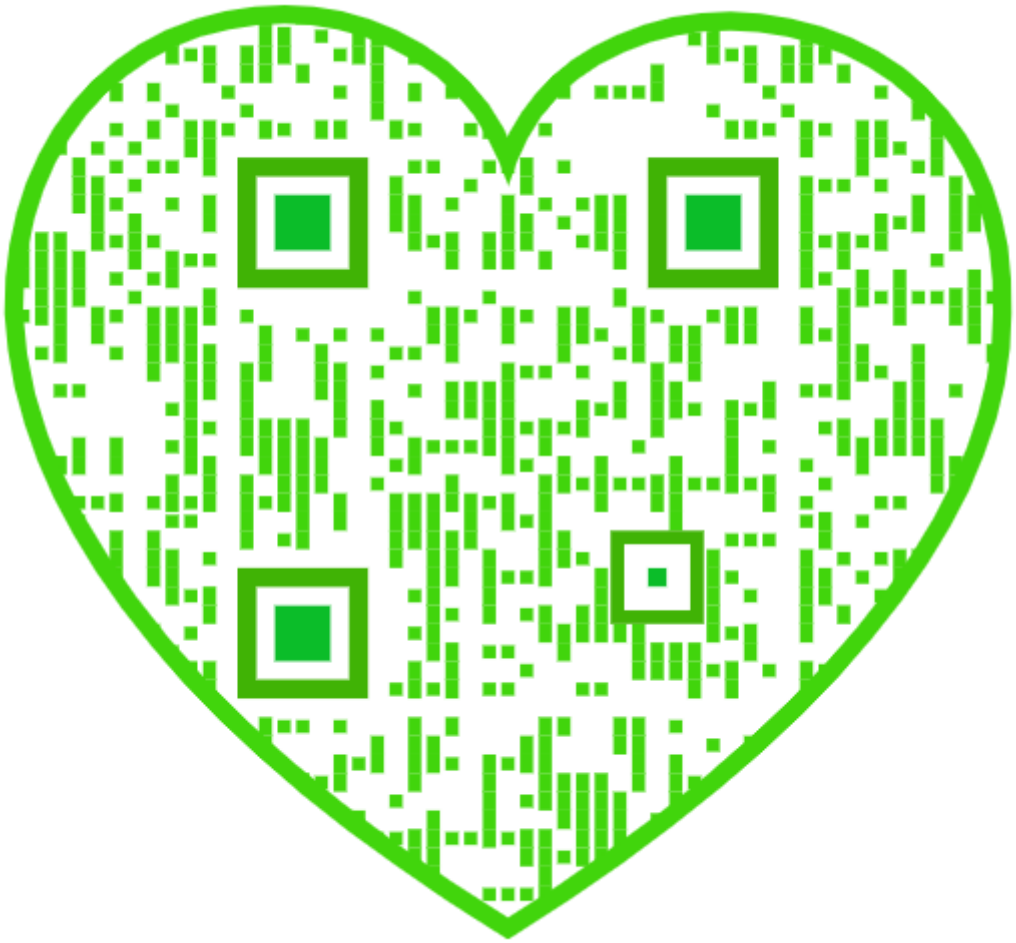

SCHETSEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN ISRAËL

DE SCHETSEN

UIT DE

GESCHIEDENIS VAN ISRAËL

VAN

wijlen Dr. A. KUENEN
Hoogleeraar te Leiden

MET PORTRET

NIJMEGEN
H. C. A. THIEME

INHOUD.

	Nieuw en Oud. Jaarg.	Blz.	Blz.
David en de Gibeonieten.	1860	29	3
De scheuring van Salomo's rijk.	1860	247	25
Oorsprong der Messiaansche verwachting . .	1861	35	46
De zeventig jaren der Babylonische ballingschap	1861	269	64
Hoe Saul koning werd over Israël.	1862	41	85
De strijd tusschen Samuël en Saul	1863	41	108
De profeet Elia.	1864	107	130
David aan het hof van Saul	1865	55	168
De hervorming van Jozia	1866	195	188
De dood van Jozia	1866	257	216
Jozua en de Gibeonieten.	1868	1	233
Eene omwenteling in het koninkrijk Juda .	1869	89	253
Twee profeten	1869	455	274
De volkstelling van David	1870	505	291
De profeet Eliza	1871	391	313
Een broederkrijg afgewend	1872	102	340
	Bibl. Mod. Theol.		
Saul's uiteinde	1873	231	355

INLEIDING.

De uitgever vraagt van mijne hand een kort woord om deze *Schetsen* van onzen leermeester en vriend bij het publiek in te leiden.

„Onzen" schrijf ik onwillekeurig; want zelden was, en is, het gevoel van gemeenschappelijken rouw en gemeenschappelijk gemis zóó sterk als bij het heengaan van K u e n e n. Bij het noemen van zijn naam zien niet alleen zijne leerlingen in den strikten zin des woords, maar allen in den lande die verlichte vroomheid, „de vrije ontwikkeling van het godsdienstig leven," voorstaan, elkander aan in het besef van onderlinge betrekking, omdat we zooveel van hem hebben genoten en — zooveel in hem hebben verloren. Sedert de slag viel die hem — te vroeg! — ons ontrukte, op 10 Dec., zijn drie, vier maanden voorbijgegaan, maar onze droefheid is niet gelenigd, de wond nog even versch.

Wèl is het thans overbodig, over zijn persoon en zijne verdiensten hier te spreken: zulks is in dagblad, weekblad, tijdschrift, in verschillenden trant en op allerlei toon, doch met zeer welsprekende eenstemmigheid geschied, op onzen bodem niet slechts, maar in de gansche Protestantsche wereld, Engeland, Amerika, Duitschland, Zwitserland, Frankrijk, alom; en een paar uitvoerige studies, van bevoegde handen, zijn nog te wachten.

Hadden we hem al was 't maar enkele jaren nog mogen behouden, totdat hij ook het derde deel zijner *Inleiding* afgewerkt en in het licht gezonden en de nieuwe vertaling van het O. T., in Jan. '85 onder zijne leiding als Revisor begonnen en sedert onafgebroken voortgezet, had helpen voltooien! — die gedachte kwam terstond bij velen op en

wil niet wijken. Doch onze droefheid, uit zeer hooge waardeering geboren, zou den schijn van ondankbaarheid op zich laden, indien wij niet zorgvuldig verzamelden, bewaarden en genoten wat wij van hem ontvangen hebben en bezitten.

Aan die onwillekeurige aandrift vooral heeft men deze uitgave te danken. De *Schetsen uit de geschiedenis van Israël* verschenen het eerst in het tijdschrift Nieuw en Oud, jaargang 1860—1872 (en de laatste, XVII, in de Bibliotheek voor Moderne theologie en letterkunde, jaargang 1873; zie verder bladz. VI, Inhoud). Meer dan eens was de wensch gerezen en uitgesproken naar een gezamenlijken herdruk; ook omdat er in de tweede uitgaaf van het Historisch-critisch onderzoek, vooral in het tweede stuk van het eerste deel, gedurig naar verwezen werd, en de twintig, dertig jaar oude jaargangen van een populair tijdschrift ter beschikking van slechts weinigen zijn. Maar nu, na zijn heengaan, deed zich die behoefte van zelf nog levendiger gevoelen en werd dat verlangen van verschillende zijden geuit — waaraan hierbij zoo goed mogelijk wordt voldaan.

Velen van middelbaren of reeds gevorderden leeftijd, niet slechts onder de predikanten, maar onder alle ontwikkelde Protestanten, zullen met mij zich nog levendig herinneren, welken indruk de *Schetsen* bij haar verschijnen op ons maakten; hoe haastig wij de aflevering grepen en opensneden, wier omslag er ons eene beloofde; hoe ze ons boeiden en bevredigden, raadselen oplosten, soms eene openbaring waren. De eerste vooral zijn in een tijd van overgang geschreven; ook dit verhoogt nog heden hare aantrekkelijkheid; wij ouderen verplaatsen ons bij de lezing onwillekeurig weer, en de jongeren denken zich zonder veel moeite, in de meeningen, twijfelingen, worstelingen van dien tijd. Hoe verdienstelijk — dit gevoelen wij thans nog meer dan toen — dat de man, die nooit de studeerkamer voor een practischen werkkring had behoeven te verlaten, toch de verplichting gevoelde, tot het groote beschaafde publiek zich te richten; dat de reeds beroemde jeugdige geleerde het niet beneden zich achtte, integendeel, het eene eer en een voorrecht rekende, de resultaten zijner wetenschap en studie te populariseeren! Het waren toen eerste, maar bij uitstek geslaagde, proeven; belangrijk,

kostbaar in hooge mate. En dat zijn ze gebleven. Wel is waar, sedert is, reeds door hare verspreiding, en door het gansche onderwijs van K u e n e n in woord en geschrift, en door talrijke zuiver wetenschappelijke of populaire bijdragen van zijne leerlingen en van anderen, in Nederland en in den vreemde, veel van het hier aangebodene althans onder godgeleerden gemeengoed geworden. Ook onder het beschaafd publiek? Dit is om meer dan ééne reden zeer te betwijfelen, bij ouderen en jongeren. En hun allereerst wordt deze gave aangeboden; al zullen ook vele godgeleerden haar met belangstelling en niet zonder vrucht ter hand nemen.

Want de *Schetsen* hebben eigenaardige en onmiskenbare verdiensten; en misschien zijn zij beter dan eenig ander zijner werken geschikt om de wezenlijke beteekenis van dezen goeden en grooten man in het licht te stellen: hier had hij gelegenheid, meer en beter dan in zijne vele streng wetenschappelijke studies, zijn vroom hart uit te spreken. Ze zijn helder als glas en eenvoudig van voorstelling: daaraan dat de betoogtrant zoo geleidelijk is en alles zoo duidelijk wordt, danken zij voor een goed deel hare populariteit. Ze geven op elke bladzijde de doorslaande blijken van zijn gescherpten waarheidszin en van zijne nooit verflauwde waarheidsliefde; en ze wekken en versterken die beide bij de lezers. Welk eene scherpzinnigheid! niets ontgaat aan zijn blik; welk eene volledigheid! van alle kanten wordt het onderwerp behandeld; welk eene omzichtigheid! nergens eene leemte in de bewijsvoering; ten slotte wordt elke pas den tegenstander afgesneden; geen uitvlucht baat. Ja, hij is onwederstaanbaar; dat is — niet alleen hier! — gebleken: de wetenschappelijke orthodoxie heeft op het terrein der O. Testamentische studie de vlag moeten strijken, de resultaten van K u e n e n en zijne medearbeiders aanvaarden. Welk een triomf, door dezen priester der wetenschap aan de waarheid over het eeuwenoud en ingeworteld vooroordeel verschaft!

Maar wat ons niet minder aantrekt, deze *Schetsen* dragen een godsdienstigen stempel. Niet enkel door eene stichtelijke opmerking hier of daar aan het slot. Neen, de doorgaande toon, de geest dien zij ademen, getuigt van godsdienstige gezindheid van de echte soort. Wie het voorrecht hebben gemist, K u e n e n persoonlijk te kennen, mogen hier eenige,

zij 't ook schrale, vergoeding vinden; hier, zou 'k zeggen, hebt gij hem geheel. En hier leert hij, de waarlijk vrome geleerde, u den Bijbel, het klassieke boek van den godsdienst, allereerst het O. T., de verzameling van oorkonden van Israëls godsdienst, in zijne wording, inhoud, strekking, waarde begrijpen, gebruiken, genieten. En juist omdat de nieuwe vertaling nog wel eenige jaren op zich zal laten wachten, eer zij — helaas! zonder hem ten einde gebracht — geheel voltooid, den volke kan worden aangeboden, zal de herdruk dezer *Schetsen*, in zekeren zin als eene voorbereiding, of inleiding, tot het gebruik dier vertaling te beschouwen, des te welkomer zijn.

Tegen dien herdruk bestond intusschen één bezwaar, hetwelk hier niet onvermeld mag blijven. Had hij zelf dien mogen bezorgen, hij zou buiten eenigen twijfel veel gewijzigd hebben; hij dacht er nooit aan, in zijne studie stil te staan of zich bij de verkregen uitkomsten neder te leggen; steeds werd het onderzoek voortgezet, geene gelegenheid om eigen werk te verbeteren prijsgegeven [1]); de tweede uitgave van zijn hoofdwerk, de inleiding op het O. T., mocht eene „geheel omgewerkte" heeten. Maar tot het aanbrengen van die wijzigingen had geen ander het recht; buitendien, zelfs in die gevallen waarin zijne geschriften tot op het tijdstip toen de pen hem uit de hand is gevallen ons volle zekerheid omtrent zijne latere meeningen schenken, waar zou men de grenslijn moeten trekken, wat te verbeteren en wat te laten staan? Alles is dus, op verbetering in de spelling na, onveranderd gebleven. Bijgevolg heeft de deskundige bij de lezing, behalve het eigenaardig karakter van den hier aangeboden arbeid, ook de dagteekening der verschillende schetsen in aanmerking te nemen. Trouwens het zijn alle min of meer ondergeschikte punten, waarop wij hier het oog hebben. Wij willen eenige noemen. Allereerst de tijdrekening: volgens het ook met zijne medewerking en goedkeuring bij de nieuwe vertaling van het O. T. aangenomen stelsel zou bijv. op bl. 65 moeten gelezen worden 627 voor 629, 609 voor 610, 598 voor 599, 597 voor 599, 586 voor 588, 605—4 voor 607—6; en eveneens bl. 68, 70, 72, 73, 75, 77, 78; bl. 269, 841 voor 878;

[1]) Men zie de aant. bl. 252 v.

bl. 324, 859, voor 895; bl. 325, 847 voor 884. 802—787 voor 839—823; bl. 330, 847—803 voor 884—839; bl. 335, 750 voor 780; enz. Verder, nadat steeds van „den Heer", of van „God", was gesproken, begint bl. 134 het gebruik van den Israëlietischen godsnaam Jahwe — in *Nieuw en Oud* 1864, bl. 111, stond hier nog, onder nadrukkelijk protest, de volstrekt verwerpelijke uitspraak Jehova. Bl. 194 zou men in pl. v. „het beeld van de godin van dien naam", moeten l. „den gewijden boomstam". Bl. 57 heet Joël het oudste profetisch boek, bl. 60 de schrijver van Zach. IX—XI een tijdgenoot van Hozea, die van Zach. XII—XIV (ook bl. 219) een tijdgenoot van Jojakim: opvattingen, in de tweede uitgave van het *Hist. crit. ond.* verworpen. Wat wij bl. 40 lezen over „den eenvoudigen tabernakel, door het gebruik van eeuwen geheiligd"; bl. 143, over „de Baalsprofeten", alsof hun geloof niet even oprecht en vast als dat der Jahwedienaars ware; bl. 153, over Achab, als had hij „de openbare vereering van Jahwe, naar het schijnt, verboden"; zou K u e n e n stellig niet onveranderd hebben gelaten. En zoo zijn er enkele bijzonderheden meer. Zij doen echter aan de waarde van het geheel niets te kort.

En zoo wordt hier dan, allereerst aan de vrienden van den edelen ontslapene, die bij de lezing een weemoedig genot zullen smaken; voorts aan alle ontwikkelden, die voor deze onderwerpen van hoog belang oog en hart hebben en hun samenhang met de diepste levenswaarheden verstaan; ten slotte aan ons gansche Protestantsche volk, dat de eeuwen door getoond heeft, den Bijbel op den meesten prijs te stellen, eene waarlijk kostelijke gave aangeboden, die een goed onthaal moge vinden. Hij spreekt hier tot ons, ook nadat hij gestorven is. Was zijn persoon en zijn leven toonbeeld van verlichten en warmen godsdienstzin, ook dit boekske zij dienstig aan het kweeken van vrije vroomheid. Strekke het in ruimen kring tot rijken zegen!

I. HOOYKAAS.

ROTTERDAM, 25 Maart 1892.

SCHETSEN UIT DE GESCHIEDENIS VAN ISRAËL.

Dat de nieuwere theologie den Bijbel anders beschouwt en beoordeelt dan b. v. voor honderd jaren onder Protestantsche godgeleerden placht te geschieden, is een algemeen bekend feit: zeer klein zal zeker het aantal gemeenteleden zijn, die van dit verschil in Bijbelbeschouwing nog nooit iets gehoord of bemerkt hebben. Doch op de vraag: waarin bestaat dan eigenlijk het onderscheid? — moeten zeker velen het antwoord schuldig blijven. En, waarlijk, daarover verwonderen wij ons niet. Er heeft op het gebied der godgeleerdheid — en niet het minst in die vakken, welke met den Bijbel in betrekking staan — eene omwenteling plaats gegrepen, die lang voorbereid was, en eerst allengs is tot stand gekomen. Hare oorzaken zijn zeer wel aan te wijzen, maar liggen niet altijd voor de hand en vooral niet altijd binnen het bereik der gemeente. Deze kan gewoonlijk alleen kennis nemen van hare uitkomsten, die dikwerf niet door de voorstanders, maar door de vijanden dier omwenteling aan de beschaafde Christenen voorgelegd en zoo althans niet in het gunstigste daglicht geplaatst worden. Zoo ontstaat er ten aanzien van de betrekking der nieuwere theologie tot den Bijbel misverstand: zoo schrijft menigeen de volstrekt noodige

en volkomen gerechtvaardigde afwijkingen van het oude aan willekeur toe, of zelfs aan hetgeen men, met een zeer onbepaalden naam, ongeloof noemt. Anderen, slechts ten halve ten aanzien der verkregen uitkomsten voorgelicht, achten die hoogst bedenkelijk voor de rust der gemeente, ja voor het Christendom zelf. Wederom anderen zien in hetgeen hun van de nieuwere Bijbelbeschouwing wordt meegedeeld eene hoogst welkome aanleiding om den Bijbel verder te laten voor hetgeen hij is en eene zijdelingsche rechtvaardiging hunner onverschilligheid ook ten aanzien zijner zedelijke eischen.

Die toestand — wie stemt het niet aanstonds toe? — is hoogst bedenkelijk. Eene poging om de klove tusschen het overgeleverd geloof der meeste gemeenteleden en de overtuiging van vele godgeleerden te dempen, behoeft ter nauwernood eenige rechtvaardiging. Ook de steller dezer regelen wenscht aan dien gewichtigen arbeid zijne krachten te beproeven. Het is zijn voornemen niet, tot voorlichting zijner lezers in algemeene beschouwingen te treden over Bijbel en Bijbelsche geschiedenis. Hij wenscht een' anderen weg in te slaan. In eene reeks van opstellen wil hij een aantal merkwaardige voorvallen of perioden uit de geschiedenis van het Israëlietische volk, van het standpunt der nieuwere theologie, bespreken en toelichten. De geschiedenis van dat merkwaardige volk zal daarbij hoofdzaak zijn. Doch daar zij bijna alleen uit de boeken des O. Testaments kan worden gekend, zoo hangt hare behandeling met de uitlegging dier boeken ten nauwste samen en zal nu en dan ook aan deze eene ruime plaats moeten worden ingeruimd. Naardien verder de verklaring van de woorden der schrijvers en de beoordeeling hunner geloofwaardigheid dikwerf geheel of althans grootendeels afhangen van den ouderdom en de samenstelling der geschriften, die ons tot bronnen verstrekken, zoo zal meer dan eens ook dáárop de

aandacht van den lezer moeten gevestigd worden. Doch dit zal wel geene verontschuldiging behoeven. Zijn niet de wording en de ontwikkeling der Israëlietische letterkunde, waarvan ons in het O. Testament zoo kostbare overblijfselen zijn bewaard, een hoogst belangrijk bestanddeel der ontwikkelingsgeschiedenis van het Israëlietische volk zelf? Vordert niet reeds het hoofddoel, hetwelk wij ons voorstelden, dat aan de beschouwing van de letterkunde van Israël groote zorg besteed en daarvoor de noodige ruimte afgezonderd worde?

De orde, waarin de onderscheidene schetsen elkander opvolgen, zal schijnbaar willekeurig zijn. Tegen eene geregelde, chronologische behandeling der geschiedenis van Israël, in den vorm, dien wij gekozen hebben en voor het publiek, dat wij ons voorstellen, bestaan vooralsnog gewichtige bezwaren. Het zal evenwel ons streven wezen, de onderwerpen zóó te kiezen, dat zij èn in zich zelve belangrijk zijn, èn, bijeengevoegd, de meest gewichtige vragen, die ten aanzien van Israëls geschiedenis kunnen worden opgeworpen, beantwoorden.

Wij slaan ditmaal eene bladzijde des O. Testaments op, die bij eene eerste lezing weinig aantrekkelijks schijnt te bezitten, maar inderdaad zeer geschikt is — meer dan menig liefelijk tafereel — om ons de oude bedeeling, zooals zij, misschien niet in onze voorstelling, maar in de werkelijkheid bestond, te doen kennen. Wij bepalen dan onze aandacht bij

I. David en de Gibeonieten.

(2 Samuel XXI : 1—14.)

De vier laatste hoofdstukken van het tweede boek Samuel (H. XXI—XXIV) vormen een aanhangsel tot de levensgeschiedenis van David, waarin de verzamelaar van dat geschrift zoodanige bijzonderheden

omtrent dien koning heeft bijeengevoegd, die in de aaneengeschakelde beschrijving van zijn leven niet wèl konden worden opgenomen. Die bijzonderheden zijn van zeer verschillenden aard. Behalve twee aan David toegekende psalmen (2 Sam. XXII en XXIII : 1—7) vinden wij hier berichten aangaande zijne oorlogen met de Filistijnen (2 Sam. XXI : 15—22), eene naamlijst van zijne helden (2 Sam. XXIII : 8—39), eindelijk twee verhalen, waarvan het ééne betrekking heeft op een' hongersnood (2 Sam. XXI : 1—14), het andere op eene pest (2 Sam. XXIV), die onder Davids regeering woedden. Niet zonder reden voegden wij deze beide verhalen bijeen. Het is namelijk zeer waarschijnlijk, dat de verzamelaar van de boeken Samuel ze heeft ontleend aan dezelfde bron. Men maakt dit op, niet alleen uit de overeenkomst in taal en uitdrukking en in inhoud, maar ook uit het begin van H. XXIV, waar wij lezen: en de toorn des Heeren voer voort te ontsteken tegen Israël. Blijkbaar wordt in deze woorden ondersteld, dat er even te voren een bewijs van Gods ongenoegen tegen Israël was meêgedeeld: doch dit was niet geschied in H. XXII en XXIII; ook niet in H. XXI : 15—22: daarentegen wèl in H. XXI : 1—14, want — zooals ons straks nader blijken zal — de hongersnood, waarvan daar sprake is, werd insgelijks als een bewijs van Gods misnoegen aangemerkt.

Het is niet onbelangrijk, dezen oorspronkelijken samenhang tusschen 2 Sam. XXI : 1—14 en XXIV op te merken. In het eerstgenoemde verhaal ontbreekt alle nadere aanduiding van het tijdperk van Davids leven, waarover de schrijver handelt. Dat zou misschien nog aan toeval kunnen worden toegeschreven, maar nu hetzelfde verschijnsel zich ook in H. XXIV voordoet, nu wij ook ten aanzien der volkstelling in dezelfde onzekerheid verkeeren als aangaande den hongersnood —

nu is het zeker niet gewaagd te stellen, dat wij hier berichten voor ons hebben van een' schrijver, die geruimen tijd na David leefde en alzoo niet meer met zekerheid melden kon, op welk deel van 's konings regeering zijne verhalen betrekking hadden. Indien hij zelf dienaangaande nauwkeuriger ingelicht geweest was, hij zou geene reden gehad hebben om ons zijn licht te onthouden. Doch de volksoverlevering, waaruit hij zijne kennis hoogstwaarschijnlijk putte, bewaart wèl de feiten in hunne hoofdtrekken, maar niet de jaartallen en andere bijzonderheden, die daarmede op ééne lijn staan.

Doch het wordt tijd, dat wij onze aandacht bij 2 Sam. XXI : 1—14 gaan bepalen. Maar zie! al weder eene moeilijkheid stelt zich ons in den weg. Ik druk mij zeker niet te sterk uit, wanneer ik beweer, dat de Statenoverzetting van de genoemde verzen zeer duister is. Hare opheldering en verbetering zou ditmaal meer moeite kosten dan hare vervanging door eene geheel nieuwe vertaling. Ziet hier dan, hoe wij meenen den zin van het oorspronkelijke, hier en daar met behulp der oude overzettingen, juister te kunnen weergeven:

1. In de dagen van David was er een hongersnood, drie jaren achtereen, en David zocht het aangezicht des Heeren; toen zeide de Heer: „op Saul en op zijn huis rust eene bloedschuld, omdat (2) hij de Gibeonieten gedood heeft." Daarop ontbood David de Gibeonieten en zeide tot hen: (de Gibeonieten nu behoorden niet tot de kinderen Israëls, maar tot de overblijfselen der Amorieten; en de kinderen Israëls hadden met hen een verbond bezworen; maar Saul had getracht hen uit te roeien, in zijnen ijver voor de (3) kinderen van Israël en van Juda). David dan zeide tot de Gibeonieten: „wat zal ik u doen en waarmede zal ik [u] verzoenen, opdat gij over het erfdeel des Heeren den zegen uitspreekt?" 4. En de Gibeonieten zeiden tot hem: „wij hebben geene zaak van zilver of goud met Saul en met zijn huis, en het staat ons niet vrij iemand in Israël te dooden." En David sprak: „wat gij (5) zeggen zult, dat zal ik u doen!" Toen zeiden zij tot den koning: „de man, die ons heeft verdelgd en voornemens was ons uit te roeien, zóó dat wij niet meer zouden bestaan op het gansche

(6) gebied van Israël: — men geve ons zeven mannen uit zijne zonen, opdat wij die den Heere kruisigen te Gibea, Sauls [geboorteplaats], op den berg des Heeren." En de koning sprak: „ik zal (7) ze geven." En de koning spaarde Mephiboseth, den zoon van Jonathan, den zoon van Saul, wegens het bij den Heer bezworen verbond, dat tusschen hen bestond, tusschen David en Jonathan, (8) den zoon van Saul. Doch de koning nam de twee zonen van Rizpa, dochter van Aja, die zij Saul gebaard had, Armoni en Mephibozeth, en de vijf zonen van Merab, dochter van Saul, die zij (9) Adriël, zoon van Barzillai, van Mehola, had gebaard, en hij gaf ze over aan de Gibeonieten, die hen kruisigden op den berg, voor het aangezicht des Heeren, en deze zeven vielen te gelijk. Zij nu werden gedood in de eerste dagen van den oogst, bij het begin van (10) den gerstenoogst; en Rizpa, dochter van Aja, nam het treurgewaad en breidde dat voor zich uit op de rots, van het begin van den oogst af, totdat er regen uit den hemel op hen nederviel, en zij verhinderde de vogelen des hemels om zich op hen neder te zetten (11) des daags, en het gedierte des velds des nachts. Toen boodschapte men aan David wat Rizpa, de dochter van Aja, de bijzit (12) van Saul, gedaan had: en David ging en nam de beenderen van Saul en de beenderen van Jonathan, zijn zoon, van de inwoners van Jabes in Gilead, die ze weggeroofd hadden van het plein in Beth-San, waar de Filistijnen ze hadden opgehangen, ten (13) dage dat de Filistijnen Saul versloegen te Gilboa. En hij vervoerde van daar de beenderen van Saul en de beenderen van Jonathan zijn zoon, en men verzamelde de beenderen der gekrui- (14) sigden, en men begroef het gebeente van Saul en van zijn zoon Jonathan [en het gebeente der gekruisigden] in het land van Benjamin, te Sela, in het graf van Kis, zijnen vader, en volbracht alles wat de koning geboden had: en daarna werd God met het land verzoend.

Het is bekend, dat David aanstonds na zijne troonsbeklimming vele en zware oorlogen te voeren had tegen verschillende omliggende volkeren. Misschien had hij die reeds gelukkig mogen ten einde brengen, misschien ook was hij nog daarmede bezig — toen gedurende drie achtereenvolgende jaren de oogst geheel of althans grootendeels mislukte, zoodat er allerwegen in zijn rijk gebrek aan levensmiddelen begon te ontstaan. Aan welke oorzaken die schrale oogsten moeten worden toegeschreven, weten wij niet; waarschijnlijk aan het uitblijven van den vroegen of najaarsregen, misschien ook aan

verwoestingen, door sprinkhanen aangericht. Van de verslagenheid, door zoodanige volksrampen onder Israël te weeg gebracht, heeft de profeet Joël (H. I : 1—II : 17) ons een aanschouwelijk beeld ontworpen. Zonder twijfel was zij ook ditmaal groot en algemeen. Niet alleen zag men de toekomst met bezorgdheid te gemoet; men hield zich ook overtuigd, dat de Heer op zijn volk vertoornd was en dat er aan afwending van het kwaad niet te denken viel, zoolang de oorzaak van Gods misnoegen niet was weggenomen. Ook David deelde in dat volksgeloof en — zoo lezen wij vs. 1 — hij zocht het aangezicht des Heeren. Deze uitdrukking is vatbaar voor meer dan ééne opvatting. Een Israëliet kon Gods aangezicht zoeken allereerst in het gebed, maar ook door zich tot een' tolk van God, tot den Hoogepriester of tot een' profeet te wenden. Mag David misschien meer dan eens om afwending van de vreeselijke volksramp gebeden hebben — het verhaal gewaagt daarvan hier ter plaatse niet: immers het deelt ons aanstonds een antwoord mede, dat David van God ontving, waaruit volgt, dat hij de godspraak — hetzij dan den Hoogepriester, hetzij een' profeet — geraadpleegd heeft. De geschiedschrijver treedt niet in nadere bijzonderheden; eenvoudigweg schrijft hij: toen zeide de Heer, zonder dat hij ons mededeelt, wie ditmaal als verkondiger van Gods woord en wil optrad. Het moet dus onbeslist blijven, tot wien de koning zich wendde, en dat te meer, daar zijne levensgeschiedenis ons leert, dat hij zoowel de priesters als de profeten bij zich toeliet en van hunne tusschenkomst zich bediende (verg. 1 Sam. XXIII: 6 verv.; XXX: 7 verv. — 1 Sam. XXII: 5; 2 Sam. VII). Daarentegen staat het volkomen vast, dat David aan de godspraak — priester of profeet — de vraag voorlegde, reeds door het verband aangeduid: welke is de oorzaak van de ramp, waardoor nu drie jaren achtereen mijn volk bezocht

wordt? Op geene andere vraag slaat het antwoord, dat hij ontving: Op Saul en op zijn huis rust eene bloedschuld, omdat hij de Gibeonieten gedood heeft.

De geschiedschrijver acht het noodig, dit antwoord der godspraak door eene korte historische aanteekening (vs. 2) toe te lichten. In het boek Jozua (H. IX) wordt ons uitvoerig verhaald, door welke krijgslist de bewoners der aanzienlijke Kanaänietische stad Gibeon, tijdens de verovering des lands door Jozua, zich wisten te beveiligen voor het gevaar van met de overige volksstammen, in Kanaän gevestigd, door Israël te worden uitgeroeid. Zij deden zich voor als bewoners eener verafgelegen landstreek en slaagden er alzoo in, om een plechtig verbond te sluiten met de vertegenwoordigers van het Israëlietische volk. Later werd hun bedrog natuurlijk ontdekt. Doch men achtte zich gebonden door het met hen aangegaan en bezworen verdrag en besloot hen niet uit te roeien: de Gibeonieten werden gespaard, maar van hunne vrijheid beroofd en als slaven aan het nationale heiligdom toegewezen. Of zij gedurende het Richteren-tijdvak in dien toestand van afhankelijkheid bleven verkeeren, dan wel — hetgeen niet onwaarschijnlijk is — zich meerdere vrijheid wisten te verwerven, wordt ons niet gemeld. Ook de aanleiding tot de poging, door Saul aangewend, om hen geheel te verdelgen kennen wij niet. Ons verhaal zelf bewijst, dat er althans sommigen hunner waren gespaard gebleven. Als grond van Sauls handelwijze noemt het (vs. 2) „zijnen ijver voor de kinderen van Israël en van Juda." Ten onrechte heeft men derhalve gemeend, dat hij zich en de zijnen met de bezittingen der Gibeonieten wilde verrijken. Waarschijnlijk handelde hij uit onberaden godsdienstijver. Van elders (verg. 1 Sam. XXVIII: 3b) weten wij, dat hij althans getracht heeft de heidensche waarzeggers en toovenaars uit zijn rijk te verdrijven. Ook de Gibeonieten waren heidenen: kan

dit misschien de reden geweest zijn, waarom Saul hen vervolgde? Oordeelde hij wellicht anders dan Jozua en zijne tijdgenooten over de verbindende kracht van een eed, door bedrog afgeperst? Wij kunnen hier alleen gissen. Doch het staat vast, dat de geschiedschrijver, hoewel hij Sauls daad afkeurt, haar toch uit een lofwaardig beginsel afleidt — en wij hebben geen' grond, om van dit gevoelen af te wijken.

Zoo is dan het antwoord, dat David van de godheid ontving, genoegzaam toegelicht, wat betreft de vermelding der Gibeonieten en der misdaad, door Saul tegen hen gepleegd. Wanneer wij ons in die dagen verplaatsen, dan begrijpen wij ook het verband tusschen de vraag, door den koning gesteld, en het antwoord, dat hem gegeven werd, volkomen. Naar Oostersche en ook naar Israëlietische denkbeelden had Saul door zijne vervolging der Gibeonieten eene bloedschuld op zich geladen die — wederom volgens de toenmalige denkwijze — niet alleen op hem maar ook op zijn gansche geslacht drukte, totdat aan de beleedigde partij, hier derhalve aan de overgebleven Gibeonieten, genoegdoening verschaft was. Waarschijnlijk hadden deze niet opgehouden zich te beklagen over het onrecht, hun aangedaan; de schennis van het met hen gesloten verbond had niet in het verborgene plaats gehad en zeker de verontwaardiging van velen in Israël gaande gemaakt. Die onverzoende bloedschuld, zoo luidt dan nu de godspraak, is de oorzaak der ramp, die drie jaren achtereen Israël geteisterd had: God bezocht zijn volk, omdat die schuld niet verzoend, en aan de Gibeonieten geene voldoening gegeven was.

Voorzeker, op die wijze blijkt het antwoord, aan David gegeven, hoogst natuurlijk te zijn, maar — is het ook waar? Met andere woorden: heeft inderdaad, gelijk de geschiedschrijver het voorstelt, God zelf aldus gesproken? Heeft Hij werkelijk drie jaren achtereen Zijn volk met hongersnood bezocht, omdat

op Saul en zijn geslacht eene nog onverzoende bloedschuld drukte?

Wij aarzelen geen oogenblik, deze vragen ontkennend te beantwoorden. Reeds het denkbeeld, waarvan Davids vraag uitging; het denkbeeld, dat de rampen, waardoor de enkele mensch of het volk geteisterd wordt, als bewijzen van Gods misnoegen en toorn, als straffen voor bepaalde overtredingen moeten worden aangemerkt — is evenzeer met de ervaring in strijd, als onevangelisch. Met de ervaring in strijd: het is immers onnoodig dit nog aan te wijzen? Maar ook met den geest van het Evangelie: herinneren wij ons slechts, hoe Jezus zich over dat gevoelen uitlaat! Als zijne Apostelen, bij het zien van een' blindgeborene hem vragen: „Rabbi! wie heeft gezondigd, deze of zijne ouders, dat hij blind zou geboren worden?" — dan antwoordt hij: „noch deze heeft gezondigd, noch zijne ouders." (Joh. IX: 2, 3). Bij eene andere gelegenheid laat hij zich nog duidelijker uit: men boodschapte hem, dat Pilatus eenige Galileërs te Jeruzalem gedood had; „meent gij — zoo geeft hij ten antwoord — dat deze Galileërs zondaars zijn geweest boven al de Galileërs, naardien zij dit geleden hebben? Ik zegge u: neen zij, maar indien gij u niet bekeert, zoo zult gij allen desgelijks vergaan! Of die achttien, op welke de toren in Siloam viel en hen doodde, meent gij dat deze schuldig zijn geweest boven alle menschen, die te Jeruzalem wonen! Ik zegge u: neen zij, maar indien gij u niet bekeert, zoo zult gij allen desgelijks vergaan!" (Luk. 13: 1—5). Van deze beginselen uitgaande zou Jezus in den driejarigen hongersnood wèl eene krachtige opwekking tot bekeering, maar geenszins een bewijs van de verdorvenheid van Israël gezien hebben — en natuurlijk nog veel minder de straf voor eene overtreding door Saul begaan. Ja, voorzeker! God straft reeds hier op aarde de zonden der menschen. Maar, zoo dikwerf Hij dat doet, bestaat

er overeenstemming en samenhang tusschen het gepleegde kwaad en de straf, door Hem beschikt. Hier — wij erkennen het allen — hier ontbreekt zoo wel het een als het ander. Hier zou een onschuldig volk de straf dragen eener misdaad, misschien reeds twintig jaren vroeger begaan, en waaraan het geen deel hoegenaamd had. Op ons Christelijk standpunt kunnen wij dan geen oogenblik weifelen in ons oordeel over de godspraak, hier medegedeeld: zij kan of mag niet worden erkend als de uitdrukking van Gods gedachte of wil; eene godspraak, in den waren zin des woords, is zij niet.

Maar wat is zij dan? Thans komt ons te stade wat wij zoo even opmerkten over den zin der woorden: David zocht het aangezicht des Heeren. Kan de mensch uit den aard der zaak Gods wil niet dan middellijk vernemen; heeft David een' priester of profeet geraadpleegd, en naar hem, als tolk van Gods wil, zich gevoegd — zoo bestond ook de mogelijkheid van dwaling. Zulk een priester of profeet stond, gelijk al zijne tijdgenooten, onder den invloed der volksmeeningen en — volksvooroordeelen van die dagen. Ook zijn antwoord op Davids vraag werd daardoor beheerscht. Hij gaf zijn eigen feilbaar inzicht in Gods bedoeling en wil ten beste: meer kon hij niet. De onjuistheid van dit inzicht kan hem niet ten kwade worden geduid, want hij was een kind van zijn' tijd en dwaalde met al zijne landgenooten. Doch evenmin mogen wij dat onjuiste inzicht als woord van God aanmerken, al werd het misschien reeds door den profeet of priester zelven, al wordt het zeker door den geschiedschrijver als zoodanig medegedeeld. Ook ons komt het recht toe „de geesten te beproeven, of zij uit God zijn" (1 Joh. IV : 1). En wij deden dat niet naar een willekeurigen maatstaf, maar toetsen het antwoord, door David ontvangen, aan de openbaring Gods in de geschiedenis en de verklaring daarvan door Jezus zelven gegeven.

Wat overigens in deze wijze van oordeelen nog vreemd zou kunnen schijnen, zal door het vervolg onzer beschouwing van zelf worden opgehelderd.

Wij keeren thans tot het geschiedverhaal terug.

Voor David had het denkbeeld, dat de hongersnood met den onverzoenden moord der Gibeonieten in verband stond, niets aanstootelijks, want het was, gelijk wij zagen, met de denkwijze van dien tijd geheel in overeenstemming. Hij ontbiedt aanstonds de Gibeonieten en vraagt hun, welke voldoening zij verlangen. Zij geven hem eerst een ontwijkend antwoord (vs. 4), welks zin hierop neerkomt: „de misdaad, door Saul tegen ons gepleegd, is van dien aard, dat wij ons niet mogen laten afkoopen; alleen door bloed kan zij verzoend worden; doch wij behooren niet tot Israël en worden als bewoners van dit land alleenlijk geduld; wij hebben dus geene vrijheid om eenig Israëliet te dooden en zijn niet in staat, om ons voldoening te verschaffen." Eerst toen David zich bereid verklaard had, om hunnen eisch in te willigen, spraken de Gibeonieten dien uit: zeven afstammelingen van Saul moesten hun worden uitgeleverd, opdat zij, op de aan God gewijde hoogte nabij Gibea, Sauls vaderstad, hunne lijken „voor het aangezicht des Heeren" konden ophangen. Terstond willigt de koning hunne vordering in en geeft hij bevel, dat zeven van Sauls afstammelingen aan de beleedigden worden overgeleverd. Hij verschoonde Mephiboseth, den zoon van Jonathan, om de vriendschap, waarmede hij aan diens vader was verbonden geweest: zoo werd de trouw, waarmede de edele koningszoon de belangen van zijnen vriend behartigd had, hem in zijn eenig overgebleven kind vergolden. Doch de overige nakomelingen van Saul waren zoo gelukkig niet, van Jonathan af te stammen. Vijf zonen van Merab, Sauls oudste dochter, en twee zonen van Saul zelven, bij Rizpa zijne bijzit verwekt, werden aan de Gibeonieten overgegeven, die hen

doodden en hunne lichamen bij Gibea „voor het aangezicht des Heeren" kruisigden. En — voegt de geschiedschrijver, met treffenden eenvoud, er bij — „DEZE ZEVEN VIELEN TE GELIJK."

Hier staan wij weder eenige oogenblikken stil. Wat ons betreft, wij kunnen David niet hard vallen om de bereidvaardigheid, waarmede hij den eisch der Gibeonieten inwilligde. Men heeft hem dat van meer dan ééne zijde ten kwade geduid; men heeft zelfs gemeend, dat hij niet ongaarne deze gelegenheid of dit voorwendsel aangreep, om zich van Sauls geslacht, dat nog altijd vele aanhangers telde, te ontdoen. Doch voor deze verdenking bestaat niet de minste grond. David kon niet wel anders handelen, nadat hij eenmaal op gezag der door hem geraadpleegde godspraak had aangenomen, dat de hongersnood een bewijs was van Gods misnoegen over het weigeren van voldoening aan de bewoners van Gibeon. Staande onder den invloed dier overtuiging mocht hij als koning geen oogenblik aarzelen, om dat offer te brengen aan het welzijn van zijn volk. Maar verder kunnen wij onmogelijk gaan. Den eisch der Gibeonieten te billijken of dien in overeenstemming te achten met de rechtvaardigheid Gods — dat zou verloochening zijn onzer welgegronde, christelijke overtuiging. Door den mond van Jezus spreekt God tot ons: „hebt uwe vijanden lief; zegent ze die u vervloeken; doet wel dengenen, die u haten, opdat gij moogt kinderen zijn van uwen Vader in de hemelen" (Matth. V: 44, 45), en ons geweten zegt ons, dat deze de waarachtige en volkomene wil Gods is. Doch dan kan ook diezelfde God nooit begeerd hebben, dat de Gibeonieten het door hen geleden kwaad verhaalden op hunnen vijand, veelmin op diens onschuldige afstammelingen, die, toen de misdaad gepleegd werd, nog niet of nauwelijks geboren waren. Dien God kon het offer, te Gibea gebracht, nooit welgevallig zijn. In Zijne oogen moest de daad, waartoe David — zij het dan

ook volkomen ter goeder trouw — zijne toestemming en medewerking verleende, onrecht, gruwelijk onrecht wezen.

Doch wij behoeven ons, om dit ons oordeel te rechtvaardigen, niet op Evangelisch standpunt te plaatsen. Reeds volgens de denkbeelden der hooger ontwikkelden onder Israël, hebben de Gibeonieten onrecht geëischt, heeft David onrecht gepleegd. Kan dit bewezen worden, dan blijkt het duidelijker nog dan vroeger, dat de profeet of priester, door den koning geraadpleegd, niet den zuiveren wil Gods verkondigde, maar zijn eigen gebrekkig inzicht in Gods wil voordroeg: immers Gods gerechtigheid is even onveranderlijk als Zijn wezen; alleen 's menschen denkbeelden omtrent hetgeen die gerechtigheid vordert zijn voor wijziging vatbaar. Welnu, dat de Israëlieten, na Davids tijd, zich meer zuivere voorstellingen hebben gevormd aangaande de rechtvaardigheid in het algemeen en die van God in het bijzonder, blijkt uit het O. Testament zelf op onweersprekelijke wijze. In het boek Deuteronomium (1) wordt als regel voor de menschelijke rechtspleging vastgesteld (H. XXIV : 16): „de vaders zullen niet gedood wor-

(1) Men verwondere zich niet, dat het boek Deuteronomium hier onder de latere geschriften geplaatst en alzoo niet als Mozaïsch (d. i. door Mozes geschreven) wordt aangemerkt. Bij eene andere gelegenheid zal worden aangetoond, dat het gevoelen van vele geleerden, die het ontstaan van dit boek eerst in de 7de eeuw vóór onze jaartelling, onder de regeering van Koning Manasse, stellen, op stevigen grondslag rust. Verg. het Bijbelsch Woordenboek voor het Chr. gezin II : 597 en elders. Over het algemeen blijkt ook uit ons geschiedverhaal, dat vele wetten, in de Mozaïsche boeken bewaard, eerst geruimen tijd na Mozes werden opgeteekend. De voorschriften omtrent den bloedwreker (Num. XXXV : 9—34) gaan uit van de onderstelling, dat deze alleen recht heeft om den moordenaar zelven van zijnen nabestaande te dooden; zij spreken althans volstrekt niet van diens kinderen. Indien deze bepalingen in Davids tijd bestaan hadden, zou hij dan zonder aarzeling den eisch der Gibeonieten hebben ingewilligd?

den met de kinderen en de kinderen zullen niet gedood worden met de vaders: een ieder zal om zijne zonden sterven." En de profeet Ezechiël verklaart uitdrukkelijk (H. XVIII : 20): „de ziel, die zondigt, zij zal sterven; de zoon zal niet dragen de ongerechtigheid des vaders, en de vader zal niet dragen de ongerechtigheid des zoons: de gerechtigheid des rechtvaardigen zal op hem zijn en de goddeloosheid des goddeloozen zal op hem zijn (d. i. hem en hem-alléén worden toegerekend en vergolden)." Het geheele achttiende hoofdstuk van Ezechiël behelst eene ontwikkeling van dit denkbeeld, in vs. 20 uitgesproken: den profeet is het daarbij niet alleen te doen om de menschelijke rechtspleging, maar ook, ja hoofdzakelijk om Gods rechtvaardigheid: zijn geheele betoog strekt tot wederlegging van het beweren, dat God de kinderen zou doen boeten voor het kwaad, door hunne vaderen bedreven.

Doch ik verwacht hier eene tegenwerping, die oogenschijnlijk niet van gewicht ontbloot is. In de wet der tien geboden — zoo voert men mij te gemoet — noemt de Heer zich zelven „een naijverig God, die de misdaad der vaderen bezoekt aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde geslacht dergenen, die Hem haten." (Exod. XX : 5; Deut. V : 9). Wordt — zoo vraagt men mij — wordt door deze uitspraak Davids handelwijze niet volkomen gerechtvaardigd? En — zietdaar eene tweede vraag — hoe kan Ezechiël eene stelling uitspreken, met de grondwet van den Israëlietischen staat in lijnrechten strijd? Ik beantwoord die twee bedenkingen ieder afzonderlijk.

Davids handelwijze ten aanzien der nakomelingen van Saul wordt in geen geval door Exod. XX : 5 gerechtvaardigd. Vooreerst houde men in het oog, dat t. a. p. misschien niet eens sprake is van het bezoeken der overtreding des vaders aan de onschuldige kinderen: volgens vele schriftuitleggers wijzen de laatste woor-

den aan, dat ook de kinderen van den zondigen vader als haters van God worden voorgesteld, zoodat de straf alleen dán door het nageslacht gedragen wordt, wanneer ook de zonde des vaders in dat nageslacht erfelijk is. Ik wil evenwel gaarne erkennen, dat deze opvatting — vooral in het verband met vs. 6 — niet waarschijnlijk is. Het is althans veel natuurlijker, hier de overtuiging van den wetgever uitgedrukt te zien, dat Gods ongenoegen over de zonde zóó groot is, dat Hij haar zelfs aan de (onschuldige) nakomelingen tot in het vierde geslacht bezoekt. Doch toegegeven dat dit zoo is, dan blijft er toch nog tegen de toepassing van deze woorden op Davids gedrag een belangrijk bezwaar bestaan. Wat Exod. XX : 5 gezegd wordt heeft op God en op Hem-alléén betrekking. Al heeft het Gode behaagd, aan de zonde treurige gevolgen te verbinden, die niet slechts op den zondaar zelven drukken, maar ook op zijn nageslacht; al maakt b. v. naar Gods beschikking, de verkwister niet alleen zich zelven, maar ook zijn huisgezin en zijn nakroost ongelukkig — daaruit volgt niet, dat ook wij den misdadiger op dergelijke wijze straffen mogen, of dat David recht deed, toen hij Sauls kinderen en kleinkinderen voor de onberaden daad huns vaders deed boeten. Juist het voorbeeld van Saul is bij uitnemendheid geschikt, om het onderscheid, dat in dit opzicht tusschen God en den mensch bestaat, in het licht te stellen. Door zijne misstappen heeft Israëls eerste koning niet alleen zijne eigene kroon verspeeld, maar ook de aanspraak zijner nakomelingen op het koningschap. In zóóverre bezocht God de zonde van Saul aan zijne kinderen. Maar mocht daarom David — of wie anders ook — Sauls onschuldige zonen straffen voor eene bepaalde overtreding, door hunnen vader begaan? Ik twijfel niet, of de lezer antwoordt met mij, zonder aarzeling: neen, dat mocht hij niet; en indien hij het toch gedaan heeft, wij erkennen gaarne, dat hij zich

daarbij door de overtuiging zijns volks liet leiden en in zoover verontschuldigd kan worden; doch hetgeen hij deed, op zich zelf beschouwd, was daarom niet recht in Gods oogen en kan dus ook nooit geacht worden, op Gods bevel geschied te zijn. Met andere woorden: de godspraak, volgens welke David handelde, was niet de zuivere uitdrukking van Gods wil, maar gaf het gebrekkige inzicht van den priester of profeet in Gods bedoeling en raad terug.

De tweede vraag, die wij boven stelden, luidde: hoe kan Ezechiël ten aanzien van Gods rechtvaardigheid als woord des Heeren eene stelling uitspreken, met de grondwet van den Israëlietischen staat in lijnrechten strijd? Ik verklaar mij volkomen onbekwaam, om deze vraag te beantwoorden, tenzij ik mag aannemen, dat de Israëlietische godsmannen, Mozes niet uitgezonderd, ons niet Gods wil op onfeilbare wijze verkondigen, maar hun — dikwerf voortreffelijk, maar steeds feilbaar — inzicht in Gods wil uitspreken. Wanneer men mij deze, hoogst gewichtige stelling toegeeft, dan komen wij tot de volgende, zeer eenvoudige en ongedwongen verklaring van het verschijnsel, dat ons bezig houdt. De mensch stelt zich God voor naar zijne eigene gelijkenis: naarmate hij zelf zich meer ontwikkelt, naar die mate wordt ook zijne voorstelling van God reiner. In den beginne nu zagen de Israëlieten — en met hen de oude volken in het algemeen — volstrekt niet in, dat het onrechtvaardig was, de kinderen mede te laten boeten voor het kwaad door den vader gepleegd: men herinnere zich, hoe de overtreding van Achan niet alleen hem zelven, maar ook aan al de leden van zijn gezin den dood berokkende (Joz. VII : 24, 25). Zoolang de Israëlieten en zelfs hunne profeten op dat standpunt stonden, vormden zij zich van Gods gerechtigheid dezelfde voorstelling, die wij niet alleen Exod. XX : 5 (Deut. V : 9), maar ook Exod. XXXIV : 7; Num. XIV : 18

vinden uitgesproken : de Heer — zoo heet het daar — merkt (den schuldige) geenszins als onschuldig aan en bezoekt de ongerechtigheid der vaderen aan de kinderen, in het derde en in het vierde geslacht. In deze woorden — verzuimen wij niet het op te merken! — wordt eene onmiskenbare waarheid uitgesproken: de kinderen dragen inderdaad dikwerf de gevolgen van de zonden hunner vaderen, of, wanneer men het zoo wil uitdrukken, worden menigwerf voor het kwaad, door hunne vaderen gepleegd, gestraft. Doch — wat wij evenmin mogen voorbijzien — deze laatste wijze van spreken is oneigenlijk: voor zooverre het woord straf de toerekening van het gepleegde kwaad in zich sluit, drukt zij alleen op den misdadiger zelven, niet op zijne nakomelingen; deze laatsten dragen alleen de treurige gevolgen van de zonde, die evenwel voor hen in eigenlijken zin geene straffen meer zijn. Doch dit wordt in de zoo even aangehaalde plaatsen uit de boeken Exodus en Numeri, ook in het tweede der tien geboden, voorbijgezien, en wel juist dáárom voorbijgezien, omdat in de Israëlietische rechtspleging de straf in den regel ook aan de kinderen van den overtreder werd opgelegd, zoodat men het hoogst natuurlijk vond, dat de rechtvaardige God evenzoo handelde. Toen nu ten gevolge der toenemende beschaving de zeden onder Israël minder ruw en onmenschelijk werden, vestigde zich allengs de overtuiging, dat de regel, tot dien tijd toe in de rechtspleging gevolgd, met de rechtvaardigheid evenzeer als met de menschelijkheid in strijd was. Wanneer die overtuiging opkwam, weten wij niet, alleen dit staat vast, dat de schrijver van Deuteronomium haar was toegedaan en in zijne wetgeving heeft uitgedrukt. Men herinnert zich zijne zoo even bijgebrachte woorden (H. XXIV : 16). Is het nu niet hoogst opmerkelijk, dat diezelfde schrijver blijkbaar ook reeds over Gods rechtvaardigheid andere denkbeelden koestert dan de vroegere profeten? En volgt

daaruit niet onweersprekelijk, dat ook onder Israël de mensch zich zijnen God voorstelde naar zijne eigene gelijkenis? Het verschijnsel zelf wordt boven bedenking verheven door de merkwaardige woorden, Deut. VII : 9, 10 bewaard. Blijkbaar behelzen deze twee verzen eene navolging van Exod. XXXIV : 7 ; Num. XIV : 18, maar in plaats van hetgeen dáár over de vergelding der zonden van de vaderen aan de kinderen gezegd was, vinden wij hier de plechtige verzekering: de Heer vergeldt een ieder van hen, die Hem haten, IN ZIJN AANGEZICHT, om hem te verderven; Hij zal het Zijnen hater niet uitstellen, IN ZIJN AANGEZICHT ZAL HIJ HET HEM VERGELDEN. Waarlijk, er wordt hier over de strafoefening, ook aan den nakomeling te voltrekken, een welsprekend stilzwijgen bewaard, en wij gaan zeker niet te ver, wanneer wij stellen: de schrijver van Deuteronomium kon de denkbeelden van een vroeger tijdvak over Gods rechtvaardigheid wèl nog herhalen — gelijk hij werkelijk H. V : 9 in de wet der tien geboden doet; maar hij kon ze zich niet meer geheel toeëigenen en, waar hij zijne persoonlijke overtuiging uitspreekt, daar gaat hij ze met stilzwijgen voorbij. Zoo verwonderen wij ons dan ook niet, dat de profeten Jeremia en Ezechiël, die beiden het boek Deuteronomium kenden en ijverig gebruikten, ook in dit opzicht verwante denkbeelden uitspreken. Terwijl de eerstgenoemde zich nog bepaalt tot de belofte (H. XXXI: 29, 30), dat in de toekomst het spreekwoord: „de vaders hebben onrijpe druiven gegeten en der kinderen tanden zijn stomp geworden" — niet meer zou worden gebruikt, bestrijdt Ezechiël de waarheid van datzelfde spreekwoord ook reeds voor het tegenwoordige (H. XVIII, verg. H. XIV : 12—23). Uitgaande van de toen algemeen aangenomen denkbeelden over de menschelijke rechtvaardigheid, loochent hij alle toerekening van de deugd of ondeugd des vaders aan den zoon —

en wel somtijds in zóó sterke bewoordingen, dat hij den natuurlijken, door God gestelden samenhang tusschen het lot der ouders en dat der kinderen schijnt voorbij te zien. Hoe de profeet deze zijne opvatting met Exod. XX : 5 in overeenstemming bracht, deelt hij ons niet mede en weten wij dus ook niet. Waarschijnlijk vatte hij die woorden anders op — misschien wel zóó, als zij thans nog door vele uitleggers worden verklaard. (Verg. boven bl. 15). Doch zeker heeft Ezechiël zich over den mogelijken strijd tusschen zijne denkbeelden en de uitspraken der wet minder bekommerd, dan wij thans al licht meenen zouden. De profeet is „een man des geestes" (Hoz. IX : 7) en staat niet onder de heerschappij der letter. Vrij uit verkondigt hij de godsdienstige waarheid, zooals hij die ziet; door het getuigenis van Gods geest in zijn binnenste gevoelt hij zich verheven boven elk uitwendig gezag. Ja, het zou niet moeilijk vallen, uit de geschriften der profeten nog menig ander woord bij te brengen, dat met de letter der wettelijke voorschriften kwalijk of in het geheel niet overeenkomt.

Doch het wordt tijd, dat wij, na dezen langen uitstap, terugkeeren tot ons eigenlijk onderwerp. Bedrieg ik mij niet, dan is menige bedenking tegen onze opvatting van het verhaal, dat ons bezig houdt, door de voorafgaande beschouwing uit den weg geruimd. Ten tijde van David — ja, nog langen tijd na hem — zag men er volstrekt geene onrechtvaardigheid in, dat de kinderen met en voor de ouders straf leden. Er is dus niets vreemds in, dat de priester of profeet, door David geraadpleegd, verklaart: op Saul en op zijn huis rust eene bloedschuld. Evenmin kan het ons verwonderen, dat David die verklaring als godspraak erkent en daarnaar handelt. Hoogst natuurlijk moeten wij het achten, dat zelfs de geschiedschrijver daarin niets aanstootelijks vindt: hij stond nog niet op het standpunt,

dat door den schrijver van Deuteronomium en door Ezechiël wordt ingenomen.

Wij vatten thans den draad der geschiedenis weder op. Toen de Gibeonieten de bloedwraak aan Sauls nakomelingen voltrokken, had de gerstenoogst, die in de maand April valt, juist een' aanvang genomen. De lijken der gekruisigden — wederom in strijd met het latere wettelijke voorschrift Deut. XXI : 22, 23 — werden niet van het hout afgenomen en ter aarde besteld, maar bleven hangen, om aan de roofvogels en het wild gedierte tot spijs te verstrekken. Wij weten, hoe veel waarde de Israëliet hechtte aan eene eerlijke begrafenis. Toen Ahia, de Siloniet, zijne strafrede tegen Jerobeam uitsprak, was de laatste en niet de minste zijner bedreigingen deze: „al wie van Jerobeams geslacht in de stad sterft, de honden zullen hem verslinden, en wie sterft op het veld, de roofvogels zullen hem opeten." (1 Kon. XIV : 11). Het denkbeeld, dat ook hare onschuldige zonen dat lot zouden ondergaan, was voor Rizpa, de moeder van twee dier ongelukkigen, onverdragelijk. Het treurgewaad, waarin zij sedert de aankondiging van het lot harer kinderen gehuld was, spreidde zij voor zich uit op den heuvel, waar de kruispalen stonden opgericht; daar zette zij zich neder en hield des daags en des nachts de wacht bij de lijken harer zonen, om ze tegen het roofgedierte te beveiligen. Meer dan vier maanden lang, tot het invallen van den najaarsregen in September of October, volhardde zij — misschien door de bewoners van het nabijgelegen Gibea, Sauls voormalige woonplaats, ondersteund — in hare moeilijke en gevaarvolle taak, met eene trouw en standvastigheid, zoo als alleen de moederliefde die kan bewerken. Eindelijk zag zij hare zorgen beloond. Toen aan David geboodschapt was, wat Rizpa gedaan had, begreep hij, dat het nu tijd werd, aan de strafoefening een einde te maken. Hij verzamelde de beenderen van

Saul en Jonathan, die door de inwoners van Jabes in Gilead (verg. 1 Sam. XI) aan de Filistijnen ontrukt en voorloopig bijgezet waren, en begroef ze met het gebeente der kruiselingen, in Sauls familiegraf te Sela, op Benjamins grondgebied. Voorzeker, een schrale troost voor het bloedende moederhart, maar dan toch een troost, dat zij niet geheel te vergeefs voor de lichamen harer zonen gewaakt had, wier leven zij niet had kunnen redden. Was ook hun dood de dood eens misdadigers geweest, hunne begrafenis bezegelde hunne onschuld.

Ondertusschen was de najaarsregen in rijken overvloed neergevallen, en de landman, terwijl hij het zaad uitstrooide in den mild gedrenkten akker, mocht de blijde hoop koesteren, dat de oogst van het volgende jaar zijne vlijt bekronen en aan het heerschende gebrek een einde maken zou. Het volk en allereerst de Gibeonieten zagen daarin het bewijs, dat Gods toorn was afgewend door het offer, dat de schuld van Saul en zijn huis verzoend had. Ook de geschiedschrijver gaat van die onderstelling uit, als hij zijn verhaal besluit met de woorden: en daarna werd God met het land verzoend. Is onze beschouwing van de geheele gebeurtenis niet ten eenenmale ongegrond, dan was die volksovertuiging eene dwaling. Moest er volstrekt voor het ophouden van den hongersnood eene oorzaak in Israël gezocht worden, wij vonden die dan nog liever in Rizpa's moedertrouw en volharding, dan in den dood der onschuldige zonen van Saul. Doch als Christenen oordeelen wij aldus: regen en zonneschijn, vruchtbaarheid en overvloed behooren mede tot de goede gaven en volmaakte giften, die van den Vader der lichten op ons nederdalen; zij openbaren ons alzoo Zijne liefde en trouwe zorg; maar als bewijs van onze onberispelijkheid mogen zij evenmin worden aangemerkt, als hun tijdelijk uitblijven in Gods toorn over onze zonden zijnen grond heeft — indien

namelijk Jezus naar waarheid getuigd heeft (Matth. V : 45), dat „God Zijne zon doet opgaan over boozen en goeden en regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen."

Wij hebben onze beschouwing ten einde gebracht. Zou zij alleen dienstig zijn om ons juister denkbeelden te geven ten aanzien der godsdienstige ontwikkeling van Israël; om ons te leeren, dat ook dit, door God zoo rijk bevoorrechte volk eerst langzamerhand, onder veel strijd en niet zonder betreurenswaardige afdwalingen, zich die zuivere godskennis verworven heeft, waarom wij het, en te recht, zoo hoog waardeeren? Gesteld zelfs, dat onze beschouwing alleen dat nut had, zij zou reeds daarom niet onbelangrijk mogen heeten. Doch, bedrieg ik mij niet, dan is zij ook voor toepassing op ons zelven en op onze tegenwoordige behoeften vatbaar. Zij waarschuwt ons tegen een gevaar, dat ook nu nog bestaat. Ook heden nog kan onze godsvereering — gelijk weleer die van Israël — door vooroordeelen beheerscht worden en alzoo eene verkeerde richting nemen. Hebben ook niet de Christenen, om Gods toorn af te wenden of Hem te eeren, onschuldigen vervolgd, ketters gedood en verbannen? Zijn er ook niet nu nog velen, die meenen jegens God verplichtingen te hebben, waartegen hun eigen beter ik opkomt, die b. v. uit — welgemeende, maar bekrompen — godsdienstigheid den medemensch, die van hen in denkwijze verschilt, vermijden, van zich stooten, benadeelen? Dat dit gevaar van verontreiniging van onzen godsdienst door het vooroordeel werkelijk nog bestaat, zal alzoo niet licht kunnen geloochend worden. Hoe zullen wij ons daarvoor wachten? Het geschiedverhaal geeft ons daaromtrent althans een enkelen wenk. Onder al de personen, die wij hier handelend zien optreden, is er maar één, met wiens

gedrag wij vollen vrede hebben: niet de priester of ziener, door David geraadpleegd; niet de koning, veelmin de Gibeonieten — maar Rizpa, die met voorbeeldelooze trouw het gebeente harer zonen bewaakt en er eindelijk in slaagt, om door eene eerlijke begrafenis de smet, die hunne nagedachtenis bezoedelde, uit te wisschen. En wáárom juichen wij haar van ganscher harte toe? Omdat, terwijl de anderen zich laten beheerschen door vooroordeelen, die ons, Gode zij dank, vreemd zijn geworden, zij de inspraak volgt van haar onbedorven gevoel en zich daardoor geheel leiden laat. Welnu, dat kunnen wij ook doen. Ons allen is in het geweten eene openbaring Gods gegeven, die wij zorgvuldig beluisteren en, ook op het gebied van den godsdienst, onvoorwaardelijk volgen moeten. Naarmate wij zelve zedelijk meer ontwikkeld zijn, naar die mate is ook het getuigenis, door ons geweten aangaande God afgelegd, reiner. „Arbeid aan uwe eigene zedelijke vorming, opdat uwe godskennis zuiver, uwe godsvereering Gode welgevallig zij!" — zietdaar dan de groote les, die het geschiedverhaal ons predikt. In een' anderen vorm sprak Jezus haar uit, toen hij zeide (Matth. VI : 22, 23; Luk. XI : 34, 35): „De kaars des lichaams is het oog: wanneer dan uw oog gezond is, zoo is ook uw geheele lichaam verlicht, maar zoo het krank is, zoo is ook geheel uw lichaam duister; ziet dan toe, dat niet het licht, hetwelk in u is, duisternis zij!" En hoe zullen wij beter die vermaning betrachten, dan door ons te vormen naar hem, die zoo sprak; naar den Menschenzoon, wiens godskennis en godsdienst volkomen waren, omdat zijn hart en wil onbesmet, zijn leven zondeloos was; in wien wij juist dáárom eene onbedriegelijke godspraak bezitten, die aan geen volk der oudheid, ook aan Israël niet geschonken was?

II. De scheuring van Salomo's rijk.

(1 Koningen XI, XII; 2 Kronieken X.)

Zijn de schrijvers van de geschiedkundige boeken des Ouden Testaments onpartijdig? Vreemde vraag! denkt wellicht deze en gene, die zich van een partijdig geschiedschrijver zulk eene voorstelling heeft gevormd, dat het hem bijna heiligschennis toeschijnt, die op de auteurs van sommige Bijbelboeken toe te passen. En, inderdaad, wanneer men dien naam alleen toekent aan hen, die òf de gebeurtenissen opzettelijk in een valsch daglicht plaatsen òf wel uit partijliefde of partijhaat onware berichten mededeelen, dan ben ik de eerste om toe te stemmen, dat de Israëlietische historieschrijvers volstrekt niet partijdig zijn. Daar is evenwel, aan den anderen kant, eene onpartijdigheid, die hun niet minder vreemd is; zulk eene, bedoel ik, die in de feiten, welke zij mededeelt, geen belang stelt, daaromtrent onverschillig is; die voor niemand of voor niets eenige sympathie aan den dag legt, die hare eigene overtuiging ten aanzien der geschilpunten, waarmede de verhaalde gebeurtenissen in betrekking staan, nooit laat doorschemeren, veel min op den voorgrond plaatst. Zulk eene onpartijdigheid is aan de auteurs van de historische boeken des O. Verbonds zóó weinig eigen, dat men hen wegens het gemis daarvan zelfs hoogst partijdig zou kunnen noemen. Immers zij zijn allereerst godsdienstige mannen, ijverige voorstanders der vereering van den waren God, tegenstanders, bijgevolg, van de afgoderij en van allen die haar hebben voorgestaan of bevorderd: tegenover de goden der volken zijn zij zóó weinig verdraagzaam, dat zij die met de namen van ijdelheden, drekgoden en gruwelen bestempelen. Zij zijn daarenboven bezield door de over-

tuiging, dat de God van Israël oppermachtig heerscht over de gebeurtenissen en ze dienstbaar maakt aan de heiliging, loutering, opleiding van Zijn volk, welks lotgevallen Hij voortdurend, hetzij onmiddellijk, hetzij door Zijne gezanten bestuurt. Deze hunne overtuigingen pogen zij geenszins te verbergen; integendeel, zij laten hunne voorstelling der feiten en van het verband, waarin zij tot elkander staan, daardoor geheel beheerschen.

Geen mijner lezers zal zulk eene partijdigheid den schrijvers der geschiedenis van Israël ten kwade willen duiden. Doch aan den anderen kant zal hij gaarne willen erkennen, dat daaruit voor hem, die zich eene geheel juiste voorstelling wenscht te vormen van Israëls lotgevallen en ontwikkeling, de verplichting voortvloeit om de berichten dier verhalers van voren aan naarstig te onderzoeken, ten einde zich te verzekeren of zij wel altijd de gebeurtenissen volkomen juist voorgesteld en op geheel natuurlijke en eenvoudige wijze met elkander in verband gebracht hebben? Twee omstandigheden doen deze verplichting nog meer in het oog vallen. Vooreerst: de Israëlietische geschiedschrijvers bepalen zich volstrekt niet tot eene bloote mededeeling der feiten, maar maken ons gewoonlijk op hunnen onderlingen samenhang opmerkzaam; zij leveren ons, om het kort uit te drukken, geene kroniek, maar treden als pragmatische historieschrijvers op. Ten andere: zij verhalen gewoonlijk niet, wat zij als tijdgenooten gezien of beleefd hadden, maar handelen zeer dikwerf over een lang verleden tijdvak, waarover zij zelve slechts zeer korte en zelfs onvolledige berichten bezaten; bij het samenvoegen daarvan kon en moest hunne overtuiging (subjectiviteit) eene belangrijke rol spelen en bestond dus ook het gevaar van misvatting en eenzijdigheid.

Eene beschouwing van de hoofdstukken, boven dit opstel vermeld, is zeer geschikt om deze opmerkingen toe te lichten en zal ons tevens den weg banen tot

behandeling van het thans gekozen onderwerp. Al dadelijk treft ons bij vergelijking van 1 Kon. XI. XII met 2 Kron. X een zeer opmerkelijk verschijnsel. Terwijl namelijk de Kroniekschrijver in H. I—IX, behoudens enkele afwijkingen, nagenoeg hetzelfde mededeelt, wat wij 1 Kon. III—X verhaald vinden, maakt hij van den inhoud van 1 Kon. XI volstrekt geen melding d. i. hij zwijgt van Salomo's laakbare zwakheid ten aanzien zijner afgodische vrouwen (1 Kon. XI: 1—8), van Gods ongenoegen daarover (vs. 9—13) en van de tegenstanders door God aan Salomo verwekt, tot straf voor zijne zonden (vs. 14—40). Dat den Kroniekschrijver dit alles onbekend gebleven is, kan men niet onderstellen: hij leefde in een tijd, toen de boeken der Koningen reeds lang bestonden, en toont elders ze te kennen. Evenmin mag men beweren, dat die bijzonderheden onbelangrijk zijn: veeleer kan men ze onmisbaar noemen tot recht verstand van hetgeen de Kroniekschrijver zelf verhaalt in H. X. Wij moeten dus wel aannemen, dat hij ze achterwege laat, omdat zij niet overeenstemmen met de hooge denkbeelden, die hij, met zijne tijdgenooten, koesterde aangaande Salomo. Deze onderstelling is te zekerder, naardien de Kroniekschrijver ook elders aldus is te werk gegaan, b. v. als hij Davids overtreding met Bathséba en de geheele familiegeschiedenis van dien koning (2 Sam. XI—XX) weglaat, omdat daarin veel voorkwam, dat dien grooten vorst niet tot eer verstrekte. Het komt op hetzelfde neder, als men zegt, dat de schrijver deze bijzonderheden niet mededeelt, omdat zij in zijn plan niet voegden. Want dat plan moet dan een ander zijn geweest dan: eenvoudige mededeeling van hetgeen geschied was. De persoonlijke zienswijze van den verhaler heeft een onmiskenbaren invloed uitgeoefend op het beeld zoo van David, als van Salomo, dat hij ons schetst, zóó zelfs dat wij ons van die beide koningen

eene onjuiste voorstelling zouden vormen, indien wij de berichten van den Kroniekschrijver niet door die van anderen konden aanvullen.

Doch ook op zich zelf beschouwd geeft 1 Kon. XI aanleiding tot belangrijke opmerkingen. Boven werd reeds aangeduid, dat vs. 1—8 eene eerste afdeeling van dit hoofdstuk uitmaken. Men behoeft deze verzen slechts te lezen, om aanstonds te bemerken, dat de schrijver geenszins, in den zoo even verklaarden zin, onpartijdig is. Nauwelijks heeft hij (vs. 1) de vreemde volken opgenoemd, uit welker midden Salomo zijne vrouwen nam, of hij herinnert zijne lezers (vs. 2), wat de Mozaïsche wet aangaande zulke huwelijken en de gevaren, daaraan verbonden, verklaart, om hen alzoo voor te bereiden op hetgeen hij weldra aangaande 's konings overhelling tot afgoderij zal mededeelen. In vs. 5, 7, drukt hij zijnen afschuw van de goden dier vreemde vrouwen in krachtige bewoordingen uit. De herhaalde vergelijking van Salomo met zijnen vader (vs. 4, 6) heeft kennelijk de strekking, om de verkeerdheid zijner handelwijze nog meer te doen uitkomen. Ook de opgave (vs. 3) van het aantal dier vrouwen verdient onze aandacht. De schrijver volgde daarin zeker de overlevering, die — gelijk algemeen bekend is — vooral in getallen lichtelijk overdrijft. Dit schijnt ook hier het geval te zijn: althans de dichter van het Hooglied — die wel niet Salomo zelf was, maar toch zeker veel vroeger leefde dan onze geschiedschrijver — noemt (H. VI : 8) een veel kleiner getal, dat in zich zelf waarschijnlijker is dan de ronde som (1000) en de zonderlinge verhouding tusschen de zevenhonderd vorstinnen en de driehonderd bijvrouwen, die wij 1 Kon. XI : 3 aantreffen. Hoe schijnbaar onbeduidend ook, deze opmerking is niet van gewicht ontbloot; zij bewijst, dat wij hier een bericht voor ons hebben, dat eerst geruimen tijd na Salomo's leeftijd werd opgeteekend.

Met vs. 1—8 staan vs. 9—13 in nauw verband; „daarom (of, zooals er eigenlijk staat, toen) — zoo lezen wij in vs. 9 — vertoornde de Heer zich op Salomo." Vergeten wij niet, dat de geschiedschrijver zelf hier spreekt; op zijn standpunt acht hij het ontwijfelbaar zeker, dat Salomo's gedrag Gods ongenoegen moest gaande maken, en deze zijne overtuiging spreekt hij hier uit. Schijnbaar zijn vs. 11—13 met deze opmerking in strijd. Volgens die verzen heeft de Heer tot Salomo gezegd: „Om deze overtreding zal Ik het koninkrijk van u scheuren; ter wille van David zal Ik die strafoefening uitstellen en u één stam laten." Uit dit woord des Heeren tot Salomo — zoo oordeelt men wellicht — bleek den geschiedschrijver Gods toorn duidelijk genoeg; daaruit moet dus ook zijne opmerking in vs. 9, 10 verklaard worden. Maar — hoe sprak de Heer tot Salomo? In een' droom? Door een' profeet? De schrijver antwoordt op die vragen niet en zou dat toch zeker gedaan hebben, indien hij hier werkelijk historische berichten gevolgd had. Indien de overlevering de herinnering had bewaard van zulk eene godspraak, zij zou zeker ook den naam van hem, die haar overbracht, aan de vergetelheid hebben ontrukt. De onbepaaldheid van vs. 11—13 maakt het zeer waarschijnlijk, dat deze verzen als voortzetting van vs. 9, 10 moeten worden aangemerkt: de scheuring van Salomo's rijk straks na den dood van dien koning is voor den geschiedschrijver het feitelijke bewijs van Gods ongenoegen over de door hem gepleegde afgoderij, maar tevens van Gods getrouwheid aan de beloften, weleer aan David gedaan; in die gebeurtenis had God, naar des schrijvers overtuiging, gesproken, en wat God daarin sprak, deelt hij, vs. 11—13, met zijne eigene woorden mede. Dat deze opvatting geheel in overeenstemming is met de echt-Israëlietische denk- en spreekwijze, blijkt uit 1 Sam. XXIV : 5 : hoe wisten de mannen van David, dat de Heer op dien dag

tot hem zeide: „Zie, ik geef uwen vijand in uwe hand?" Zij maaken dit op uit den loop der omstandigheden, waarin zij Gods wil zagen uitgedrukt. Zoo ook onze geschiedschrijver, die zeker met evenveel recht de feitelijke openbaring van Gods gezindheid en wil een woord van God tot Salomo noemt, als t. a. p. de mannen van David tot hem zeggen: „Zie den dag, waarop de Heer tot u spreekt enz."

Met vs. 1—13 nu staan wederom vs. 14—20 in het allernauwste verband. Zeer terecht hebben de Statenoverzetters vs. 14 vertaald: Zoo verwekte de Heer Salomo een en tegenpartijder, want het is inderdaad de bedoeling des schrijvers, dat reeds in het optreden van die tegenstanders Gods ongenoegen, vs. 11—13 uitgesproken, zich openbaarde. Maar ziet! wederom blijkt het onwedersprekelijk, dat het verband tusschen de gebeurtenissen, vs. 14—40 vermeld, en Salomo's afgoderij niet door de feiten zelve aangeduid, maar door den schrijver daarin opgemerkt is. In vs. 14—22 handelt hij over Hadad, den zoon van Edoms laatsten koning; in vs. 23—25 over Rezon, koning van Syrië; in vs. 26—40 over Jerobeam, zoon van Nebat. Doch uit hetgeen hij zelf aangaande de vijandige daden der beide eersten vermeldt, moeten wij wel opmaken, dat zij met Salomo's overtreding volstrekt niet kunnen samenhangen, om de eenvoudige reden, dat zij daaraan voorafgingen. Van Hadad wordt (vs. 21, 22) uitdrukkelijk bericht, dat hij na den dood van David en Joab uit Egypte naar het land zijner vaderen terugkeerde; dit geschiedde dus in het begin van Salomo's regeering, terwijl zijne afgoderij (vs. 4) in zijnen ouderdom valt. Volgens vs. 25 was Rezon Israëls tegenpartijder al de dagen van Salomo — derhalve ook reeds vóórdat deze tegen den Heer misdaan had. Wat volgt hieruit? Eenvoudig dit: de geschiedschrijver wist aan den éénen kant, dat Hadad en Rezon de rust der regeering van Salomo verstoord

hadden; aan de andere zijde, dat 's konings gedrag niet onberispelijk was geweest. Het een zoowel als het ander deelt hij volkomen naar waarheid mede. Maar wanneer hij nu verder de rampen van Salomo's regeering als straf voor zijne zonden voorstelt, dan is dat wèl geheel in overeenstemming met de echt-Israëlietische denkbeelden over het verband tusschen 's menschen afdwalingen en het ongeluk, dat hem treft, maar in dit bijzondere geval is die voorstelling onjuist, gelijk de berichten van den schrijver zelven bewijzen.

Wij zijn nu genaderd tot 1 Kon. XI: 26—40. Men zal zeker gaarne toegeven, dat onze beschouwing van vs. 1—25 niet zonder invloed blijven kan op ons oordeel over vs. 26—40, die met het voorafgaande zoo nauw samenhangen en daarmede eigenlijk geheel op ééne lijn staan. Inderdaad blijkt het, bij eene nauwkeurige lezing van die verzen, dat de geschiedschrijver ook hier niet blootelijk de feiten mededeelt, maar ze voorstelt en — om zoo te zeggen — groepeert, volgens het door hem gekozen oogpunt. Nadat hij ons eerst (vs. 26—28) met Jerobeams persoon had bekend gemaakt, schetst hij ons (vs. 29—39) de ontmoeting met Ahia, den Siloniet, die in de eenzaamheid op het veld aan Jerobeam zijne verheffing tot koning over de tien stammen aankondigde. Deze Ahia, te Silo in het stamgebied van Ephraïm geboren, maakt desniettegenstaande in zijne toespraak aan Jerobeam volstrekt geen melding van de grieven der Israëlieten tegen Salomo's bewind, die toch — gelijk wij straks nader ontwikkelen zullen — zoo groot in getal en zoo belangrijk waren. Integendeel, hij openbaart eene hooge ingenomenheid met David en zijn huis (vs. 32, 34, 36, 38, 39), en met Jeruzalem (vs. 32, 36), eene ingenomenheid, die — zooals ons weldra blijken zal — in eenen Ephraïmiet minstens bevreemdend heeten mag. Hij noemt slechts één grond der scheuring van Salomo's rijk, t. w. de afgoderij door

hem begunstigd en gepleegd (vs. 33). Zoowel hierin als in de gehechtheid aan Davids huis komt Ahia's toespraak geheel en al overeen met hetgeen onze geschiedschrijver (vs. 9—13) reeds had opgemerkt. Als van zelf rijst dus de vraag bij ons op: heeft die schrijver ons letterlijk getrouw Ahia's woorden medegedeeld of is hij in zijne mededeeling met zekere vrijheid te werk gegaan? Die vraag is te meer gepast, naardien blijkens vs. 29 Jerobeam en Ahia geheel alleen waren, toen de laatstgenoemde hem de koninklijke waardigheid beloofde. Het is dus volstrekt niet vreemd, dat een later geschiedschrijver den inhoud zijner toespraak niet geheel nauwkeurig kende, en, zoo hij die toch mededeelen wilde, daarbij met groote vrijheid te werk moest gaan. Dat dit werkelijk het geval geweest is blijkt eindelijk nog uit vs. 40, in verband met het voorafgaande. Onmiddellijk na de mededeeling van Ahia's rede gaat de schrijver aldus voort: „daarom zocht Salomo Jerobeam te dooden, maar Jerobeam maakte zich op en vlood naar Egypte." In het oorspronkelijke staat eigenlijk: „en Salomo zocht," of: „toen zocht Salomo enz." Doch al blijkt het, uit deze gewijzigde vertaling, dat het verband tusschen vs. 29—39 en vs. 40 iets minder nauw is dan wij uit de Statenoverzetting zouden hebben opgemaakt, het blijft niettemin waar, dat het bericht in vs. 40 vervat raadselachtig en hoogst bevreemdend is. De ontmoeting van Jerobeam met Ahia kan toch aan Salomo geene aanleiding gegeven hebben, om Jerobeam te vervolgen, want hoe kon hij daarvan kennis krijgen? en, gesteld zelfs dat hij daarvan onderricht ware, waarom legde hij het dan op het leven van Jerobeam, en niet veeleer op dat van Ahia toe? Er moet blijkbaar iets anders zijn voorgevallen, dat tot Jerobeams vlucht aanleiding gaf, hoogstwaarschijnlijk (verg. vs. 26, 27) eene poging tot opstand van zijnen kant of althans eene daad van openlijk ver-

zet. Het stilzwijgen des geschiedschrijvers daarover kan op verschillende wijze verklaard worden, het natuurlijkst uit de onvolledigheid zijner berichten, doch wellicht ook uit zijne zucht om Ahia's toespraak — m. a. w. de afgoderij van Salomo, daarin zoozeer op den voorgrond geplaatst — als de eenige aanleiding tot de latere gebeurtenissen te doen voorkomen. Welke van deze beide verklaringen ook de ware moge zijn, zooveel blijkt in elk geval uit vs. 40, dat wij in de geheele afdeeling, vs. 26—40, niet het eenvoudig verhaal van een' tijdgenoot voor ons hebben, maar een onvolledig bericht van een later schrijver, die hetgeen hem van het verledene bekend geworden was, overeenkomstig zijne eigene zienswijze, groepeert en voorstelt.

Voorloopig is het gezegde genoeg om ons recht tot het navolgende onderzoek te staven. Wij willen namelijk, op onze wijze, nagaan, welke de oorzaken van Jerobeams opstand geweest zijn? wat tot de scheuring van Salomo's rijk aanleiding gegeven heeft? Wij volgen daarbij natuurlijk de aanduidingen, in de historische boeken des O. Testaments gegeven, en zien hetgeen de schrijver van I Kon. XI aanvoert geenszins voorbij, zonder ons daartoe evenwel te bepalen. Na den afloop van ons onderzoek zien wij dan nog eens op den inhoud van dat hoofdstuk terug.

De oorzaken van den afval der tien stammen waren allereerst van politieken aard. De geschiedenis van het Richteren-tijdvak is dáár om te bewijzen, dat de Israëlietische stammen zeer gesteld waren op hunne zelfstandigheid en geenszins van nature — om het zoo uit te drukken — één enkel volk uitmaakten. De meeste oorlogen, gedurende dat tijdvak gevoerd, werden ondernomen niet door al de stammen gezamenlijk, maar door enkelen hunner. Zelfs in gevaarvolle omstandigheden vereenigden zij zich niet altijd tot afwering van den gemeen-

schappelijken vijand. Het ontbreekt niet aan duidelijke bewijzen van naijver tusschen de onderscheidene stammen, die nu en dan zelfs tot daden van openbare vijandschap oversloeg. Dit alles valt bij de lezing van het boek Richteren zóó duidelijk in het oog, dat het onnoodig schijnt voorbeelden bij te brengen.

Saul was de eerste, die de stammen Israëls onder één bestuur vereenigde. Hij eerbiedigde evenwel, tot op zekere hoogte, de zelfstandigheid der stammen en streefde geenszins naar zulk eene volstrekte opperheerschappij, als door den monarch in het Oosten pleegt te worden uitgeoefend. Hetzij om die reden, hetzij omdat hij door de bestrijding der Philistijnen en de uitroeiing der Amalekieten zich groote verdiensten verworven had, na zijnen dood bleef het grootste gedeelte van Israël aan zijn stamhuis getrouw, en dat niettegenstaande Isboseth een hoogst onbeduidend man was. Doch die gehechtheid aan Sauls huis was bij vele Israëlieten slechts de keerzijde van den afkeer van Juda en van den tegenzin tegen de oppermacht van dezen stam, die van Davids verheffing het onmiddellijke gevolg zou zijn. Gedurende het Richteren-tijdvak had Juda zijne eereplaats aan het hoofd der stammen niet weten te bewaren. Slechts uiterst zelden wordt hij in de geschiedenis van dat tijdperk vermeld, tegen welks einde hij in smadelijke onderwerping aan de Philistijnen moet hebben verkeerd (verg. b. v. Richt. XV : 10 verv.). Daarentegen had Efraïm zich zeer ontwikkeld en, door de omliggende, kleinere stammen in zijne overmacht erkend, zich langzamerhand als den natuurlijken aanvoerder des geheelen volks gaan beschouwen. Het denkbeeld, aan een koning uit Juda te gehoorzamen, moest dus voor dezen stam ondragelijk zijn, en wij bedriegen ons zeker niet, wanneer wij het vooral aan zijnen invloed toeschrijven, dat David zoo langen tijd te Hebron, alleen over zijne eigene stamgenooten, regeerde.

De persoonlijke eigenschappen van David waren zeker bij uitnemendheid geschikt, om dien tegenzin te overwinnen en in eene hartelijke ingenomenheid met hem en zijn huis te veranderen. Toch ontbreekt het niet aan duidelijke bewijzen, dat zelfs onder de regeering van zulk een vorst de oude naijver spoedig weer ontwaken en de eenheid van het ternauwernood gevormde rijk in de waagschaal stellen kon. Moet niet het welslagen van Absaloms opstand als zulk een bewijs worden aangemerkt? Doch vooral is opmerkelijk wat wij lezen 2 Sam. XX: al werd ook die opstand van Seba weldra bedwongen, het bleef toch onloochenbaar, dat de kreet (vs. 1): „wij hebben geen deel aan David, geen erfenis aan den zoon van Isaï: een iegelijk naar zijne tenten, o Israël!" — maar al te veel weerklank gevonden had en dat eigenlijk alleen Juda (vs. 2) zijnen koning trouw gebleven was. Kon zoo iets reeds onder Davids regeering geschieden, wat was er dan niet in de toekomst te vreezen — indien, namelijk, zijne opvolgers de geschikte middelen om het volksverband te bevestigen niet wisten te vinden en te gebruiken.

En, inderdaad, hoedanig ook ons oordeel over Salomo moge zijn; hoe hoog wij zijne wijsheid mogen waardeeren; het kan niet worden ontkend, dat hij met het oog op de zoo even geschetste gevaren en behoeften een geheel verkeerden weg heeft ingeslagen. Zijne regeering was voor alle stammen zonder onderscheid zeer drukkend. „Uw vader" — zoo spreekt gansch Israël tot Rehabeam (1 Kon. XII: 4) — „uw vader heeft ons juk zwaar gemaakt; gij dan nu, maak uws vaders harden dienst en zijn zwaar juk, dat hij ons opgelegd heeft, lichter!" De waarheid dezer klacht wordt stilzwijgend of uitdrukkelijk door Rehabeam zelven en door zijne raadslieden erkend (ald. vs. 7, 10, 11, 14) en blijkt ons daarenboven duidelijk uit de berichten omtrent Salomo's regeering, in het O. T. bewaard gebleven.

Zijne prachtige en kostbare hofhouding (1 Kon. IV) kon niet onderhouden, de tempel, het koninklijk paleis, de vestingwerken van Jeruzalem en van andere steden konden niet tot stand gebracht worden, zonder geweldige inspanning van de zijde des volks. Wèl lezen wij (1 Kon. IX: 22), dat Salomo tot het zware dienstwerk bij voorkeur de onder Israël gevestigde vreemdelingen preste en dat hij „geen der kinderen Israëls tot slaaf maakte", maar uit 1 Kon. V: 13—16; XI: 27, 28 blijkt toch duidelijk genoeg, dat er voor de Israëlieten zelve ook aldus nog genoeg arbeid overbleef, die, gevoegd bij de zware lasten door hen op te brengen, hunnen toestand inderdaad moeilijk en onaangenaam maken moest.

Doch hoezeer deze bezwaren op alle Israëlieten gelijkelijk drukten, toch was er veel, waardoor zij bepaaldelijk voor Juda en Benjamin dragelijker werden. De koning, uit Juda gesproten, woonde in het Benjaminietische Jeruzalem. Deze stad werd door hem bij voorkeur versierd en versterkt. Binnen hare muren verrezen de tempel, het koninklijke paleis en vele andere prachtige gebouwen; zij was de zetel der talrijke hofhouding en genoot dus, met de geheele omliggende landstreek, al de voordeelen daaraan verbonden. Naar Jeruzalem vloeide bij gelegenheid der hooge feesten de menigte samen. Zij werd meer en meer het glansrijke middenpunt des rijks en deelde haren luister mede aan hare bewoners. Daaruit verklaart het zich gereedelijk, dat de ontevredenheid over Salomo's bestuur onder de stammen Benjamin en Juda — die vooral na Jeruzalems verheffing nauw vereenigd waren — niet of in zeer geringe mate voorhanden was, terwijl zij om die zelfde reden klimmen moest onder de Efraïmieten en de andere stammen, die van de regeering des konings al de lasten droegen en geenerlei voordeel genoten. Is het niet opmerkelijk, dat juist Jerobeam zich aan het

hoofd van den opstand stelde — een man uit Efraïm, die met vele zijner stamgenooten aan de herstelling van Jeruzalems muren had moeten arbeiden, en, als opzichter over hunne werkzaamheden, den druk, waaronder zij gezucht hadden, door eigen aanschouwing kende (1 Kon. XI : 26—28)? Hij had het zelf ondervonden, hoe vernederend het was, zoodanige diensten te betoonen en, zelf daardoor gekwetst in zijn nationalen trots; was hij ook in staat de ontevredenheid zijner stamgenooten te begrijpen.

Zoo was dan nu reeds nagenoeg verwezenlijkt de profetie van den grijzen Samuel, die ons 1 Sam. VIII : 11—18 staat opgeteekend. Bij de algemeene oorzaken van wrevel en ontevredenheid, die wij opsomden, kwamen misschien voor sommigen in Israël nog bijzondere grieven, van dien aard als waarop t. a. p. vs. 13 wordt gezinspeeld. Indien er althans eenige historische waarheid ten grondslag ligt aan het Hooglied — en daaraan valt wel niet te twijfelen — dan ontzag Salomo zich niet, Israëlietische jonge dochters in zijnen harem te doen overbrengen zelfs tegen haren wil; dan kwam het volksgevoel, uit vrijheidszin en liefde tot zedelijkheid, krachtig daartegen op en werkte zeker mede, om de ontevredenheid over 's konings regeering aan te wakkeren.

Zietdaar, indien ik mij niet bedrieg, de voornaamste politieke en maatschappelijke oorzaken van den afval der tien stammen. Doch daarmede werkten nog andere beweegredenen samen. Om ze wèl te verstaan, zal het noodig zijn, dat wij sommige denkbeelden, die vrij algemeen over Salomo in omloop zijn, weerspreken en hunne betrekkelijke onjuistheid in het licht stellen.

Salomo, de stichter van den Jeruzalemschen tempel, de vertegenwoordiger der Israëlietische wijsheid, wordt gewoonlijk uit een religieus oogpunt veel te gunstig beoordeeld. Bij de waardeering van zijne richting laat

men zich in den regel geheel besturen door den auteur van het eerste boek der Koningen, die, al verzwijgt hij 's konings afdwalingen niet (H. XI), toch in het eerste en uitvoerigste gedeelte van zijn verhaal (H. III—X) niet alleen met hooge ingenomenheid over zijne prachtige hofhouding, over zijne handelsbetrekkingen en rijkdommen spreekt, maar daarenboven zijne wijsheid hoogelijk roemt en haar als eene bijzondere gave Gods voorstelt, terwijl hij den tempelbouw als een verblijdend bewijs van Salomo's godsdienstijver aanmerkt en hem, bij gelegenheid der tempelwijding, zeer verlichte en ontwikkelde denkbeelden over den godsdienst laat uitspreken (1 Kon. VIII). Het is hier de plaats niet om te onderzoeken, of wellicht in deze geheele schildering zekere overdrijving ten gunste van Salomo valt op te merken. Immers, toegegeven zelfs dat zij in allen deele en volkomen juist is, dan nog zou moeten worden erkend, dat zij van eenzijdigheid niet is vrij te pleiten. Het best blijkt dit uit de zoogenaamde koningswet, die ons Deut. XVII: 14—20 bewaard gebleven is. In de dagen van Salomo was zij nog niet voorhanden, evenmin als het geheele boek, waartoe zij behoort (1). Zij werd veeleer geschreven met het oog op Salomo's regeering, keurt die duidelijk en onbewimpeld af en heeft de blijkbare strekking om de latere koningen te waarschuwen tegen de afdwalingen, waaraan hij zich tot groot nadeel van zijn volk had overgegeven. Men leze haar aandachtig over en men zal aanstonds bemerken, dat de voorschriften in vs. 16, 17 gegeven lijnrecht tegen Salomo gericht zijn, bepaaldelijk tegen den handel in paarden, door hem gedreven (1 Kon. X: 28, 29); tegen het aantal zijner vrouwen (1 Kon. XI: 1 verv.), waarbij zelfs uitdrukkelijk gewezen wordt op de gevaren daaraan verbonden; eindelijk

(1) Verg. hierboven bl. 14, noot.

tegen de weelde, door hem bevorderd (1 Kon. IX, X). De schrijver nu van het boek Deuteronomium was een profeet: zoo als hij over Salomo oordeelt, zoo moest inderdaad van het profetische standpunt zijne regeering worden beschouwd, zoo hebben zeker ook Salomo's tijdgenooten onder de profeten haar beoordeeld.

Onderscheidene omstandigheden, ieder op zich zelve van schijnbaar geringe beteekenis, maar in haar onderling verband zeker hoogst opmerkelijk, werken samen om deze tweevoudige stelling te staven. Allereerst trekt het onze aandacht, dat wij Salomo geenszins, zooals zijn vader David, door profeten omringd zien: Nathan droeg er veel toe bij, om hem op den troon te verheffen, maar later vinden wij van hem geen gewag gemaakt, en evenmin van eenig ander profeet: de eerste dien wij vermeld vinden, is Ahia, die, hoe zuiver ook zijne beweegredenen mogen geweest zijn, zeker tot de tegenstanders van den koning moet worden gerekend. Verder blijkt uit 2 Sam. VII: 5—7, dat het bouwen van een prachtigen tempel te Jeruzalem door Nathan, die hier zeker als vertegenwoordiger van vele zijner godsdienstige tijdgenooten optreedt, werd afgekeurd. Schijnbaar, wel is waar, verzet zich Nathan alleen tegen de dadelijke uitvoering van Davids plan en keurt hij het zelfs goed, dat diens zoon het volbrengen zou. Doch ieder ziet, dat de aangehaalde verzen (5—7) een veel ruimer strekking hebben en tegen den tempelbouw in het algemeen gericht zijn. En, inderdaad, niets is natuurlijker. De oudere profeten waren geenszins onbepaalde voorstanders der vereering van God aan ééne enkele plaats, die door Mozes niet was voorgeschreven (verg. Ex. XX: 24) en eerst onder Hizkia's regeering met geweld doorgedreven is (2 Kon. XVIII: 3, 4) (1). Zij

(1) Nader zal dit worden aangewezen in eene volgende schets: over het ontstaan der Deuteronomische wetgeving.

konden gemakkelijk vooruitzien, dat een prachtige eeredienst de vroomheid des harten, waarop het eigenlijk aankwam, evenzeer belemmeren als bevorderen kon. De eenvoudige tabernakel, door het gebruik van eeuwen geheiligd, scheen hun eene meer geschikte plaats tot Gods vereering dan een cederen huis. Gelijk zij in lateren tijd allen zonder onderscheid tegen vormendienst geijverd hebben, zoo kunnen zij reeds onder Salomo's regeering tot het bouwen van een' tempel niet geheel van harte hebben medegewerkt. Waarschijnlijk oordeelden zij, dat de koning, bij het ontwerpen en volvoeren van zijn plan, veel meer door wereldsche, dan door echt godsdienstige beweegredenen geleid was. Een gebouw, met behulp van Tyrische werklieden ontworpen en voltooid, een wèl geregelde en tot aanmatiging licht geneigde priesterkaste, schenen geen aanspraak te hebben op hunne volle sympathie. Voegt hierbij nu, dat Salomo niet alleen met Tyrus, maar met allerlei vreemde landen handelsbetrekkingen aanknoopte; dat hij eene koningin van Scheba, met haar gevolg, in zijn paleis ontving; dat zijne wijsheid van dien aard was, dat ook die heidensche vorstin haar bewonderde; eindelijk en vooral, dat hij vele vreemde vrouwen huwde en ten laatste zelfs de verdraagzaamheid of onverschilligheid — een niet onnatuurlijk gevolg van het wereldsche karakter zijner regeering! — zóóver dreef, dat hij vreemde eeredienſten toeliet en zelfs begunstigde; neemt in aanmerking, dat de profeten er altijd op uit waren, om Israël a f t e z o n d e r e n van de omliggende volkeren, ten einde alzoo den volksgodsdienst zuiver te bewaren, ja. dat zij daarin zelfs met onmiskenbare overdrijving te werk gingen — en gij begrijpt het, dunkt mij, volkomen, dat Salomo's regeering door de godsdienstigen onder zijne tijdgenooten niet onbepaald goedgekeurd. door velen hunner en met name door de profeten streng afgekeurd werd. Of zij dat oordeel ook o p e n l ij k heb-

ben uitgesproken, weten wij niet. Zeker zou die vrijmoedigheid niet zonder gevaar zijn geweest; waarschijnlijk zou zij voor hen slechte gevolgen hebben gehad. Doch naarmate de ontevredenheid zich minder openbaren kon, naar die mate werd zij sterker en was het oogenblik, waarop zij zou losbarsten, te meer te duchten.

Was dit nu de denkwijze, die door de profeten in Salomo's tijd voorgestaan en in de profetenscholen aangekweekt, onder de voorstanders van den voorvaderlijken godsdienst meer en meer bijval vond, dan kan het ons niet moeilijk vallen, aan de hand des geschiedschrijvers, de betrekking in het licht te stellen, waarin de staatkundige tegenstanders van Salomo tot de profeten en hunne geestverwanten stonden. Men moet niet vergeten, dat deze twee klassen van menschen geenszins scherp van elkander kunnen onderscheiden worden: de staatkundige grieven waren van dien aard, dat hare rechtmatigheid ook door de vromen niet kon worden geloochend, en werden misschien door sommigen hunner even diep gevoeld als door menigeen, die omtrent de vereering van den waren God min of meer onverschillig was. Niettemin blijft het eene belangrijke vraag, welke der twee partijen — de staatkundige of de godsdienstige — het eerst tot handelen is overgegaan? onder welke leus, met andere woorden, de vaan des opstands tegen het Davidische huis is ontrold? De geschiedenis (1 Kon. XII; 2 Kron. X) leert duidelijk, dat de staatkundige beweegredenen de hoofdrol hebben gespeeld. Men behoeft het verhaal der onderhandelingen tusschen Rehabeam en de te Sichem verzamelde stammen slechts te lezen om zich daarvan te overtuigen. Doch nog op eene andere wijze geraken wij tot dezelfde uitkomst. Uit hetgeen boven (bl. 32 v.) over 1 Kon. XI: 40 werd opgemerkt, blijkt duidelijk, dat Jerobeam reeds bij Salomo's leven eene daad van verzet tegen hem gepleegd, of. zooals het in vs. 26, 27 wordt uitgedrukt, de hand

tegen den koning opgeheven heeft. Waarin dat verzet bestond, is ons onbekend. Doch zooveel mogen wij uit het vervolg des verhaals (met name uit 1 Kon. XII: 25—XIV: 20) afleiden, dat Jerobeam daarbij niet van godsdienstige, maar van staatkundige overwegingen uitging en de onafhankelijkheid der Israëlietische stammen poogde te verzekeren, terwijl hij tegelijk zijne persoonlijke verheffing beoogde.

Wat blijft er dan over van de medewerking der vromen onder het volk, wier ongenoegen Salomo op zich geladen had? wat van den invloed, door Ahia, den Siloniet, op den gang der gebeurtenissen uitgeoefend? Het is zeer wel mogelijk, hoogst waarschijnlijk zelfs, dat de godsdienstige partij van eene andere dynastie dan de Davidische herstelling harer grieven hoopte en verwachtte. Zij kan in gemoede overtuigd zijn geweest, dat een ander koningshuis de belangen van den godsdienst beter behartigen zou dan Salomo, en inzonderheid de afgoderij, door hem veeleer begunstigd, zou beteugelen. Doch het blijkt niet, dat zij zelve tot verwezenlijking van die hoop de hand aan het werk geslagen heeft. Veeleer volgt uit 1 Kon. XI: 26—40 (verg. wederom bl. 32 v.) dat zij — en wel met name Ahia, die haar in dit geval vertegenwoordigde — zich aan Jerobeam aangesloten en zijne poging tot bevrijding der noordelijke stammen door haar gezag gewettigd en, als het ware, godsdienstig gewijd heeft. Ahia is niet de ontwerper der revolutie, maar hij kon haar in zich zelve alleen billijken, tracht tevens, zooveel mogelijk, haar te leiden en haar dienstbaar te maken aan de bevordering der hoogste belangen van Israël. Dat deze de werkelijke verhouding is tusschen hem en Jerobeam blijkt èn uit 1 Kon. XI èn uit het vervolg der geschiedenis. Uit 1 Kon. XI: want ware Jerobeam slechts een werktuig in Ahia's hand geweest, dan zou hij niet

reeds bij Salomo's leven de vaan van den opstand hebben ontrold; het feit, dat hij zoo deed, is op zich zelf reeds het bewijs, dat zijne onderneming van hem zelven uitging en door Ahia niet aangestookt maar bevorderd werd. Ook in het vervolg van het geschiedverhaal treedt Jerobeam op als een zelfstandig heerscher, die — tot zijn eigen ongeluk en dat zijner dynastie — de vermaningen der profeten in den wind slaat: hij kan dus niet hun c r e a t u u r geweest zijn, al werken zij ook zijne verheffing in de hand.

Eene opzettelijke verklaring van 1 Kon. XII (2 Kron. X) schijnt na al het aangevoerde overtollig. Hoe belangrijk het ook moge zijn te weten, o n d e r w e l k e o m s t a n d i g h e d e n de scheuring tot stand gekomen is, de kennis van hare dieper liggende oorzaken is veel gewichtiger, waarom ook het onderzoek daarnaar ons ditmaal geheel bezig moest houden. Daarenboven stuit de lezer van het geschiedverhaal op geene moeilijkheden van eenig aanbelang. Schijnbaar wel is waar hangt de afloop der zaak geheel af van Rehabeam; wij ontvangen den indruk, dat hij de noodlottige uitkomst had kunnen afwenden, indien hij den voorslag der oude, beproefde raadslieden gevolgd en zich niet naar de brooddronken denkbeelden zijner jeugdige vertrouwelingen geschikt had (vs. 6—14). Doch de geschiedschrijver zelf verzuimt niet, ons in dezen gang der gebeurtenissen de beschikking eener hoogere macht te doen opmerken: „deze omwending — zoo schrijft hij vs. 15 — was van den Heer, opdat Hij Zijn woord bevestigde, hetwelk de Heer, door den dienst van Ahia, den Siloniet, gesproken had tot Jerobeam, den zoon van Nebat." In des geschiedschrijvers plaats zouden wij ons waarschijnlijk anders hebben uitgedrukt; naar onze wijze van beschouwing is de uitkomst niet ter wille van de profetie, maar deze ter wille van gene daar. Doch dáárin stemmen wij geheel met hem overeen, dat in den afval der

tien stammen van Davids huis eene hoogere noodwendigheid zich verwezenlijkte: eene gebeurtenis, welker oorzaken — blijkens onze voorafgaande beschouwing — zóó vele in getal en zoo, als het ware, samengegroeid waren met het geheele volksbestaan van Israël, met zijn staatkundig en godsdienstig leven, eene zoodanige gebeurtenis kon niet achterwege blijven. Zij was de verwezenlijking van Gods wil en raad, gelijk wij die in de voorafgaande geschiedenis van Israël en in zijnen toenmaligen toestand duidelijk vinden aangewezen. Diezelfde overtuiging moet ook den profeet Semaja bezield hebben, toen hij (1 Kon. XII: 22—24) zich tegen elke poging om de tien stammen tot gehoorzaamheid te dwingen met nadruk verzette. „Deze zaak is van den Heer geschied:" zoo kunnen wij, uit volle overtuiging, hem nazeggen.

De hoogst belangrijke gevolgen der splitsing van Salomo's rijk (zie 1 Kon. XII: 25 verv.) zullen ons wellicht bij eene volgende gelegenheid bezig houden. Thans rest mij alleen nog het uitspreken van een oordeel over de geschiedkundige waardij van het bericht over Ahia, 1 Kon. XI: 26—40, dat wij boven wel voorloopig overwegen, maar toen nog niet geheel naar waarheid beoordeelen konden. Ons resultaat kan nu geen ander zijn dan dit: al wat Ahia uitspreekt over Salomo's afgoderij en het daardoor opgewekte ongenoegen Gods (vs. 33) is geheel in den geest van dien tijd en drukt volkomen de stemming der toenmalige vromen uit. Ahia's rede is dus echt en juist, in zooverre zij werkelijk aanwijst, wáárom hij en zijne geestverwanten Salomo's tegenstanders waren en Jerobeams pogingen begunstigden. Hierin evenwel is de schets van Ahia's gezindheden, door den schrijver medegedeeld — niet onnauwkeurig, maar — onvolledig, dat hij alléén van die afgoderij gewag maakt en niet van de geheele richting der regeering van Salomo, die aan de profeten evenmin behagen kon als het enkele uitvloeisel daar-

van, dat hier met zooveel nadruk vermeld wordt. Min nauwkeurig daarentegen is het verhaal van onzen auteur, wanneer hij den Efraïmietischen profeet eene zoo hooge ingenomenheid met Davids persoon en huis en met Jeruzalem aan den dag laat leggen. Ware die ingenomenheid zoo groot geweest, zij zou de profeten afkeerig hebben gemaakt van elke dynastie-wisseling en hen veeleer naar andere middelen tot wegneming van het bestaande kwaad hebben doen omzien. De geschiedschrijver kent hier de denkbeelden, die niet alleen in zijn eigen tijd heerschende waren, maar ook reeds veel vroeger onder de profeten in het rijk der tien stammen zelve bijval hadden gevonden, aan Ahia toe, die ze nog niet koesteren kon. De Efraïmieten moesten nog menige harde les ontvangen, voordat zij zoover waren, als Ahia in zijne rede tot Jerobeam reeds schijnt gevorderd te zijn. Ook daarover bij eene andere gelegenheid nader! Naarmate overigens deze denkbeelden ten tijde van den verhaler meer gangbaar en in het volksbewustzijn opgenomen waren, des te natuurlijker schijnt het ons, dat hij reeds bij een tijdgenoot van Salomo de kiemen daarvan onderstelt en ze hem zelfs, volkomen ter goeder trouw, in den mond gelegd heeft. Wij hebben te minder recht, om hem dit ten kwade te duiden, naardien in zijne eigene berichten ons het middel gegeven is, om de betrekkelijke onnauwkeurigheid van zijn verhaal te ontdekken en de juiste toedracht der zaak in het licht te stellen.

III. De oorsprong der Messiaansche verwachting.

Het opschrift van deze schets zal licht menigen lezer vreemd schijnen. De meesten kennen zeker de beteekenis van het Hebreeuwsche woord M e s s i a s, en zouden het, te recht, vertalen door g e z a l f d e; zij weten ook, dat men gewoonlijk door dien naam aanduidt den afstammeling van David, wiens komst door de Israëlietische profeten aangekondigd was, reeds lang vóórdat hij in Jezus van Nazareth verscheen. Het is hun derhalve niet onbekend, dat er in het Oude Testament eene reeks van Messiaansche v o o r s p e l l i n g e n voorkomt, die, gelijk hun verzekerd wordt, alle in Jezus' persoon en leven vervuld zijn. Doch zij kunnen zich niet voorstellen, dat er over den o o r s p r o n g dier aankondigingen iets anders of iets meer zou te zeggen zijn dan alleen dit: dat God ze op onverklaarbare en bovennatuurlijke wijze tot Zijne gezanten en door hen tot Israël gebracht heeft. Misschien is het daarenboven hunne aandacht niet ontgaan, dat ons opschrift niet van Messiaansche v o o r z e g g i n g e n, maar van Messiaansche v e r w a c h t i n g spreekt: indien dat niet toevallig is, dan zouden zij ook van die afwijking van het gewone spraakgebruik gaarne de oorzaak willen kennen.

Wanneer men op grond van deze of dergelijke overwegingen uit ons opschrift de gevolgtrekking afleidde, dat wij over die Messiaansche voorzeggingen een ander dan het gewone gevoelen koesterden, dan zou men zich niet bedriegen. Wij loochenen daarom niet, dat die gewone beschouwing van ons onderwerp veel schoons en aantrekkelijks heeft. Volgens haar werd reeds in het paradijs aan onze stamouders, terstond na den zondeval, voorspeld, dat een afstammeling der vrouw „den kop der slang vermorzelen" d. i. de macht van

het booze verbreken zou (Gen. III: 15). Eenige eeuwen later ontving Abraham de belofte dat „in zijn zaad al de geslachten der aarde zouden gezegend worden" d. i. dat de beloofde verlosser van het menschdom onder zijne nakomelingen zou opstaan (Gen. XII: 3; XXII: 18 enz.). Nog later verkondigde God door Jakob, dat Juda de stamvader van dien zaligmaker zijn zou (Gen. XLIX: 10); Bileam schetste in dichterlijke taal zijne macht en heerschappij (Num. XXIV: 17), terwijl nagenoeg terzelfder tijd Mozes het profetische ambt van dien doorluchtigen nakomeling van Jakob in het licht stelde (Deut. XVIII: 18). Wederom waren er eenige eeuwen verloopen, toen David de verzekering ontving, dat de Messias uit zijn geslacht zou voortkomen (2 Sam. VII: 13, 14; Ps. CX). Verkondigde reeds David het lijden en de verheerlijking van zijnen afstammeling (Ps. XXII, XVI), vooral waren het de latere profeten, die onderscheidene bijzonderheden aangaande hem voorspelden; Jesaja b. v. zijne geboorte uit eene maagd (H. VII: 14) en in het tweede deel zijner godspraken zijn lijden en sterven (H. LIII); Micha zijne geboorteplaats Bethlehem (H. V: 1); Daniël, eindelijk, om van anderen niet te gewagen, het jaar zijner geboorte (H. IX: 24— 27). Inderdaad, zulk een trapsgewijze voortgang der profetische voorspelling heeft, op den eersten oogopslag, veel aantrekkelijks, en gold dan ook eeuwen achtereen als een duidelijk bewijs van Gods liefderijke zorg voor het menschdom en bovenal van den goddelijken oorsprong van den Christelijken godsdienst, welks stichter geacht werd aan die voorzeggingen geheel te hebben beantwoord.

Niet op eens maar langzamerhand is men echter tot het inzicht gekomen, dat deze geheele beschouwing, hoe schoon ook, met de werkelijkheid niet overeenstemt en daarom voor eene andere moet plaats maken. Willen wij eene duidelijke voorstelling geven van de wijze,

waarop men deze uitkomst verkregen heeft, wij zouden dan de boven aangewezen plaatsen des O. Verbonds, één voor één, aan een nauwkeurig en opzettelijk onderzoek moeten onderwerpen. Dan zou het blijken, dat v e l e dier plaatsen vroeger verkeerd opgevat en ten onrechte op den Messias werden toegepast; dat aan andere een hoogere ouderdom werd toegekend dan zij werkelijk bezitten; eindelijk en vooral, dat men de verschillende bijzonderheden, in die plaatsen vervat, niet zonder grove willekeur en gewelddadigheid met elkander vereenigen kan, zóó dat zij inderdaad één geheel uitmaken en te zamen één beeld vormen. Doch zulk een uitlegkundig onderzoek is niet alleen zeer moeilijk, maar ook hoogst vermoeiend voor den lezer. Wij zullen het dus bij deze gelegenheid niet instellen, maar wellicht later, in een ander verband, sommige der boven aangeduide plaatsen ter sprake brengen en hare ware beteekenis in het licht stellen. Thans slaan wij een' anderen en korteren weg in. Eene opzettelijke behandeling van alle uitspraken des O. Verbonds, die men vroeger voor Messiaansche voorspellingen aanzag, zou ons hoogstens tot de overtuiging kunnen leiden, dat de gewone beschouwing niet juist was; zij zou ons nog niet leeren, hoe dan toch die voorzeggingen, welker bestaan door niemand wordt geloochend, zich hadden gevormd. Dit laatste nu wenschen wij thans zoo duidelijk mogelijk aan te wijzen. Is onze voorstelling inderdaad op de geschiedenis gegrond, dan vervalt de andere van zelf, en kan aan het onderzoek naar hare betrekkelijke waardij slechts ondergeschikt belang worden toegekend.

De lezer herinnere zich nog eenmaal, wat in onze laatste schets over de scheuring van Salomo's rijk gezegd werd. Zij, die haar hadden tot stand gebracht of bevorderd, de hoofden der tien stammen met de profeten, die zich aan hen aansloten, hadden daarbij niets

anders beoogd dan het heil van hun volk: zij stelden zich voor, dat onder eene nieuwe dynastie de rechten en vrijheden der natie zouden worden geëerbiedigd, de druk der belastingen verminderd, de afgoderij niet langer aangemoedigd zou worden. Doch eene bittere teleurstelling wachtte hen. Wanneer wij naar den mensch oordeelen, dan was de scheuring voor beide rijken, dat van Ephraïm en dat van Juda, hoogst noodlottig. Vereenigd waren zij bestand tegen den buitenlandschen vijand, maar van elkander gescheiden bezweken zij licht voor zijnen aanval. En had de scheuring nog maar alleen scheiding d. i. splitsing en verbrokkeling van krachten ten gevolge gehad! Maar neen, het duurde niet lang, of de beide rijken geraakten met elkander in oorlog en voerden dien met eene hevigheid en volharding, waarvan bijna alleen de broedertwisten voorbeelden opleveren (verg. b. v. 1 Kon. XIV: 30; XV: 7, 16 enz.). Verzwakking en uitputting was van dien aanhoudenden krijg het natuurlijke gevolg. Reeds onder Rehabeam werd Jeruzalem door den Egyptischen koning Sisak ingenomen (1 Kon. XIV: 25—28). Wèl lezen wij niet, dat ook het rijk der tien stammen onder zijne eerste koningen tegen vreemden te strijden had, maar daarentegen werd het door burgertwist en daarmede gepaarde wisseling van dynastie verzwakt, terwijl in het naburige Syrië de wapenen gesmeed werden, die zich weldra, onder de regeering van Achab, tegen Israël zouden keeren.

Ook de godsdienstige toestand van het Noordelijke rijk liet veel te wenschen overig. Jerobeam, toen hij de kalverendienst instelde, beoogde geenszins het volk af te trekken van de vereering van Israëls God: Hij was het, dien men, zij het dan ook onder de gedaante van een stier, te Dan en te Beth-el diende. Doch deze vereering van een beeld, misschien al aanstonds, maar zeker in later tijd door de vromen in het rijk der tien

stammen afgekeurd, bleek daarenboven een zeer gereede overgang te zijn tot afgoderij d. i. tot den dienst der godheden van de omliggende volkeren, vooral van de Syriërs en Phoeniciërs. Achab bevorderde haar zóózeer, dat de vereerders van den waren God allengs zeldzamer begonnen te worden en een Elia klagen kon: „de „kinderen Israëls hebben uw verbond verlaten, uwe „altaren afgebroken en uwe profeten met het zwaard „gedood en ik-alléén ben overgebleven." (1 Kon. XIX: 10, 14). Was ook die klacht overdreven (verg. vs. 18), de toestand der vromen mocht toch inderdaad treurig heeten, zoolang het huis van Omri den troon bekleedde. Wèl was de verheffing van Jehu (2 Kon. IX, X) eene geweldige reactie tegen de regeeringsbeginselen door de vorige dynastie gevolgd; wèl waren deze vorst en zijne afstammelingen over het algemeen niet ongelukkig in den krijg tegen de omliggende volksstammen, en bereikte zelfs onder Jerobeam II het rijk eene ongekende hoogte van voorspoed en macht; doch de kalverendienst bleef in stand en stuitte de godsdienstigen onder het volk allengs meer tegen de borst; ook was het voor hen, die zich niet aan den uiterlijken schijn vergaapten, duidelijk genoeg, dat de vermeerderde weelde het volk ontzenuwde en dat de zedeloosheid hand over hand toenam, terwijl de Assyrische macht al meer en meer eene dreigende houding aannam en het onmachtige en uitgeputte rijk een zekeren ondergang scheen te bereiden.

Gunstiger was over het algemeen de toestand in het rijk van Juda, vooral wanneer wij op den godsdienst letten. Sommige afstammelingen van David betoonden zich wel is waar in meerdere of mindere mate voorstanders der afgoderij, maar de meesten, Asa b. v. en Josaphat bevorderden met al hunne macht den dienst van den waren God. Een tijd lang scheen zijne toekomst ook in het Zuidelijke rijk twijfelachtig: het was

toen Athalia, dochter van Achab, na den dood van haren zoon Ahazia, zich de heerschappij aanmatigde en ook in Juda de richting van haren vader volgde. Doch de welgeslaagde omwenteling, door Jojada ontworpen, plaatste Joas op den troon en wendde het gevaar, dat den waren godsdienst dreigde, gelukkig af. Nu evenwel stond Davids stamhuis eene andere ramp te wachten: Amazia, de zoon van Joas, wikkelde zich onvoorzichtig in een oorlog tegen den koning Joas van Israël en leed eene smadelijke nederlaag, die hem aan de willekeur van zijnen overmachtigen vijand prijs gaf en zijn rijk aan den rand des verderfs bracht. Latere onderzoekingen hebben het zelfs zeer waarschijnlijk gemaakt, dat Juda eenige jaren achtereen aan de koningen van het rijk van Ephraïm, Joas en Jerobeam II, onderworpen is geweest en eerst onder Uzzia zijne zelfstandigheid herkreeg.

Deze vluchtige schets van de lotgevallen der beide rijken gedurende de eerste twee eeuwen van hun bestaan (975 tot omstreeks 775 vóór Chr.) maakt op volledigheid volstrekt geen aanspraak. Zij moet alleen dienen om het verschijnsel, waarop wij thans de aandacht willen vestigen, in het rechte licht te plaatsen. Het blijkt namelijk, dat in de 9de eeuw vóór onze jaartelling (tusschen 900 en 800 v. Chr.) vele Israëlieten, zoowel in het Noordelijke als in het Zuidelijke rijk, de schoone en voorspoedige dagen van Davids regeering begonnen terug te wenschen. Zeer natuurlijk is het, dat men juist op h e m het oog vestigde, niet op Salomo: aan diens naam waren, vooral voor het rijk der tien stammen, droevige herinneringen verbonden; ook stond Salomo, niettegenstaande den uiterlijken glans zijner regeering, in de openbare meening lang zoo hoog niet aangeschreven als David. Deze was de dappere en gelukkige krijgsheld, die Israëls naam onder de volkeren geducht gemaakt had; niettegenstaande al zijne gebreken, die daarenbo-

ven den tijdgenoot veel meer in het oog vielen dan den nakomeling, was en bleef hij „de man naar Gods hart"; zijne verdiensten omtrent den openbaren eeredienst, zijne belangstelling in al wat den godsdienst betrof, zijne nauwe verbintenis met de profeten — dat alles werd thans, op een afstand gezien, beter nog dan vroeger gewaardeerd, inzonderheid door de vromen, die uit eigen ervaring van geheel andere vorsten wisten te gewagen. Davids persoon en regeering werd alzoo het ideaal, dat men nog eenmaal opnieuw hoopte verwezenlijkt te zien. Wanneer Juda en Ephraïm, onder één scepter vereenigd, door een heldhaftig en vroom koning bestuurd, weder als van ouds eene eervolle plaats zouden innemen onder de volkeren en zegevieren over hunne vijanden, — dán, maar ook dan eerst zouden aller wenschen en wel inzonderheid die der vrome vereerders van den Heer zijn bevredigd.

Doch een wensch, hoe vurig ook en algemeen gekoesterd, is nog geene hoop, veelmin eene zekere verwachting. Hoe kwam Israël, hoe kwamen bepaaldelijk de profeten er toe, zulk een terugkeer van den Davidischen tijd niet alleen te verlangen, maar ook te verwachten, ja als ontwijfelbaar zeker aan te kondigen?

Merken wij vooreerst op, dat de overgang van wenschen tot hopen zoo bijzonder moeilijk niet is. Gelijk men gaarne gelooft wat men hoopt, zoo komt men er ook licht toe om te verwachten wat men wenscht. Wij zijn zeker gerechtigd om te onderstellen, dat deze neiging der menschelijke natuur in het algemeen zich ook onder Israël niet heeft verloochend.

Doch wij mogen, ten andere, niet vergeten dat die zoo even genoemde overgang onder Israël gemakkelijk werd, zoowel door hetgeen de overlevering aangaande David berichtte, als door de eigenaardigheid van den Israëlietischen godsdienst. Wijden wij aan beide die punten achtereenvolgens onze aandacht!

Reeds merkte ik op, dat David met de profeten in goede verstandhouding leefde. Met goedkeuring van Samuel op den troon gebracht, omringde hij zich als koning met mannen als Gad en Nathan en liet zich door hunne aankondigingen en raadgevingen leiden. Het verwondert ons dus geenszins, dat de profeten hem in hooge eere hielden en zijne verdiensten waardeerden. Had Saul door zijne onstaatkundige maatregelen de kroon verspeeld, was alzoo de koninklijke waardigheid onder Israël nog niet, of althans ter nauwernood erfelijk geworden — van David verwachtten de profeten, dat ook zijn nageslacht den troon zou blijven bekleeden, en die verwachting spraken zij ook openlijk uit. Hoogst merkwaardig is het verhaal, ons in 2 Sam. VII bewaard gebleven. W a n n e e r het werd opgeteekend, is niet geheel zeker; doch gesteld zelfs, dat er tusschen Davids onderhoud met Nathan, t. d. p. bericht, en den leeftijd van hem, die het te boek stelde, een geruime tijd verliep, de herinnering van het tusschen hen verhandelde bleef toch zeker in de profetenscholen bewaard en verbreidde zich van daar uit ook onder het volk. Nathan nu spreekt het (2 Sam. VII: 16) onbewimpeld uit in zijne rede tot David: „Uw huis zal bestendig zijn „en uw koninkrijk tot in eeuwigheid voor uw aange„zicht; uw troon zal vast zijn tot in eeuwigheid." Al kon deze belofte de tien stammen niet weerhouden van den afval van Davids huis, wat was natuurlijker dan dat zij hun, onder de gedurige wisseling hunner dynastiën, weder voor den geest kwam, gelijk zij in het rijk van Juda, blijkens de geschiedenis zelve, niet in vergetelheid geraakte? Het is althans opmerkelijk, dat in twee ons bewaard gebleven psalmen (LXXXIX en CXXXII) diezelfde belofte aangaande Davids geslacht met blijkbare ingenomenheid wordt herhaald. Hooren wij den dichter van het eerstgenoemde lied, als hij God dus sprekende invoert: „Ik „heb David, Mijnen knecht, gevonden, met Mijne hei-

„lige olie heb Ik hem gezalfd; de vijand zal hem niet „dringen en de zoon der ongerechtigheid zal hem niet „onderdrukken; hij zal mij toeroepen: Gij zijt mijn „Vader! mijn God en de rotssteen mijns heils! Zoo zal „Ik hem Mijne goedertierenheid in eeuwigheid houden „en Mijn verbond zal hem vast blijven; en Ik zal zijn „zaad in eeuwigheid zetten en zijn troon als de dagen „der hemelen. — Ik heb eens gezworen bij Mijne hei„ligheid: zoo Ik aan David liege! Zijn zaad zal in „eeuwigheid zijn en zijn troon zal voor Mij zijn als de „zon" (vs. 21, 23, 27, 29, 30, 36, 37, verg. ook vs. 31—35). Moge ook die psalm — even als de CXXXIIste — uit een veel later tijdvak dagteekenen, het is geenszins gewaagd te onderstellen, dat beide die dichters niets anders doen dan eene overtuiging uitspreken, die reeds lang onder het volk geleefd had. Men erkent zeker gereedelijk, dat zij in nauw verband stond met den wensch naar terugkeer der schoone dagen van Davids regeering, welks ontstaan wij boven schetsten. Die wensch scheen zeer redelijk, wanneer het eenmaal vaststond, dat Davids nageslacht nog eene heerlijke toekomst te wachten stond. De woorden 1 Kon. XI: 39 aan Ahia, den Siloniet, in den mond gelegd: „Ik zal het zaad van David ver„nederen; nochtans niet voor altijd" — die woorden behelzen eigenlijk niets anders dan de toepassing der heerlijke belofte aangaande Davids geslacht op den treurigen toestand, waarin het menigwerf na de scheuring des rijks verkeerde.

Doch om de zekere verwachting van herstel der Davidische heerschappij te verklaren moeten wij nog iets anders in aanmerking nemen: de eigenaardigheid van den Israëlietischen godsdienst. De godsdienstige Israëlieten, met name de profeten, waren zich bewust dat de God, door hen aangebeden, niet een van vele goden was, ook niet blootelijk de andere goden in macht overtrof, maar dat Hij was de eenige waarachtige. Die

overtuiging moest wel een belangrijken invloed uitoefenen op hunne opvatting van Israëls bestemming. Het volk, door dien God uitverkoren; de eenige onder alle natiën, die Hem kende en diende — dat volk kon niet, gelijk zoo menig ander, ondergaan of zich oplossen in een naburig of machtiger rijk, om alzoo spoorloos te verdwijnen. Want die vernietiging van Israël zou tevens vernietiging van den waren godsdienst zijn geweest, en deze was ondenkbaar. Neen, Israël, de drager van dien godsdienst, had eene heerlijke bestemming: Gods volk was onverganke lijk. Door zijne ontrouw mocht het zich zware strafgerichten op den hals halen, ja den ondergang zeer nabij komen; ten slotte zou het toch blijken, dat het, door tegenspoed gelouterd, slechts geschikter geworden was om de vereering van den waren God in stand te houden en — want ook deze overtuiging vestigde zich allengs bij velen — haar ook tot andere natiën te brengen.

Dat werkelijk deze denkbeelden onder Israël gedurende de eerste twee eeuwen na de scheuring des rijks allengs veld wonnen en het eigendom werden van het betere deel der natie, blijkt duidelijk uit het O. Testament zelf. Uit vele bewijzen noem ik er slechts één, omdat het mij tevens gelegenheid geeft, naar mijne belofte van zoo even, enkele der boven opgenoemde zgn. Messiaansche voorspellingen te verklaren. Gedurende die beide eeuwen namelijk vormde en vestigde zich onder Israël, bepaaldelijk in de profetenscholen, die opvatting en voorstelling der geschiedenis van de aartsvaders, die wij nu nog in Genesis bezitten. Meer dan eens wordt daar aan Abraham en éénmaal ook aan Izak de toezegging gegeven (verg. Gen. XII: 3; XVIII: 18; XXII: 18; XXVI: 1), „dat de geslachten (de volken) der „aarde elkander zegenen zullen met hen en met hun „nakroost" d. i. dat zij elkander den zegen zullen toewenschen, dien Abraham of Izak, en na hen hunne

nakomelingen, genieten zullen (1). Deze belofte nu wordt tot drie malen toe in het allernauwste verband gebracht met Abrahams vroomheid en gehoorzaamheid aan den waren God; eens (Gen. XXII: 18) met de woorden: „n a a r d i e n gij mijne stem gehoorzaam geweest zijt"; een andermaal (Gen. XVIII: 19) aldus: „w a n t ik heb „hem gekend, opdat hij zijnen kinderen en zijn huis na „hem zoude bevelen en zij den weg des Heeren houden, „om te doen gerechtigheid en gericht"; ten derden male eindelijk (Gen. XXVI: 5) bij de herhaling der belofte tot Izak, waar wij lezen: „d a a r o m d a t „Abraham mijne stem gehoorzaam geweest is en heeft „onderhouden mijn bevel, mijne geboden, mijne inzet-„tingen en mijne wetten." In deze plaatsen spreekt zich alzoo de overtuiging uit, dat Israël machtig en voorspoedig zijn zou, het voorwerp van den naijver der andere volken, en wel vanwege de nauwe betrekking tot God, waarin de natie zelve, reeds van hare voorvaderen af, geplaatst was, in één woord: v a n w e g e h a r e n g o d s d i e n s t. Zoo hangt dan het geloof aan Israëls toekomst, aan de instandhouding van zijn volksbestaan en zijnen aardschen voorspoed, ten nauwste samen met de erkenning der waarheid en voortreffelijkheid van

(1) De gewone overzetting van al deze plaatsen luidt: „i n u zullen al de geslachten der aarde g e z e g e n d w o r d e n". Doch zij is onvereenigbaar met den grondtekst. Wat de spreekwijze: z e g e n e n m e t i e m a n d beteekent, blijkt best uit Gen. XLVIII: 20, waar Jakob tot de beide zonen van Jozef zegt: „met u zal Israël zegenen, zeggende: „God zette u als Ephraïm en als Manasse!"" Naar deze plaats verklaard beteekent alzoo Gen. XII: 3: „zoo groot zal de voorspoed, uw geluk zijn, dat de volkeren der aarde, wanneer zij elkander zegen toewenschen, zeggen zullen: „Wees gelukkig als Abraham!" of: „God make u zoo voorspoedig als Abrahams nakroost!" " Ditzelfde wordt uitgedrukt Gen. XII: 2 door de woorden: „Wees een zegen!" d. i. uw naam worde als zegening, als zegen-formule gebruikt! Verg. b. v, Num. V: 21, waar v l o e k voorkomt in den zin van: formule van vervloeking.

Israëls godsvereering; met andere woorden: dat geloof, al betreft het schijnbaar alleen Israëls staatkundigen en burgerlijken toestand, steunt op godsdienstigen grondslag.

Wij kunnen het nu niet langer vreemd of onnatuurlijk achten, dat de wensch naar terugkeer der Davidische tijden allengs in eene zekere verwachting, en daarop gegronde aankondiging, overging. Daartoe was niets meer noodig, dan dat de vrome Israëliet dien wensch in verband bracht met de profetieën aangaande Davids huis en met de bestemming van Israël als drager van den waren godsdienst. Ons rest nu nog slechts na te gaan, wanneer die verwachting zich het eerst openbaarde en in welke vormen zij zich kleedde? Daarin zal dan tevens het bewijs kunnen gevonden worden voor hetgeen boven meer gesteld dan wel betoogd werd.

De oudste der profeten, wier geschriften tot ons zijn gekomen, is vermoedelijk Joël, een tijdgenoot, naar het schijnt, van koning Joas van Juda (van 877—837 v. Chr.) Bij hem vinden wij wèl de verwachting uitgesproken, dat Juda, uit eene zware ramp gered en tot zijnen God bekeerd, voorspoedig en gezegend zijn zal onder Gods machtige hoede, terwijl over zijne vijanden in het dal van Josaphat gericht wordt gehouden (H. II: 18—III: 21), doch dat toekomstige geluk wordt met David of zijn stamhuis niet in verband gebracht. Er is hier dus geen sprake van vereeniging der beide rijken onder één koning of van terugkeer der schoone dagen van Davids bestuur. Misschien vindt men die bewering vreemd met het oog op H. II: 23, waar de profeet tot Jeruzalems bewoners zegt: „God zal u geven den leeraar der gerechtigheid": hier, zoo zegt men wellicht, wordt toch de komst van één bepaald persoon aangekondigd, die wel geen ander kan zijn dan de Messias. Doch men wete, dat het bedoelde vers ver-

keerd is overgezet en in de vertaling luiden moest: „God zal u geven den vroegen regen naar de juiste maat." Men zal zich door eenvoudig het geheele vers in zijn verband te lezen gemakkelijk van de juistheid dezer vertaling overtuigen.

Van Joël komen wij tot Amos, den tijdgenoot der koningen Uzzia en Jerobeam II (omstreeks 800 v. Chr.). Bij hem wordt reeds gevonden wat wij in zijn ouderen voorganger nog niet aantroffen. Tegen het einde der verzameling zijner godspraken (H. IX: 11, 12) spreekt hij de volgende verwachting uit: „Te dien dage zal „Ik (de Heer) de vervallen tent van David weder oprich-„ten en Ik zal hare reten toemuren en wat van haar is „afgebroken weder oprichten en zal ze opbouwen als in de „dagen van ouds, opdat zij erfelijk bezitten het overblijf-„sel van Edom en al de heidenen, over wie Mijn naam „(als de naam van hunnen overwinnaar) is uitgeroepen, „spreekt de Heer, die dit doet." De bedoeling van den profeet is duidelijk. Toen hij sprak en schreef, verkeerde het Davidische huis in den treurigsten toestand, zoodat het kon worden vergeleken met eene hut, die dreigt in te storten en welker muren reeds hier en daar gescheurd of zelfs geheel omgevallen zijn. Doch zoo zal het niet blijven. Wèl heeft Israël nog zware strafgerichten te wachten, verstrooiing onder vreemde volkeren (vs. 9), uitroeiing van alle verstokte zondaars (vs. 10); doch daarna zal God, die het huis Jakobs niet ganschelijk verdelgen wil (vs. 8), zich ontfermen over Zijn volk en — het vervallen geslacht van David weder oprichten: onder de heerschappij van zijn stamhuis zal Israël zijne vijanden, inzonderheid Edom, aan zich onderwerpen (vs. 12), in zijn land wedergekeerd de verwoeste steden herbouwen en bewonen (vs. 14), overvloed van aardsche zegeningen genieten (vs. 13) en — ziedaar de verwachting ten slotte door den profeet uitgesproken — nu ook nimmer

weer het land, dat God aan Zijn volk gegeven heeft, verlaten (vs. 15). — Van één bepaalden afstammeling van David is hier nog geen sprake; inzonderheid op uitwendigen en staatkundigen voorspoed wordt de aandacht gevestigd, doch de godsdienstige grondslag ontbreekt niet, daar de gansche toekomst afhankelijk wordt gemaakt van eene voorafgaande tuchtiging en daardoor teweeggebrachte loutering des volks.

Jonger tijdgenoot van Amos was Hozea: even als zijn voorganger was ook hij in het rijk der tien stammen werkzaam, tot welks burgers hij ook behoorde, hierin onderscheiden van Amos, die uit Judea afkomstig was en zich slechts tijdelijk in het Noordelijke rijk ophield (H. I: 1; VII: 10 verv.). Hozea dan klaagt bitterlijk over de diepe verdorvenheid van zijn volk, die hij in het tweede gedeelte zijner godspraken (H. IV—XII) tot in bijzonderheden schetst. Eerst dan, meent hij, zullen er beter en voorspoediger dagen aanbreken, wanneer Israël door wegvoering uit zijn land gelouterd zal zijn: die strafoefening zal namelijk verootmoediging ten gevolge hebben en bekeering tot den God der vaderen. Duidelijk spreekt hij die verwachting uit in eene merkwaardige plaats van zijn geschrift, die zeer terecht tot de Messiaansche voorzeggingen gebracht wordt, H. III: 3—5: „De kinderen Israëls zullen vele dagen blijven „zitten, zonder koning en zonder vorst, en zonder offer, „en zonder opgericht beeld en zonder ephod en teraphim; „daarna zullen de kinderen Israëls zich bekeeren en „den Heer, hunnen God, en David, hunnen koning, zoe„ken en zij zullen vreezende komen tot den Heer en „tot Zijne goedheid, in het laatste der dagen." Met andere woorden: gedurende langen tijd zal het volk van alles verstoken zijn en — in den vreemde als balling omzwervende — geene eigene vorsten en overheden hebben; ook de offerdienst, zelfs de onwettige beeldenvereering zal worden gestaakt; daarna zal Israël tot inkeer

komen en zich weder verbinden aan den Heer, zijnen God; doch — en ziet hier wat thans vooral onze aandacht tot zich trekt — zijn terugkeer tot den Heer zal tevens een terugkeer zijn tot David, zijnen koning. Deze laatste woorden kunnen op onderscheidene wijzen worden opgevat. Hozea kon zich zoo uitdrukken, wanneer hij eene wederverschijning van David verwachtte — doch het is niet waarschijnlijk, dat zoo iets in zijnen geest lag. Hij stelt zich veeleer voor, dat er een andere, een tweede David zou opstaan, een vorst, aan Isaï's zoon gelijk in macht en in vroomheid. Dat dit laatste voor hem hoofdzaak is blijkt daaruit, dat hij den terugkeer tot God en tot David in één adem noemt. Maar ook een machtig vorst verwacht hij, onder wiens bewind Juda en Israël hereenigd zullen worden en talrijk zijn als het zand der zee (H. I: 10, 11).

Nog één profeet moet naast Amos en Hozea genoemd worden, de ongenoemde tijdgenoot van den laatstvermelde, wiens godspraken ons bewaard zijn gebleven in Hoofdstuk IX—XI van Zacharia (1).

Nadat deze godsman (H. IX: 1—7) aan sommige naburige landen en steden den ondergang had aangekondigd, wendt hij zich (vs. 8) tot Jeruzalem en belooft haar Gods bescherming. Nader wordt die belofte uitgewerkt in het vervolg (vs. 9—17), bepaaldelijk in deze toespraak, tot Jeruzalems bewoners gericht (vs. 9): „verheug u zeer, gij dochter Zions! juich, gij doch-

(1) Dat Zach. IX—XIV niet afkomstig zijn van den profeet Zacharia, den schrijver van H. I—VIII, die na de ballingschap leefde, maar moeten worden toegekend aan twee oudere profeten, waarvan de één (auteur van H. IX—XI) Hozea's tijdgenoot was, de ander (auteur van H. XII—XIV) onder Jojakim leefde, heb ik trachten aan te toonen in het Bijbelsch woordenboek voor het Christelijk gezin. III: 629—633.

„ter Jeruzalems! Zie, uw koning zal tot u komen, recht-„vaardig is hij en overwinnaar (1); zachtmoedig en „rijdende op eenen ezel en op een veulen, het jong eener „ezelin." Tot recht verstand dezer profetie houde men in het oog, dat het paard bij de Israëlieten alleen of althans hoofdzakelijk in den oorlog gebruikt werd, terwijl men zich in vredestijd van een ezel bediende (verg. Richt. X: 4; XII: 14): het rijden op zulk een dier is dus het kenmerk van een vorst, die — na in den strijd overwonnen te hebben — nu verder in vrede zijn koninkrijk bestuurt. Wanneer nu van dien vorst gezegd wordt, dat hij komt:

rijdende op eenen ezel
en op een veulen, het jong eener ezelin,

dan kan dat natuurlijk niet zóó verstaan worden, dat hij op die beide dieren tegelijk gezeten was: volgens eene eigenaardigheid der Hebreeuwsche poëzie (en profetie) drukt de godsman ééne enkele gedachte — het rijden op een ezel — in twee aan elkander beantwoordende vers-leden uit, even als b. v. de dichter van Jakobs zegen (Gen. XLIX: 11) van Juda zingt:

hij bindt zijnen jongen ezel aan den wijnstok
en het veulen zijner ezelin aan den edelen wijnstok —

waarbij hij natuurlijk evenmin aan twee ezels, als aan twee wijnstokken denkt. De woorden van den profeet schetsen ons alzoo eenen koning van Juda, die in rust en voorspoed zijn volk beheerscht, ja zijn gebied verre uitstrekt, want — zoo spreekt de Heer verder (vs. 10) — „Ik zal de (strijd-)wagens uit Efraïm weg-„doen en „de (oorlogs-)paarden uit Jeruzalem; ook zal

(1) D. i. door de overwinning in den strijd, die God hem verleende, is hij gebleken rechtvaardig te zijn. De Statenoverzetting: rechtvaardig, en hij is een Heiland is evenzeer af te keuren als hetgeen onmiddellijk volgt: arm (in plaats van zachtmoedig).

„de strijdboog uitgeroeid worden en hij (de vredevorst, „in vs. 9 genoemd) zal den heidenen vrede spreken „(d. i. hun den vrede opleggen), en zijne heerschappij „zal zijn van zee tot zee en van de rivier tot aan de „einden der aarde." Uit deze woorden maken wij reeds op, wat ook door het vervolg van H. IX en vooral door H. X bevestigd wordt, dat namelijk de koning, wiens komst hier wordt verkondigd, niet alleen over Juda, maar ook over Efraïm heerschen zal (verg. H. X: 6—16), nadat de bewoners van beide die rijken, een tijd lang in ballingschap verstrooid, weder met elkander vereenigd zullen zijn. Zoo is het dan ook niet twijfelachtig, of de schrijver van Zach. IX—XI bedoelt dienzelfden toekomstigen koning, dien wij bij Hozea als een tweeden David geteekend zagen. Zijn stilzwijgen over Davids huis mag misschien als bewijs worden aangemerkt, dat zijne tijdgenooten — bepaaldelijk de vromen onder hen — dezen toekomstigen redder en koning van Israël reeds algemeen uit Davids geslacht verwachtten en derhalve de woorden van den profeet aanstonds toepasten op den doorluchtigen afstammeling van dien vorst.

Wij leggen thans de pen neder. Het was ons voornemen niet, eene geschiedenis der Messiaansche verwachting onder Israël te schrijven: slechts om de kennis van haren oorsprong was het ons te doen. Deze kan nu geacht worden te zijn in het licht gesteld. Gingen wij verder, dan zouden de beide tijdgenooten Jezaja en Micha onze aandacht boeien en ons eene zeer merkwaardige ontwikkeling der profetische uitzichten doen kennen. Doch over hen en hunne navolgers wellicht bij eene andere gelegenheid meer! Thans vatten wij nog slechts de uitkomst van ons onderzoek in weinige woorden samen.

De verwachting, dat er een koning uit Davids geslacht

zou opstaan, erfgenaam van de deugden en de macht zijns voorzaats, die de beide rijken Juda en Efraïm onder zijnen scepter vereenigen zou — de Messiaansche verwachting, in één woord, openbaart zich in Israël voor het eerst omstreeks het jaar 800 v. Chr.

Zij was een uitvloeisel van den treurigen toestand, waarin de beide rijken na de scheuring allengs geraakten en van den daaruit geboren wensch naar betere tijden. Deze wensch werd zekere verwachting — profetie eener meer of min verwijderde toekomst — onder den invloed, deels van de herinnering der schoone toekomst, door de profeten aan David en zijn huis voorspeld, deels en vooral ten gevolge van zijnen samenhang met Israëls godsdienstig geloof aan de onvergankelijkheid van den waren godsdienst en van het volk, dat dien bewaarde.

De vorm der Messiaansche verwachting hing aanvankelijk en bij voortduring af van de omstandigheden des tijds en van de persoonlijke eigenaardigheid desgenen, die haar koesterde en — indien hij profeet was — uitsprak. Vandaar dat wij nu de staatkundige, dan weder de godsdienstige zijde dier verwachting op den voorgrond zien treden, dat somtijds de Messias geschetst wordt als krijgsheld, dan als vredevorst, dan (gelijk b. v. bij Jezaja) als toonbeeld, verkondiger en verbreider van den waren godsdienst.

Bij de lezing der verschillende Messiaansche voorzeggingen hebben wij niet allereerst te vragen: hoe zij vervuld zijn? Ook niet: hoe zij met elkander kunnen vereenigd worden tot één beeld? Maar veeleer: hoe de lotgevallen van Israël en het karakter der onderscheidene profeten zich afspiegelde in de telkens gewijzigde voorstelling van de toekomst? Die wijzigingen, wel verre van de waarde der Messiaansche verwachting te verminderen, zijn integendeel het beste bewijs voor haren nauwen samenhang met de geschiedenis van Israël en

het inwendig leven zijner godsmannen: deze namen niet bloot over wat anderen hadden verkondigd, maar vormden zich eene eigene voorstelling van de toekomst, op grond van hun persoonlijk inzicht in de behoeften en bestemming van hun volk.

In al hare vormen is de Messiaansche verwachting een hoogst merkwaardig getuigenis van Israëls godsdienstig geloof.

IV. De zeventig jaren der Babylonische ballingschap.

Bedrieg ik mij niet, dan hebben sommige mijner overigens welwillende lezers bij het slot mijner vorige schets bedenkelijk het hoofd geschud. „De lotgevallen van Israël" — zoo lazen zij daar — „en het karakter der onderscheidene profeten spiegelen zich af in hunne telkens gewijzigde voorstelling van de toekomst." Van bovennatuurlijke mededeelingen ten aanzien der toekomst wordt daar geene melding gemaakt. Maar — zoo stel ik mij voor, dat sommigen vragen zullen — m o e t men die toch niet dikwerf aannemen ter verklaring van hetgeen Israëls godsmannen hebben voorspeld? Misschien dan niet ten aanzien der Messiaansche profetieën, doch zijn er niet vele andere voorzeggingen, welker vervulling ontwijfelbaar zeker is, maar toch zoo weinig langs natuurlijken weg kon worden vooruitgezien, dat wij voor de kennis der profeten aangaande de toekomst wel eene andere bron m o e t e n stellen, dan, „de lotgevallen van Israël" en „de persoonlijke eigenaardigheid" der godsmannen zelve?

Zoo hoort men dikwerf beweren, en ik zou niet gaarne ontkennen, dat tot staving van dat gevoelen enkele profetieën worden aangevoerd, welker letterlijke vervulling op den eersten oogopslag zeer opmerkelijk schijnt. Doch

gelijk meermalen, zoo gaat het ook hier: wanneer men scherper toeziet, dan ontdekt men dikwerf de verklaring van hetgeen vroeger ten eenenmale onverklaarbaar scheen te zijn; dan vindt men, in plaats van een onbegrijpelijk wonder, een geheel natuurlijken gang der dingen, maar die daarom niets minder treffend is, integendeel nog duidelijker van Gods werkzaamheid en deugden getuigenis aflegt. Daarvan wensch ik bij deze gelegenheid eene proeve te geven. Ik ontleen haar aan de godspraken van Jeremia. Volgens het gewone gevoelen heeft deze voorspeld, dat de Babylonische ballingschap juist zeventig jaren duren zou — en is die voorzegging ook letterlijk vervuld. Zien wij, wat de geschiedenis daaromtrent leert!

In het jaar 629 v. Chr. trad Jeremia als profeet op; het was het 13de jaar der regeering van Jozia, vijf jaren alzoo vóór de groote hervorming, door dien koning tot stand gebracht. Het is hier de plaats niet om over de lotgevallen van den profeet in bijzonderheden te treden. Ik herinner alleen, dat Jozia in den veldslag bij Megiddo sneuvelde (610 v. Chr.) en opgevolgd werd door Joahaz, die evenwel reeds 3 maanden later afgezet en door Jojakim vervangen werd. Deze koning, een vijand van Jeremia en een vriend der afgoderij, regeerde elf jaren (610—599 v. Chr.); zijn zoon Jojachin (of Jechonia) werd reeds na drie maanden gevankelijk weggevoerd naar Babel (599 v. Chr.) Elf jaren later trof zijnen opvolger Zedekia hetzelfde lot en werden Jeruzalem en de tempel verwoest (588 v. Chr).

In het vierde jaar nu der regeering van Jojakim (607—606 v. Chr.) sprak Jeremia de merkwaardige profetie uit, die ons in H. XXV van het naar hem genoemde boek bewaard is gebleven (verg. Jer. XXV: 1). Er was in dat jaar voor hem bepaalde aanleiding om over de toekomst van zijn volk na te denken: Nebucadne-

zar had juist de koninklijke waardigheid aanvaard (Jer. XXV: 1) en bij Carchemisch (of Circesium) aan den Euphraat eene groote overwinning op de Egyptenaren bevochten (Jer. XLVI: 2). Jojakim was een vazal van den Egyptischen koning, en het liet zich dus vooruitzien, dat hij en zijn volk mede overlast zouden lijden van de klimmende macht der Babylonische monarchie. Die dreigende voorteekenen beschouwt Jeremia in verband met den treurigen godsdienstigen en zedelijken toestand van het rijk Juda. Hij herinnert den bewoners der hoofdstad, dat hij nu reeds 23 jaren lang in den naam des Heeren tot hen gesproken en met allen nadruk tot bekeering hen vermaand had (Jer. XXV: 3—6), doch alles te vergeefs (vs. 7). De straf dier hardnekkigheid zou dan ook niet uitblijven: Nebucadnezar, aan het hoofd zijner talrijke legerscharen, zou Judea overstroomen, gelijk ook de aangrenzende landen, de bewoners uitroeien en het land ontvolken (vs. 8—10). „En" — zoo gaat de profeet voort — „dit gansche land zal worden tot eene woes„tenij en wildernis, en deze volken (d. i. de bewoners van Judea en de omliggende streken) zullen den koning „van Babel dienen zeventig jaren. Maar het zal geschie„den, als de zeventig jaren vervuld zijn, dan zal ik „over den koning van Babel en over dat volk (d. i. de „Chaldeërs of Babyloniërs), spreekt de Heer, hunne „ongerechtigheid bezoeken, mitsgaders over het land der „Chaldeërs en zal dat stellen tot eeuwige verwoestingen" (vs. 11, 12). Na deze woorden gaat Jeremia over tot de opsomming der andere koninkrijken en landen, die door Nebucadnezar veroverd worden en hem onderdanig zouden zijn (vs. 13 verv.).

Zietdaar dan de beroemde profetie der zeventig jaren. Doch om haar recht te verstaan moeten wij nog het een en ander in aanmerking nemen. Van waar beginnen die zeventig jaren te loopen? Bedoelt de profeet

eene bepaalde, dan wel eene onbepaalde tijdsruimte? In hoeverre is zijne voorspelling door de uitkomst bewaarheid? Zoeken wij achtereenvolgens op deze drie vragen het antwoord!

Van waar beginnen die zeventig jaren te loopen? Het gewone antwoord luidt: van het 4de jaar van Jojakim, waarin de godspraak van Jeremia, blijkens haar opschrift (Jer. XXV: 1), werd opgeteekend, derhalve van het jaar 606 v. Chr. Doch deze bewering is stellig onjuist. De profeet zelf berekent de zeventig jaren der onderwerping aan Nebucadnezar op eene andere wijze. Zij worden volgens hem voorafgegaan door de volledige verwoesting des lands, die vs. 9—11 met zoo donkere kleuren geschilderd wordt. Doch — zoo meent men — deze verwoesting heeft werkelijk nog in datzelfde 4de jaar van Jojakim plaats gehad: het jaar 606 v. Chr. blijft derhalve het eerste der zeventig jaren. Maar wij zien te vergeefs om naar een afdoend bewijs voor die bewering, ja, wij kunnen zelfs aantoonen, dat zij stellig onjuist is. Uit Jer. XXXVI: 9 verv. blijkt namelijk, dat de inval van Nebucadnezar in Judea nog niet had plaats gehad in de 9de maand van Jojakims vijfde jaar: er is namelijk t. d. p. (verg. vs. 2, 3) sprake van eene verzameling profetieën, door Baruch voorgelezen aan de tempelbezoekers, met het doel om hen te wijzen op „het kwaad, dat de Heer „hun dacht te doen, opdat zij zich bekeeren zouden „van hunnen boozen weg en God hunne ongerechtigheid „mocht vergeven." Zóó zou Jeremia niet spreken, indien reeds een jaar te voren het strafgericht, althans gedeeltelijk, voltrokken was. Doch niet alleen was dit in het 5de jaar van Jojakim nog toekomstig, het blijkt zelfs duidelijk, dat er geene verwoesting des lands en geene wegvoering zijner bewoners heeft plaats gegrepen gedurende de geheele regeering van dien vorst. Uit zijne levensgeschiedenis, 2 Kon. XXIII: 34 — XXIV: 6,

moeten wij namelijk afleiden, dat hij zich, op de nadering van Nebucadnezar, misschien wel in zijn 5de of 6de regeeringsjaar, vrijwillig aan hem onderworpen heeft, maar na drie jaren — dus in zijn 8ste of 9de jaar — tegen hem in opstand gekomen is (2 Kon. XXIV: 1): de straf voor dien afval werd bij zijn leven niet geheel voltrokken; wel leed hij overlast van stroopende benden, die zijn land onveilig maakten (vs. 2), maar eerst onder de regeering van zijnen zoon Jojachin kwam Nebucadnezar zelf om wraak te nemen: na eene regeering van slechts drie maanden werd deze ongelukkige vorst onttroond en naar Babel weggevoerd (2 Kon. XXIV: 8—16); vele bewoners van Jeruzalem deelden in datzelfde lot. Deze is de eerste gevankelijke wegvoering van bewoners van Judea naar Babel (599 v. Chr.). Zoo bevreemdt het ons dan niet, dat wij nergens bij Jeremia van eene vroegere wegvoering melding zien gemaakt en dat in het aanhangsel tot zijne godspraken (H. LII: 28—30) de ballingen, waartoe Jojachin behoorde, het eerst worden opgesomd. Hoogstens zou men derhalve kunnen aannemen, dat toen — in het jaar 599 v. Chr. — de zeventig jaren van Jeremia een aanvang genomen hebben. Doch de geheele verwoesting des lands valt eerst elf jaren later, in 588 v. Chr.: volgens de meest eenvoudige en natuurlijke opvatting van Jer. XXV: 11, 12 is derhalve dat jaar het eerste der zeventig, waarvan de profeet melding maakt.

Nu mag ik evenwel niet verzwijgen, dat er twee plaatsen in het O. Testament voorkomen, die tot een ander besluit schijnen te leiden: 2 Kron. XXXVI: 6, 7 en Daniël I: 1, 2. Doch de boeken, waarin zij voorkomen, zijn lang na het einde der ballingschap geschreven (1)

(1) De boeken der Kronieken ruim 200 jaren daarna, het boek Daniël eerst in 165 v. Chr. Wellicht doet zich later de gelegenheid voor, om dit opzettelijk aan te wijzen. Verg. het Bijb. Woordenboek I. bl. 202 verv.

en verdienen geen geloof, zoo dikwerf zij iets verhalen dat, gelijk in dit geval, met de oudere berichten strijdt en onvereenigbaar is. Hoe men er toe gekomen is, om eene eerste wegvoering van ballingen onder Jojakims regeering aan te nemen, kan hier thans niet nader worden verklaard. Genoeg dat er geen grond bestaat om de boven uitgesproken slotsom van ons onderzoek der gelijktijdige en der oudste berichten te wijzigen.

Bedoelt Jeremia (H. XXV: 11, 12) eene bepaalde dan wel eene onbepaalde tijdsruimte? Vreemde vraag! — denkt men wellicht: wat kan bepaalder zijn dan de juiste opgave van het getal jaren? Toch is die vraag niet zoo vreemd als zij wel schijnt. Het kan den aandachtigen bijbellezer niet onbekend zijn, dat sommige getallen b. v. veertig, maar ook zeventig, dikwerf gebruikt worden als ronde of globale aanduiding van eene tijdsruimte of van eene hoeveelheid. Zoo is het zeker niet toevallig, dat in Gen. X juist zeventig volkeren, afstammelingen van Sem, Cham, Japhet worden opgenoemd: de autenr van die volkerentafel heeft daardoor willen te kennen geven, dat het volle aantal der natiën uit hen is voortgesproten, een denkbeeld, dat in zeventig (7×10) inderdaad ligt uitgedrukt. Misschien moet over de 70 oudsten (Num XI: 16 verv.), ja zelfs over de 70 discipelen, van welker uitzending Lucas melding maakt (H. X: 1 verv.), op dergelijke wijze geoordeeld worden. Zeker moet het bekende antwoord van Jezus op de vraag van Petrus: „tot zeventigmaal zevenmaal moet gij vergiffenis schenken" — uit dit gebruik van het getal 70 verklaard worden. Doch tot opheldering der bedoeling van Jeremia komt vooral in aanmerking eene profetie van Jesaja, H. XXIII: 15, 17. Zij is gericht tegen Tyrus, de bekende koopstad, en kondigt hare verwoesting aan. Haar verlaten toestand — zoo heet het t. d. p. — zal zeventig jaren duren; na verloop van dien tijd zal zij haren

handel hervatten en bloeien even als voorheen. Men is het vrij algemeen daarover eens, dat hier niet aan een tijdvak van juist 70 jaren moet worden gedacht, maar dat de profeet aan de machtige koopstad een langdurigen stilstand van hare ondernemingen aankondigt, de volledige straf voor hetgeen zij in de dagen van haren bloei misdreven had. Of deze gedachte misschien wordt uitgedrukt in de raadselachtige woorden: „zeventig jaren, gelijk eens konings dagen" — moet onbeslist blijven.

Evenwel uit de bijgebrachte plaatsen volgt nog niets meer, dan dat Jeremia, H. XXV: 11, 12, iets dergelijks kan hebben bedoeld, geenszins, dat zijne woorden ook zoo moeten worden opgevat. Dit blijkt eerst uit eene andere plaats zijner godspraken, H. XXIX: 10. Het hoofdstuk, waartoe zij behoort, behelst een zeer belangrijken brief van onzen profeet aan de ballingen, die met Jojachin (599 v. Chr.) naar Babel waren weggevoerd. Die brief moet dus omstreeks het jaar 595 v. Chr. geschreven zijn. Jeremia had vernomen, dat onder de ballingen de hoop levendig was, dat zij binnen kort naar Jeruzalem zouden wederkeeren, en dat zij in die verwachting werden versterkt door profeten, die onder hen waren opgestaan (vs. 8, 9, 15 verv.). Tegen deze overspannen uitzichten verzet hij zich met alle kracht: geruimen tijd zouden de gevangenen in Babel vertoeven (vs. 7), evenwel niet altijd, want, zoo zegt de Heer: „zekerlijk, „als zeventig jaren over Babel zullen vervuld zijn, zal „Ik ulieden bezoeken en Ik zal mijn goed woord (mijne „belofte) over u gestand doen en u wederbrengen naar „deze plaats." — — — — „Dan zal Ik uwe gevange„nis wenden en u vergaderen uit al de volken en uit „alle plaatsen, waarheen Ik u gedreven heb, spreekt de „Heer, en Ik zal u wederbrengen naar de plaats, vanwaar „Ik u gevankelijk heb doen wegvoeren." Deze woorden zijn dubbel belangrijk, vooreerst omdat zij veel duidelij-

ker dan H. XXV: 11, 12, de belofte van terugkeer naar het vaderland uitspreken, maar ook ten andere, omdat zij ons aanwijzen, hoe Jeremia zelf wil verstaan worden, wanneer hij gewaagt van zeventig jaar. Zijn brief is gericht tot menschen, die sedert 599 v. Chr. in ballingschap verkeerden: eerst met dat jaar konden derhalve de 70 jaren beginnen te loopen. Doch naardien nu de profeet nagenoeg elf jaren vóór het schrijven van dezen brief een even groot getal jaren genoemd had, zoo is het duidelijk, dat hij niet letterlijk wil verstaan worden: hij had noodzakelijk een ander getal moeten noemen, indien hij het voornemen had gekoesterd om het juiste cijfer der jaren van de ballingschap op te geven. Wij zijn dus ten volle gerechtigd om het door hem genoemde getal als een rond getal aan te merken. Zoo hebben het ook de ballingen zelve opgevat: een brief van hen te Jeruzalem ontvangen behelsde klachten over het schrijven van Jeremia en drukte den inhoud daarvan aldus uit: „hij heeft tot ons naar Babel gezonden, „zeggende: het zal lang duren, bouwt huizen en woont „daarin, plant hoven en eet de vrucht daarvan." De ballingschap zal lang van duur zijn: zietdaar dus den indruk, dien de brief van den profeet op zijne eerste lezers gemaakt had. Zouden wij niet veilig doen, met ons daardoor ook in onze eigene opvatting te laten leiden?

Het bovenstaande wordt eindelijk nog bevestigd door Jer. XXVII: 7 — eene profetie uit het begin der regeering van Zedekia (1). Daar zegt de profeet tot de afgezanten der vreemde volkeren, die in Jeruzalem bijeen waren en Zedekia tot afval poogden te bewegen: „Alle volken „zullen hem (d. i. Nebucadnezar), en zijnen zoon en „zijnen kleinzoon dienen totdat ook de tijd van zijn

(1) In vs. 1 staat Jojakim, doch uit vs. 3 blijkt, dat dit eene schrijffout is voor Zedekia.

„eigen land komt: dan zullen machtige volken en groote „koningen hem aan zich dienstbaar maken." Wie ziet niet, dat de profeet hier in eenen anderen vorm dezelfde gedachte uitspreekt, die hij reeds vroeger had uitgesproken — de gedachte, dat niet aanstonds maar eerst in het tweede, ja in het derde geslacht de onderwerping aan de Chaldeërs een einde nemen zou? Had het in zijne bedoeling gelegen den juisten duur van de slavernij aan te kondigen, dan zou hij zich niet h. t. p. van eene zoo onbepaalde uitdrukking bediend, maar veeleer — met de noodige wijziging — dezelfde gebezigd hebben als vroeger.

In hoe verre is Jeremia's voorspelling door de uitkomst bewaarheid? Het antwoord op deze vraag kan zeer kort zijn: vat men haar letterlijk op, dan is zij niet vervuld; verstaat men haar, zooals wij gemeend hebben te moeten doen, dan is zij door de uitkomst ten volle bevestigd.

Het einde der Chaldeeuwsche monarchie, dat tevens het einde der ballingschap was, valt in het jaar 536 v. Chr. Toen waren er sedert de verwoesting van stad en tempel twee en vijftig, sedert de wegvoering van Jojachin drie en zestig jaren verloopen. Hetzij men dus het begin der ballingschap in 588 v. Chr., hetzij men het reeds in 599 v. Chr. plaatse, altijd ontbreken er aan de zeventig jaren eenige, en wel achttien, of, volgens de andere berekening, zeven. Als proeve van letterlijke vervulling eener profetie kan dus de terugkeer der Joden naar hun vaderland niet gelden. Ook wat Jeremia H. XXVII: 7 zegt over de dienstbaarheid der Israëlieten aan Nebucadnezar, zijnen zoon en zijnen kleinzoon, is niet letterlijk vervuld: na den eerstgenoemde hebben nog vier koningen te Babel geregeerd, van welke de laatste, Nabonedus, niet tot het geslacht van Nebucadnezar behoorde. Een Israëliet, die Jer. XXVII: 7 streng naar de letter opvatte, zou derhalve bij de troonsbe-

klimming van dien laatsten koning — misschien reeds vroeger — recht gehad hebben om den profeet te betichten van eene valsche voorspelling.

Doch indien wij zoowel deze laatste plaats, als de beide andere, die over de zeventig jaren handelen, in onbepaalden zin opvatten, dan kunnen wij ook zonder omwegen verklaren: de uitkomst heeft geheel beantwoord aan Jeremia's verwachtingen. De ballingschap heeft langen tijd geduurd, maar toch een einde genomen: de verlossing der ballingen heeft niet aanstonds plaats gegrepen, gelijk de profeten in Babel aankondigden (Jer. XXIX: 8, 9, 15 verv.) en met hen hunne geestverwanten in Jeruzalem (Jer. XXVIII: 1—4), maar zij is toch, hoe lang ook vertraagd, niet uitgebleven. Enkelen, die als kinderen den tempel van Salomo aanschouwd hadden, zijn getuigen geweest van de grondlegging eens tweeden tempels en hebben zich daarover met weemoed verheugd (Ezra III: 12). Moest ook de profeet Zacharia (H. I: 12), nog eenigen tijd later, klagen, dat God nu reeds zeventig jaren lang (1) zich niet ontfermd had over Jeruzalem en over de steden van Juda; was alzoo de toestand der teruggekeerde ballingen in menig opzicht treurig en verre van te beantwoorden aan de hooggespannen verwachting — toch was de hoofdstad weder, hoe schaars dan ook, bevolkt, toch had Israël opnieuw eene plaats ingenomen onder de zelfstandige natiën. Zoo kon dan de Kroniekschrijver terecht opmerken, dat God de vrijlating der ballingen door Cyrus bewerkte, „opdat vervuld werd het

(1) Deze plaats is tevens een bewijs, dat Zacharia de ellende van zijn volk dagteekent — niet van het jaar 606 v. Chr., evenmin van het jaar 599 v. Chr., maar — van de verwoesting van stad en tempel, d. i. van 588 v. Chr. (zie boven bl. 68). Zijne profetie valt namelijk in het jaar 520 v. Chr., 68 jaren na Jeruzalems verovering.

„woord des Heeren, door den mond van Jeremia gespro-„ken." (2 Kron. XXXVI: 21, 22).

Misschien heb ik den schijn op mij geladen van kleingeestigheid, door zóó, haarfijn, den profeet Jeremia als het ware na te rekenen, om ten slotte langs een omweg tot eene uitkomst te geraken, die toch in de groote hoofdzaak met het gewone gevoelen overeenstemt. Ik zou den lezer dan ook zeker de jaartallen en wat daarmede samenhangt hebben bespaard, indien men zich niet juist dáárop beroepen had, om den goddelijken oorsprong der profetie te staven. Men vormt zich, dunkt mij, eene vreemde en werktuigelijke voorstelling van Gods openbaringen, wanneer men aanneemt, dat Hij aan Zijne dienaren de toekomstige gebeurtenissen met het juiste jaar waarin zij vallen, heeft bekend gemaakt. Ons schijnt een profeet, die zulke mededeelingen ontving en overbracht, veel minder eerbied en bewondering waardig, dan een man als Jeremia, die ook in dagen van diepe vernedering aan de toekomst van zijn volk geloofd, en dat geloof, hoe onwaarschijnlijk het ook wezen mocht, vrijmoedig uitgesproken en zoowel tegen dwepers als tegen ongeloovigen verdedigd heeft. Daarom verheugen wij ons, dat de geschiedenis ons zoodanige profeten, als hij was, doet kennen, en dat de werktuigelijke mededeelingen Gods aangaande de toekomst alleen in de verbeelding der latere uitleggers bestaan.

Doch ik voorzie hier eene tegenwerping: „gij stelt" — zoo zal men mij toevoegen — „de vervulling der profetie anders voor dan gewoonlijk geschiedt; maar wat gij overhoudt is toch nog zóó vreemd en buitengewoon, dat het alleen door eene bijzondere tusschenkomst van God kan worden verklaard. Hoe kon Jeremia, reeds in het jaar 606 v. Chr. weten en verkondigen, dat Nebucadnezar over Judea heerschen en hare

inwoners wegvoeren zou, maar vooral, dat deze eenmaal zouden terugkeeren naar hun vaderland? Is die wetenschap — al betrof zij dan ook niet het jaartal van de terugkomst — toch niet geheel eenig en dus ook alleen uit bijzondere openbaring, in den boven aangewezen zin, te verklaren?" De beantwoording dezer vraag vordert inderdaad al onze aandacht en belangstelling. Men verwachte evenwel geene volledigheid, niets meer dan eene vluchtige aanwijzing der hoofdpunten, die bij de vervulling van Jeremia's profetie in aanmerking komen!

Wij vestigden zoo even de aandacht op den brief, door Jeremia aan de ballingen in Babel toegezonden. Het bleek ons, dat de verwachtingen dáár zeer hoog gespannen waren: de terugkeer naar het vaderland — zoo meende men — zou weldra volgen. Ook te Jeruzalem bestond eene machtige partij, die dezelfde hoop koesterde. In het 4de jaar der regeering van Zedekia (595 v. Chr.) kondigde de profeet Hananja openlijk in den tempel aan, dat binnen twee jaren de heilige vaten in den tempel zouden worden teruggebracht en Jojachin met de overige ballingen zou terugkeeren; ook toen Jeremia hem openlijk tegensprak, volhardde deze Hananja bij zijne profetie (Jer. XXVIII: 1—11). Zijn aanhang in de hoofdstad moet zeer groot geweest zijn: de herhaalde rebellie van Zedekia tegen Nebucadnezar bewijst duidelijk, dat de regeeringspartij van onderwerping aan vreemde overheersching niets weten wilde. Nu is het wel geheel zeker, dat zij zich daarbij door staatkundige overleggingen liet leiden: zij hoopte op de hulp van Egypte en misschien nog van andere rijken. Doch hare verwachting hing ook samen met den godsdienst. Hananja verkondigde, dat God verlossing zou aanbrengen en maakte in de allereerste plaats van de teruggave der geroofde heilige vaten melding (Jer. XXVIII: 2, 3). Inderdaad is niets natuurlijker: Jozia —

over wiens hervorming bij eene andere gelegenheid meer! — had den dienst van den waren God krachtig gehandhaafd en de afgoderij uitgeroeid; moest het dan den Israëliet niet zeer vreemd voorkomen, dat nu juist Gods volk door vreemdelingen werd overheerscht? Hoe was dat overeen te brengen met de belofte Gods aangaande de zegeningen, met getrouwheid aan Hem verbonden? Zoo verwondert het ons dan niet, dat velen — en daaronder ook waarlijk godsdienstige menschen — eerst niet wilden gelooven aan Israëls aanstaande dienstbaarheid en daarna haar einde binnen zeer korten tijd te gemoet zagen, ja de pogingen, die men aanwendde om het juk der vreemde overheersching te verbreken, van ganscher harte ondersteunden.

In gehechtheid aan den godsdienst der vaderen deed Jeremia voor niemand onder. Doch hij kon niet deelen in die blijde verwachtingen aangaande Israëls toekomst. De uitwendige glans der godsvereering maakte hem niet blind voor hetgeen nog ontbrak aan 's volks toewijding aan God. Hij zag duidelijk in, dat zijn volk door zware rampen moest worden gelouterd, voordat betere dagen konden aanbreken; van die overtuiging doordrongen, was hij niet blind voor de gevaren, die uit Babel dreigden. Hij kon niet weten, wanneer en hoe Nebucadnezar het rijk van Juda aan zich onderwerpen zou, en heeft dat dan ook niet verkondigd. Maar wel hield hij zich verzekerd en sprak het ook openlijk uit, dat het ongehoorzame en hardnekkige volk door God zou worden gestraft, en dat Nebucadnezar „de dienstknecht des Heeren" was, door Hem geroepen en uitverkoren om dat gericht te voltrekken.

Zoo verstaan wij dan nu, op welken grond Jeremia terstond na de overwinning, door de Chaldeërs bij Carchemisch behaald (Jer. XLVI : 2), de toekomstige ellende van zijn volk duidelijk voor zich zag en onbeschroomd aankondigde. Maar uit hetgeen wij daar heb-

ben opgemerkt, mag en moet nog eene andere gevolgtrekking worden afgeleid. Toen in 588 v. Chr. het overblijfsel des Joodschen volks met Zedekia naar Babel werd weggevoerd, was zeker de groote meerderheid, hoezeer ook ter neder gedrukt door de ellende van het oogenblik, niet van blijde hoop op de toekomst verstoken. Jeremia zelf verkondigde in dat jaar, dat het land nog weder eenmaal zou worden bevolkt (H. XXX, XXXI), en wist zeker die overtuiging ook bij zijne geestverwanten op te wekken en te verlevendigen. Maar ook zijne tegenpartij, die vroeger nog veel meer dan hij zelf op de toekomst gerekend had, kan niet geheel ontmoedigd zijn geweest. Was hare verwachting veel nauwer dan die van Jeremia met de staatkunde verbonden, men vergete niet, dat in die eeuwen de spoedige opkomst van een machtig rijk evenmin ongewoon was, als het plotseling ineenstorten eener wereldmonarchie: de mannen, die met Zedekia in ballingschap togen, waren zelve getuigen geweest van den val van het Assyrische rijk en van den eersten bloei van het Babylonische. Het scheen hun dus niet gewaagd te onderstellen, dat eenmaal, wellicht binnen kort, ook het trotsche gebouw, door Nebucadnezar opgericht, zou worden gesloopt, en dan ook voor Israël, gelijk voor alle andere onderdrukten, de tijd van verandering en herstel zou daar zijn. Die mogelijkheid werd hooge waarschijnlijkheid voor hen, die bedachten, dat de Chaldeërs het volk Gods hadden mishandeld en, vroeger of later, de rechtvaardige straf voor hunne gruwelen zouden moeten dragen. Er waren dus zeker onder de ballingen zeer velen, die — hoezeer op verschillende gronden en op onderscheidene wijze — aan de verwachting eener herstelling van den Joodschen staat vasthielden. Die hoop was als het ware een erfgoed, dat zij uit het land der vaderen medenamen naar de oorden der ballingschap — een erfgoed, dat, gelijk wij weldra zien zullen, niet

renteloos bleef liggen, maar in de volheid der tijden de verlossing der weggevoerden heeft teweeggebracht.

Aangaande den toestand der ballingen zijn wij zeer gebrekkig onderricht. Op welke wijze zij in hun levensonderhoud voorzagen; welke mate van onafhankelijkheid zij genoten; hoe het gesteld was met hunne godsdienstige en zedelijke ontwikkeling — daaromtrent bewaart het O. Testament een volledig stilzwijgen (1), althans wat de eerste dertig jaren der ballingschap (van 588 tot ongeveer 555 v. Chr.) betreft. Uit de bronnen, waaraan wij onze kennis van hunnen toestand gedurende de laatste twintig jaren (555—536 v. Chr.) ontleenen, mogen wij alleen afleiden, dat er zich onder hen zeer uiteenloopende richtingen voordeden. Sommigen vervielen tot afgoderij, of liever volhardden daarin ook na het verlaten van hun land; anderen bleven getrouw aan den godsdienst der vaderen en hielden vast aan de verwachting eener betere toekomst; wederom anderen gaven al te gewillig gehoor aan de vermaning van Jeremia (H. XXIX : 5—7) en schikten zich zeer goed in het land der vreemdelingschap, maar wenschten dan ook niets liever dan daar te mogen blijven.

Doch welke zijn die bronnen, waaruit wij de tweede helft der ballingschap kunnen leeren kennen? Geen der boeken des O. Testaments wordt door de overlevering of door het opschrift in dien tijd geplaatst. Niettemin bezitten wij een niet onbelangrijk getal profetieën uit dat tijdvak afkomstig. Zij zijn opgenomen in de verzameling der godspraken van Jesaja, zeker omdat men meende, dat zij van zijne hand waren. Doch ten onrechte:

---

(1) Wel bezitten wij uit dat tijdvak de profetieën van Ezechiël, doch hij verkeerde onder de ballingen aan de rivier Chebar (Chaboras), terwijl aan de met Zedekia weggevoerden in Babylon of in de onmiddellijke nabijheid dier stad woonplaatsen moeten zijn aangewezen.

door taal, stijl en inhoud onderscheiden zij zich zoo duidelijk mogelijk van de profetieën van Hizkia's tijdgenoot. Even zeker is het, dat zij door Joodsche ballingen in Babel en wel tusschen de jaren 555—536 v. Chr. geschreven zijn. Wij kunnen dat hier niet uitvoerig aantoonen, maar verwijzen den lezer, die meer verlangt te weten, naar elders (1). De door ons bedoelde godspraken komen voor in Hoofdstuk XIII : 1 — XIV : 23; XXI : 1—10; XL—LXVI van den naar Jesaja genoemden bundel.

Wat tot het uitspreken en te boek stellen dier profetieën aanleiding gaf, laat zich nog met voldoende zekerheid aanwijzen. Omstreeks het midden der 6de eeuw vóór onze jaartelling, was het grootste deel van Azië verdeeld tusschen drie machtige koninkrijken, het Babylonische of Chaldeeuwsche, het Lydische en het Medische rijk. Tot dit laatste behoorde de krachtige volksstam der Perzen. Ongeveer in het jaar 555 v. Chr. geraakte deze tegen de overheersching der Meden in opstand, onder aanvoering van den jeugdigen en dapperen Cyrus, die in het O. Testament Kores genoemd wordt (b. v. Jes. XLIV : 28; XLV : 1; Ezra I : 1 enz). Het gelukte hem niet alleen zijn volk vrij te maken, maar ook de Meden op hunne beurt aan de Perzen te onderwerpen. Onbeschrijfelijk was de geestdrift, die reeds door de eerste overwinningen van Cyrus bij de Joden in Babylon verwekt werd. Zij zagen in hem den toekomstigen beheerscher van geheel Azië en — hun eigen bevrijder. Met angstige belangstelling sloegen zij zijne krijgsverrichtingen gade; zij brachten die voortdurend in verband met hunne eigene toekomst en dankten voor den aanvankelijk gunstigen uitslag van zijn pogen den God van Israël. Profeten stonden onder hen op, die hunne volksge-

(1) Verg. het artikel Jesaja van den hoogleeraar Veth in het Bijb. Woordenboek II : 109—121.

nooten bemoedigden en troostten en hun eene spoedige redding aankondigden. Tot hun aantal behoorden ook de onbekende auteurs der bovengenoemde hoofdstukken. Het is vooral de schrijver van Jes. XL—LXVI — men noemt hem thans gewoonlijk den tweeden of Babylonischen Jesaja — uit wiens godspraken wij de toenmalige stemming der Joden leeren kennen. Men leze b. v. Jes. XLIV: 26, 28: „Het is de Heer, die het woord Zijns „knechts bevestigt en den raad Zijner boden volbrengt; „die tot Jeruzalem zegt: gij zult bewoond worden, en „tot de steden van Juda: gij zult worden herbouwd, en „Ik zal hare verwoeste plaatsen weder oprichten; die „van Kores zegt: hij is Mijn herder en zal al Mijn „welgevallen volbrengen en tot Jeruzalem zeggen: word „gebouwd, en tot den tempel: word gegrond". Men zie ook Jes. XLV: 1 verv. Doch eigenlijk is het geheele tweede deel van het boek Jesaja (H. XL—LXVI) een doorloopend getuigenis van den diepen indruk, door het optreden van Cyrus op de Joden gemaakt, en van de hoog gespannen verwachtingen, daardoor bij hen opgewekt.

Opmerkelijk is daarbij, dat de tweede Jesaja zich telkens beroept op de voorzeggingen der oudere profeten, en de overwinningen van Cyrus als hare aanvankelijke vervulling voorstelt. Nergens noemt hij Jeremia, doch het is niet twijfelachtig, of hij heeft vooral op hem het oog. Men leze b. v. Jes. XLVI: 9 verv., waar God aldus sprekende wordt ingevoerd: „daar is niemand gelijk „Ik, die van den beginne af het einde verkondig, en van „ouds af de dingen, die nog niet geschied zijn; die „zeg: Mijn raad zal bestaan en Ik zal al Mijn welbeha„gen doen; die eenen roofvogel roep uit het Oosten, „eenen man Mijns raads uit verre landen; ja, Ik heb „het gesproken, Ik zal het ook doen komen; Ik heb „het geformeerd, Ik zal het ook doen." Het valt moeilijk, hier geene zinspeling te zien, bepaaldelijk

op Jeremia's voorzeggingen aangaande het einde der ballingschap. Andere plaatsen behelzen dezelfde gedachte (Jes. XLI: 21—23; XLII: 9; XLIII: 8—13; XLV: 19—21 enz.).

Het duurde geruimen tijd, voordat Cyrus de vroegere vazallen der Medische monarchie aan de Perzen onderworpen had. Daarna keerde hij zijne zegevierende wapenen tegen Croesus, den koning der Lydiërs. Eerst na de onderwerping van dezen kwam de beurt aan het Chaldeeuwsche rijk. Het lag in den aard der zaak en blijkt ook uit den tweeden Jesaja, dat gedurende dit tijdsverloop de stemming der Joden menigerlei wijziging onderging, en dat het hun niet altijd even gemakkelijk viel geduld te oefenen. Daarenboven ontbrak het niet aan de zoodanigen, die met hunne verwachtingen den spot dreven en daardoor het volharden in het geloof aan de toekomst dubbel zwaar maakten. Doch eindelijk was dan toch het lang gewenschte tijdstip gekomen: door zoo vele en groote overwinningen versterkt, naderde Cyrus Babylon, welks laatste koning Nabonedus, van alle bondgenooten beroofd, op den duur geen weerstand scheen te kunnen bieden. Wil men de stemming der Joden in dat tijdsgewricht leeren kennen, men leze Jes. XIII: 1—XIV: 22; XXI: 1—10.

Gaarne zouden wij nu willen weten, of de ballingen zich tot vurige wenschen en gebeden voor den gunstigen uitslag van Cyrus' pogingen bepaald, dan wel hem op eene of andere wijze bijgestaan hebben. Doch daaromtrent verkeeren wij geheel in het onzekere. Het O. Testament is niet gewoon bericht te geven aangaande den historischen samenhang der gebeurtenissen, maar wijst ons altijd aanstonds op den Opperbestuurder, in wiens hand de lotgevallen der menschen zijn. Zoo ook hier: „In het eerste jaar (1) van Kores, koning van

(1) D. i. in het jaar zelf, waarin hij Babel veroverde, 536 v. Chr.

„Perzië, verwekte de Heer den geest van Kores, koning „van Perzië, dat hij eene stem liet doorgaan (d. i. liet uitroepen of afkondigen) door zijn gansche koninkrijk — zeggende: „De Heer, de God des hemels, heeft „mij alle koninkrijken der aarde gegeven en mij bevo„len, Hem een tempel te bouwen te Jeruzalem in Juda: „wie is onder ulieden van al Zijn volk? zijn God zij „met hem en hij trekke op naar Jeruzalem!" (Ezra I: 1—3; 2 Kron. XXXVI : 22, 23). Wie erkent niet met den schrijver, die hier spreekt, dat inderdaad God het zoo beschikt heeft? Maar wie zou ook niet gaarne willen weten, langs welken weg en door hoedanige middelen? Doch daarvan wordt ons niets bericht. Het staat ons derhalve vrij te gissen, dat de Joden aan hunnen toekomstigen bevrijder eenen of anderen belangrijke dienst bewezen en zich daardoor zijne welwillendheid verworven hebben. Doch ook dán, wanneer zij zijne overwinning en den val van Babylon lijdelijk hebben afgewacht — ook dan is er niets vreemds in, dat Cyrus aan hun verlangen voldaan heeft. Het moest hem ter oore komen, dat de Joden reikhalzend naar zijne komst hadden uitgezien. Het werd hem zeker medegedeeld, dat hunne profeten reeds sedert geruimen tijd op hem, als den overwinnaar van de Chaldeën en als den door God aangewezen redder van Israël, hadden gewezen. Wat was natuurlijker dan dat hij, nu het eerste gedeelte dier profetie verwezenlijkt was, zich ook bereid toonde om het andere deel tot waarheid te maken? Ook staatkundige beweegredenen hebben daartoe medegewerkt: het was in het belang der jeugdige Perzische monarchie, dat zich in Palestina een volk vestigde, hetwelk van de Chaldeën alles te vreezen had en alleen van het voortduren der heerschappij van de Perzen zijn heil kon wachten. Misschien heeft ook de onloochenbare overeenkomst tusschen den godsdienst der Israëlieten en dien der Perzen — volgelingen van Zoroaster — eenigen invloed uitgeoefend.

Doch dit alles had alleen bijkomend gewicht. De vrijlating der Joden ging zonder twijfel uit van het verlangen der godsdienstige Joden zelve, dat — hoe dan ook — aan Cyrus kenbaar werd. De overtuiging vestigde zich bij hem, op grond van hetgeen hij aangaande Israël vernam, dat werkelijk de God van dat volk hem, Cyrus, uitverkoren had om den Joodschen staat te herstellen en den tempel te herbouwen. Dit is de waarheid, uitgedrukt in de woorden, die de Joodsche geschiedschrijver aan den Perzischen koning zelven in den mond legt: „de Heer, de God des hemels, heeft mij — — „bevolen, Hem een tempel te bouwen te Jeruzalem" (Ezra I : 2).

Zoo was het dan inderdaad het geloof van Israël aan zijne eigene toekomst, dat de verlossing van Israël uit de gevangenschap bewerkte. En wat was dat geloof anders dan de vrucht der werkzaamheid van mannen als Jeremia en zijne geestverwanten onder de profeten? Door hunne ernstige en nadrukkelijke vermaningen kwam althans een deel des volks tot inkeer en zeide de afgoderij voorgoed vaarwel. Maar diezelfde Israëlieten, die gehoor gaven aan de roepstem der godsgezanten, namen ook van hen over dat onwankelbare vertrouwen op de onverganke-lijkheid van Israël, het door God uitverkoren volk, den drager van den waren godsdienst. Dat geloof werd gedurende de ballingschap aan eene zware proef onderworpen; menigmaal werd het den vromen bang om het hart, wanneer het uitzicht op verlossing verflauwde of zelfs geheel verdonkerd werd. „Heer!" — zoo klaagde de tweede Jesaja — „wees niet zoozeer verbolgen, en gedenk niet „eeuwig de ongerechtigheid; zie, aanschouw toch, wij „allen zijn Uw volk. Uwe heilige steden zijn eene „woestijn geworden, Zion is eene woestijn geworden, „Jeruzalem eene verwoesting; onze heilige en heerlijke „tempel, waarin onze vaders U loofden, is met vuur „verbrand en alle onze liefelijke plaatsen zijn tot woes-

„tenij geworden: Heer, zoudt Gij niettegenstaande dit „U bedwingen? zoudt Gij U stil houden en ons zoozeer „verdrukken?" (Jes. LXIV: 9—12; verg. LXIII: 15 verv.). Doch het vertrouwen op Israëls koning en verlosser bleek ook tegen die beproevingen bestand te zijn. Eindelijk werd het door de uitkomst bekroond. Cyrus bleek inderdaad te zijn, wat de geloovige Israëliet reeds eenige jaren te voren in hem gezien had: „de gezalfde des Heeren", door Hem bestemd en geroepen om gericht te houden over de Babyloniërs en Gods uitverkoren volk in vrijheid te stellen. Bleef ook het aantal der naar Palestina wederkeerenden gering en hun toestand aldaar verre, zeer verre beneden de wenschen en verwachtingen, door den tweeden Jesaja en zijne tijdgenooten (verg. b. v. Jes. XXXV) gekoesterd, toch was door de vestiging der jeugdige kolonie en door den herbouw des tempels de zelfstandigheid en het voortbestaan van het Joodsche volk gewaarborgd.

Behelst onze beschouwing waarheid, dan is de terugkeer der Joden naar hun vaderland, de vervulling alzoo van Jeremia's voorzegging, een zeer natuurlijk feit. Als bewijs voor Gods buitengewone en bijzondere zorg voor Israël kan het niet dienen. Maar zooveel te duidelijker predikt het ons Zijne alles omvattende voorzienigheid; zooveel te dieper blik doet het ons slaan in die eeuwige en onveranderlijke, goddelijke wetten, waardoor de lotgevallen der wereld, ook de ontwikkeling der zedelijke wereld worden beheerscht. Het godsdienstige geloof is niet alleen een troost en steun in dagen van jammer en vernedering, het is ook eene macht; het bewaart niet slechts voor wanhoop, het richt den mensch ook weder op; het is meer dan bestand tegen de wisselingen van het lot en den tegenstand der menschen, het overwint de wereld. Ziet het in Israëls bevrijding, en dankt God, Die het alzoo beschikt heeft en nog zoo beschikt, ook voor u en voor mij! „Voorwaar zeg ik u: indien gij

geloof hadt, gij zoudt tot dezen berg zeggen: word opgeheven en in de zee geworpen — en het zou geschieden. Want alle dingen zijn mogelijk dengene die gelooft!"

V. Hoe Saul koning werd over Israël.

(1 Sam. VIII—XII).

Reeds meer dan eens was in deze schetsen sprake van kritiek en werd er eene poging beproefd om door voorbeelden duidelijk te maken, wat wij daaronder te verstaan hebben. Het kan evenwel niet overbodig schijnen, dat wij daarop nog eens terugkomen en eene nieuwe proeve van historische kritiek leveren. De zaak, door dat woord aangeduid, is aan de meeste lezers dezer bladzijden vreemd en heeft dus alleszins behoefte aan veelzijdige toelichting. Zij wordt daarbij veel besproken en heeft wèl vele vrienden, maar misschien toch nog meer tegenstanders: eene opzettelijke aanwijzing van haar nut is derhalve zeker niet overtollig — doch kan niet wel anders of beter gegeven worden dan in eene proeve van hare toepassing. Daaruit alléén kan namelijk blijken, dat zij niet wordt beoefend uit liefhebberij, b. v., zooals men hare vijanden soms hoort beweren, uit zucht om af te breken of te vernielen; ook niet om haar zelve, hoezeer zij inderdaad een belangrijk hulpmiddel heeten mag tot opscherping van het verstand; maar als middel om te komen tot de waarheid, meer bepaald tot een voldoend en zeker antwoord op de vraag: wat is er geschied? Het spreekt wel van zelf, dat zij daarbij uitgaat van de gegeven historische berichten. Doch zij bepaalt zich niet — gelijk vele lezers

van den Bijbel plegen te doen — tot eenvoudige overname van hetgeen in die berichten vermeld wordt. Ook is het haar streven niet om de verschillende en strijdige bestanddeelen van die berichten — wanneer deze blijken aanwezig te zijn — met elkander in overeenstemming te brengen. Dit meent zij niet te mogen doen, om de eenvoudige reden, dat zij niet vooruit weet of weten kan, dat al die onderscheiden bestanddeelen evenzeer en in gelijke mate waar en nauwkeurig zijn. Zij gaat integendeel van die verscheidenheid uit, om, overeenkomstig haar naam en hare roeping, het ware van het valsche, het nauwkeurige van het onnauwkeurige te scheiden en alzoo het antwoord te vinden op de boven genoemde vraag: wat is er geschied?

Passen wij ditmaal deze wijze van handelen toe op 1 Sam. VIII—XII, de berichten over Sauls verkiezing en aanstelling tot koning over Israël. Met opzet kiezen wij juist deze hoofdstukken, èn omdat zij ons gelegenheid geven om den arbeid der kritiek zeer aanschouwelijk te maken, èn omdat hun inhoud, hoe belangrijk ook, met ons godsdienstig geloof en met onze zaligheid niets gemeen heeft. Waartoe — zal men vragen — deze laatste opmerking? Het antwoord is eenvoudig. Om de kritiek onbeschroomd te kunnen toepassen, moet men tot op zekere hoogte onverschillig zijn omtrent de uitkomst, waartoe zij leiden zal. Geheel onverschillig natuurlijk niet, want boezemt het resultaat ons geenerlei belangstelling in, dan getroosten wij ons de moeite van het onderzoek niet en laten de berichten eenvoudig voor hetgeen zij zijn. Maar toch tot op zekere hoogte, want indien wij, om welke reden dan ook, belang hebben bij eene bepaalde uitkomst en elke andere zeer ongaarne zouden zien aangewezen, dan oefent dit op ons oordeel een belemmerenden invloed uit. Over het meer of min gevaarlijk karakter eener krankheid is niet hij, wiens levensgeluk van het behoud van

den zieke afhangt, maar de onpartijdige toeschouwer de meest bevoegde rechter. Welnu: wanneer wij onszelven ernstig afvragen, of wij er wezenlijk iets bij verliezen, indien onze opvatting van Sauls geschiedenis moet worden gewijzigd, dan zullen wij zeker tot een ontkennend antwoord komen. De vereischten tot een kalm en onafhankelijk onderzoek zijn hier dus aanwezig.

Wij slaan het eerste naar Samuël genoemde boek op en lezen de boven aangewezen hoofdstukken. Van kritiek — zoo onderstel ik voor een oogenblik — weten wij niets: wij passen haar dus ook bij die lezing voorloopig niet toe. Wat vinden wij t. d. p. verhaald? Toen Samuël oud geworden was en zijne beide zonen, door hem tot richters aangesteld, zich aan onrechtvaardigheid schuldig maakten, kwamen de oudsten van Israël tot Samuël en verzochten hem een' koning over hen te stellen. De profeet beklaagt zich over dit verlangen in het gebed tot God, doch ontvangt ten antwoord dat het als verwerping van God zelven moet worden aangemerkt, zoodat Samuël zich daarover niet moet bedroeven. Op bevel van God verklaart deze nu, wat Israël van zijnen koning zou te lijden hebben, doch het volk volhardt bij zijnen wensch; God verklaart zich bereid om daaraan te voldoen en Samuël laat de Israëlieten voorloopig uiteengaan (1 Sam. VIII). Saul, de zoon van Kis, een Benjaminiet, door zijnen vader uitgezonden om verloren ezelinnen te zoeken, komt in aanraking met Samuël. Deze had van God bevel ontvangen om een vorst over Israël aan te stellen en verneemt thans, dat Saul daartoe door God bestemd is: hij ontvangt hem met eerbewijzen, zalft hem tot vorst en geeft hem onderscheidene aanwijzingen, waaruit hem blijken zal, dat hij werkelijk Gods uitverkorene is; de teekenen, door Samuël genoemd, komen alle uit; Saul keert terug in zijn huis en verzwijgt hetgeen met hem gebeurd is (1 Sam. IX: 1—X: 16). Samuël roept het volk bijeen

te Mizpa, brengt aan de daar verzamelden nogmaals de verkeerdheid van hunnen wensch onder het oog, waarna Saul door het lot als koning wordt aangewezen. Velen erkennen hem als zoodanig, doch door anderen wordt hij veracht (1 Sam. X: 17—27). De bewoners van Jabes in Gilead, door Nahas, den koning der Ammonieten, belegerd, zien zich genoodzaakt hem de overgave hunner stad onder zeer smadelijke voorwaarden toe te zeggen, indien zij niet binnen zeven dagen worden ontzet. Zij zenden boden uit, die ook te Gibea, Sauls woonplaats, aankomen: als deze, die juist het veld beploegde, hunne boodschap verneemt, roept hij gansch Israël samen ten strijde, met dat gevolg, dat hij de Ammonieten geheel verslaat en de bewoners van Jabes redt. Daardoor geraakt hij in aanzien bij het volk en wordt, op voorstel van Samuël, te Gilgal als koning bevestigd (1 Sam. XI). In de volksvergadering aldaar houdt Samuël eene uitvoerige rede tot het volk, waarin hij zijn eigen beheer verdedigt, de berispelijkheid van het verlangen naar een koning opnieuw in het licht stelt, het volk tot berouw opwekt en eindelijk, nadat door teekenen van den hemel de waarheid zijner woorden bevestigd is, de Israëlieten vermaant om, met hunnen koning, Gode getrouw te blijven en Hem te dienen van ganscher harte (1 Sam. XII).

Reeds in dit beknopte overzicht, maar nog veel meer bij de lezing der vijf hoofdstukken zelve, doen zich aanstonds en zonder dieper onderzoek, zekere moeilijkheden aan ons voor. Zoo is het b. v. vreemd, dat Saul eerst door Samuël tot koning gezalfd wordt (H. X: 1), en dat deze laatste, na (H. X: 18 verv.) het volk nogmaals ernstig te hebben berispt over den wensch naar een koning, het lot werpt, om tot de aanwijzing van den door God bedoelden persoon te geraken: Saul wordt dus eigenlijk twee malen aangewezen. Samuëls herhaalde strafredenen over de begeerte naar een koning

zijn ook bevreemdend, vooral de laatste (H. XII), in tegenwoordigheid van Saul uitgesproken en bij uitnemendheid geschikt om zijne aanstelling als eene nationale ramp te doen beschouwen. Nog zonderlinger schijnt het, dat Saul, na tot koning gezalfd en in de volksvergadering althans door velen erkend te zijn, zich naar Gibea begeeft en daar, als ware er niets gebeurd, met ploegen zich bezig houdt (H. XI: 5, 7). Op andere verschijnselen van denzelfden aard wordt straks onze aandacht gevestigd. Welke houding neemt nu de niet-kritische schriftverklaarder tegenover deze bezwaren aan? Hij tracht ze door meer of min kunstige onderstellingen uit den weg te ruimen. Sauls zalving door Samuël — zoo leert hij — werkte niet naar buiten; er was dus eene openlijke bevestiging der gedane keuze noodig, waartoe het lot zeer goed dienen kon. (Doch het werpen van het lot wordt H. X: 20, 21 volstrekt niet voorgesteld als zulk een middel: het volk werd dan toch in den waan gebracht, als moest de koning nog worden gezocht.) Wat de strafredenen van Samuël betreft, zij zijn geëvenredigd aan de grootte van de zonde des volks, terwijl Sauls ambteloos leven zich daaruit verklaart, dat sommigen hem niet wilden erkennen (H. X: 27), waarom hij meende eene afwachtende houding te moeten aannemen. (Maar hoe dan „het gansche volk," dat hem volgens H. X: 24 had gehuldigd? En waarop kon Saul redelijker wijze wachten? Was er dan voor een koning niets hoegenaamd te doen — ook niet in die streken, die aan de Philistijnen onderworpen waren, volgens H. IX: 16; X: 5?) Op deze of dergelijke wijze trachten de schriftverklaarders van de niet-kritische richting de bezwaren goed te maken. Wij kunnen hen op dien weg niet volgen. Stond het eerst, op goede gronden, vast dat 1 Sam. VIII—XII van ééne hand en door een wèl onderricht tijdgenoot geschreven waren, dan zouden wij gaarne

van de voorgedragen gissingen gebruik maken om de leemten aan te vullen en de duisterheden op te helderen. Doch dit is volstrekt niet het geval. Wat meer is, het tegendeel is eene uitgemaakte zaak: H. IX: 9 geeft de verhaler zelf te kennen, dat hij lang na Samuël leefde, in een tijd toen de benaming „de ziener" vervangen was door „de profeet." De mogelijkheid bestaat derhalve, dat de bovengenoemde met vele andere vreemde verschijnselen uit het onderling verschil of uit de onnauwkeurigheid der verhalers moeten verklaard worden. Wij onderzoeken dus verder, of daarvoor ook waarschijnlijkheidsgronden pleiten. Dit voortgezet onderzoek leidt tot het vaststellen der vier navolgende punten:

I. 1 Sam. IX: 1—X: 16 vormen een op zich zelf staand verhaal, dat noch met het voorafgaande (H. VIII), noch met het volgende (H. X: 17—27 samenhangt. Dit blijkt allereerst uit den vorm van het verhaal, uit de taal en den stijl. Er komen daarin eigenaardigheden voor, waarvan men in de omliggende hoofdstukken geen spoor ontdekt. Natuurlijkerwijze kunnen deze, daar zij in de vertaling moeten verloren gaan, hier niet worden aangetoond, doch dit is ook niet noodig, want in de zaken wijkt 1 Sam. IX: 1—X: 16 zóó zeer van het voorgaande en volgende af, dat de zelfstandigheid van dat stuk reeds daardoor boven redelijken twijfel verheven wordt. Wij maken op de voornaamste punten van verschil opmerkzaam. In H. VIII en wederom in H. X : 17 verv. treedt Samuël op als richter van Israël, die eene groote macht uitoefent, b. v. zijne zonen als richters kan aanstellen, tot wien dan ook het volk zich begeeft om een koning te erlangen. Daarentegen heet hij in H. IX : 1—X : 16 „de ziener", en geniet hij wèl in Rama groot aanzien (H. IX : 12 verv.), maar is toch zóó weinig de hoogste overheidspersoon in geheel Israël,

dat Sauls dienaar (H. IX : 6) hem aan zijnen meester moet aanduiden, als is hij aan dezen geheel onbekend. — Terwijl in H. VIII, en even zoo in H. X : 17—27, de toestand van Israël als zeer voldoende wordt afgeschilderd, zóó zelfs dat Samuël zeggen kan (H. X : 18, 19), dat God de Israëlieten verlost heeft uit de macht van alle koninkrijken, die hen onderdrukken, en uit alle hunne ellenden en hunne nooden, wordt integendeel in H. IX : 1—X : 16 erkend, dat die toestand veel te wenschen overlaat. Met name worden (H. IX : 16) de Philistijnen als de onderdrukkers van Israël genoemd, terwijl uit het vervolg (H. X : 5) blijkt, dat deze erfvijanden van Israël midden in het land eene bezetting hadden. Zóó kon de schrijver van H. X : 18, 19 zich niet uitspreken, zonder zich zelven te logenstraffen: H. IX : 1—X : 16 is dus zeker van eene andere hand. — In H. VIII; X : 17—27 wordt de wensch des volks naar een koning als geheel zondig en verkeerd voorgesteld: behoefte aan de koninklijke heerschappij bestond er, volgens dezen verhaler, volstrekt niet; integendeel: Israël verkeert in een' bloeienden toestand. In overeenstemming daarmede wordt dan ook de begeerte naar een koning als heidensch gebrandmerkt: reeds H. VIII : 5 worden de oudsten aldus sprekende ingevoerd: „stel een koning over ons om ons te richten, gelijk al de volken," later (H. VIII : 20) komen zij daarop nog eens terug. Doorloopend wordt verder de wensch des volks als verwerping van God, den eigenlijken koning van Israël, en als afval van Hem sterk afgekeurd (H. VIII : 7, 8; X : 18, 19; XII : 12, 17, 19, 20). Van deze gansche beschouwing is in H. IX : 1—X : 16 geen enkel spoor te ontdekken. Integendeel: zonder eenigen tegenzin zalft Samuël Saul (H. IX : 15, 16; X : 1); ja, uitdrukkelijk wordt de aanstelling van eenen vorst over Israël — zóó, en niet koning, heet Saul in dit geheele verhaal — als een bewijs van Gods barmhartigheid voor Zijn volk

voorgesteld in H. IX : 16 : „hij zal Mijn volk verlossen uit der Philistijnen hand; want Ik heb Mijn volk aangezien, dewijl zijn geroep (d. i. zijn angstgeschrei) tot Mij gekomen is." Kan men zich grooter tegenstelling denken dan die tusschen deze beschouwing en die van H. VIII; X : 17—27, bestaat?

Wij achten hiermede onze eerste stelling genoegzaam toegelicht en zullen thans veel korter kunnen zijn in het betoog der volgende:

II. 1 Sam. VIII en X : 17—27 behooren onmiddellijk op elkander te volgen en vormen één geheel. Boven werd reeds aangewezen, dat H. VIII met X : 17—27 geheel overeenstemt in de beoordeeling van Israëls politieken toestand en van den wensch naar het bezit van een koning. Daarin ligt een eerste bewijs voor den oorspronkelijken samenhang dier beide stukken. Doch nu merke men verder op, dat Samuël na het gebeurde in H. VIII niet wèl werkeloos blijven kon. Hij had het zijne gedaan om het volk terug te brengen van zijne dwaze begeerte, doch te vergeefs; God had toegestemd in de benoeming van een koning; wij verwachten derhalve, dat deze zal plaats hebben en wel binnen kort. Aan die verwachting wordt voldaan in H. X : 17—27 (in vs. 17 leze men, volgens den grondtekst: En Samuël riep; of: Toen riep Samuël), welke verzen men aanstonds op H. VIII : 22 kan laten volgen, zonder dat er iets gemist wordt. Eerst door deze terzijdestelling van H. IX : 1—X : 16 verkrijgt de loting (H. X : 20—22) hare ware beteekenis: zij houdt nu op eene ijdele vertooning te zijn, maar wordt in waarheid — wat zij volgens den verhaler blijkbaar is — het middel om den koning uit te vinden. Nu ook begrijpen wij Sauls gedrag, in H. X : 22 beschreven: de gewone opvatting ziet daarin een bewijs van zijne beschroomdheid, die hem niet zeer begeerig maakte naar de hem toegedachte eer. Doch indien hij — volgens H. X :

6, 9 — een ander man geworden was, een ander hart gekregen had na zijne zalving door Samuël, hoe verklaart men dan die beschroomdheid? Zeer natuurlijk is zij daarentegen, wanneer de groote eer om tot koning te worden benoemd hem onverwachts overkomt, zooals de schrijver van H. X : 17—27 het blijkbaar voorstelt. Eindelijk verklaart zich thans de persoonsbeschrijving van Saul in H. X : 23, 24; zij komt overeen met H. IX : 2 en steunt dus in beide verhalen op eene wèl gewaarborgde overlevering, doch zij zou H. X : 23 zeker niet voorkomen, indien daar niet een ander schrijver sprak dan in H. IX : 2.

III. 1 Sam. XI hangt in zijn' tegenwoordigen vorm samen met 1 Sam. X : 17—27, maar bevat tevens bijzonderheden, die met het vroeger verhaalde niet overeenstemmen. Om dien samenhang goed in het oog te doen vallen moeten wij beginnen met het aanbrengen eener verbetering in de Staten-vertaling. H. X : 27 behelst het bericht, dat sommige booze menschen (Belials kinderen) Saul niet wilden erkennen als koning en hem geen geschenk brachten; daarop volgt: doch hij (Saul) was als doof. In den grondtekst staat iets anders: en hij was als zwijgende. De Statenoverzetters hebben zeer wèl gevoeld, dat dit geen zin opleverde: er kon staan: hij was zwijgende, maar niet: als zwijgende. Dit geeft evenwel geen recht om te schrijven: hij was als doof. Veeleer moet de grondtekst, door eene zeer eenvoudige verandering van één letter, zóó gewijzigd worden, dat de vertaling luidt: „En het geschiedde ongeveer eene maand later, (welke woorden men verbinde met XI : 1, aldus:) dat Nahas, de Ammoniet, optoog en Jabes in Gilead belegerde." Is deze gissing juist — en zij wordt o. a. door de oude Grieksche vertaling aanbevolen — dan bevestigt zij wat boven over den samenhang van H. X : 17—27 en XI gezegd werd. Doch ook afgezien hiervan

valt die samenhang duidelijk in het oog. Men lette op vs. 7, waar Saul door Israël laat uitroepen: „wie niet uittrekt achter Saul en achter Samuël," in welke woorden de vroegere aanstelling van Saul door den profeet schijnt ondersteld te zijn. Doch vooral vs. 12, 14, 15 komen hier in aanmerking: zoowel de volksvergadering te Mizpa, als inzonderheid het verzet van sommigen tegen Saul worden hier als bekende en vroeger reeds besproken feiten vermeld. Er is dus geen twijfel aan: H. XI, zoo als het daar voor ons ligt, is het vervolg van H. VIII; X : 17—27. Doch aan den anderen kant bevat datzelfde hoofdstuk bijzonderheden, die zich met Sauls huldiging als koning, in H. X : 17—27 verhaald, niet laten vereenigen. Wij maakten daarop boven (bl. 89) reeds opmerkzaam, maar willen het thans nader aandringen. De Jabesieten schijnen niet te weten, dat Israël een koning heeft, want zij zenden (H. XI : 3) boden in al de landpalen van Israël en maken van Saul volstrekt geen gewag. Hunne afgezanten komen — gelijk in alle overige steden van Kanaän, zoo ook — in Gibea, Sauls woonplaats, en in later tijd, ter onderscheiding van andere gelijknamige steden, naar hem genoemd. Zij richten zich niet tot Saul, maar tot het volk; eerst door de luide weeklachten, die zijne stadgenooten aanheffen, bemerkt Saul wat er gaande is, als hij van het veld, waar hij zich met den landbouw bezig houdt, terugkeert. In geestdrift ontstoken, neemt hij thans zijne maatregelen, die — gelijk wij reeds vermeldden — met den schoonsten uitslag worden bekroond. Wie zou meenen, dat in vs. 3—6 sprake was van den door Israël, in eene plechtige vergadering, erkenden en gehuldigden koning?

Deze schijnbaar geheel strijdige verschijnselen vorderen eene verklaring: hoe kan H. XI te gelijk met het voorafgaande samenhangen en daarvan toch afwij-

ken? Waarschijnlijk moeten wij stellen, dat de schrijver van H. VIII; X: 17—27 een bericht omtrent het ontzet van Jabes door Saul, dat reeds schriftelijk voorhanden was, in zijn verhaal opgenomen en daarmede tot één geheel verbonden heeft — zonder dat het hem evenwel gelukte, den strijd, die tusschen dat bericht en zijne eigene mededeelingen bestond, geheel te bedekken. In een geschiedschrijver van onzen tijd zou zulk eene wijze van handelen alleszins bevreemdend zijn, doch in de boeken des O. Testaments is zij lang niet ongewoon. Er bestaat dus geen bezwaar om aan te nemen, dat zij ook hier gevolgd is.

IV. 1 Sam. XII behelst het vervolg op het geschiedverhaal, in H. VIII; X: 17—27; XI vervat, en is geschreven door denzelfden auteur, van wien H. VIII; X: 17—27 afkomstig zijn. Waarom wij deze stelling zóó en niet anders hebben uitgedrukt, blijkt uit hetgeen wij zoo even opmerkten omtrent den oorsprong van H. XI: is dit hoofdstuk door den auteur van H. VIII; X: 17—27 in zijn verhaal opgenomen, niet geschreven, H. XII daarentegen is geheel zijn werk. Het verlangen des volks naar eenen koning wordt hier (H. XII: 12, 17, 19) even sterk afgekeurd als vroeger in H. VIII; X: 17—27. Samuëls macht is hier (H. XII: 16 verv.) niet minder groot dan in de zoo even genoemde hoofdstukken: gelijk hij daar als de onmiddellijke vertegenwoordiger van God optreedt, zoo ook in H. XII, waar zelfs hem ten gevalle en alleen om de waarheid zijner woorden te bevestigen een groot wonder geschiedt (vs. 16 verv.). Ook in H. XII: 23, waar hij over zijne voorbede voor het volk en zijne vermaningen tot het goede zich uitspreekt, straalt dezelfde — van aanmatiging niet geheel vrije — geest door, dien wij in het beeld van Samuël, door den schrijver van H. VIII; X: 17—27 ontworpen, aanstonds opmerken. Daarbij komt nu nog, dat H. XII zich ook wat het uitwendige aangaat geheel

aan H. XI: 14, 15 aansluit: daar is sprake van eene vergadering, door Samuël belegd, blijkbaar dezelfde, waarin hij volgens H. XII zijne laatste redevoering uitspreekt. Er is dus wel geen twijfel aan, of de betrekking tusschen H. XII en het voorafgaande werd boven naar waarheid bepaald.

Wij zijn tot een rustpunt in ons onderzoek gekomen. Het is ons gebleken, dat zich in 1 Sam. VIII—XII drieërlei bestanddeelen laten onderscheiden, die wij duidelijkheidshalve door verschillende letters willen aanduiden. De eerste groep (A) bevat H. VIII; X: 17—27; XI; XII, de tweede (B) H. IX: 1—X: 16; de derde eindelijk (C) het oorspronkelijke verhaal, waarvan ons in H. XI eene overwerking is bewaard gebleven. Wat hebben wij nu verder te doen? Al de bijzonderheden der onderscheidene verhalen te handhaven en hunne strijdige berichten met elkander in overeenstemming te brengen: daaraan valt natuurlijk niet te denken. Gesteld wij zagen daartoe kans — wat evenwel niet het geval is — dan zouden wij nog geen recht hebben om het te beproeven. Het staat ons niet vrij, twee verschillende schrijvers (die van A en B) den één naar den ander te verwringen. Wij moeten integendeel aan elk hunner het zijne laten. Maar wat dan te doen? Wij wenschen te weten, wat er geschied is, en zullen dus eene keuze moeten doen tusschen de uiteenloopende verhalen. Door willekeur mogen wij ons daarbij niet laten leiden. Wij oordeelen b. v. zeker allen, dat H. IX : 1—X : 16 een zeer schoon en lieflijk verhaal is, doch dit mag ons niet bewegen om daaraan de voorkeur te schenken. Wij moeten veeleer de verhalen toetsen aan een anderen maatstaf, d. i. aan hetgeen wij zeker weten aangaande de geschiedenis van Israël, vooral van het Israël dier dagen. Doen wij dat met bedachtzaamheid, dan kan het

niet missen, of wij komen althans eenige schreden verder. Zien wij eenmaal ons doel op korten afstand voor ons, wellicht zullen wij dan een stouten sprong moeten wagen om het te bereiken. Doch het gevaar om het doel geheel te missen, is dan ook, ten gevolge onzer voorzorgen, althans veel verminderd.

De beoordeeling der verschillende verhalen, volgens de aangeduide beginselen, leidt ons tot de volgende uitkomsten:

1°. De politieke toestand van Israël aan het einde van het tijdvak der richteren wordt in H. VIII; X : 17—27 overdreven gunstig en dus onjuist voorgesteld. Wel is waar, die voorstelling vindt eenigen steun in 1 Sam. VII : 13, 14. doch ook dáár vinden wij dezelfde overdrijving ten gunste van Samuël en in de waardeering zijner verdiensten. Dit blijkt duidelijk uit het vervolg der geschiedenis, inzonderheid uit 1 Sam. XIII, XIV. Hoe groot de overmacht der Philistijnen was, leert ons aanstonds hunne vestiging midden in Kanaän, maar vooral het merkwaardige bericht in 1 Sam XIII : 19—22. Indien de Philistijnen zulke smadelijke voorwaarden aan Israël konden opleggen en het volk wisten te dwingen om zich daaraan te onderwerpen, dan moeten de Israëlieten zich wel zwak gevoeld hebben. Ook is het niet waarschijnlijk, dat Saul en David met zooveel krachtsinspanning tegen de Philistijnen hadden moeten krijg voeren, indien reeds Samuël hen zoo diep vernederd had. Daarenboven blijkt uit het eigen getuigenis van den schrijver der groep, die wij door A hebben aangeduid, dat hij niet onbekend is met de bestaande behoefte aan een krachtig eenhoofdig bestuur: in H. XII : 12 wordt toegegeven, dat de vijandelijke gezindheid van Nahas, den koning der Ammonieten, den wensch naar het bezit van een koning had in het leven geroepen. Uit 1 Sam. VIII; X : 17—27 zouden wij dit niet hebben opgemaakt (verg. boven bl. 91). Wij hebben

dus alle recht om te besluiten, dat de gunstige voorstelling van Israëls toestand samenhangt met de bedoeling van het gansche verhaal — waarover straks nader! — en niet als zuiver-historisch mag worden aangemerkt.

2°. De macht van Samuël als richter over Israël wordt in de groep A overdreven voorgesteld. Niet alleen waagt het volk het niet, zich zelf een koning te kiezen, het maakt zelfs, door zich tot Samuël te begeven, de vervulling zijner begeerte van diens goedvinden afhankelijk. Blijkbaar vindt deze daarin niets vreemds; hij gedraagt zich integendeel, als had hij alle aanspraak op de hem toegekende bevoegdheid. De verklaring van dit verschijnsel ligt voor de hand. De geschiedschrijver vereenzelvigt doorgaans den profeet met zijnen Zender, Samuël met God: wat de eerste doet en spreekt, doet en spreekt God. Nu zullen wij allen gaarne erkennen, dat het inderdaad van God afhing, of Israël een koning zou erlangen en, zoo ja, wie die koning zijn zou. Doch daaruit volgt niet, dat gansch Israël, vertegenwoordigd door zijne oudsten, de beslissing aan den profeet kan hebben overgelaten. Van zulk eene onderwerping aan de profeten vinden wij althans geen tweede voorbeeld. Het is dus waarschijnlijk, dat de geschiedschrijver haar niet zonder overdrijving voorstelt.

3°. De aanwijzing van een koning door het lot (H. X: 19—21) is hoogst onwaarschijnlijk. „Het lot wordt in den schoot geworpen, doch het geheele beleid daarvan is van den Heer": in deze woorden spreekt de dichter (Spr. XVI: 33) eene echt-Israëlietische overtuiging uit, die ook aan ons verhaal ten grondslag ligt. Doch tusschen het geloof, dat niets toevallig is, zelfs niet de uitkomst van het lot, en het besluit om door loting eenen koning te verkiezen ligt eene breede klove. Israël verlangde naar eenheid en begeerde een'

aanvoerder in den krijg en een rechtvaardig rechter in vredestijd. Er werden dus in den koning zekere eigenschappen gevorderd, welker gemis hem ongeschikt zou maken voor zijn gewichtig ambt. Tot op zekere hoogte kon ieder Israëliet, konden althans Israëls vertegenwoordigers zeer goed beoordeelen, wie die eigenschappen bezat. Wanneer zij nu afstand deden van de bevoegdheid om zelve te oordeelen, dan stelden zij zich moedwillig bloot aan het gevaar van een zeer ongeschikt persoon tot vorst te verkrijgen: in zulk een dwazen maatregel kan de meerderheid nooit hebben toegestemd. Maar — zoo meent men wellicht — zij lieten thans de keuze aan God over! Zeer zeker, doch God had niet verklaard, dat Hij zich van dat middel bedienen wilde: de door het lot aangewezen persoon kon dus wel eens geheel onbruikbaar zijn, opdat Israël leeren zou in het vervolg met oordeel des onderscheids te werk te gaan. Alleen dàn, wanneer men met den geschiedschrijver God en Samuël vereenzelvigt, is de moeilijkheid opgeheven. Daartoe kunnen wij niet besluiten, maar nog veel minder kunnen wij aannemen, dat Israël daartoe is overgegaan bij de beslissing van eene levensvraag als deze.

Deze drie opmerkingen werpen een ongunstig licht op de geloofwaardigheid van 1 Sam. VIII; X : 17—27; de beide laatste brengen ook die van H. IX: 1—X: 16 eenigermate in gevaar, want ook hier is het Samuël, die uit de volheid der goddelijke macht, waarmede hij bekleed is, den koning aanstelt. Men vergelijke daarmede — niet 1 Sam. XVI, waar dezelfde beschouwing van de profetische macht gevonden wordt, maar — 2 Sam. V: 1—3: al wordt ook t. d. p. erkend, dat God David tot koning heeft aangewezen, het volk, dat hem zoo lang weerstaan had en aan Sauls huis trouw gebleven was, behoudt zich de bevoegdheid voor om hem tot vorst te kiezen en een verbond met hem

te sluiten. Is het aannemelijk, dat dezelfde natie bij eene vroegere gelegenheid haar lot geheel aan Samuel toevertrouwd en alles van zijn goedvinden afhankelijk gemaakt heeft?

Daarentegen — en ziet hier onze 4de en laatste opmerking — pleit alles voor de geloofwaardigheid van het verhaal, dat wij boven door C aanwezen, waarvan ons in 1 Sam. XI eene omwerking is bewaard gebleven. Het ontzet van Jabes in Gilead door Saul is door verschillende, van elkander onafhankelijke berichten als een historisch feit gewaarborgd. Men verg. 1 Sam. XI; XII: 12; XXXI: 11—13; 2 Sam. II: 4—7; XXI: 12 (1). De dankbaarheid der Jabesieten jegens Saul, die zich in de zorg voor zijn gebeente op treffende wijze openbaart, onderstelt den gewichtigen dienst, hun weleer door hem bewezen. Dat nu Saul deze heldendaad verrichtte, terwijl hij nog geen koning was, maar als een privaat persoon te Gibea, in het huis zijns vaders, leefde, dit kunnen wij — gelijk boven (bl. 93, 94) werd opgemerkt — nog uit H. XI, zooals het thans luidt, met voldoende zekerheid opmaken. Zulk eene daad heeft niets bevreemdends. Zij is in overeenstemming met het karakter van dien tijd en van Saul zelven. Men herinnere zich, hoe nu en dan gedurende het richterentijdvak de geestdrift van enkele ambtelooze personen, b. v. Gideon, Ehud, Barak, eene algemeene

(1) In het tweede verhaal (B) zegt Samuël (H. X: 7) tot Saul: „het zal geschieden, als u deze teekenen overkomen, doe gij wat uwe hand vinden zal, want God zal met u zijn." Waarschijnlijk behelzen ook deze woorden eene zinspeling op Sauls onderneming tegen de Ammonieten, en mogen wij dus daaruit opmaken, dat de schrijver van H. IX: 1—X: 16 daarvan in het vervolg van zijn verhaal melding heeft gemaakt. Voor ons is zijn bericht daaromtrent niet bewaard gebleven, omdat de tocht tot het ontzet van Jabes ons uit eene andere bron — uit de groep A — werd medegedeeld, hetgeen het weglaten van het overeenstemmende verhaal van B tot noodzakelijk gevolg moest hebben.

volkswapening wist te bewerken en alzoo de verlossing uit een dreigend gevaar teweeg bracht. Ook elders treedt Saul op als een licht ontvlambaar en onstuimig man (verg. 1 Sam. IX: 7 en verder; X: 10—12; XIX: 23, 24 enz). Wat is natuurlijker, dan dat het verhaal der boden uit Jabes hem als het ware aangrijpt? Terstond is zijn besluit genomen: dien smaad kan Israël zich niet laten aandoen; dat dan allen zich verzamelen om den benarden broeders hulp aan te brengen; wee hem, die achterblijft en zich onttrekt aan dezen heiligen strijd!

Moet nu 1 Sam. XI — altijd, gelijk van zelf spreekt, in zijn' oorspronkelijken vorm — op zoo duchtige gronden als geloofwaardig worden erkend, dan is hiermede ook de vraag, aan het hoofd van dit opstel vermeld, beantwoord. Saul werd koning tengevolge eener heldendaad, door hem verricht. De Israëlieten, door hem ten strijde opgeroepen, behaalden onder zijne aanvoering en door zijn beleid (verg. 1 Sam. XI: 11) eene schitterende overwinning op de Ammonieten. Groot was de vreugde over deze zegepraal, zoo onder de bewoners van Jabes, als onder het gansche volk. Door den druk der Philistijnen had zich vroeger reeds de overtuiging gevestigd, dat Israël zijne zelfstandigheid slechts door eendrachtige samenwerking van al de stammen kon bewaren. De aanval van den Ammonietischen koning Nahas versterkte thans die overtuiging. In Saul, die hen tot de overwinning geleid had, zagen de Israëlieten den geschikten man om hen te besturen, hen in den krijg aan te voeren en alzoo hunne onafhankelijkheid te waarborgen. Onder den indruk der behaalde zegepraal werd hij (te Gilgal? te Mizpa?) als koning gehuldigd. Dat men zich in hem niet bedrogen had, bewezen zijne volgende daden. Wat hij voor zijn volk gedaan heeft, kan — om slechts enkele getuigenissen te noemen — uit 1 Sam. XIV: 47, 48; 2 Sam I: 19– 27 worden afgeleid.

Hiermede is evenwel ons onderzoek niet ten einde gebracht. Bij den strijd der berichten konden wij aangaande Samuëls aandeel in de keuze van Saul tot koning met volstrekte zekerheid niets vaststellen. Doch wij mogen niet voorbijzien, dat zoowel de auteur van 1 Sam. VIII; X: 17—27. als die van 1 Sam. IX: 1—X: 16 hem eene zeer gewichtige rol laat vervullen. Die schrijvers — met hoe groote vrijheid zij ook mogen zijn te werk gegaan — hadden daarvoor waarschijnlijk goede redenen, d. i. zij volgden de overlevering, die omtrent de betrekking tusschen Samuël en Saul in omloop was. Is het ook mogelijk te bepalen, wat die overlevering inhield en wat de beide verhalers daaraan van het hunne hebben toegevoegd? Laat zich althans daaromtrent eene meer of min waarschijnlijke gissing voordragen? Men kan immers niet onderstellen, dat beide die geschiedschrijvers de door hen verhaalde gebeurtenissen hebben uitgedacht!

Voorzeker niet! Doch het is niet zoo gemakkelijk, als het wel schijnt, ten aanzien van den inhoud der door hen gevolgde overlevering tot zekerheid te komen. Wij moeten, bij het onderzoek daarnaar, op twee reeksen van feiten acht geven: èn op hetgeen wij op historische gronden omtrent Samuëls invloed moeten vaststellen, èn op de blijkbare strekking van de beide verhalen, waarin de persoonlijke overtuiging der verhalers zich het duidelijkst afspiegelt.

Aangaande Samuël weten wij, dat hij onder Israël zeer in aanzien stond en dat zijne profetische gave door velen werd erkend en geëerbiedigd. Ook zijne verdiensten als burgerlijk overheidspersoon, als richter, zijn onmiskenbaar, al moesten wij boven (bl. 98) opmerken, dat men ze somtijds overdreven heeft. Niets verhindert ons dus aan te nemen, dat hij èn op Saul èn op zijne aanstelling tot koning grooten invloed heeft uitgeoefend. De zoon van Kis kan met hem in aanraking

zijn gekomen, door hem gevormd zijn, misschien zelfs hebben deelgenomen aan de door Samuël bestuurde vereenigingen van profeten (verg. 1 Sam. X : 10—12; XIX : 23, 24). Wellicht werd de vaderlandslievende geest, waarvan Sauls heldendaad getuigenis aflegt, door Samuël in hem gewekt of aangekweekt. Hoe dit zij: nadat hij zich eenmaal door zijne daden had gelegitimeerd als koning van Israël, heeft Samuël zeker deelgenomen aan zijne huldiging, misschien wel medegewerkt om zijne macht te omschrijven, en zeker Gods wil ten aanzien van de regeeringsbeginselen, door den aanstaanden heerscher te volgen, krachtens zijne profetische bevoegdheid, aan volk en koning beiden voorgedragen. Van dit een en ander — zoo komt het ons voor — is in 1 Sam. VIII—XII de herinnering zeer duidelijk bewaard.

De geschiedenis van Sauls verheffing werd evenwel door de beide verhalers niet eenvoudig te boek gesteld, zooals de overlevering haar mededeelde, maar door ieder van hen op eene eigenaardige wijze opgevat en met een bijzonder doel ter neder geschreven. Beiden waren doordrongen van de overtuiging, dat God voortdurend de lotgevallen van het Israëlietische volk geleid en geregeld had, en dat er in den toestand van dat volk geene meer of min gewichtige verandering was gebracht, die niet onmiddellijk van God uitging. Die algemeene overtuiging werd door hen ook op de invoering van het koningschap en op de verheffing van Saul toegepast. Beiden leeren zij dan ook, dat God den eersten koning van Israël heeft aangewezen. Volgens den schrijver van H. IX : 1—X : 16 geschiedde die aanwijzing aan Samuël en door hem aan Saul zelven; de auteur van H. VIII; X : 17—27 laat God, bij monde van zijn' profeet, eerst toestemming geven tot het aanstellen van een koning, en daarna door het lot den koning zelven aan het volk aanduiden. In beide die berichten is de

hoofdzaak deze, dat God het is geweest, die den loop der gebeurtenissen heeft bestuurd. Die hoofdzaak nu — om dit in het voorbijgaan op te merken — blijft ook bij onze beschouwing geheel bewaard. Sauls heldendaad is niet minder eene aanwijzing van God, dat hij de geschikte man is om over Israël te gebieden, dan òf de uitspraak van Samuël òf de uitkomst der loting. Het eenige verschil ligt hierin, dat de gang der gebeurtenissen, zooals wij dien opvatten, eene middellijke aanwijzing van God is, terwijl Hij volgens de Israëlietische geschiedschrijvers onmiddellijk Zijnen wil geopenbaard heeft.

Stemmen dus onze beide verhalers overeen in de godsdienstige beschouwing van de geschiedenis huns volks, zij wijken van elkander af in de beoordeeling en waardeering van het koningschap — welk verschil aan hunne berichten eene geheel andere kleur en houding geeft. Bij den auteur van 1 Sam. IX: 1—X: 16 geen zweem van tegenzin tegen de koninklijke waardigheid, en — wat daarmede wel eenigszins samenhangt — eene groote ingenomenheid met Saul. Met blijkbaren nadruk spreekt hij over de geheel nieuwe geestesrichting, die zich in den eenvoudigen Benjaminiet openbaarde, nadat Samuël hem zijne heerlijke bestemming had aangekondigd (H. X: 7, 9 verv.). Zijne verheffing zelve is een gunstbewijs van God, een blijk, dat Hij Israël niet vergeet (H. IX: 16). — Het betrekkelijk recht dezer beschouwing van de koninklijke macht behoeft niet te worden aangetoond: de dapperheid en het krijgsbeleid van Saul en vele zijner opvolgers hebben Israël menigmalen van den rand des verderfs gered. Vooral in de dagen van Samuël was de vereeniging der stammen onder één scepter de voorwaarde van Israëls voortdurend bestaan.

Doch nevens deze gunstige beoordeeling van het koningschap bestond onder Israël ook eene minder gunstige,

die evenzeer haar betrekkelijk recht had. De godsdienst van Israël is in beginsel gekant tegen elk despotisme, doch de ondervinding had geleerd, dat de koning al zeer licht een despoot worden kon. Sommige Israëlietische vorsten hadden de vrijheden van hun volk in geenen deele geëerbiedigd en zich werkelijk schuldig gemaakt aan de overtredingen, welker opsomming 1 Sam. VIII: 11—18 aan Samuël wordt in den mond gelegd. Wanneer nu iemand — daarin van eenzijdigheid niet vrij te pleiten — alleen op die schaduwzijde het oog vestigde, dan moest hij wel oordeelen, dat de invoering van den koninklijken regeeringsvorm van den kant des volks eene dwaasheid was geweest, ja, nog sterker: eene daad van verwerping van God. Dat deze opvatting lang niet vreemd was onder Israël, blijkt uit Gideons bekend antwoord op het aanbod der koninklijke waardigheid aan hem en zijne nakomelingen (Richt. VIII: 23): „niet ik zal over u heerschen, ook zal mijn zoon over u niet heerschen; de Heer zal over u heerschen." Indien nu een schrijver, die deze beschouwing toegedaan was, de geschiedenis van Sauls verheffing moest te boek stellen, dan kon het wel niet anders of zijne diep gevoelde — wellicht onder bittere ervaring verkregen — overtuiging spiegelde zich af in zijn verhaal. Dit kon te eer geschieden, omdat de overlevering zeer bepaalde herinneringen bewaard had van oneenigheid tusschen Saul en Samuël (verg. 1 Sam. XIII, XV, XVI, XXVIII: 6 verv.), misschien ook wel aangaande voorzorgen tegen misbruik van macht van de zijde des konings, door den profeet genomen (verg. 1 Sam. X: 25). Het lag dus inderdaad zeer voor de hand, dat een zoo gestemd auteur de gegevens der overlevering in dien vorm goot, waarin wij die in 1 Sam. VIII; IX: 17—27; XII voor ons hebben. Waarschijnlijk was hij zelf profeet en ook op dien grond geneigd om Samuëls aanzien en persoonlijke verdiensten te overdrijven. In elk geval had hij bij het

opteekenen van zijn verhaal nog eene andere bedoeling dan eenvoudige mededeeling der feiten. De vermaningen van Samuël, in H. VIII, X, XII opgeteekend, zijn minstens evenzeer tot de tijdgenooten van den geschiedschrijver, als tot die van Samuël gericht. Zóó omtrent het koningschap gezind, als wij hem uit zijn verhaal leeren kennen, had onze auteur niet alleen het recht, maar was hij zelfs verplicht om ernstig te waarschuwen tegen miskenning van de vrijheden des volks, tegen afval van den waren godsdienst, tegen geringschatting van de vermaningen der profeten. Wij voor ons zouden geene vrijheid vinden, om zoodanige lessen in den vorm van een geschiedverhaal in te kleeden; onze denkbeelden omtrent de plichten van den historieschrijver zijn veel strenger dan die der oudheid in het algemeen en der Israëlieten in het bijzonder. Doch niets is onredelijker, dan een schrijver van vroeger tijd te beoordeelen naar beginselen, die eerst lang na hem opgekomen zijn. Wanneer wij slechts bij het lezen van zijne berichten het verschil, dat er in dit opzicht tusschen hem en ons bestaat, mede in aanmerking nemen, dan bestaat er geen gevaar, dat de door hem gebruikte vrijheid ons op een dwaalspoor leide. Gelukkig bezitten wij, in dit bepaalde geval, in de overige berichten aangaande dezelfde gebeurtenis een maatstaf, waarnaar wij beoordeelen kunnen, wat in de verhalen van onzen geschiedschrijver als historisch moet worden aangemerkt, wat daarentegen, als weerkaatsing of afspiegeling van zijne eigenaardige beschouwing en overtuigingen, geen aanspraak heeft op eene plaats in de geschiedenis, gelijk wij die wenschen te kennen.

Ik acht het niet onwaarschijnlijk, dat deze en gene, die mijn betoog tot hiertoe heeft willen volgen, zich daardoor niet geheel bevredigd gevoelt. Het is de

eigenaardigheid van de kritische behandeling der geschiedkundige oorkonden, dat zij dikwerf niet toelaat met volstrekte zekerheid te spreken, ja als het ware dwingt om hier en daar iets, somtijds zeer veel, onbeslist te laten. Voortgezet onderzoek heldert nu en dan, maar niet altijd, de twijfelachtige punten op. Lichtelijk ontvangt ten gevolge daarvan de lezer den indruk, dat de criticus niet op vasten bodem staat. Mocht dit ook thans het geval zijn, het zou mij leed doen, maar ik gevoel mij buiten staat dit bezwaar weg te nemen. Doch de welgezinde lezer kan zelf veel toebrengen tot vestiging zijner overtuiging aangaande de waarheid of onwaarheid der hier beproefde oplossing. Met die oplossing voor zich herleze hij de door mij besproken hoofdstukken. Hij vrage zich telkens af, of de verhalen, zooals zij daar liggen, zich niet gereedelijk laten verklaren en vereenigen, indien men hun zulk een oorsprong, zulk eene mate van geloofwaardigheid, zulk eene strekking toeschrijft, als ik — op het voetspoor van anderen — gemeend heb te moeten doen. Luidt het antwoord bevestigend, het zal hem een bewijs zijn van de juistheid onzer uitkomst in het algemeen, en hem ook met hare leemten kunnen verzoenen. Valt het ontkennend uit, hij zoeke eene betere oplossing der aanwezige bezwaren, eene meer aannemelijke verklaring der verschijnselen, die zich bij de lezing der verhalen aan ons voordoen. Niemand zal die met meer dankbaarheid aannemen dan de schrijver van dit opstel.

Slechts dit ééne nog: in het vervolg van Sauls levensgeschiedenis (1 Sam. XIII verv.) doen zich soortgelijke afwijkingen aan ons voor als in haar begin. Hare aanwijzing en verklaring, omdat zij tot bevestiging strekt van de thans voorgedragen beschouwing, hangt daarmede zeer nauw samen. Doch zij kan ook afzonderlijk worden gegeven en vindt dus in eene der

volgende „schetsen" eene meer geschikte plaats dan in deze, die wellicht reeds te veel inspanning van den lezer heeft gevorderd.

VI. De strijd tusschen Samuël en Saul.

(1 Samuël XIII—XVI).

Wellicht wordt geen Israëlietisch koning zóó verschillend beoordeeld als Saul. De gewone opvatting van zijn karakter en gedrag, die waarschijnlijk ook bij de meeste mijner lezers bestaat, is verre van gunstig. Aan zijne beide tegenstanders, Samuël en David, geeft men in den strijd tegen hem doorgaans gelijk. Men erkent, ja, dat Saul groote talenten of althans een goeden aanleg had, maar meent tevens, dat hij door onbesuisdheid en achterdocht al verder en verder van den rechten weg is afgedwaald en eindelijk, na de ééne onbezonnen daad op de andere te hebben gestapeld, tot straf voor zijne tyrannieke handelwijze, zich zelven en anderen ongelukkig gemaakt, zijn eigen leven en de toekomst van zijn geslacht verspeeld heeft.

Doch deze opvatting, hoewel de meest gewone, wordt niet door allen gevolgd. Nog niet lang geleden heeft een beroemd geschiedschrijver (1) de verdediging van Saul op zich genomen en een tafereel ontworpen van zijne regeering en van de oneenigheden tusschen hem en Samuël en David, waarin de beide laatstgenoemden met zeer zwarte kleuren geteekend worden, Saul daarentegen als een talentvol, maar ongelukkig slachtoffer van priesterlijke aanmatiging en snoode ondankbaarheid wordt voorgesteld. Naar het gevoelen van dezen historie-

(1) Max Duncker. Geschichte des Alterthums I.

schrijver heeft Saul, door de rechten der kroon te handhaven, zich het misnoegen van Samuël en zijnen aanhang op den hals gehaald; deze hebben zich niet ontzien om in het geheim tegen hem samen te spannen en zijnen invloed te ondermijnen; David, door die misnoegden gesteund, heeft het plan opgevat om zijnen weldoener, Saul, van den troon te stooten; gedwongen om te vluchten en daarin door priesters en profeten geholpen, heeft hij een tijd lang als partijhoofd tegen zijn eigen volk krijg gevoerd, met de vijanden van Israël geheuld en alzoo medegewerkt tot de verzwakking, eindelijk ook tot den val van zijnen wettigen koning; door den stam Juda, waartoe hij behoorde, tot koning uitgeroepen, heeft David den ongelukkigen zoon van Saul, Isboseth, niet met rust gelaten, maar openlijk beoorloogd en later door sluipmoordenaars uit den weg laten ruimen: zoo was eindelijk de weg tot den troon geopend, maar daarom de rij zijner misdaden nog niet gesloten: de moord van Sauls afstammelingen (2 Sam. XXI: 1—14) (1) bewijst duidelijk, dat hij zich in den aanvang niet dan met moeite tegenover Sauls vrienden kon handhaven en om hen te fnuiken geene middelen ontzag; ook het vervolg zijner regeering bewijst, dat de Israëlieten zich niet dan noode aan zijn bewind onderwierpen, hetgeen ons, wanneer wij letten op zijne vroegere daden, niet kan bevreemden.

Deze geheele beschouwing wekt zeker bij verreweg de meeste lezers ongeveinsde verbazing, zoo niet verontwaardiging. Hoe is het mogelijk — aldus vragen zij — mannen als Samuël en David zóó te miskennen en de historische berichten omtrent hen zóó voorbij te zien en te misbruiken? Met hen, die zoo spreken mochten, ben ik het in de hoofdzaak geheel eens. Toch vermoed ik, dat er tusschen hen en mij, wat bijzaken betreft, nog

(1) Verg. boven blz. 1—24, David en de Gibeonieten.

al eenig verschil van gevoelen bestaat. Menigeen is namelijk van oordeel, dat zulk eene voorstelling van Saul in betrekking tot zijne tegenstanders eigenlijk der vermelding niet waardig is en door eene eenvoudige verwijzing naar het eerste boek Samuël, waar geheel andere dingen te lezen staan, afdoende wederlegd wordt. Met die wijze van zien vereenig ik mij niet. Te vergeefs beproeft men eene dwaling te wederleggen, vóórdat men zich de waarheid die daarin verborgen ligt heeft toegeëigend. Zoo is het ook in dit geval. De verdedigers van Saul blijven, in sommige punten, onverwinnelijk, zoolang de tegenpartij in hare rechtvaardiging van Samuël en David zich aan eenzijdigheid en overdrijving schuldig maakt. En wat de verwijzing naar het eerste boek Samuël betreft — ik twijfel zeer, of zij den voorstander van Saul tot andere gedachten brengen zal: hij is daarvan niet bij toeval, ook niet uit moedwil, maar toch met opzet afgeweken. Allereerst dienen wij te weten — indien wij namelijk billijk willen oordeelen — wat hem daartoe bewoog.

„De boeken Samuël — zoo wordt door de verdedigers van Saul beweerd — zijn partijdig tegen hem, vóór David en Samuël. Hoe kon dat ook anders? Die boeken zijn geschreven, nadat David den troon beklommen en door zijne groote overwinningen zijne vroegere fouten had uitgewischt; zij zijn geschreven in het rijk van Juda, waar Davids geslacht op den troon zat en derhalve aan onpartijdigheid omtrent hem niet te denken viel; zij zijn geschreven door profeten, die aan David groote verplichtingen hadden en daarenboven geneigd waren om hunnen grooten voorganger Samuël, zooveel mogelijk, te verheerlijken. Ja, sommige gedeelten van die boeken dagteekenen uit een tijd, waarin David reeds bijna als het model van een koning werd geëerbiedigd. Is het vreemd, dat in zulke geschriften het gedrag van David en Samuël zoo gunstig, dat van Saul zoo zwart

mogelijk wordt geteekend? Wij zouden ons veeleer moeten verwonderen, indien het anders ware. Ondertusschen vloeit daaruit voor ons de verplichting voort, om van zulke berichten met groote bedachtzaamheid, ja met wantrouwen gebruik te maken. Eerst dán bestaat er kans, dat wij achter de waarheid komen."

Er ligt waarheid in deze opmerkingen, maar zij zijn tevens eenzijdig. Uit de ingenomenheid met David wil men de ongunstige voorstelling van Saul verklaren. Het zij zoo. Maar vordert die ingenomenheid zelve niet op hare beurt eene verklaring? Hoe komt het dat David reeds bij velen zijner tijdgenooten en allengs meer bij het nageslacht in zóó hooge achting stond? Zeker niet omdat hij een ondeugend man en een verrader was. De eerbied, hem toegedragen, pleit vóór hem en bewijst, dat hij meer dan middelmatig is geweest. Moet dit dan ook niet worden in aanmerking genomen bij de beoordeeling van Sauls betrekking tot hem? Wat verder Samuël betreft: vanwaar ontleenen wij het recht om hem alleen booze bedoelingen toe te dichten en te onderstellen dat hij — niet om billijke redenen, maar — louter uit hoogmoed en aanmatiging zich van Saul heeft afgewend? Om kort te gaan: de bekende oorsprong der boeken van Samuël verplicht ons om ze met behoedzaamheid te gebruiken; doet ons onbepaald geloof slaan aan alles, wat zij ten gunste van Saul vermelden; wapent ons tegen het gevaar om de schrijvers dier boeken, zonder nader onderzoek, in hunne beoordeeling van personen en zaken te volgen. Doch niets geeft ons het recht om zóó verre van het eenstemmig getuigenis der Israëlietische historieschrijvers af te wijken, dat hunne opvatting van de geschiedenis van dit tijdvak een samenweefsel wordt van bedrog.

Trachten wij met inachtneming dezer opmerkingen, de beteekenis en het eigenlijke karakter van den strijd tusschen Saul en Samuël ons voor oogen te stellen!

Over David, wiens persoon en regeering eene afzonderlijke behandeling vorderen, spreken wij niet meer dan tot recht verstand van ons tegenwoordig onderwerp volstrekt noodig is. Indien er aan de volledigheid onzer beschouwing veel zal ontbreken, men wijte dit niet aan ons, maar aan de schaarschheid, deels ook aan de bijzondere gesteldheid, der berichten.

Ten gevolge van het gelukkig volbrachte ontzet van Jabes in Gilead werd Saul tot koning over geheel Israël verkozen (1). Zijn tocht naar die stad getuigde evenzeer voor zijne voortvarendheid, als de wijze waarop hij Nahas, den koning der Ammonieten, bestreed, voor zijn aangeboren veldheerstalent. Het blijkt ten duidelijkste uit de nog voorhanden berichten, dat hij ook als koning belangrijke en meestal voorspoedige oorlogen voerde. Uit hetgeen wij zoo even opmerkten ten aanzien der bronnen voor zijne geschiedenis volgt aanstonds, dat er geen grond bestaat om die berichten te wantrouwen. Zij worden daarenboven zijdelings bevestigd door den verderen loop der gebeurtenissen. Doch laat ons dit alles meer in bijzonderheden nagaan en daarbij voorloopig alles wat met David en Samuël in betrekking staat buiten aanmerking laten!

In hoofdstuk XIII en XIV van 1 Samuël vinden wij een vrij uitvoerig bericht over eene episode uit den oorlog tegen de Philistijnen. Wie kent niet het verhaal van Jonathans heldendaad (H. XIV: 1—14), van de daarop gevolgde vlucht der Philistijnen en hunne vervolging door Israël, van Sauls onbezonnen vervloeking en de redding van Jonathan door het dankbare volk (vs. 15—46)? Het is den schrijver van dit verhaal — over wien straks nader! — blijkbaar te doen om eene proeve te geven van Sauls en Jonathans krijgsverrich-

(1) Verg. hier en telkens in het vervolg blz. 85—108: Hoe Saul koning werd over Israël.

tingen. Aan het slot van zijn bericht vat hij de groote daden van den eerstgenoemde in een kort overzicht samen. „Saul — zoo lezen wij vs. 47, 48 — nam het koninkrijk van Israël op zich en hij streed rondom tegen al zijne vijanden, tegen Moab en tegen de kinderen Ammons, en tegen Edom, en tegen de koningen van Zoba en tegen de Philistijnen, en overal, waar hij zich wendde, was hij overwinnaar (1). En hij handelde dapper en hij sloeg Amalek en redde Israël uit de hand desgenen, die hem beroofde." Schoone lofspraak, die hier aan Saul wordt toegekend! Om haar te beter te waardeeren, herinnere men zich, dat de Israëlietische stammen vóór hunne vereeniging onder één scepter, tegen de omliggende volkeren niet bestand waren en voortdurend grooten overlast van hen leden. Somtijds, het is waar, waagden zij het, onder aanvoering van een tijdelijk opperhoofd, zich tegen hen te verzetten. Doch zulk eene krachtsinspanning werd spoedig door verslapping achtervolgd, die het volk ten prooi liet aan den eersten den besten vijand. Aan dien treurigen toestand werd door Saul een einde gemaakt. Hij wist Israël te vereenigen en buitenslands te doen eerbiedigen. Viel het hem bij voortduring moeilijk (verg. ook 1 Sam. XIV : 52) zich tegen de machtige Philistijnen te handhaven, Israëls verhouding tegenover hen werd toch eene geheel andere dan zij aan het begin zijner regeering was geweest (1 Sam. XIII: 19—22). In één woord: Saul volbracht al wat men redelijkerwijze van hem verwachten kon en meer dan dat; de bedoeling, waarmede het volk hem op den troon verheven had, werd volkomen bereikt.

Mocht iemand daaraan twijfelen, hij leze den schoonen treurzang op Saul en Jonathan, die ons 2 Sam. I: 19—27 is bewaard gebleven: „Verkondigt het niet te

(1) Zoo leze men in plaats van: *oefende hij straf.*

Gath — zoo heet het vs. 20, 24 — boodschapt het niet op de straten van Askalon; opdat de dochters der Philistijnen zich niet verblijden, de dochters der onbesnedenen niet opspringen van vreugde! — — — Gij, dochteren Israëls! weent over Saul, die u kleedde met scharlaken, met weelde; die u sieraad van goud deed dragen over uwe kleeding." — Doch reeds genoeg om te bewijzen, dat Saul de nationale eer van Israël gered en de stoffelijke belangen van zijn volk getrouw behartigd heeft.

Wij verwonderen ons nu niet langer, dat een groot deel van Israël na zijnen dood verbonden bleef aan zijn huis en den zwakken Isboseth aanhing met eene trouw, die zich alleen uit dankbaarheid jegens Saul verklaren laat. Doch droeg hij ook zorg voor den godsdienst? Ging hem de vereering van den waren God ter harte, of betoonde hij zich daaromtrent onverschillig, misschien zelfs vijandig? Het weinige dat ons daarover bericht wordt pleit alleszins ten gunste van Saul. Allereerst trekt 1 Sam. XIV: 32—35 onze aandacht tot zich. De ruwheid des volks, dat — geheel in strijd met de toenmalige denkbeelden van betamelijkheid — het vleesch der geslachte dieren verslond zonder vooraf het bloed te hebben laten wegloopen, wordt door hem afgekeurd en tegengegaan, vooral omdat men zich daardoor tegen den Heer bezondigde. Hij wijdde den steen, waarop hij de dieren gedood had, tot een altaar ter eere van den Heer. De geschiedschrijver, dit vermeldende, voegt er bij: „dit was het eerste altaar dat hij den Heer bouwde," uit welke woorden wij mogen afleiden, dat Saul het ook in het vervolg zijner regeering aan zoodanige bewijzen van belangstelling in den godsdienst niet liet ontbreken. Wat wij elders aangaande hem lezen, bevestigt ons in die overtuiging, ja brengt ons tot het vermoeden, dat hij soms in de bestrijding van afgoderij en heidendom als een echt ijveraar, zonder veel bezadigdheid, te werk ging. Uit

1 Sam. XXVIII: 9 blijkt, dat hij alle waarzeggers en buiksprekers (1) — tevens afgodendienaars — uit het land verjaagd had; uit 2 Sam. XXI: 2, dat hij „in zijnen ijver voor de kinderen van Israël en Juda" beproefd had, de (heidensche) Gibeonieten uit te roeien. Men moge niet zonder reden deze maatregelen hard en onbesuisd noemen, men vergete niet, dat zij daardoor te meer met den geest dier tijden overeenstemden en dat zij in elk geval getuigenis afleggen van vurigen ijver, die niets ten halve doet en slechts behoeft geleid te worden om zeer weldadig te werken.

Doch juist aan die leiding ontbrak het. De man, die Saul tot gids had kunnen verstrekken, onttrok zich aan hem. Gaan wij thans na, op welken grond en hoe dit geschiedde. Of liever, beginnen wij met de berichten over de oneenigheid tusschen Saul en Samuël te lezen en onderling te vergelijken. Zij zijn twee in getal: 1 Sam. XIII: 8—15 en XV: 10—35.

Volgens het eerste bericht riep Saul de strijdbare Israëlieten naar Gilgal samen om aan de Philistijnen, die in grooten getale tegen hem optrokken, het hoofd te bieden. Zij gehoorzaamden aarzelend, want de schrik voor dezen machtigen vijand had hen bevangen. Volgens het hem gegeven voorschrift (1 Sam: X: 8) moest Saul gedurende zeven dagen te Gilgal op Samuël wachten, opdat deze brandoffers en dankoffers zou toebrengen en (gelijk het t. d. p. heet) „hem zou bekend maken wat hij doen moest." Hij onttrok zich aan die verplichting niet, hoezeer dit uitstel hem zonder twijfel onaangenaam was en wellicht gevaarlijke gevolgen hebben zou. Zeven dagen lang verbeidde hij den profeet. Toen deze binnen dien bepaalden tijd niet verscheen, begon het volk zich te verstrooien (1 Sam. XIII: 8). Dit meende

(1) Verbeterde vertaling, in plaats van: *waarzeggers en duivelskunstenaars.*

Saul niet te mogen aanzien; hij begon nu zelf te offeren, en ziet — toen hij het brandoffer had toegebracht, verscheen Samuël. Saul gaat hem te gemoet om hem te verwelkomen (vs. 10) en verantwoordt zich, naar aanleiding van Samuëls vraag, over hetgeen hij gedaan heeft: de Philistijnen — zoo ongeveer drukt hij zich uit — waren tegenover mij gelegerd; ik vreesde dat zij mij weldra zouden aanvallen en dat ik tegen hen zou moeten strijden, voordat ik Gods hulp had ingeroepen; zoo heb ik mij dan vermand en het brandoffer geofferd (vs. 11, 12). Doch de profeet laat die verontschuldiging niet gelden; op strengen toon voert hij Saul te gemoet: „Gij hebt dwaas gehandeld; gij hebt het gebod van den Heer uwen God niet gehouden, dat Hij u geboden heeft: zie, thans zou de Heer uw rijk over Israël bevestigd hebben tot in eeuwigheid, maar nu (d. i. nu gij zoo gehandeld hebt) zal uw rijk niet bestaan; de Heer heeft zich een man gezocht naar zijn hart en de Heer heeft hem geboden een voorganger te zijn over Zijn volk, omdat gij niet gehouden hebt wat de Heer u geboden had." Na aldus gesproken te hebben vertrok Samuël naar Gibea (vs. 15); Saul bleef te Gilgal achter en behaalde kort daarop de groote overwinning, die wij boven reeds bespraken (1 Sam. XIII: 16–XIV: 46).

Wij onthouden ons voor het oogenblik van elke opmerking over dit verhaal, om aanstonds het tweede daarop te laten volgen. Samuël — zoo lezen wij H. XV: 1 verv. — begeeft zich tot Saul en beveelt hem in naam des Heeren, die Amalekieten streng te tuchtigen voor het kwaad, dat zij Israël reeds in de woestijn hadden aangedaan. Hij gehoorzaamt, slaat Amalek tot verdelgens toe, maar spaart èn den koning èn een groot gedeelte van de schapen en runderen, in strijd met het gebod om het gansche volk te verbannen, d. i. met zijne bezittingen geheel uit te roeien. God ver-

klaart daarop aan Samuël, dat Hij berouw heeft over Sauls verheffing op den troon; de profeet bedroeft zich daarover en bidt God vurig (om intrekking van dit vonnis, doch te vergeefs; althans) den volgenden morgen gaat hij Saul te gemoet, en als deze zich niet kan verantwoorden over hetgeen hij gedaan heeft (vs. 12—15), verkondigt hij hem het besluit des Heeren: omdat Saul — zoo kunnen wij den hoofdinhoud der redewisseling vs. 16—23 kort samenvatten — omdat Saul Gods gebod versmaad en overtreden heeft, zoo heeft God hem verworpen als koning over Israël. De koning bekent zijne schuld en belijdt dat hij aan het verlangen naar buit, door het volk geopenbaard, niet had moeten toegeven: hij smeekt Samuël hem niet te verlaten en met hem den Heer te aanbidden (vs. 24, 25). Doch de profeet weigert, keert zich om en herhaalt het vonnis: „omdat gij het woord des Heeren verworpen hebt, zoo heeft de Heer u verworpen, dat gij geen koning over Israël zult zijn" (vs. 26). Saul beproeft nog hem bij den mantel terug te houden, doch het kleed scheurt, waarop Samuël herhaalt: „de Heer heeft heden het koninkrijk van Israël van u afgescheurd en het aan uwen naaste gegeven, die beter is dan gij" (vs. 28); dat besluit is onherroepelijk (vs. 29). Thans eerst berust Saul in het over hem uitgesproken oordeel, waarop nu ook Samuël zich bereid verklaart om met hem mede te gaan en aan de offerplechtigheden deel te nemen. Na afloop daarvan verwijderde hij zich en (vs. 35) „zag Saul niet meer tot den dag zijns doods toe, want Samuël droeg leed om Saul en het berouwde den Heer, dat Hij Saul tot koning over Israël gemaakt had."

Er is niet veel opmerkzaamheid noodig om in te zien, dat deze beide verhalen van elkander onafhankelijk zijn, in dier voege dat de schrijver van het ééne het andere niet gekend heeft. Ware H. XV van dezelfde

hand als H. XIII: 8—15, dan zou daar op de eene of andere wijze zijn aangewezen, hoe die tweede verwerping met de eerste samenhing. Doch nu wordt zij op geenerlei wijze met het voorgaande in verband gebracht. Het gebod des Heeren om Amalek uit te roeien wordt door Samuël aan Saul overgebracht, alsof er niets ware voorgevallen tusschen Sauls troonsbeklimming en het oogenblik, waarop de profeet thans tot hem spreekt (H. XV: 1—3). Als Saul zich aan den buit bezondigt, neemt de Heer dááruit aanleiding om zijne verwerping aan Samuël te verkondigen; deze is blijkbaar op zoo iets in het geheel niet voorbereid en bedroeft zich daarover, als over eene geheel nieuwe zaak (vs. 10, 11). Wat is duidelijker, dan dat de schrijver, die hier spreekt, van eene vroegere overtreding van Saul en daarop gevolgde verwerping (H. XIII: 13, 14) niets hoegenaamd weet? Ook in het uitvoerige gesprek tusschen Samuël en Saul, H. XV: 13 verv., zoeken wij te vergeefs naar eenige zinspeling op het voorafgaande verhaal. De plechtige toon, waarop de profeet den koning toespreekt (vs. 17—19), is op zich zelven reeds voldoende om ons te overtuigen, dat de schrijver niet eene herhaling of bevestiging van het vroeger berichte, maar iets nieuws wil mededeelen. Doch men leze liever de geheele woordenwisseling (vs. 13—35) om zich te overtuigen, dat noch Saul, noch Samuël eenige kennis toont te dragen van hetgeen de lezer van H. XV reeds uit H. XIII weet.

Aan pogingen om dit gebrek aan samenhang tusschen de beide verhalen goed te maken of althans de ongunstige gevolgtrekking ten aanzien der geloofwaardigheid, die daaruit zou kunnen gemaakt worden, af te wenden — aan zoodanige pogingen ontbreekt het niet, doch zij moeten als geheel mislukt worden aangemerkt. Men heeft gezegd dat de eerste verwerping (H. XIII: 13, 14) slechts v o o r l o o p i g was en nog had kunnen worden

afgewend, indien Saul zich niet ten tweeden male had bezondigd. Doch daarvan blijkt niets; integendeel, H. XIII: 14 staat uitdrukkelijk, dat God een man naar Zijn hart gezocht had en hem tot voorganger over Zijn volk had aangesteld, of althans — want zoo mogen wij den geschiedschrijver verstaan — had b e s t e m d. Indien Sauls opvolger reeds was aangewezen, dan kon toch de koninklijke waardigheid niet langer als erfelijk in zijn geslacht worden aangemerkt; met andere woorden: als koning van Israël was hij verworpen. Men zegge niet: hij kon dan toch tot zijn dood toe regeeren; immers de geschiedenis leert, dat hij in het volle bezit der koninklijke waardigheid gesneuveld is; iets anders, eene onttroning b. v. wordt hem ook in H. XV niet aangekondigd. Om zich te overtuigen, dat de verwerping in H. XIII even zeker en onherroepelijk is als in H. XV, legge men H. XIII: 14 naast H. XV: 28; in beide die plaatsen wordt ongetwijfeld van dezelfde zaak en van denzelfden persoon, d. i. van David, gesproken. Om kort te gaan: beide verhalers berichten ons de verwerping van Saul door Samuël, den profeet des Heeren; zij doen dit, zonder van elkander af te weten; het tweede verhaal kan niet als vervolg of aanvulling van het eerste worden aangemerkt; het eerste is in zich zelf volledig en wijst niet op het tweede. Indien één van beide berichten de werkelijkheid zuiver teruggeeft, dan kan het andere niet, althans niet geheel, waar zijn. Er zal dus eene keuze moeten gedaan worden, maar hoe?

Voordat wij die vraag beantwoorden, nog enkele algemeene opmerkingen! Wanneer wij de twee verhalen als letterlijk geloofwaardig aanmerken, dan worden wij, althans door het eerste, gunstiger voor Saul dan voor Samuël gestemd. Wat Saul eigenlijk, volgens H. XIII, misdreven heeft is niet recht duidelijk. Hij wacht, gelijk hem bevolen was, zeven dagen en eerst daarna,

als Samuël niet verschijnt, begint hij te offeren. Gewoonlijk neemt men aan, dat hij het einde van den zevenden dag niet heeft afgewacht. Het zij zoo, hoewel dat noch in vs. 8, noch in vs. 11 te lezen staat. Doch was die overtreding dan zóó groot? Ligt er niet veel waarheid in hetgeen Saul (vs. 11, 12) tot zijne verontschuldiging aanvoert? Is het niet zeer hard, dat de profeet zonder daarop te letten hem aanstonds veroordeelt en verwerpt? In het tweede verhaal is de zonde van Saul meer in het oog vallend. Doch ook hier brengt Saul verontschuldigingen bij, die niet van alle gewicht ontbloot zijn (H. XV: 15, 20, 21, 24); ook verootmoedigt hij zich aanstonds (vs. 24, 25). Nogmaals vragen wij: is het niet hard, dat Samuël — of liever dat de Heer, wiens tolk hij is — niets van dit alles in aanmerking neemt en een onherroepelijk vonnis velt? Letten wij op den aard van Sauls overtreding, dan zouden wij wellicht nog veel sterker moeten spreken. Het geheele gebod om de Amalekieten te verbannen — men leze H. XV: 3 — schijnt ons, Christenen, weinig in overeenstemming met den geest Gods, den geest der liefde; afwijking van de letter van dat voorschrift — al betrof zij ook alleen het redelooze vee — is in onze oogen zeer vergefelijk; zij schijnt ons althans nog geen volkomen afdoend bewijs, dat Saul ongeschikt was om over Israël te regeeren. Doch misschien is het beter, zulke overwegingen, hoe waar anders ook, hier niet te laten gelden, omdat zij meer de godsdienstige denkbeelden van den verhaler, dan zijn verhaal zelf betreffen. Wij plaatsen ons geheel op het standpunt, door hem en door den schrijver van H. XIII ingenomen; maar ook dan blijft het onwedersprekelijk, dat de grond van Sauls verwerping, in het eene bericht niet minder dan in het andere, zeer zwak is. Met bevreemding vragen wij ons zelve af: of er geene andere reden van ontevredenheid over Saul bij Samuël — of bij zijnen Zender — bestond dan deze? Deze vraag

ligt zeker zeer voor de hand en verkrijgt te meer beteekenis, nu deze twee verhalen geheel op zich zelve blijken te staan. Van de oneenigheid tusschen den profeet en den koning wordt verder niet gesproken. Raadplegen wij het geheele boek, dan heeft zij geene andere oorzaak gehad dan de voorvallen, in H. XIII en in H. XV verhaald. Ja, daar wij die verhalen, blijkens ons voorafgaand onderzoek, niet als deelen van één geheel mogen aanmerken: de auteur van H. XIII heeft gemeend, Samuëls vervreemding van den door hem gezalfden koning (verg. H. IX: 1—X: 16) op voldoende wijze te verklaren door hetgeen hij ons H. XIII: 8—15 mededeelt; de tweede verhaler meent evenzoo dat verschijnsel te hebben opgehelderd door het bericht omtrent Sauls gedrag in den oorlog tegen Amalek. Is dat niet zeer opmerkelijk, ja hoogst bevreemdend?

Inderdaad, om dit verschijnsel te verklaren, moeten wij acht geven op het eigenaardig karakter der Israëlietische geschiedenisbeschrijving; doen wij dat niet, dan blijft het voor ons een raadsel. Nu kan het onze aandacht niet ontgaan, dat de Israëlietische historieschrijver den samenhang der gebeurtenissen of hare dieper liggende oorzaken gewoonlijk onaangeroerd laat. Wat tot de aanwijzing daarvan noodig is: nauwkeurige kennis van personen en toestanden, karakterstudie, volkomen onpartijdigheid, ontbreekt hem òf geheel òf voor een groot deel. Hij geeft ons òf algemeene overzichten, waarin voor de kleine schakeeringen geene plaats is, òf bijzonderheden, die eerst dán gewichtig worden, wanneer men ze aanmerkt als verzinnelijking — om zoo te zeggen — van algemeene betrekkingen of toestanden. Met andere woorden: de Israëlietische geschiedschrijver geeft ons, in plaats van eene geleidelijke ontwikkeling der gebeurtenissen, één enkel tafereel of tableau, waarin hij — meer of minder getrouw de overlevering volgende — de hoofdzaak aanschouwelijk maakt, en waaruit wij op

onze beurt de historische werkelijkheid, in haren omvang en in hare diepte, moeten trachten af te leiden.

Ieder Israëliet van later tijd, die aan de erfelijkheid der koninklijke heerschappij gewoon was, moest zich de vraag voorhouden, waarom de eerste koning Saul niet door zijnen zoon was opgevolgd, maar door David? Het antwoord kon voor den godsdienstige niet twijfelachtig zijn: God had Saul verworpen, David boven hem verkoren. Even zeker was het, dat Saul die verwerping verdiend, of, met andere woorden, tegen den Heer gezondigd had. Met het volste recht mocht men zóó oordeelen, ja, nog heden kunnen wij op de gestelde vraag hetzelfde antwoord geven, al is het ook dat wij daaraan niet geheel dezelfde beteekenis hechten. Doch nu lag het in den geest der Israëlietische, bepaaldelijk der profetische geschiedschrijvers, dat zij die algemeene denkbeelden terugbrachten tot enkele feiten. De verwerping van Saul werd eene bepaalde acte, een vonnis als het ware van den Heer; God zelf trad in de geschiedenis op, vertegenwoordigd door Samuël, Zijnen tolk; de zonde van Saul werd — niet eene fout of eenzijdigheid in zijn karakter, maar — ééne bepaalde zondige daad. Op deze wijze is die voorstelling van Sauls geschiedenis ontstaan, die wij thans voor ons hebben in de naar Samuël genoemde boeken. De enkele trekken, waaruit het geheele tafereel werd samengesteld, waren natuurlijk in de overlevering gegeven of vormden zich allengs onder den invloed der behoefte aan aanschouwelijke en tastbare voorstelling, die onder het volk dat de overlevering voortplantte bestond. Het is nu onze taak te onderzoeken, welk der beide verhalen (1 Sam. XIII en XV) het naast aan de werkelijkheid staat en het minst heeft geleden van de schadelijke invloeden, waaraan de historische stof, in den loop der eeuwen, was blootgesteld.

Zonder eenige bedenkingen meenen wij aan 1 Sam.

XIII de voorkeur te moeten geven. Al aanstonds valt in het oog, dat dit verhaal veel eenvoudiger (objectiever) is dan het andere. De auteur van 1 Sam. XV heeft blijkbaar de gelegenheid gezocht om hooger godsdienstige waarheden in zijn verhaal in te vlechten, en die aan Samuël in den mond gelegd. Men leze 1 Sam. XV : 22, 23, 29. Door deze uitspraken verkrijgt het geheel eene onderwijzende strekking, die aan 1 Sam. XIII : 8—15 vreemd is. Reeds om deze reden is het waarschijnlijk, dat de schrijver van H. XV, meer dan die van H. XIII, de overlevering vrij gebruikt en aan zijn doel dienstbaar gemaakt heeft. Doch met dusdanige bewijzen behoeven wij ons in dit geval niet tevreden te stellen: de grootere geloofwaardigheid van 1 Sam. XIII : 8—15 wordt gewaarborgd door den samenhang van dit bericht met andere verhalen van erkende, hooge waardij; H. XV daarentegen, wel verre van steun te ontleenen aan de berichten waarbij het behoort, wordt daardoor veeleer verdacht gemaakt. Beide deze stellingen kunnen, met het oog op onze vroegere beschouwing van 1 Sam. VIII—XII, (zie bl. 112 n. 1), zonder groote uitvoerigheid worden gestaafd.

1°. Men herinnere zich wat vroeger over 1 Sam IX: 1—X: 16 werd opgemerkt. Deze verzen behooren bijeen, hangen niet samen met H. VIII; X: 17—27; XII; ook niet met H. XI in zijnen tegenwoordigen vorm, hoezeer eenmaal op H. X: 16 een verhaal volgde van het ontzet van Jabes door Saul, dat thans door 1 Sam. XI verdrongen is. Nu is het verder zeer waarschijnlijk, dat 1 Sam. XIII: 2 verv. tot dezelfde oorkonde behooren, waartoe H. IX: 1—X: 16 moeten gebracht worden, en dat H. XIII: 2 eenmaal onmiddellijk volgde op het bericht over Sauls tocht tot redding der Jabesieten, waarvan zoo even sprake was; uit het slot van vs. 2 („en het overige des volks liet hij gaan, een iegelijk naar zijne tent") blijkt namelijk, dat Saul vóór

de gebeurtenis, in H. XIII, XIV verhaald, door Israëls strijdbare mannen omringd was. Hunne opkomst had geen ander doel dan het ontzet van Jabes. Immers uit H. XIII, XIV blijkt, dat het gevecht met de Philistijnen, dat ons hier wordt beschreven, de eerste regeeringsdaad van Saul geweest is. Aan het slot dier beschrijving zegt de auteur (H. XIV: 47): „En Saul nam het koninkrijk over Israël op zich" (of: aanvaardde het koninkrijk over Israël); waaruit wij afleiden, dat hij eerst zeer kort te voren — d. i. in de vergadering, die op het ontzet van Jabes volgde, en waarop H. XIII: 2 gedoeld wordt — tot koning was uitgeroepen. Dit wordt nader bevestigd door H. XIII: 13, waar Samuël tot Saul zegt: „nu zou de Heer uw koninkrijk bevestigd hebben tot in eeuwigheid" — uitdrukkingen, die ons zeer duidelijk in het allereerste begin van Sauls regeering verplaatsen. Doch de nauwe samenhang tusschen H. IX: 1—X: 16 en H. XIII, XIV blijkt onwedersprekelijk vooral uit vergelijking van H. X: 8 en XIII: 8, welke laatste plaats rechtstreeks op de eerste terugwijst. De geheele toedracht der zaak is dus volgens dezen geschiedschrijver de navolgende geweest: Samuël, toevallig met Saul in aanraking gekomen, zalft hem op goddelijk bevel tot koning (H. IX: 1—X: 1), noemt hem de teekenen die hem in de overtuiging aangaande zijne verheven bestemming zullen bevestigen (H. X: 2—6); beveelt hem zich voor te bereiden om te doen wat zijne hand vinden zal (H. X: 7) en (daarna) zich naar Gilgal te begeven, waar hij nadere aanwijzing zal ontvangen (H. X: 8); Samuëls voorspellingen ten aanzien van de teekenen komen uit (H. X: 9—12); Saul keert terug in zijn ouderlijk huis (H. X: 13—16); de tijding van Jabes' beleg wekt hem tot handelen op (verg. H. X: 7); hij slaagt in zijne poging tot ontzet dier stad, wordt door het dankbare volk als koning gehuldigd te Gilgal; houdt enkele uitgelezenen bij

zich, terwijl hij de overige strijdbare mannen naar huis zendt (H. XIII: 2); de Philistijnen — wien de vereeniging van Israëls stammen onder één heerscher een doorn in het vleesch moest zijn — hervatten den krijg, waarop Saul het volk naar Gilgal samenroept en — gelijk wij vroeger reeds mededeelden (bl. 115) — na te vergeefs op Samuël gewacht te hebben, zelf offert en deswegens door hem verworpen wordt.

Het valt niet te ontkennen, dat dit verhaal wel samenhangt, en dat de houding van Samuël, zoo opgevat, veel verklaarbaarder wordt, dan wanneer wij zijne ontmoeting met Saul in een later tijdvak der regeering van den laatstgenoemde plaatsen. Wij ontkennen natuurlijk niet, dat de profetische geschiedschrijver in H. IX: 1—X: 16 en wederom in H. XIII: 8—15 de gebeurtenissen uit een bepaald oogpunt opvat en voorstelt; evenmin, dat hij (verg. H. IX: 9) op eenigen afstand van de door hem verhaalde feiten leefde. Wij moeten dus ook wel aannemen, dat hij ons nog iets anders geeft dan een zuiveren afdruk der historische werkelijkheid. Doch de gedachte, die hij heeft willen uitdrukken, staat nu helder vóór ons: Saul die zich verbonden had om onder Samuëls leiding te regeeren, begint zijne loopbaan met zich daaraan te onttrekken en openlijk te toonen, dat hij desnoods den raad en de medewerking van den profeet kan ontberen. Daarenboven is de vorm, waarin die gedachte zich uitspreekt, zoodanig dat eene zuiver-historische herinnering daarin niet te miskennen valt.

2°. Daarentegen hangt 1 Sam. XV samen met, of liever: dit hoofdstuk maakt een deel uit van die groep van verhalen, die wij reeds in onze vorige beschouwing als minder historisch leerden kennen: 1 Sam. VIII; X: 17—27; XII. Dit staat vast op onderscheiden gronden, voor een deel ook aan de taal ontleend, die daarom thans met stilzwijgen kunnen worden voorbij-

gegaan. Deze samenhang doet ons reeds vermoeden, dat de verhaler ook hier met groote vrijheid zal zijn te werk gegaan en de geschiedkundige herinneringen geheel dienstbaar zal hebben gemaakt aan zijn doel. Dat Saul oorlog gevoerd heeft met de Amalekieten, wordt ook H. XIV: 48 bericht en mag niet worden betwijfeld. Doch de opgave van het getal strijdbare mannen, waarmede hij tegen hen optrekt (H. XV: 4), is overdreven (verg. H. XIII: 2, 5), evenals het bericht omtrent de volledige uitroeiing der Amalekieten (H. XV: 8), gelijk blijkt uit 1 Sam. XXVII: 8; 2 Sam. VIII: 12, waar zij opnieuw vermeld worden en wel als voor Israëls veiligheid gevaarlijk. Daarbij komt nu nog, dat de aanleiding tot den verdelgingskrijg (1 Sam. XV: 2 verg. met Ex. XVII: 14; Deut. XXV: 17—19) ver gezocht is en — om redenen die hier niet uitvoeriger kunnen ontvouwd worden — veeleer bij den lateren schrijver, dan bij de hier handelende personen kon opkomen. Op grond van dit alles (verg. nog boven bl. 123) hebben wij het daarvoor te houden, dat in 1 Sam. XV een profetisch schrijver, die waarschijnlijk eerst in de 7de eeuw vóór onze jaartelling leefde, volgens eene zeer onbepaalde overlevering, de verwerping van Saul uit zijne ongehoorzaamheid aan het goddelijk of profetisch gebod poogt te verklaren, waarbij hij zich tevens ten doel stelt de onderwerping aan den goddelijken wil, gelijk die door de profeten wordt verkondigd, inzonderheid aan de koningen aan te prijzen en (zie vs. 22) het onderscheid tusschen zulk eene onderwerping en de getrouwe waarneming der ceremoniëele wet in het licht te stellen. De auteur van dit hoofdstuk is een geestverwant of leerling van Jesaja (H. I: 11 verv.) en Micha (H. VI: 6 verv.), wier zeer ontwikkelde denkbeelden hij aan Samuël in den mond legt, om ze ingang te doen vinden bij zijne lezers.

De taak der historische kritiek is dikwerf verre van aangenaam. De lezer van 1 Sam. XIII verv. meent aanvankelijk, dat hij in die hoofdstukken een zeker aantal even geloofwaardige als belangrijke berichten voor zich heeft, met behulp waarvan hij zich eene juiste en vrij volledige voorstelling kan ontwerpen van den loop der gebeurtenissen in het tijdvak, waarop zij betrekking hebben. De onbarmhartige kritiek wijst hem strijd en leemten aan, waar hij die eerst niet had opgemerkt, en ontrooft hem alzoo de bouwstoffen, die hij voor zijn doel zoo hoog noodig had. Toch heeft de lezer, ook in dit bijzondere geval, geene reden om zich te beklagen. Er is hem iets ontnomen, maar niet door list of geweld; vrijwillig geeft hij het prijs, omdat hij zelf inziet, dat het niet kan worden gehandhaafd. Hij heeft nu minder dan hij vroeger meende te hebben, maar wat hij heeft staat dan ook vast. Hij weet niet langer enkele bijzonderheden betreffende Sauls verhouding tot Samuël, maar hij kent den oorsprong der verhalen, die zich daaromtrent hebben gevormd. Uit deze kennis kan en mag hij nu besluiten — niet hoe de enkele feiten zich hebben toegedragen, daarvan kan hij niets zekers weten, maar — hoe in het algemeen de verhouding is geweest tusschen de jeugdige koninklijke en de nog krachtvolle profetische macht, door Saul en door Samuël vertegenwoordigd. Bedriegen wij ons niet, dan mogen wij die verhouding, met het oog op de historische documenten, aldus beschrijven: het profetisme, nadat de koninklijke macht niet zonder zijne medewerking was in het leven getreden, betoonde zich aanvankelijk geneigd om haar te ondersteunen, onder voorwaarde evenwel dat zij, op hare beurt, de profetische vermaning niet in den wind sloeg; doch de koning openbaarde al aanstonds eene zoo groote mate van zelfstandigheid, dat er voor krachtigen invloed van het profetisme geene plaats overbleef;

dienvolgens ontstond er eene breuke tusschen hem en de profetische richting, die, eenmaal geboren, door gewelddadigheid aan de ééne, door onbuigzaamheid aan de andere zijde in stand gehouden, ja allengs grooter werd.

Wie zich nu plaatst op het (profetische) standpunt der Israëlietische geschiedschrijvers, zal deze treurige spanning geheel aan Saul wijten en hem verantwoordelijk stellen voor zijn moedwillig verzet tegen den profeet des Heeren, d. i. tegen den Heer zelven. Wie de verhalen dier geschiedschrijvers letterlijk opvat en aanneemt, zonder ze te bezien uit het door hen gekozen oogpunt, zal lichtelijk Samuël veroordeelen en Saul prijzen om zijn streven naar zelfstandigheid. Doch de onpartijdige kritiek, terwijl zij zich onbevoegd verklaart om met volstrekte zekerheid te beslissen, zal toch overhellen tot de meening dat hier van weerszijden gezondigd is. Zij acht het gansch niet onwaarschijnlijk, dat Samuël te ver gegaan is in zijne eischen en het Saul moeilijk gemaakt heeft de goede verstandhouding te bewaren. Maar tevens oordeelt zij, dat Saul lichtelijk te veel kan hebben toegegeven aan de zucht om de rechten der kroon te handhaven en wel wat meer acht had kunnen slaan op de vermaningen en wenschen van Samuël, aan wien zijn vaderland, aan wien hij zelf groote verplichting had. Doch meer gewicht dan aan deze overweging hebben wij te hechten aan de opmerking, dat het conflict tusschen het koningschap en het profetisme, vooral in den beginne, onvermijdelijk mocht heeten. Men vertegenwoordige zich den invloed, tot dusverre door een man als Samuël uitgeoefend; men bedenke, dat de grenzen der koninklijke macht nog moesten bepaald worden en — naar Oostersche voorstelling — eigenlijk zich niet lieten bepalen, en daarna vrage men zich af, of het niet hoogst natuurlijk is, dat de beide machten met elkander in botsing geraakten? Wordt dit eenmaal

erkend, dan verliest de vraag, wie van beiden de schuld van de oneenigheid moet dragen, grootendeels haar beteekenis en gewicht.

Tot rechte beoordeeling van de twee strijdende partijen zouden wij nn nog alleen moeten weten, hoe ver Samuël gegaan is in zijn verzet tegen Saul. Volgens 1 Sam. XVI zou hij David „in het midden zijner broederen" (vs. 13) tot koning hebben gezalfd. Doch de kritiek komt Samuël, dien men op grond van dit bericht als schuldig aan verzet tegen de wettige overheid zou kunnen veroordeelen, krachtdadig te hulp. Zij doet ons opmerken — gelijk bij eene andere gelegenheid uitvoerig zal worden aangetoond — dat 1 Sam. XVI met XVII onvereenigbaar en minder geloofwaardig is dan het laatstgenoemde hoofdstuk. De zalving van David door Samuël is niet eene werkelijke gebeurtenis, maar de inkleeding eener onwedersprekelijke waarheid, die wij aldus kunnen uitdrukken: God heeft David, reeds bij Sauls leven, verkoren en aangeduid als den man, die Saul zou opvolgen. Men vergunne mij, dit thans alleen te stellen en later te bewijzen. Wij mogen dus aannemen, dat Samuëls betrekking tot David de grenzen eener natuurlijke en betamelijke sympathie niet heeft overschreden. Zoo verkrijgen wij aangaande den loop der gebeurtenissen deze voorstelling: na het ontstaan der breuke tusschen Saul en Samuël, tusschen de koninklijke en de profetische macht, verschijnt David op het tooneel der geschiedenis; zijn krijgsroem haalt hem de jaloezie en het wantrouwen van den koning op den hals, maar doet tevens de aandacht der ontevredenen zich op hem vestigen; hij vindt bij hen te meer sympathie, naarmate Saul zich verder van hem verwijdert; van zijne zijde zoekt hij bij hen steun, vooral nadat de koning hem vervolgde; het was alsof deze het zelf dáárop toelegde, om David de hulp en toegenegenheid èn van de profeten èn van de priesters (verg. 1 Sam. XXI) te verzekeren.

Na Sauls dood — eene op zich zelve staande gebeurtenis, die met den strijd tusschen hem en David niets gemeen heeft — is David de aangewezen persoon om hem, eerst als koning van Juda, daarna van geheel Israël op te volgen. De aard der zaak bracht mede en de geschiedenis leert, dat hij op den troon verheven zich bleef aansluiten aan de profeten en priesters, de natuurlijke tegenstanders van Sauls huis en regeerings-beginselen. Doch terwijl hij hun zijne toegenegenheid betoont — niet alleen uit staatkunde, maar evenzeer uit oprechte belangstelling in de groote zaak, door hen voorgestaan — en daarvoor beloond wordt door hunne onwankelbare trouw, is hij tevens groot als krijgsman en vorst en spreidt daarbij een luister en pracht ten toon, die aller oogen op hem vestigt. Zoo wordt hij de ware grondvester der koninklijke macht in Israël. Door de zeldzame vereeniging van de zoo even geschetste eigenschappen en gezindheden neemt hij in de geschiedenis van zijn volk eene hoogst belangrijke plaats in en is zijne regeering een keerpunt geworden, niet alleen in de staatkundige, maar ook in de godsdienstige ontwikkeling van Israël.

VII. De profeet Elia.

De geschiedenis van het rijk der tien stammen kennen wij hoofdzakelijk uit de boeken der Koningen. Daar wordt ons èn van het ontstaan (1 Kon. XII) èn van den ondergang van dat rijk (2 Kon. XVII) bericht gegeven en vinden wij aangaande de koningen, die achtereenvolgens den troon bekleedden, althans eenige bijzonderheden. Menigmalen komt de wensch bij ons op, dat die mededeelingen wat uitvoeriger waren en nog iets meer behelsden dan de namen der vorsten, de opgave van het getal hunner regeeringsjaren en de voornaamste

feiten, onder hun bewind voorgevallen. Doch die wensch is ijdel. Slechts voor de laatste halve eeuw van het bestaan des rijks, voor den tijd waarin Amos, Hosea, de schrijver van Zach. IX—XI en Jesaja bloeiden, vloeien de bronnen onzer kennis wat rijkelijker. De profetiën dier mannen stellen ons in staat om de dorre berichten, in 2 Kon. XIV verv. vervat, als het ware te bezielen en met behulp daarvan een levend beeld der werkelijkheid, zooals zij zich toen voordeed, te ontwerpen. Doch zooveel te meer betreuren wij voor de beide voorafgaande eeuwen (975 tot 775 v. Chr.) het gemis van zoodanige gelijktijdige getuigenissen. Evenwel, het betaamt ons niet om ondankbaar te zijn. Er bestaat op den zoo even beschreven regel ééne belangrijke uitzondering. Aangaande de beide profeten Elia en Eliza bezitten wij (van 1 Kon. XVII tot 2 Kon. XIII), tusschen andere berichten in, eene reeks van verhalen, die meer ruimte beslaan dan de mededeelingen over de koningen van het rijk der tien stammen te zamen. De werkzaamheid dier beide mannen staat met de lotgevallen des rijks en vooral met den godsdienstigen toestand des volks in het nauwste verband. Haar gewicht blijkt al aanstonds uit de breedvoerigheid der verhalen en valt reeds bij eene oppervlakkige kennismaking met hunnen inhoud duidelijk in het oog. Bij de lezing van die overbekende tafereelen — men denke aan Elia op Karmel en op Horeb! — gevoelen wij terstond, dat de mannen, die daarin handelend optreden, geene alledaagsche figuren zijn, en dat een helder inzicht in den aard en de beteekenis hunner verschijning over de geschiedenis van hunnen tijd licht verspreiden moet. Bedrieg ik mij, of zijn het vooral de berichten over Elia, waarvan wij dien indruk ontvangen? Herkennen wij zonder moeite in hem den krachtigen meester, in Eliza den discipel, die zijnen voorganger wellicht in beminnelijkheid, maar zeker niet in macht en invloed evenaart?

Zoo ja, dan behoeft mijn voornemen om Elia's werkzaamheid en karakter te schetsen geene verdere rechtvaardiging.

De weg, dien wij tot dat doel moeten betreden, is aangewezen. Een nauwkeurig onderzoek naar de waardij en de onderlinge verhouding der geschiedverhalen behoort vooraf te gaan. Eerst daarna kunnen wij beproeven Elia's persoon en werk te beschrijven. Doch met die beschrijving is onze taak nog niet ten einde. Wij zullen ten slotte nog eens op de geschiedverhalen, althans op sommige daarvan, moeten terugkomen en hunne betrekking tot de historische werkelijkheid verklaren. Wáárom in dit bijzondere geval deze beschouwing volstrekt noodig is, zal in den loop van ons onderzoek van zelf duidelijk worden.

I. De geschiedverhalen.

Elia was tijdgenoot van de koningen Achab en Ahazia. In het eerste boek der Koningen (H. XVI: 29 — 34) wordt ons een kort bericht over den eerstgenoemden vorst gegeven, en straks daarop (H. XVII: 1) verschijnt Elia op het tooneel der geschiedenis. De dood van Ahazia wordt door hem aangekondigd (2 Kon. I: 2 verv.) en, naar het schijnt, spoedig door zijn henengaan achtervolgd (2 Kon. II: 1—18). Doch niet in al de verhalen, die van 1 Kon. XVII: 1 tot 2 Kon. II: 18 voorkomen, vervult de profeet eene hoofdrol. In sommige (1 Kon. XX, XXII), die toch ook op Achabs regeering betrekking hebben, wordt zijn naam niet genoemd; in een ander (1 Kon. XXI) schijnt de voorstelling zijner werkzaamheid eenigszins af te wijken van die, welke wij elders, in 1 Kon. XVII—XIX; 2 Kon. I : 2—17; II : 1—18 aantreffen. Het is daarom noodig, dat wij de verschillende verhalen, waarin de tijd van Elia wordt geschetst, eerst in hunne onderlinge verhouding

leeren kennen, om daarna de tafereelen uit Elia's leven meer opzettelijk te overwegen. Wij gaan derhalve de straks genoemde hoofdstukken (1 Kon. XVII—2 Kon. II) eerst met de pen in de hand doorloopen, om vervolgens de verhalen over den profeet (1 Kon. XVII—XIX; XXI; 2 Kon. I : 2—17; II : 1—18) nauwkeuriger te overwegen.

Wat wij daarbij beoogen, is duidelijk. In de meeste dier verhalen worden ons aangaande Elia geheel buitengewone dingen bericht. Hoe hebben wij die berichten te beschouwen en te beoordeelen? Geven zij de historische werkelijkheid zuiver terug? of zijn zij niet vrij van overdrijving en opsiering? of wel behelzen zij eene dichterlijke voorstelling der geschiedenis? Ziedaar de gewichtige vragen, waarop wij antwoord zoeken. Wij zullen wellicht, om het te vinden, enkele opmerkingen moeten maken, die zich, vergeleken met de verhalen zelve, als zeer eenvoudig en nuchter voordoen. Doch dat kan niet wel anders. Later zal het, vertrouw ik, blijken, dat de hooge waardeering der verhalen niet behoeft te lijden onder een wikken en wegen der bijzonderheden, dat ver genoeg gaat om den schijn van vitzucht te doen ontstaan. De weg naar de waarheid loopt door een kreupelbosch.

Doch komen wij, zonder verdere inleiding, ter zake!

Zonder moeite ontdekken wij, dat 1 Kon. XVII, XVIII en XIX bijeenbehooren en één aaneengeschakeld verhaal uitmaken. Het is mogelijk dat het begin daarvan ontbreekt, d. i. door den verzamelaar van de boeken der Koningen is weggelaten. Althans H. XVII : 1 treedt Elia op als een reeds bekend profeet, zonder dat ons aangaande zijn vroeger leven en werk iets was medegedeeld. Doch verder loopt het verhaal geregeld voort: Elia verkondigt, dat er in het rijk Israël droogte heerschen zal totdat het einde dier plaag door hem zal zijn aangekondigd (H. XVII : 1). Daarna begeeft hij zich op goddelijk bevel

naar de beek Krith, waar hij door raven wordt gespijzigd, totdat die beek is uitgedroogd (vs. 2—7). Thans neemt hij zijn intrek in het huis eener weduwe te Zarphat, waar op wonderdadige wijze in zijn levensonderhoud en in de behoeften van de weduwe en haar gezin voorzien wordt (vs. 8—16). Haar zoon sterft, maar wordt op het gebed van den profeet in het leven teruggeroepen (vs. 17—24). Na vele dagen, in het 3de jaar na zijne eerste verschijning voor Achab, keert Elia in zijn vaderland terug (H. XVIII:1, 2). De koning was met Obadja uitgegaan om voeder te zoeken voor de lastdieren (vs. 3—6). Elia vertoont zich aan dien Obadja en beweegt hem, niet zonder moeite, om Achab te verwittigen van zijne komst (vs. 7—15). De profeet en de koning ontmoeten elkander: op voorstel van den eerstgenoemde roept Achab de 450 profeten van Baäl en de 400 profeten van Aschéra (1), die door Izébel onderhouden worden, met het geheele Israëlietische volk op den berg Karmel bijeen (vs. 16—20). Daar wekt Elia Israël op om eene beslissende keuze te doen tusschen de vereering van Baäl en die van Jahwe (2), den God van Abraham, Izak en Jakob (vs. 21); hij biedt zich aan tot een wedstrijd met de profeten van Baäl en Aschéra: de godheid, die het haar toebereide offer door hemelvuur zal ontsteken, moet als de ware godheid worden erkend en vereerd (vs. 22—24). Te vergeefs beproeven de Baäls-

(1) Zoo leze men H. XVIII: 19, in plaats van „de vierhonderd profeten van het bosch". Aschéra is — hier en elders in het O. T. — de naam eener godin, die met Baäl samenhangt en wier eeredienst tegelijk met dien van Baäl door Izébel uit Phoenicië naar Samaria was overgebracht.

(2) Staten-overzetting: de Heere. Vooral in H. XVIII: 21, 24, 39 komt het duidelijk uit, dat hier een eigennaam wordt gevorderd.

profeten aan dien eisch te voldoen; zij moeten eindelijk den strijd opgeven (vs. 25—29). Nu treedt Elia op: nadat de noodige voorzorgen genomen zijn om alle gedachte aan bedrog te verwijderen, wordt zijn offer door vuur van den hemel ontstoken en Jahwe door het geheele volk als God erkend (vs. 30—39). De Baälsprofeten worden op bevel van Elia gedood (vs. 40). Op zijn gebed valt de regen bij stroomen neder, nog terwijl Achab, door den profeet voorafgegaan, zich in zijn wagen naar Jizreël begeeft (vs. 41—46). De toorn van Izébel ontbrandt tegen Elia wegens den moord der profeten: zij kondigt hem haar voornemen aan om hem te dooden (H. XIX: 1, 2). Elia neemt de vlucht en begeeft zich naar Berséba; van daar, op wonderbare wijze door een' engel versterkt, trekt hij naar den berg Horeb (vs. 3—8). Daar valt hem eene verschijning van God te beurt — die wij straks nader zullen beschouwen (vs. 9—14). Jahwe beveelt hem, naar zijn vaderland terug te keeren, Hazaël tot koning van Syrië, Jehu tot koning van Israël, Eliza tot zijn eigen opvolger te zalven: deze drie zullen Gods oordeel aan de afvalligen voltrekken, zoodat er 7000 getrouwen overblijven (vs. 15—18) (1). Werkelijk verbindt Elia Eliza, den zoon van Saphat, aan zijn persoon en wordt door hem gediend (vs. 19—21).

Men bemerkt, dat dit alles uitmuntend goed samenhangt. Alleen in de bevelen, die Elia bij den Horeb ontvangt, is iets bevreemdends. Immers, het blijkt niet dat hij daaraan ook heeft gehoorzaamd. Wèl is Eliza door hem tot profeet gewijd (H. XIX: 19—21), doch

(1) Men vertale H. XIX: 18: „doch Ik zal in Israël doen overblijven zevenduizend enz."; d. i. na de gerichten, door Hazaël, Jehu en Eliza te voltrekken, zal er een kern van 7000 getrouwen — een rond getal — overig zijn.

Hazaël is niet door hem, maar door Eliza, en dan nog slechts zijdelings, als koning van Syrië aangewezen (2 Kon. VIII: 7—15), terwijl Jehu door een der profetenleerlingen, wederom op bevel van Eliza, tot koning van Israël is gezalfd (2 Kon. IX: 1 verv.). Het schijnt dus, dat de daden der profeten, inzonderheid die van Eliza, door den schrijver van 1 Kon. XVII—XIX aan Elia worden toegeschreven. Deze opmerking zal ons later te stade komen.

Wij lezen verder en komen alzoo tot 1 Kon. XX, een hoofdstuk welks inhoud hier niet behoeft te worden uiteengezet. Elia's naam wordt daarin niet genoemd. Bij de lezing treft het ons, dat hier herhaaldelijk sprake is van profeten (vs. 13, 22, 28, 35—43). Die hadden wij na H. XVIII: 22; XIX: 10, 14 niet verwacht: daar verklaart Elia, dat de profeten van den waren God met het zwaard gedood zijn en dat hij alleen is overgebleven. Men heeft wel eens gemeend, dat deze bewering van den profeet door H. XIX: 18 wordt weersproken, doch ten onrechte, daar deze plaats op de toekomst betrekking heeft (bl. 135 n. 1). Wij zullen dus later moeten onderzoeken, wie hier het recht aan zijne zijde heeft: de auteur van 1 Kon. XVII—XIX, die Elia als den eenigen kampvechter voor Jahwe doet optreden, of de schrijver van H. XX, die van verscheidene profeten gewag maakt. Dat wij terecht die beide verhalen van elkander onderscheiden, is zeer duidelijk: de auteur van 1 Kon. XVII—XIX, indien hij tevens schrijver ware van 1 Kon. XX, had niet kunnen nalaten den samenhang tusschen die twee berichten te verklaren en aan te wijzen, hoe in een tijd, waarin Elia voor Izébel moest vluchten, andere gezanten van God zich vrijmoedig aan Achab vertoonen konden.

H. XXI behelst het bekende verhaal van den moord, op aanraden van Izébel aan Naboth gepleegd. Elia vervult daarin eene belangrijke rol (vs. 17—29), die met

de berichten, in 1 Kon. XVII—XIX vervat, wel is waar niet strijdt, maar toch ook niet geheel overeenkomt. Bij de lezing van vs. 17—24 ontvangen wij den indruk, dat Achab als koning van Israël wordt verworpen, omdat hij zich den akker van Naboth op onrechtmatige wijze heeft toegeëigend. Eerst in vs. 25, 26 maakt de geschiedschrijver melding van de door hem gepleegde en begunstigde afgoderij. Dit is eene andere voorstelling dan in 1 Kon. XVII—XIX gegeven wordt: daar treedt de Baälsdienst en de vervolging der vereerders van den waren God op den voorgrond; daar wordt (H. XIX: 16, 17) de verwerping van Achabs huis en het optreden van Jehu als koning voorgesteld als eene besliste zaak, zonder dat van Naboth gewag was gemaakt. Daarmede vergelijke men nu nog H. XXI: 27—29: bij den auteur van dat hoofdstuk is Naboths dood zóózeer de hoofdzaak, dat ook het uitstel van het gericht aan Achab wordt afgeleid uit zijn berouw over die daad, door Elia's strafaankondiging gewekt. Het kan daarenboven de aandacht van den lezer nauwelijks ontgaan, dat 1 Kon. XXI veel eenvoudiger en minder dichterlijk geschreven is dan H. XVII—XIX. Wij zijn dus geneigd de twee verhalen aan twee verschillende schrijvers toe te kennen.

Bij H. XXII: 1—40 behoeven wij niet lang stil te staan; deze verzen behelzen het vervolg op H. XX. Evenals daar, zoo vinden wij ook hier vele profeten van den waren God vermeld, tot 400 toe, behalve den uitmuntenden Micha, zoon van Jimla (1 Kon. XXII: 5 verv.). De afwijking van 1 Kon. XVIII: 22; XIX: 10, 14 komt hier dus nog duidelijker uit dan in 1 Kon. XX. Overigens wordt wederom Elia in het geheel niet genoemd.

In H. XXII: 41—51 wordt de geschiedenis van Josaphat afgehandeld. Daarna (vs. 52 verv.) gaat de schrijver over tot Ahazia, den zoon en opvolger van

Achab. Zonderling genoeg begint het 2de boek midden in het verhaal van diens lotgevallen — een krachtig bewijs voor den lateren oorsprong van de verdeeling der koningsgeschiedenis in twee boeken, die ook van elders vaststaat. In het leven van Ahazia treedt Elia weder op (2 Kon. I: 2—17). Wij kennen het verhaal van zijne ontmoeting met de boden, die door Ahazia naar Ekron, tot den god Baäl-Zebub, waren afgezonden (vs. 2—8), en van het lot, dat de beide hoofdlieden treft, die 's konings bevel om af te komen en hen te vergezellen op oneerbiedige wijze tot den profeet overbrachten (vs. 9—12); op de ootmoedige bede van den derden hoofdman verklaart hij zich bereid om mede te gaan (vs. 13—15), waarna hij aan Ahazia zelven de strafaankondiging herhaalt, die hij reeds aan zijne gezanten naar Ekron had opgedragen (vs. 16), en die nu weldra door de uitkomst wordt bevestigd (vs. 17). Op de macht, hier door Elia uitgeoefend, komen wij zoo aanstonds terug. Thans merken wij alleen op, dat de verhaler, die hier spreekt, verschilt èn van den auteur van 1 Kon. XVII—XIX, en van den schrijver van 1 Kon. XXI. Dit blijkt vooral uit de taal, maar ook nog uit eene kleine eigenaardigheid, die onder het bereik valt van ieders oordeel. Elia ontvangt in 2 Kon. I bevelen van „den engel van Jahwe" (vs. 3, 15), terwijl elders (1 Kon. XVII : 2, 8; XVIII : 1; XIX : 9, 15) Jahwe zelf rechtstreeks tot hem het woord richt: 1 Kon. XIX : 5, 7 zijn slechts schijnbare uitzonderingen, daar t. d. p. meer dan een eenvoudig bevel aan Elia wordt overgebracht en de engel eene rol vervult, die de geschiedschrijver niet aan Jahwe zelven kon toekennen.

Eindelijk trekt nog 2 Kon. II: 1—18, het verhaal van Elia's hemelvaart, onze aandacht. Afgezien van de zaak zelve, waarover straks nader, geeft het ons tot slechts enkele opmerkingen aanleiding. Wij zien

hier Eliza in die betrekking tot Elia geplaatst, waarin hij volgens 1 Kon. XIX: 19—21 was opgenomen. Dit wijst ons op eene zekere verwantschap tusschen 1 Kon. XVII—XIX en 2 Kon. II: 1—18 — eene verwantschap, waarmede de vermelding der profetenleerlingen (vs. 3 verv.) slechts schijnbaar strijdt. Wel is waar, onder Achab staat Elia volgens 1 Kon. XVIII: 22; XIX : 10, 14 alléén; doch thans is die koning en ook reeds zijn zoon Ahazia gestorven; de omstandigheden zijn dus veranderd en er heeft zich om Elia en Eliza eene school gevormd. Daarbij komt, dat ook hier (2 Kon. II: 8, 13, 14) de mantel van Elia, evenals 1 Kon. XIX: 19, voorkomt als zinnebeeld zijner profetische waardigheid; terwijl, eindelijk, de dichterlijke toon van het geheele verhaal, in spijt van het verschil van onderwerp, ons aanstonds 1 Kon. XVII—XIX voor den geest terugroept.

Wij hebben het eerste gedeelte van ons onderzoek der geschiedverhalen ten einde gebracht en hunne onderlinge betrekking leeren kennen. Wij moeten nu — zonder verder op 1 Kon. XX, XXII te letten — de zaken, die ons omtrent Elia in 1 Kon. XVII—XIX, XXI; 2 Kon. I; II : 1—18 bericht worden, nader in oogenschouw nemen.

De eerste groep (1 Kon. XVII—XIX) is eene aaneenschakeling van wonderen. Zij zijn — en hierdoor onderscheiden zij zich van sommige wonderen van Eliza — van dien aard, dat zij volstrekt geene aanleiding geven tot de zoogenaamde natuurlijke verklaring. Met andere woorden: er bestaat geen reden om te stellen, dat de wonderen van of aan Elia geschied werkelijk hebben plaats gehad, doch in waarheid niet meer waren dan buitengewone of opmerkelijke gebeurtenissen, die in de overlevering het karakter van wonderen hebben aangenomen. Zoo iets kan men gissen ten aanzien

van 2 Kon. II: 19—22 (het water te Jericho door Eliza drinkbaar gemaakt), van 2 Kon. IV: 38—41 (het kolokwintenmoes wordt door bijvoeging van meel eetbaar) en enkele andere verhalen, maar niet ten aanzien van 1 Kon. XVII—XIX. Hier is alles geheel wonderbaar en bovennatuurlijk: al aanstonds de profetie, waarmede Elia voor Achab optreedt (H. XVII: 1), maar niet minder alles wat volgt. Wij hebben ons dus te onthouden van elke poging om voor sommige bijzonderheden eene verklaring te zoeken, waarmede zij toch onvereenigbaar zijn. Het loont inderdaad de moeite niet, wanneer men Elia zijn voedsel uit het nest der diefachtige raven laat stelen, in plaats van het hem — zooals het verhaal wil, 1 Kon. XVII: 4—6 — door de raven te laten brengen: hoe toch zal men door zoodanige kunstmiddelen de vermenigvuldiging van het meel en de olie der weduwe te Zarphat (vs. 13—16) uit den tekst wegcijferen? Hoe zal men het ontsteken van Elia's offer (H. XVIII: 31—38) even natuurlijk (?) verklaren? Wij hebben in ons oordeel over deze berichten de keus tusschen twee mogelijkheden. Of deze dingen zijn geschied, maar dan ook door een ingrijpen van God in den geregelden loop der wetten, volgens welke Hij de natuur beheerscht. Of zulk eene tusschenkomst heeft niet plaats gehad, maar dan zijn ook deze verhalen geen afdruk der werkelijkheid, maar óf eene poëtische voorstelling daarvan, óf eene overlevering, die zeer ver van de historische waarheid is afgeweken. In dit laatste geval zullen die verhalen daarvan hoogstwaarschijnlijk de duidelijke sporen vertoonen. Wij willen ze niet voor ongeschiedkundig houden, alleen omdat zij wonderen behelzen, maar veeleer het antwoord zoeken op de vraag, of zij, toegegeven dat God wonderen kan verrichten, op geloofwaardigheid aanspraak kunnen maken. Daartoe dienen de volgende opmerkingen.

Over 1 Kon. XVII slechts een enkel woord. Het kan onze aandacht niet ontgaan, dat Elia in vs. 1 optreedt als machthebbende: „geen dauw of regen zal in Israël zijn tenzij dan naar mijn woord!" Wij zien in die uitdrukking een eerste bewijs, dat de verhaler den profeet met zijnen Zender vereenzelvigt, en stellen ons gaarne voor, dat de werkelijke Elia een minder hoogen toon heeft gevoerd — gelijk hij b. v. in dit zelfde bericht (H. XVII : 20—22; XVIII: 36, 42) alles verwacht van de hulp van Jahwe, die hij vurig biddende inroept. — Voorts treft het ons, dat de weduwe te Zarphat den dood van haren zoon aan Elia's verblijf ten harent toeschrijft en dat de profeet zelf in zoo verre daarmede instemt, als hij in zijn gebed uitgaat van de onderstelling, dat zijn inwonen bij de arme vrouw haar voor eene zoo groote ramp had moeten vrijwaren (vs. 18, 20). Wij kunnen in deze denkbeelden niets anders zien dan de uitdrukking van het toenmalige volksgeloof, dat wij gaarne eerbiedigen, doch waarin wij niet geheel deelen kunnen. Is het niet eenigermate bevreemdend, dat zulk een geloof, hetwelk toch zeer na grenst aan bijgeloof, van Gods wege door een wonder als het ware zal zijn bevestigd?

Ruimer stof biedt ons H. XVIII, waarin zich meer dan één verschijnsel voordoet, met de onderstelling, dat wij hier zuivere geschiedenis voor ons hebben, kwalijk vereenigbaar. Het is niet zeer natuurlijk, dat Achab en Obadja, zonder verdere geleiders, zich op weg begeven om voedsel voor het vee te zoeken en zelfs van elkander zich verwijderen, zoodat wij ons den koning moeten voorstellen, alleen met dat doel rondzwervende (vs. 5, 6). In plaats van Achab te berispen wegens zijne overdreven zorg voor de lastdieren, moest men liever vragen, of een Oostersch vorst zoodanige bemoeiingen voor zijne rekening pleegt te nemen? en of het zoeken naar voeder — na driejarigen hongersnood — op zich

zelf zeer waarschijnlijk is? De schrijver heeft blijkbaar hieraan niet gedacht: het is hem alleen te doen om èn Achab met Elia samen te brengen, èn de heerschende denkbeelden over den laatstgenoemde door Obadja te doen uitspreken (vs 7—15). Doch wij mogen op ons standpunt niet nalaten deze vragen op te werpen. Er zijn evenwel andere opmerkingen te maken, die tot zekerder uitkomst leiden. Van vs. 19 af neemt de verhaler eene hoogere vlucht en verliest hij de werkelijkheid en hare eischen somtijds geheel uit het oog. Reeds de eisch van Elia, dat behalve de 450 en de 400 profeten „het gansche Israël" op den berg Karmel samenkome, is overdreven. Men meent wellicht, dat deze zegswijze niet streng mag worden opgevat, noch in vs. 19, noch waar zij verder voorkomt, in vs. 21, 22, 24, 30, 39; men denkt misschien aan v e l e Israëlieten, die geacht konden worden het geheele volk te vertegenwoordigen. Doch de schrijver denkt daaraan niet: naar zijn voorstelling wordt de strijd tusschen Jahwe en Baäl ten overstaan van het gansche volk gevoerd en beslecht: wij doen blijkbaar te kort aan de strekking van zijn verhaal, wanneer wij zijne woorden in beperkten zin opvatten. Doch er is meer. In vs. 19 is sprake van de 450 profeten van Baäl en van 400 Aschéra-profeten; uit vs. 20 moeten wij opmaken, dat Achab die allen verzamelt. Doch van vs. 21 af verliest de schrijver de 400 profeten van Aschéra uit het oog (verg. vs. 21, 22, 26, 40). Hoe dit te verklaren? Ik zie slechts één bevredigend antwoord: zij voegen niet in het „kader" van het verhaal, dat Jahwe tegenover Baäl stelt. Tegelijk met Baäl — het spreekt immers van zelf — is ook Aschéra veroordeeld. Dit is den schrijver genoeg: om de 400 profeten dezer godin bekommert hij zich niet, hoewel hij, indien het hem om de naakte werkelijkheid te doen ware geweest, over hen niet had kunnen zwijgen. Doch wij gaan verder. Is het, ik zal niet zeggen waarschijnlijk,

maar denkbaar, dat de 400 Baälsprofeten den wedstrijd met Elia op de door hem gestelde voorwaarde zullen hebben aanvaard? Zij hadden zich daaraan, onder een of ander voorwendsel, indien men wil, kunnen onttrekken. Zij konden den strijd niet aannemen, indien zij niet geloofden, dat Baäl hun ten gevalle het begeerde wonder doen konde en wilde. Elia handelt — naar de voorstelling des verhaals — in de volle verzekerdheid des geloofs; maar zijne tegenstanders? Ziehier wederom eene vraag, waaraan de auteur niet heeft gedacht. Hij stelt als zeer eenvoudig en natuurlijk voor, wat in waarheid het tegendeel daarvan is. Het is hem te doen om den strijd tusschen Baäl en Jahwe; over de vraag, of de profeten redelijk of onredelijk handelen — daarover bekommert hij zich niet. Voor ons, die weten willen of hier zuivere geschiedenis wordt medegedeeld, is dit geenszins onverschillig. — De tijdsbepaling in vs. 29 trekt vervolgens onze aandacht. Op welk uur het avondoffer werd toegebracht, is niet geheel zeker, doch waarschijnlijk niet langer dan twee uren vóór zonsondergang. Men kan dus billijkerwijze twijfelen, of er toen nog tijd genoeg over was voor al wat ons in vs. 30—40 wordt bericht. Wederom, zal men zeggen, eene zeer nuchtere opmerking. Het is zoo, maar moeten wij niet langs dezen weg tot zekerheid komen ten aanzien van het historische of poëtische karakter des verhaals? Mocht iemand nog aarzelen in zijne keuze tusschen die twee opvattingen, hij lette op vs. 34, 35. Zonder ons te verdiepen in het onderzoek naar de juiste hoeveelheid water, die over het altaar wordt uitgestort, vragen wij eenvoudig: van waar, bij de vreeselijke droogte, die allerwegen heerschte, dat water? Het ligt meest voor de hand aan de beek Kison te denken (vs. 40). Maar was deze alléén niet uitgedroogd? Meent men, dat de kruiken ook met zeewater kunnen zijn gevuld, men vergeet, dat wij het tooneel van den strijd niet in de onmiddellijke nabijheid

der zee kunnen plaatsen, zonder dien buiten de grenzen van het Israëlietische land te verleggen: de kust werd door de Kanaänieten of Phoeniciërs bewoond; dáár zal toch geen altaar van Jahwe gestaan hebben (vs. 30). Blijkbaar — het is telkens dezelfde uitkomst, waartoe ons onderzoek leidt — blijkbaar heeft de auteur aan den toestand des lands niet gedacht, toen hij vs. 34, 35 neerschreef. — Van eenigszins anderen aard is het bezwaar, dat bij de lezing van vs. 38, vergeleken met vs 40, bij ons oprijst. God treedt hier tusschenbeiden met een wonder, op het gebed van Elia verricht; zoo hadden dan de Israëlieten alle reden om het bevel van Elia: „grijpt de Baälsprofeten, dat niemand van hen ontkome!" — als woord van God zelven aan te nemen en op te volgen (1) Maar hoe? Is dan de slachting dier weerloozen inderdaad met den wil van God in overeenstemming? Mogen wij de verantwoordelijkheid

---

(1) Deze gevolgtrekking is volkomen rechtmatig. Een persoon op wiens gebed vuur uit den hemel daalt, wiens offer op zóó buitengewone wijze — door bliksem bij een helderen hemel (vs. 38 verv.) — wordt ontstoken, zulk een persoon wordt daardoor, in den meest eigenlijken zin des woords, met een goddelijk gezag bekleed. Het volk zou onverantwoordelijk hebben gehandeld, indien het in Elia's woord iets anders had gezien dan een bevel van God zelven. Men meene niet, dat Elia in H. XIX : 11, 12 berispt wordt om zijne gewelddadigheid. Dit is wel de gewone opvatting van die verzen, doch zij mist allen grond; verg. vs. 15—17 en beneden, III. — Het heeft mij altijd getroffen, dat in het Oratorium E l i a s van Mendelssohn Bartholdy eene poging wordt aangewend om die ergernis, die voor elken denkenden lezer in vs. 38, 40 gelegen is, weg te nemen. Op de slachting der Baälspriesters volgt onmiddellijk de schoone aria: „Weh ihnen, dass sie von mir weichen! Sie müssen zerstöret werden, denn sie sind abtrünnig von mir geworden. Ich wollte sie wohl erlösen, wenn sie nicht Lügen wider mich lehrten. Ich wollte sie erlösen, aber sie hören es nicht." Hier spreekt evenzeer de Christen als de toonkunstenaar; hier oefent de geest van Christus kritiek op het O. Testament.

voor dien gruwel van Elia en den tijd, waarin hij leefde, afwentelen, om die over te brengen op — God? Indien vs. 38 de werkelijkheid zuiver teruggeeft, dan moeten wij dat doen. Doch als discipelen van Jezus, die tot ons sprak van den Vader in de hemelen, kunnen wij dat niet. Wordt daardoor wellicht de realiteit van het wonder en dienvolgens van het geheele geschiedverhaal twijfelachtig? Mijn antwoord behoef ik niet uit te spreken: dat ieder mijner lezers zich diezelfde vraag ernstig voorstelle en het antwoord zoeke in zijn eigen hart! Onze Meester heeft ons daartoe het recht gegeven (Matth. VII : 11). — Nog één woord, voordat wij H. XVIII voorloopig vaarwelzeggen: ligt niet in vs. 46 eene bevestiging van het gevoelen, dat het geheele verhaal eene poëtische voorstelling geeft? De afstand, dien Achab moest afleggen, bedroeg licht 7 à 8 uren: is het denkbaar, dat Elia dien sneller dan 's konings wagen heeft afgelegd? Wordt niet zijne waardigheid en die des schrijvers beter gehandhaafd, wanneer wij ook hier — evenals in vs. 12 — eene dichterlijke uitdrukking vinden van de gedachte, dat de geest Gods Elia dreef en zijne geheele verschijning, zijn komen en gaan, op een stormwind deed gelijken?

Wij zijn genaderd tot H. XIX. Zeer verklaarbaar is de toorn van Izébel over Elia's gedrag (vs. 1, 2), minder natuurlijk de vlucht van den profeet (vs. 3, 4): even te voren was God op wonderbare wijze voor hem tusschenbeide getreden (H. XVIII : 38); het gansche volk had Jahwe als God erkend (vs 39), en ziet! nu juist verwijdert Elia zich buiten de grenzen van Kanaän. In Gods oog handelt hij niet goed: tot tweemalen toe (H. XIX : 9, 13) vraagt hem Jahwe: „wat maakt gij hier, Elia!" en straks daarop ontvangt hij het bevel om in het werkelijke leven terug te keeren (vs. 15 verv.). Niettemin wordt hij op zijne reize naar Horeb door een engel met hemelspijzen verkwikt en tot het voortzetten

van den tocht in staat gesteld (vs. 5—8). Hoe dit te rijmen met de berisping, die zijne vlucht hem berokkent? Het antwoord op die vraag hebben wij te zoeken in de denkwijze van den geschiedschrijver. In zijne oogen bezat Horeb, „de berg Gods" (vs. 8), het tooneel der wetgeving, eene geheel bijzondere mate van heiligheid, en was dus de verschijning Gods, die hij vs. 9—13 beschrijft, alleen dáár recht op hare plaats. Het is denkbaar, dat ook Elia die overtuiging was toegedaan en zich daarom naar Horeb heeft begeven, om God te zoeken. Wij weten echter, dat Hij den hemel en de aarde vervult en aan alle plaatsen zich openbaart dengenen, die Hem zoeken. Voor ons ligt derhalve in de verhouding van vs. 5—8 tot vs. 9—13 een bezwaar, dat de historische waarheid der geheele schildering twijfelachtig maakt. In vs. 8 komt nog een trek voor, die dezen twijfel versterkt. „Veertig dagen en veertig nachten" gaat Elia, door de kracht der hemelsche spijze, van Berséba „tot aan den berg Gods, Horeb." De afstand tusschen die twee plaatsen bedraagt 50 à 60 uren gaans: hoe komt dit overeen met de 40 dagen en nachten? Ligt daarenboven niet in het getal 40 zelf het bewijs, dat wij hier geene geschiedenis, maar poëzie voor ons hebben? — De beteekenis der verschijning van Jahwe komt straks ter sprake. Doch ook hier moeten wij opmerkzaam maken op Elia's klacht (vs. 10, 14): „Ik alleen ben overgebleven." Na H. XVIII:39 is zij ten hoogste bevreemdend. Ook op het standpunt des geschiedschrijvers heeft men geen recht om te verwachten, dat het tooneel op den Karmel eene blijvende bekeering van het geheele volk zal hebben tot stand gebracht. Maar zóó gering kunnen wij ons toch den invloed daarvan niet voorstellen, dat Elia's klacht verklaarbaar wordt. Wederom blijkt het, dat het verhaal niet beantwoordt aan de eischen, die wij te recht aan elk historisch bericht plegen te stellen. De onderscheidene bijzonderheden volgen wel gere-

geld op elkander en hebben ieder op zich zelve — gelijk beneden nader blijken zal — een schoonen en diepen zin, doch zij strijden onderling en vormen geen werkelijk geheel.

Over 1 Kon. XIX : 15—21 werd reeds gesproken, zoodat wij tot H. XXI kunnen overgaan. De overlevering, daarin medegedeeld, draagt een historisch karakter. Er is zielkundige waarheid in de teekening van Naboths gehechtheid aan zijn vaderlijk erfdeel (vs. 3), van Achabs gemelijkheid en Izébels duivelsche boosheid (vs. 4 verv.), van de slaafsche onderwerping der overheden van Jizreël (vs. 11—14). Ook is het zeer natuurlijk en met de gewoonte der Israëlietische profeten in overeenstemming, dat Elia naar aanleiding van deze gruweldaad voor Achab verschijnt en hem het gericht aankondigt (vs. 17 verv.). Daarentegen mogen wij twijfelen, of de toespraak van den profeet tot den koning ons geheel nauwkeurig is overgeleverd. Althans vs. 20—24 zijn grootendeels gelijkluidend met andere profetische redevoeringen, die in de boeken der Koningen worden medegedeeld (1 Kon. XIV : 6—17; XVI: 2—4; 2 Kon. IX : 6—10), en verraden dus zeer duidelijk hunne afkomst van dezelfde hand (1). De schrijver, aan wien wij 1 Kon. XXI te danken hebben, is ook de steller dier toespraak: wat Elia aan Achab voorhield werd zeker niet opgeteekend, zoodat de latere verhaler niet anders doen kon dan de gedachten, die hij aan den profeet moest toeschrijven, in zijne eigene taal uitdrukken. Op vs. 24 laat hij dan ook aanstonds eene opmerking van hem zelven volgen (vs. 25, 26), die inderdaad het vervolg is op Elia's strafrede. Ook in de laatste drie verzen van H. XXI komt de eigenaardigheid van den schrijver sterk uit: de voltrekking van het goddelijk strafgericht niet aan Achab, maar aan Joram, wordt daar voorgesteld als eene wijziging van Gods plan, door

(1) Verg. mijn Hist. crit. onderzoek, 2de uitg. I : 407.

Achabs berouw teweeggebracht. Het valt in het oog, dat dit eene menschelijke beschouwing is van Gods wezen en wegen, eene beschouwing die wij gaarne eerbiedigen, doch waaraan wij geene werkelijkheid (objectieve waarheid) kunnen toekennen — zoolang wij althans met den dichter van Bileams geschiedenis oordeelen: „God is geen man, dat Hij liegen zou, noch eens menschen kind, dat het Hem zou berouwen: zou Hij iets zeggen en het niet doen? of spreken en het niet bevestigen?" (Num. XXIII: 19). — Doch al bewijzen deze opmerkingen, dat ook bij dit verhaal de persoon des schrijvers en de eigenaardigheid zijner zienswijze niet mag worden uit het oog verloren — zij doen niets te kort aan de waarheid der hoofdzaak en brengen onze overtuiging ten aanzien der historische werkelijkheid èn van Naboths dood èn van Elia's ontmoeting met Achab niet aan het wankelen.

Ons oordeel over 2 Kon. I: 2—17 kan niet even gunstig uitvallen. Niet tegen het gezantschap naar den tempel van Baäl-Zebub te Ekron, niet tegen Elia's samentreffen met Ahazia's boden hebben wij bezwaar, maar wel tegen de waarheid van vs. 9 verv. Het zal wel geene aanwijzing behoeven, dat de dood van de eerste twee hoofdlieden en van hunne onderhoorigen als een wonder, in den eigenlijken zin des woords, wordt voorgesteld en ook als zoodanig mag worden opgevat. Kunnen wij aannemen, dat God — gesteld dat Hij in den natuurlijken loop der dingen ingrijpt — Zijne wondermacht op zoodanige wijze zal hebben gebruikt? Jezus heeft eenmaal zijne discipelen berispt, omdat zij de Samaritanen op die wijze wilden straffen voor een vergrijp, dat inderdaad grooter was dan de misdaad dier ongelukkige vijftig en nogmaals vijftig krijgslieden. Mogen wij onderstellen, dat God — ik zeg niet: toegelaten, maar — gedaan heeft, wat Hij ons bij monde van Jezus verbiedt? Mogen wij Hem eene strafoefening

toeschrijven, die ons geweten als onrechtvaardig en wreed veroordeelt? Staat ons dit niet vrij, dan kunnen wij ook de realiteit van het wonder, dat in vs. 9 verv. wordt verhaald, niet aannemen. Werd ons bericht, dat in onze dagen eene dergelijke katastrophe had plaats gehad, wij zouden immers weigeren, daarin eene goddelijke strafoefening te zien, al erkenden wij eerbiedig dat God het had gedaan? Doch nemen wij uit dit geschiedverhaal het denkbeeld van strafoefening weg, dan schiet er geen historisch feit meer over. Met andere woorden: de daad, die hier aan God wordt toegekend, is met Gods wezen in strijd; het verhaal daarvan heeft dus geene aanspraak op geloofwaardigheid.

Wederom anders is het gesteld met 2 Kon. II: 1—18. Niet ons geloof in God, maar onze natuurkennis komt in opstand tegen de werkelijkheid van Elia's hemelvaart. Dichterlijke schoonheid zullen wij aan dit verhaal gaarne toekennen. Maar het valt ons zeer zwaar, daarin zuivere geschiedenis te zien. De voorstelling van den hemel en zijne betrekking tot de aarde, die aan vs. 11, 12 ten grondslag ligt, is geheel veranderd. Het denkbeeld, dat een mensch „op een vurigen wagen met vurige paarden" door het luchtruim heen ten hemel zou kunnen varen, schijnt ons bijna ongerijmd. Men zegge niet, dat de schrijver zelf, door tot tweemalen toe (vs. 1, 11) van „een onweder" te gewagen, duidelijk te kennen geeft, dat die „vurige wagen" niet eigenlijk moet worden verstaan: de hemelvaart blijft in elk geval en wordt ook in die beide verzen (vs. 1, 11) uitdrukkelijk geleerd. Daarbij komt nog, dat hier aan Elia's mantel eene bijna magische kracht wordt toegeschreven (vs. 8, 13, 14): is dit niet duidelijk eene latere voorstelling, waaraan wij wederom zeer bezwaarlijk (objectieve) waarheid kunnen toekennen? Men heeft zich wel is waar, tot bevestiging der geloofwaardigheid van ons verhaal, op Matth. XVII: 1 verv. (Jezus' verheerlijking op den berg) beroe-

pen. Doch het is juist de vraag, hoe wij over dat bericht hebben te oordeelen. Ja, gesteld zelfs dat het zuivere geschiedenis bevatte, wat zou het dan nog bewijzen? Ook Mozes verschijnt daar op den berg der verheerlijking: volgt daaruit misschien dat ook hij ten hemel is gevaren? Dat wordt ons in het O. Testament nergens verhaald. Men zal dus wel doen, indien men 2 Kon. II: 1—18 niet met de berichten der evangelisten in verband brengt, maar veeleer met 1 Kon. XVII—XIX, waarmede het blijkbaar zoo nauw samenhangt (bl. 139). Is het ons gelukt aan te toonen, dat in de laatstgenoemde hoofdstukken geene historische werkelijkheid, maar poëtische voorstelling vervat is — het ligt dan zeer voor de hand, dit oordeel óók op 2 Kon. II: 1—18 toe te passen. Wij meenen ons althans het recht verworven te hebben, om straks ons verhaal uit dat oogpunt te beschouwen en voorloopig aan Elia's hemelvaart in onze historische schets geene plaats in te ruimen.

II. De historische Elia.

Verwacht iemand thans een aaneengeschakeld verhaal van Elia's leven te zullen ontvangen, hij bereide zich voor op eene teleurstelling. Andere berichten over Elia dan die boven werden overwogen bezitten wij niet. Onze beschouwing van hun karakter en waardij verbiedt ons, de daarin vervatte bijzonderheden alle zonder onderscheid als feiten te erkennen. Onze schets zal dus noodzakelijk onvolledig moeten zijn. Doch indien dit gebrek door juistheid wordt opgewogen, dan hebben wij geene reden om ons te beklagen.

Jerobeam, de zoon van Nebat, begon zijne regeering met de inrichting van eenen nieuwen eeredienst te Dan en te Beth-el (1 Kon. XII: 26—33). Daar werd Jahwe, de God van Israël, doch onder de gedaante van een stier, vereerd. De schrijver van de boeken der

Koningen, op het voetspoor van den Efraïmietischen profeet Hosea (H. VIII: 5, 6; X: 6), keurt dezen zinnelijken vorm van Jahwe-dienst ten sterkste af (1 Kon. XIII: 33, 34; XV: 26 enz. enz.). Doch het blijkt niet met voldoende zekerheid, dat reeds de tijdgenooten van Jerobeam I, met name de profeten, alzoo oordeelden. Misschien waren er onder hen, die aan de Jahwe-vereering, gelijk zij in den tempel te Jeruzalem bestond, de voorkeur gaven, doch dit ging niet zóó ver, dat zij daarom tegen den stierdienst ijverden en zijne afschaffing trachtten door te drijven. Eerst later, toen het gebleken was, dat de eeredienst van Jerobeam den gereeden overgang vormde tot de afgoderij; toen de Israëlietische denkbeelden zich allengs meer gezuiverd hadden en dieper waren doorgedrongen — eerst toen werd „de zonde van Jerobeam, den zoon van Nebat" als het begin van Israëls afval erkend en ten strengste afgekeurd. Zoo ver was het nog niet gekomen onder de regeering van Achab en zijne naaste opvolgers. Onder hun bewind stond niet de zuiverheid, maar het voortdurend bestaan van den dienst van Jahwe in het rijk der tien stammen op het spel. Het gold toen niet de vraag, hóe, maar óf Jahwe door de Israëlieten zou worden vereerd. Het is van hoog belang dit steeds voor oogen te houden: het recht verstand der beteekenis van Elia's verschijning hangt daarvan geheel af. Beginnen wij derhalve met eene nadere beschouwing van den godsdienstigen toestand des volks onder Achabs regeering.

Toen Achab den troon beklom was zonder twijfel de overgroote meerderheid der bewoners van zijn rijk den dienst van Jahwe, den God van Israël, toegedaan. Doch even zeker is het, dat de meesten hunner het eigenlijk en kenmerkend onderscheid tusschen dien God hunner vaderen en de goden der naburige volkeren niet begrepen. Hij droeg een anderen naam en kon

dienvolgens met Baäl, Moloch en andere godheden niet worden verward. Maar dat met dit verschil van benaming ook een verschil van wezen gepaard ging; dat Jahwe niet alleen anders heette, maar ook eene geheel andere godheid was dan de natuurmachten, waarvoor de volken zich neerbogen — dit werd, ja door de meer ontwikkelden, maar niet door den grooten hoop ingezien en erkend. Voor dien grooten hoop was dus de overgang van den Jahwe-dienst tot de vereering van Baäl zoo moeilijk niet; hij kon er althans nauwelijks bezwaar in zien om den éénen godsdienst met den anderen te verbinden. Men vergete daarbij niet, dat Mozes wel is waar onder Israël had geleefd en gearbeid, maar dat er aan de algemeene verbreiding van zijne denkbeelden veel ontbrak en dat de meeste Mozaïsche wetten eerst in later tijd opgeteekend en nog veel later door het volk gelezen en beoefend werden.

Achab wordt koning. Duidelijk geeft de geschiedschrijver te kennen, dat hij in het godsdienstige eene andere richting volgde dan zijne voorgangers (1 Kon. XVI: 29—33; XXI: 25, 26). Hij huwde met Izébel, de dochter van Eth-Baäl, den koning der Sidoniërs, blijkbaar eene vrouw van talent, die haren zwakken echtgenoot geheel beheerschte. Haar ten gevalle voerde hij den dienst van Baäl onder Israël in en daarnevens den dienst van Aschéra (1 Kon. XVI: 33; XVIII: 19 en boven bl. 134 n. 1). Het blijkt ten duidelijkste, dat Achab meer deed dan de vereering dier vreemde, Phoenicische godheden toelaten. Te Samaria, in de hoofdstad des rijks, werd een prachtige tempel van Baäl gesticht (1 Kon. XVI: 32; 2 Kon. X: 18 verv.). De profeten en priesters van dien God en van Aschéra werden op 's konings kosten onderhouden (1 Kon. XVIII: 19) en genoten zeker nog andere voorrechten. Voor velen in den lande, die gewoon waren zich naar het

koninklijke voorbeeld te richten, was dit reeds reden genoeg om den Baäl-dienst te volgen — die zich daarenboven door zijne zinnelijke plechtigheden en gebruiken aan den oosterling aanbeval. Doch tot zulk eene aanmoediging van de vereering der vreemde goden bepaalden Achab en Izébel zich niet. Er brak eene vervolging der Jahwe-dienaars uit. Wat daartoe aanleiding gaf, weten wij niet. Doch het feit zelf staat vast: inzonderheid de profeten moesten den toorn des konings en zijner gemalin ondervinden; men zocht hen op om hen te dooden (1 Kon. XVIII: 4, 13; verg. ook vs. 22; XIX: 10, 14) en verbood, naar het schijnt, de openbare vereering van Jahwe (verg. aldaar en H. XVIII: 30). De kinderen van Achab werden natuurlijk in die zelfde vijandige gezindheid opgevoed en moesten dus wel het werk hunner ouders opvatten en voortzetten. Naar menschelijke berekening ging de Jahwe-dienst een rasschen ondergang te gemoet. De weinige getrouwen schenen tegen de overmacht volstrekt niet bestand: weldra zouden zij òf in de vervolging den dood vinden òf door de vlucht zich moeten redden; dán was het gedaan met de vereering van den God Israëls — althans buiten de grenzen van het rijk Juda, indien ook niet dáár de dienaars van Baäl, door de met Achab verzwagerde koninklijke familie gesteund, de overhand verkregen.

Zóó scheen het te zullen zijn, maar zoo werd het niet. Men leze 2 Kon. IX, X. Jehu, de zoon van Nimsi (1 Kon. XIX: 16, verg. 2 Kon. IX: 2), wordt door het leger tot koning uitgeroepen. Hij ruimt het gansche geslacht van Achab uit den weg — gelijk vroeger Achabs vader, Omri, en vóór hem Zimri hunne regeering hadden begonnen met de uitroeiing van de familie hunner voorgangers. Doch Jehu ging verder. Op verraderlijke wijze weet hij de vereerders van Baäl in den tempel dier godheid te Samaria bijeen te brengen; straks daarop geeft hij het afgesproken teeken en val-

len zijne trawanten op de Baäl-dienaars aan, zoodat geen enkele van hen aan de slachting ontkomt. „Alzoo verdelgde Jehu Baäl uit Israël (2 Kon. X: 15—28). Zijne opvolgers bleven getrouw aan deze zelfde beginselen. De stier-dienst te Dan en te Beth-el werd door hen in stand gehouden (verg. b. v. Amos VII: 10—17), doch de vereering van Baäl schijnen zij ternauwernood geduld en in geen geval begunstigd te hebben. Het gevaar, waardoor de dienst van Jahwe in het rijk der tien stammen werd bedreigd, was afgewend. Hoe? Het geschiedverhaal zelf geeft ons op die vraag een ondubbelzinnig antwoord, wanneer het leert dat Jehu, op last van Eliza, door een profetenleerling tot koning is gezalfd (2 Kon. IX: 1—10). De vereering van den God Israëls is door de profeten voor den ondergang behoed en in stand gehouden. Het verzet tegen Achabs regeeringsbeginselen heeft de omverwerping zijner dynastie en alzoo de redding van den voorvaderlijken godsdienst teweeggebracht. Deze tegenstand nu der profeten is door Elia in het leven geroepen en van hem uitgegaan. Zietdaar in weinige woorden de historische beteekenis van zijne verschijning en werkzaamheid. Gaan wij thans na, welke middelen hij tot de bereiking van zijn doel heeft aangewend, en vestigen wij daartoe allereerst de aandacht op zijn persoon.

Elia heet „de Thisbieter." In 1 Kon. XVII: 1, waar die naam het eerst voorkomt, wordt er bijgevoegd: „uit de inwoners van Gilead." Waarschijnlijk evenwel moet men lezen: „uit Thisbe in Gilead." Hij was derhalve geboortig uit het Overjordaansche. Het is niet onaannemelijk, dat dáár, waar de nomadische levenswijze het langst in stand bleef, ook de godsdienstige denkbeelden der nomadische voorvaderen in betrekkelijke zuiverheid werden bewaard. Doch hoe dit zij, Elia zelf was een ijverig voorstander van den dienst van Jahwe. Hij was zich bewust geroepen te zijn om

dien te handhaven. Jahwe was de God, „voor wiens aangezicht hij stond" (1 Kon. XVII; XVIII: 15; verg. 36), om Hem te dienen met geheel zijn hart en overal, waar Hij hem roepen zou, in Zijnen naam te spreken en te handelen. Indien de overlevering zich niet heeft bedrogen in de opvatting van zijn persoon en karakter, dan was Elia een man van groote geestkracht en ijzeren volharding; vrees kende hij niet; reeds door zijn uitwendig voorkomen boezemde hij eerbied of ontzetting in; het was alsof zijn optreden elken tegenstand verlamde; plotseling zag men hem verschijnen, en als hij zijne taak had volbracht, was hij even plotseling weer verdwenen. Hij woonde niet, gelijk Eliza, te midden van zijn volk, maar hield zich bij voorkeur in de woestijn of in afgelegen oorden op. Uit dien schuilhoek kwam hij te voorschijn, zoo dikwerf de omstandigheden het vereischten, onverwacht voor vriend en vijand. Als een stormwind, die komt, men weet niet van waar, en henengaat, men weet niet waarheen — zóó was Elia.

Doch wij verlangen ook te weten, hoe die wonderbare en geheimzinnige groote man werkzaam was. Ééne zijde van zijn profetischen arbeid leeren wij kennen uit 1 Kon. XXI. Er was eene ongerechtigheid gepleegd in Israël. De onschuldige Naboth, wiens eenige misdaad hierin bestond, dat hij gehecht was aan zijn vaderlijk erfgoed, was door een gerechtelijken moord uit den weg geruimd. Izébel had dien gruwel gepleegd, maar onder oogluiking van Achab, die zich thans gereed maakt om de vruchten der misdaad te plukken en Naboths akker in bezit te nemen. Hij laat zijne oogen weiden over die kostbare aanwinst en overlegt, hoe hij haar zal verbinden met zijne koninklijke lusttuinen. Daar staat op eens Elia voor hem. Hoe hij gesproken heeft weten wij niet, maar stellen wij ons zonder moeite voor. Misschien was Achab er reeds ten halve in geslaagd

om zijn geweten in slaap te wiegen en op weg om zich te troosten over de onvermijdelijke hardheid van den maatregel, tegen Naboth genomen. Doch Elia's machtig en snijdend woord rijt dat weefsel van ongerechtigheid terstond uiteen. Achab wordt aan zich zelven ontdekt. Hij kan de waarheid van Elia's verwijten niet loochenen, ja erkent openlijk dat hij onrecht heeft gepleegd (H. XXI: 27). Met gelijk gezag en met denzelfden uitslag had weleer Nathan tot David gesproken (2 Sam. XII : 1 verv.). De Thisbieter betoont zich hier een waardig opvolger van dien onversaagden godsman en openbaart ons opnieuw in eene duidelijke proeve het geheim van den krachtigen invloed, door Israëls profeten uitgeoefend: in het geweten van den tijdgenoot vond hunne prediking weerklank.

Het is mogelijk, dat Elia ook nog bij andere gelegenheden als boetgezant is opgetreden, doch de overlevering zwijgt daarvan. Daarentegen doet zij eene tweede zijde zijner profetische werkzaamheid duidelijk uitkomen. Elia is de onvermoeide kampvechter voor de eer van Jahwe, de moedige tegenstander van den Baäls-dienst. In spijt van de gewichtige bezwaren, die wij (bl. 149) tegen de geloofwaardigheid van 2 Kon. I : 9 verv. hebben ingebracht, zijn wij zeer geneigd om de hoofdzaak in dat verhaal voor historisch te houden. Het is evenmin vreemd, dat de zoon van Achab in zijne krankheid de toevlucht neemt tot den god van Ekron, als dat Elia — wederom, als naar gewoonte, onverwacht — zijnen gezanten te gemoet treedt en hun toevoegt: „is het, omdat er geen God in Israël is, dat gij henengaat om Baäl-Zebub, den God van Ekron, te raadplegen?" Het is zelfs niet onwaarschijnlijk, dat hij dit bestraffende woord later in tegenwoordigheid van Ahazia zelven heeft herhaald. Doch deze enkele ontmoeting treedt in de boeken der Koningen veel minder op den voorgrond dan de groote strijd, door Elia onder

Achabs regeering gestreden. De bijzonderheden daarvan zijn voor ons verloren: 1 Kon. XVIII geeft ons niet de werkelijkheid, maar eene dichterlijke voorstelling. Toch kunnen wij daaruit nog eenigermate afleiden, wat Elia heeft ondernomen en volbracht. De vervolging tegen de vereerders van Jahwe was uitgebroken en woedde met zóóveel kracht, dat zij het niet meer waagden openlijk op te treden: de profeten, die aan de slachting ontkwamen, moesten zich schuilhouden in spelonken of de wijk nemen naar het buitenland. In die dagen van algemeene verslagenheid waagde Elia het, de banier van den dienst van Jahwe hoog op te heffen. Een hongersnood teisterde het land. Wat menig vroom dienaar van den God Israëls in stilte dacht, dat durfde Elia uitspreken tot zelfs in de tegenwoordigheid des konings: het is Jahwe, die deze ramp aan Israël toezendt als straf voor den afval van zoo velen! Alleen door berouw en oprechten terugkeer tot Hem kan de geheele ondergang der natie worden afgewend! Onbeschrijfelijk groot moet de indruk geweest zijn, dien deze krachtige taal op vriend en vijand maakte. De overtuiging, dat dergelijke nationale rampen als goddelijke strafgerichten moesten worden aangemerkt, was toen algemeen. Zonder twijfel hebben zeer velen, hetzij openlijk, hetzij in hun hart, met Elia, toen hij zoo sprak, ingestemd. In elk geval was reeds door zijne verschijning-alléén het meest dreigende gevaar voor den dienst van den waren God afgewend. Zijne aanhangers waren thans niet langer als schapen zonder herder. Elia werd als het ware het middelpunt, waarom zij zich schaarden. Als er betere tijden zouden aanbreken, dan was er eene kern van belijders van den voorvaderlijken godsdienst overgebleven en behoefde er aan zijne toekomst niet te worden gewanhoopt.

Heeft Elia's optreden nog andere, onmiddellijke gevolgen gehad? Is het volk rechtstreeks in verzet geko-

men tegen de Baäls-dienaars? Hebben sommige, misschien velen hunner, den ijver van Izébel voor Baäl en Aschéra met den dood geboet? Wij weten het niet. Dit alleen staat vast, dat zulk eene volksbeweging, indien zij heeft plaats gehad, geene blijvende gevolgen heeft teweeggebracht. Onder Achabs naaste opvolgers bleef de Baäls-dienst in stand en in eere (2 Kon. X). Zelfs de schrijver van 1 Kon. XVIII, hoe verheven schildering hij ook ontwerpe van Elia's overwinning. erkent duidelijk, dat hare vruchten luttel waren (H. XIX), Wij zullen dus wel doen, indien wij van de dadelijke uitwerking van Elia's verschijning ons geene overdreven voorstelling vormen.

Wèl mogen wij aannemen, dat het aan pogingen om den grooten profeet onschadelijk te maken niet heeft ontbroken. De auteur van 1 Kon. XVII—XIX is zeker getrouw aan de geschiedenis, als hij vermeldt, dat Achab al zijne krachten had ingespannen om Elia in handen te krijgen (H. XVIII: 10) en dat Izébel, in woede ontstoken, een duren eed zwoer, dat zij hem dooden zou (H. XIX: 2). Ook is het niet toevallig, dat wij hem meer dan eens buiten Kanaän aantreffen (H. XVII, XIX). Doch ook ten aanzien van de vervolging, waaraan Elia blootstond, kennen wij geene bijzonderheden. Zelfs zijn levenseinde ligt in het duister. Het ontstaan van een verhaal als 2 Kon. II: 1—18 verklaart zich nog het best, indien de juiste tijd en plaats van zijn sterven zelfs voor de meeste zijner tijdgenooten verborgen zijn gebleven. Hoe licht kon dat geschieden, indien — gelijk wij zoo even aannemelijk achtten — Elia gewoon was zich in de eenzaamheid terug te trekken en slechts nu en dan, waar de belangen van den godsdienst het eischten, onder het volk te verkeeren.

Doch van meer gewicht dan Elia's dood is voor ons de blijvende invloed van zijne werkzaamheid. Het is dáárop, dat wij ten slotte nog de aandacht moeten vestigen.

Elia heeft — indien ik mij zoo mag uitdrukken — eene school gesticht, die zijn geest bewaard en zijn werk voltooid heeft. Aanvankelijk zien wij hem (1 Kon. XVII: 1—XIX : 18) alléén optreden en arbeiden. Doch later verbindt hij Eliza aan zijn persoon (H. XIX: 19—21) en nog later, in het verhaal omtrent zijn henengaan, is hij door een groot aantal profetenzonen omringd. Uit 1 Kon. XX, XXII moeten wij afleiden, dat de zoogenaamde profetenscholen nooit geheel hadden opgehouden te bestaan: Elia behoefde ze dus niet te stichten. Ook kunnen wij ons moeilijk voorstellen, dat hij in de reeds aanwezige vereenigingen als leeraar is opgetreden. Niettemin mogen wij naar waarheid zeggen: hij heeft eene school gesticht. Den geest, die hem bezielde; den geest van onwankelbare trouw aan den God van Abraham, Izak en Jakob; den geest der onversaagdheid en der kracht — wist hij over te storten in Eliza en verder in allen, die met hem in aanraking kwamen. Wat door Eliza en zijne medestanders onder Achabs zonen en later onder Jehu en zijne opvolgers is verricht — dat alles was in waarheid Elia's werk. Ja, in zekeren zin had de schrijver van 1 Kon. XIX recht om óók de zalving van Jehu, d. i. de zegepraal van Jahwe over Baäl, aan hem toe te schrijven. Het was de herinnering aan de betrekking, waarin hij tot Elia gestaan had, die Eliza's aanzien als profeet vestigde (2 Kon. III: 11). En toen een later geslacht Eliza's voortreffelijkheid wilde schetsen, vond het geene hoogere lofspraak dan deze, dat twee deelen van den geest zijns meesters op hem hadden gerust (2 Kon II: 9 verv.).

III. De dichterlijke opvatting.

Indien het mij gelukt is, den lezer althans eenig denkbeeld te geven van Elia's persoon en werkzaamheid,

dan verwondert hij zich niet langer over den geweldigen indruk, dien de profeet op zijne tijdgenooten maakte. Evenmin bevreemdt het hem dan, dat de herinnering aan hem bleef voortleven onder het volk en vooral in de profetenscholen. Na verloop van tijd moest de voorstelling, die men zich van hem vormde, nog grootscher en verhevener worden dan de werkelijkheid was geweest. Terwijl zijne ontmoeting met Achab op den akker van Naboth nagenoeg evenzoo als zij had plaats gehad in den mond des volks bewaard bleef (1 Kon. XXI), moest zijn strijd tegen Baäl, vooral na de omwenteling onder Jehu, allengs meer een ideaal karakter aannemen. Wij weten niet, welke veranderingen de oorspronkelijke overlevering reeds had ondergaan, toen de geschiedschrijvers, wier berichten wij nog bezitten, haar bewerkten. Doch wij dwalen zeker niet, wanneer wij stellen, dat Elia's beeld reeds toen straalde met bovennatuurlijken glans. De wonderdoener is door die verhalers niet geschapen, maar in de volksoverlevering gevonden. Doch dit wil niet zeggen, dat zij zich bepaald hebben tot het teruggeven van hetgeen als traditie tot hen kwam. Zij hebben haar met groote vrijheid gebruikt en dienstbaar gemaakt aan de verkondiging hunner profetische ideeën; zij geven ons haar te beschouwen uit een bepaald oogpunt en doen dat met een bepaald doel. Het is daarom volstrekt noodig hunne berichten nog opzettelijk te overwegen.

Wij moeten hier evenwel aanstonds onderscheid maken tusschen twee groepen van verhalen: 1 Kon. XVII—XIX; 2 Kon. II: 1—18 vormen ééne, 2 Kon. I: 2—17 vormt eene tweede groep. Wat de auteur van het laatstgenoemde bericht wil uitwerken, valt terstond in het oog. Hij geeft ons in den vorm van geschiedenis eene vermaning om den gezant van Jahwe te eerbiedigen. Het lot, dat de beide hoofdlieden met hunne manschappen treft, is een toonbeeld van het gericht dat aan allen, die handelen als zij, door God zal worden voltrokken. Onge-

twijfeld is dit verhaal in de profetenscholen ontstaan. Het laat zich, wat zijne strekking aangaat, vergelijken met 1 Kon. XIII; XX: 35, 36, ook met 2 Kon. II: 23—25 en andere dergelijke berichten. Het strekt mede ten bewijze, dat de Israëlietische profeten bij het volk hoog stonden aangeschreven, en dat men hen als de vertegenwoordigers van God zelven eerbiedigde en — vreesde. Overigens kunnen wij aan dit verhaal, uit een godsdienstig en zedelijk oogpunt beschouwd, slechts geringe waarde toekennen. Wij gevoelen bij de lezing, dat althans tot op zekere hoogte de schrijver door partijbelang werd beheerscht. De voorstelling van Gods betrekking tot de profeten, waarvan hij uitgaat, schijnt ons evenmin waarachtig als aantrekkelijk. De prediker van het woord Gods heeft hier bijna plaats gemaakt voor den wonderdoener of toovenaar. Wij verheugen ons, dat wij met een goed geweten Elia kunnen vrijspreken van de wonderdaad, waarmede de verhaler gepoogd heeft hem te verheerlijken.

Geheel anders is het gesteld met 1 Kon. XVII—XIX; 2 Kon. II: 1—18. Voorzeker, ook de auteur van deze verhalen stelt Elia zeer hoog (verg. bl. 140). Ook hij koestert denkbeelden, die wij in een Israëliet zeer verklaarbaar achten en gaarne eerbiedigen, maar niet van hem kunnen overnemen (verg. bl. 140, 141). Toch kunnen wij hem met den schrijver van 2 Kon. I:2—17 niet op ééne lijn plaatsen. Hij staat veel hooger dan deze, niet alleen door zijn dichterlijk talent, maar ook door het doel dat hij beoogt. Het is hem niet te doen om de eer en het aanzien van den profetenstand, maar om Elia. Hij beoogt niets anders dan het ontwerpen eener samenhangende en aanschouwelijke voorstelling van zijn persoon en werk. Die taak vat hij op en voert hij uit als dichter, op meesterlijke wijze. Hij is zelf profeet en verzuimt dus niet, zijne schildering mede dienstbaar te maken aan de verkondiging van hoogere waarheden. Doch deze zijn van dien aard, dat zij — afgezien van

den vorm, waarin zij worden gekleed — zich aanbevelen aan elk menschelijk hart. Doch welaan! laat ons meer in bijzonderheden nagaan, hoe deze schrijver het tafereel, dat hij ons voorhoudt, heeft ontworpen!

De strijd tusschen de dienaren van Jahwe en die van Baäl was in werkelijkheid vele jaren achtereen en door verschillende profeten gevoerd. De auteur van 1 Kon. XVII—XIX ziet echter te recht in, dat die strijd van Elia is uitgegaan. Dienvolgens en te gelijk om de worsteling recht aanschouwelijk te maken, brengt hij haar terug tot Elia-alléén. Hij gaat nog verder. De strijd tegen Baäl was in waarheid de levenstaak van Elia geweest, doch wordt door onzen schrijver als het ware geconcentreerd in dat ééne grootsche tooneel op den Karmel. Wat Elia dáár tot stand brengt, de erkenning van Jahwe's oppermacht door het geheele volk (H. XVIII: 39), was eigenlijk — gelijk wij zagen — eerst veel later, door de verheffing van Jehu op den troon, voltooid geworden. Het is alsof de dichter — want zoo mogen wij hem noemen — dit zelf gevoelt en ons in H. XIX, tegenover den idealen held Elia, den werkelijken mensch Elia wil schetsen. Doch terwijl hij dat doet, stelt hij tegelijkertijd de kracht en de verheven roeping van den Israëlietischen profeet in het helderste licht. Welk eene toekomst hem wacht, die aan deze roeping beantwoordt en in den strijd tegen de menschelijke zwakheid overwinnaar blijft, leert ons Elia's hemelvaart.

Houden wij deze hoofdpunten vast, dan kan het ons niet moeilijk vallen ook de bijzonderheden te verstaan. De gang van het verhaal 1 Kon. XVII—XIX werd boven (bl. 133 vv.) reeds aangewezen. Wij behoeven dus thans slechts aan te toonen, waar en hoe de dichterlijke opvatting aan het licht treedt. De hongersnood, die het land onder Achabs regeering teisterde, was door de vrome tijdgenooten als een goddelijk strafgericht aangemerkt. In overeenstemming daarmede laat de schrijver die ramp door

Elia vooruit aankondigen (1 Kon. XVII:1). De zorg van Jahwe voor Zijnen dienaar blijkt uit Elia's spijziging door de raven (vs. 2—6) en niet minder uit de wonderen, die in de woning der weduwe te Zarphat geschieden (vs. 7 verv.); toch is de strekking der laatstgenoemde nog eene andere; wij zouden er boven kunnen schrijven: „wie een profeet ontvangt in den naam eens profeten — omdat hij een gezant is van God — zal het loon eens profeten ontvangen" (Matth. X:41), of anders: eene weldaad, om Gods wil bewezen, wordt altijd beloond. Thans is de dichter genaderd tot de schildering van den strijd zelven. Eerst zien wij Elia tegenover Obadja geplaatst; aan een vereerder van den waren God vertoont hij zich eerst, doch voor dezen is zijn optreden slechts in schijn een reden tot vrees (H. XVIII:1—15). Daarentegen staat de koning, die nog kort te voren allerlei plannen tot zijn ondergang had gesmeed (vs. 10—14), machteloos tegenover hem: gelijk hij zich genoodzaakt ziet om op het bevel van den profeet voor hem te verschijnen (vs. 16), zoo moet hij ook de verwijten van den man Gods stilzwijgend aanhooren (vs. 18) en zich naar zijne voorstellen bereidwillig voegen (vs. 19, 20): wie Jahwe vreest kent de menschenvrees niet en beheerscht door zijn woord alléén den naar de wereld machtigen afgodendienaar. Is dan ook eenmaal de strijd tusschen den God van Israël en Baäl ontbrand, de uitslag kan niet twijfelachtig zijn: de aanhangers der gewaande goden oogsten niets anders in dan beschaming en spot (vs. 26—29), terwijl Jahwe de zege behaalt (vs. 30—38), als de ware God erkend wordt (vs. 39) en Zijne oppermacht over de natuur op treffende wijze openbaart (vs. 42—46). Doch — zoo gaat de schrijver voort in H. XIX — dit schitterende tafereel heeft ook eene keerzijde. Jahwe is machtig en groot: wie het waagt zich tegen Hem te verzetten, lijdt eenmaal zeker de nederlaag. Voor een tijd evenwel kunnen Zijne vijanden, over groote hulpmiddelen beschikkende, eene schijn-

bare overwinning behalen. Is het wonder, dat het den strijder voor Jahwe nu en dan bang wordt om het hart, dat hij het tooneel van den kamp ontvliedt en mistroostig uitziet naar het einde van zijn leven, zoo vol van moeite en gevaren (H. XIX:1—4)? Doch ook in die oogenblikken van diepe neerslachtigheid verlaat God Zijnen dienaar niet: Hij trekt zich zijn lot aan, stort hem nieuwe krachten in en leidt hem naar „den berg Gods", waar het licht uit de duisternis dagen en voor het tijdelijk beneveld oog Jahwe in al zijne heerlijkheid zich openbaren zal (vs. 5—8). Daar aangekomen stort de profeet zijne aandoenlijke klacht voor het aangezicht zijns Zenders uit: „Ik heb zeer geijverd — zoo spreekt hij — voor Jahwe, den God der heerscharen, want de kinderen Israëls hebben Uw verbond verlaten, Uwe altaren afgebroken en Uwe profeten met het zwaard gedood, en ik alléén ben overgebleven en zij zoeken mijne ziel om die weg te nemen" (vs. 9, 10): wat is natuurlijker dan dat hij zich terugtrekt uit een zoo ongelijken kamp en vurig verlangend uitziet naar het uur der verlossing? Toch moet die sombere stemming wijken: wanneer hij zich slechts bewust blijft, met en voor Wien hij strijdt, dan zal het hem niet ontbreken aan kracht en moed om de vroegere levenstaak weder op te vatten. Daarom verschijnt thans Jahwe aan Zijnen dienaar. Hij wordt voorafgegaan door een grooten en sterken wind, scheurende de bergen en brekende de steenrotsen; door eene aardbeving; door een vuur. Doch deze allen waren slechts de voorteekenen Zijner verschijning; uitdrukkelijk wordt gezegd: niet in den stormwind, niet in de aardbeving, niet in het vuur was Jahwe. Al die ontzettende natuurverschijnselen zijn als het ware de boden, die voor Hem uitgaan; Hij gebiedt daarover en gebruikt ze naar Zijn welbehagen; wee Zijnen tegenstanders, want vreeselijk is het gericht, dat aan hen zal worden voltrokken! Doch aan

Zijne dienaren openbaart Hij zich als een God, vol van genade en goedertierenheid: in het suizen van eene zachte stilte, dat op den stormwind, de aardbeving en het vuur volgt, ziet of liever gevoelt Elia de tegenwoordigheid van zijnen God; hij bedekt zijn aangezicht en plaatst zich aan den ingang der spelonk op Horeb. Toen nu voor de tweede maal de vraag tot hem kwam: „wat maakt gij hier, Elia?" — herhaalde hij wel is waar zijne vroegere klacht (vs. 13, 14), maar Jahwe wist toch, dat de gemoedsstemming van Zijnen dienaar was veranderd en dat hij thans bereid was om de taak weder op te vatten, waaraan hij zich door zijne vlucht onttrokken had. Geen verwijt over zijne tijdelijke neerslachtigheid moet Elia vernemen; veelmin eene berisping over hetgeen hij — naar de voorstelling van onzen schrijver — op last en in den geest van Jahwe had gedaan; integendeel hij wordt als opnieuw tot profeet gewijd en moet, op goddelijk bevel, in het werkelijke leven terugkeeren om daar den strijd voort te zetten. Doch het zal hem thans daarbij niet aan hulp ontbreken. Hazaël, Jehu en Eliza hadden, volgens de geschiedenis, het huis van Achab vernederd en van de heerschappij beroofd en alzoo een einde gemaakt aan den dienst van Baäl: daarmede in overeenstemming wijst de schrijver (vs. 15—17) op die drie mannen en brengt hij hun optreden met Elia's verderen arbeid in verband. Eindelijk (vs. 18) wordt hem het uitzicht geopend, dat de vereerders van den waren God, zij het dan ook in geringen getale, in die strafgerichten, die door Hazaël, Jehu en Eliza voltrokken worden, zullen worden gespaard — zoodat de toekomst den waren godsdienst verzekerd blijft. Door deze toezeggingen bemoedigd, keert de profeet naar zijn vaderland terug, waar hij terstond gelegenheid vindt om Eliza aan zijn persoon te verbinden (vs. 19—21).

Zietdaar in hoofdtrekken den gedachtengang in 1 Kon.

XVII—XIX gevolgd (1). Onze opvatting daarvan moet zich zelve rechtvaardigen. Slechts één enkel punt vordert zij wellicht nadere toelichting. Men is gewoon in H. XIX: 11, 12 — de beschrijving der verschijning, die aan Elia op Horeb te beurt valt — eene zijdelingsche berisping te zien van de gewelddadigheid, waarmede de profeet op Karmel had gehandeld: indien Jahwe niet in storm, aardbeving of vuur, maar in het suizen eener zachte stilte zich openbaart, dan behoort ook Zijn dienaar niet met kracht of geweld, maar met zachtmoedigheid op te treden en zich zorgvuldig te onthouden van alles wat naar overhaasting of dwang zou zweemen. Onze ingenomenheid met die gedachte behoeven wij wel niet uit te spreken. Doch het is zeer duidelijk, dat zij met den geest van het gansche verhaal in strijd is en bepaaldelijk in H. XIX misplaatst zou zijn. De moord der profeten van Baäl wordt in H. XVIII volstrekt niet afgekeurd. Aan Elia wordt bij Horeb geene rekenschap gevraagd van hetgeen hij in Kanaän had verricht, maar van zijne vlucht over de grenzen des lands (H. XIX: 9, 13). De bevelen, die hem door God zelven worden opgedragen, zijn volstrekt niet zachtmoedig (vs. 15—17), maar behelzen veeleer eene ingewikkelde goedkeuring van hetgeen hij

(1) De deskundige vergelijke Ewalds Geschichte des V. Israels III: 533 ff. (Höhere Auffassung der Erscheinung Elia's), van wien ik niet weinig heb kunnen overnemen en hoofdzakelijk alleen in de verklaring van H. XIX ben afgeweken. Ewalds verdienste, wat betreft de juiste opvatting der werkzaamheid van Elia en Eliza, kan niet licht te hoog worden gewaardeerd. Men vindt zijne denkbeelden in populairen vorm terug bij Eisenlohr, van wiens werk: Das Volk Israël unter der Herrschaft der Könige, eene Nederduitsche vertaling in 2 deelen (te Leiden bij Engels, 1861 en 1862) is in het licht verschenen. Het zij mij vergund, bij deze gelegenheid de aandacht der lezers van deze schetsen op dit boek te vestigen.

even te voren ter eere van God gedaan had. Eindelijk: even natuurlijk als het is, dat de Christen in vs. 11, 12 eene terechtwijzing van Elia — die hij na H. XVIII: 40 ten stelligste verwacht — meent te lezen; even duidelijk is het, dat zij er althans niet op ondubbelzinnige wijze in wordt uitgedrukt. De boven voorgedragen opvatting is veelmeer met de woorden zelve in overeenstemming dan de gewone verklaring.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de auteur van 1 Kon. XVII—XIX ook het vervolg van Elia's levensgeschiedenis in denzelfden trant heeft geschetst. Doch wij bezitten van zijne hand niets meer dan de beschrijving van het laatste tooneel — 2 Kon. II: 1—18. De gedachte, dat God Zijnen trouwen dienaar eindelijk „in heerlijkheid opneemt" (Ps. LXXIII: 24), treedt hier op den voorgrond. Elia's hemelvaart is de zinnelijke voorstelling van de volledige overwinning, die ten laatste, na veel strijd en lijden, aan den kampvechter voor Jahwe ten deel valt. Doch dit denkbeeld wordt hier op eigenaardige wijze uitgewerkt. Eliza blijft zijnen meester vergezellen tot het laatste oogenblik toe; met aandoenlijke volharding weigert hij hem te verlaten. Doch ten slotte wordt hij dan ook voor die getrouwheid op treffende wijze beloond. Een ruim aandeel van den geest des Meesters, de profetenmantel van Elia, — het zinnebeeld zijner waardigheid en het werktuig zijner wondermacht — zij worden Eliza's eigendom. Hij is en wordt aanstonds erkend als de echte opvolger en plaatsvervanger van den grooten godsgezant. Zijne aanhankelijkheid aan den Meester had hem die eere waardig gemaakt.

Zoo behouden de verhalen van Elia ook voor hen, die hunne historische waarheid niet kunnen aannemen, eene hooge waarde. Zij zien daarin niet alleen den weerglans van hetgeen Elia in werkelijkheid is geweest, maar ook een rijkdom van voortreffelijke gedachten, die

nu nog waar en toepasselijk blijven. Met die denkbeelden kunnen zij hun voordeel doen, zonder zich belemmerd te gevoelen door hunne eenzijdigheid. Elia zelf is hun gebleken een kind te zijn van zijnen tijd; zijne levensgeschiedenis een product van den Israëlietischen geest. Geheel zijne verschijning blijft ook voor hen eene weldaad en eene openbaring van God. Doch wat daarin gebrekkig is behoeven zij niet aan God toe te schrijven. Op hun standpunt zijn zij ten volle gerechtigd, ja verplicht, om den vurigen ijver van Elia, die ook in hunne oogen bewondering en navolging verdient, te temperen en aan te vullen door den geest van hem, die het gekrookte riet niet verbrak en den rookenden vlaswiek niet uitbluschte — den geest der zachtmoedigheid en der liefde.

VIII. David aan het hof van Saul.

1 Samuël XVI—XVIII.

Over de geloofwaardigheid van 1 Sam. XVI en de betrekking tusschen dat hoofdstuk en het volgende heb ik vroeger (1) een oordeel uitgesproken, dat ik toen beloofde later te zullen rechtvaardigen. Ik ga daartoe thans des te liever over, daar die rechtvaardiging te gelijk eene aanvulling en voortzetting zal kunnen zijn van de beide schetsen: „hoe Saul koning werd over Israël" en: „de strijd tusschen Samuël en Saul" (2). Werd daar gewezen

---

(1) Bladz. 131, 132.
(2) Bladz. 85—108, 108—133.

op onderling strijdige verhalen over dezelfde gebeurtenis, wij zullen thans daarvan eene nieuwe proeve leveren, maar tevens aantoonen, hoe het komt dat men dit zoo lang heeft kunnen voorbijzien. Dat het ons daarbij niet alleen om de kritiek der berichten maar ook om de kennis der historische werkelijkheid te doen is; dat wij, met andere woorden, alleen afbreken om weder te kunnen opbouwen; daarvan moge dit opstel zelf het bewijs leveren.

Over Davids verschijning aan het hof van Saul hebben wij twee berichten, het ééne vervat in 1 Sam. XVI, het andere in 1 Sam. XVII. Beginnen wij met kennis te nemen van hunnen inhoud!

In H. XVI onderscheiden wij zonder moeite twee deelen: vs. 1—13 (Samuël zalft David tot koning); vs. 14—23 (David wordt als harpspeler naar Sauls hof ontboden en staat daar in hooge gunst). Eenigen tijd na Sauls verwerping — zoo lezen wij in het eerste deel — ontvangt Samuël van God bevel om een der zonen van Isaï, den Bethlehemiet, tot koning te zalven (vs. 1). Samuël maakt bezwaar om te gehoorzamen, uit vrees voor Saul, doch God wijst hem aan, hoe hij zich naar Bethlehem kan begeven zonder achterdocht te verwekken: hij moet daar een offer aanrichten, Isaï en zijne zonen daarbij noodigen en dan zijn last volvoeren (vs. 2, 3). Zoo doet Samuël; Isaï, naast hem gezeten — zoo moeten wij ons de zaak voorstellen — stelt hem zijne zonen voor, beginnende met Eliab, den oudsten. Reeds in dezen meende Samuël den uitverkorene van God te erkennen (vs. 6), doch ten onrechte: de Heer wijst hem terecht met de schoone woorden: „de mensch ziet aan wat voor oogen is, maar God ziet op het hart" (vs 7). Ook de tweede zoon, Abinadab, en de derde, Samma, zijn door den Heer niet bedoeld; evenmin de volgende, tot den zevenden toe (vs. 8—10). Nu blijkt

het, dat de jongste zoon nog ontbreekt, daar hij op het veld de kudden zijns vaders weidt; ook deze, David, wordt ontboden; nauwelijks treedt hij binnen, of Samuël verneemt het goddelijk bevel: „Sta op, zalf hem, want deze is het" (vs. 12). „Toen nam Samuël den oliehoorn en zalfde hem in het midden zijner broederen" — waarna hij uit Bethlehem naar Rama terugkeert (vs. 13).

De geest Gods — zoo luidt het tweede gedeelte van dit hoofdstuk — week van Saul; een booze geest, die volgens den verhaler ook van God kwam, verschrikte hem (vs. 14). Zijne dienaren gaven hem den raad, om een bekwaam zanger en harpspeler te laten ontbieden, die hem, als hij door den boozen geest gekweld werd, zou opwekken (vs. 15, 16). Saul keurt dien raad goed (vs. 17) en verneemt nu van een zijner knechten, dat David, zoon van Isaï den Bethlehemiet, voor die taak bij uitnemendheid geschikt mocht heeten: hij was niet alleen ervaren in het harpspel, maar ook „een dapper held, een krijgsman, welsprekend (1) en schoon" (vs. 18). David wordt, op Sauls verzoek, door zijn vader naar het hof gezonden en komt weldra zeer in gunst, zoodat hij tot 's konings wapendrager wordt aangesteld (vs. 19—21). Saul wil hem dan ook niet weder laten gaan, maar behoudt hem, met Isaï's goedkeuring, bij zich (vs. 22) en vindt voortdurend in zijne aanvallen van zwaarmoedigheid veel baat bij Davids gezang en spel (vs. 23).

De beide deelen van 1 Sam. XVI zijn, gelijk uit dit overzicht kan blijken, van elkander onafhankelijk: op het eerste wordt in het tweede niet rechtstreeks teruggewezen. Doch ook van onderlingen strijd ontdekken wij geen spoor. Integendeel, er bestaat alle grond om te meenen, dat vs. 1—13 en vs. 14—23 van ééne hand zijn. Men vergelijke vs. 18 met vs. 12, vs. 19 met vs. 11! Doch vooral de samenhang tusschen vs.

(1) Verbeterde vertaling voor: verstandig in zaken.

13 en vs. 14 is opmerkelijk. Het is ongetwijfeld de bedoeling des schrijvers, dat de geest Gods van Saul week, toen David in zijne plaats tot koning was gezalfd. De woorden (vs. 13b): „en de geest des Heeren werd vaardig over David, van dien dag af en voortaan", hangen ten nauwste samen met vs. 14: „en de geest des Heeren week van Saul." Ons moge dat vreemd schijnen, de schrijver oordeelde ongetwijfeld, dat Gods geest Saul verliet op het oogenblik zelf, toen hij ophield de wettige koning te zijn. Wij houden het dus daarvoor, dat 1 Sam. XVI één geheel is. Aanstonds kunnen wij er bijvoegen, dat het zich onmiddellijk aansluit aan H. XV en van denzelfden schrijver afkomstig is. De vergelijking van H. XVI : 1 met XV : 35 laat daaromtrent geen twijfel. Doch op dit punt komen wij straks nog terug.

Vooraf namelijk moeten wij kennis maken met 1 Sam. XVII. Doch het zal wel overbodig zijn, dit uitvoerige verhaal in het geheugen terug te roepen. Wie herinnert zich niet den strijd tusschen David en den Philistijnschen reus Goliath? Wij kunnen dus aanstonds overgaan tot de aanwijzing der betrekking tusschen dit bericht en het vorige. Om haar niet geheel verkeerd op te vatten, behooren wij vooreerst H. XVII: 12—15 te laten rusten: het zal weldra blijken, wàárom. Wat er na aftrek dezer verzen overschiet is geheel onvereenigbaar met H. XVI, gelijk zonder veel inspanning kan worden ingezien.

1°. Volgens H. XVII heeft David nog nooit deel genomen aan den oorlog; het verslaan van Goliath is zijn eerste wapenfeit. Dit blijkt uit vs. 28, waar Eliab, zijn broeder, hem spottend verwijt, dat hij eigenlijk bij de schapen had behooren te blijven en uit vermetele nieuwsgierigheid is afgekomen om den strijd te zien; verder uit vs. 34—37, waar David, om zijne geschiktheid tot het bestrijden van Goliath te bewijzen, zich beroept — niet op zijne krijgsdaden, maar — op zijn strijd tegen

de wilde dieren, die de kudden zijns vaders aanrandden; ook uit vs. 33, waar de tegenstelling („Goliath een krijgsman van zijne jeugd af") duidelijk maakt, dat David geheel onervaren is in den oorlog; eindelijk uit vs. 38, 39, waar David met zoovele woorden verklaart dat hij het dragen eener wapenrusting in het geheel niet gewoon is. Gansch anders in H. XVI. Reeds vóórdat David aan Sauls hof verschijnt, is hij „een dapper held en krijgsman" (vs. 18); daarna wordt hij Sauls wapendrager (vs. 21) — wat toch zeker in zich sluit, èn dat hij vroeger aan den krijg had deel genomen, èn dat hij in zijne nieuwe betrekking voortging zich daarin te oefenen. Is niet deze strijd tusschen H. XVI en XVII duidelijk als de dag en voor vereffening niet vatbaar? Doch er is meer. Immers

2°. volgens H. XVI verkeert David voortdurend aan Sauls hof en dient hij den koning èn als wapendrager èn als harpspeler (vs. 22, 23). Wij lezen zelfs (vs. 21), dat Saul hem zeer beminde. Daarin ligt natuurlijk opgesloten, dat Saul hem en zijne afkomst kende; doch als was het den schrijver te doen om allen twijfel dienaangaande weg te nemen, verhaalt hij ons van eene dubbele onderhandeling tusschen Saul en Davids vader Isaï (vs. 18, 19, 20). Wanneer wij nu evenwel H. XVII opslaan, dan vinden wij van dit alles juist het tegendeel. Uit het onderhoud tusschen Saul en David (vs. 32 verv.) ontvangen wij geenszins den indruk, dat de koning den herdersknaap kent. Doch met dit (negatieve) bewijs behoeven wij ons niet tevreden te stellen: vs 55—58 zijn geheel ondubbelzinnig. Toen David uitging om den reus te bestrijden, vroeg Saul aan Abner: „wiens zoon is deze jongeling?" Zijn naam David had hij in het voorafgaande gesprek vernomen, maar hij verlangt nadere inlichting aangaande den koenen knaap en doet dus nu onderzoek naar zijne afkomst. Doch Abner is niet in staat hem die inlichting te geven (vs. 55). Saul herhaalt, na den val van Goliath,

zijne vraag en ontvangt nu van David zelven het antwoord: „ik ben een zoon van uwen knecht Isaï, den Bethlehemiet" (vs. 58). Hoe is dit te rijmen met H. XVI: 18—23? Men heeft gemeend, dat David, na een tijd lang aan Sauls hof verkeerd te hebben, tot zijn vader was teruggekeerd en dat de koning hem nu geheel en al had vergeten. Doch H. XVI: 22 staat, dat David aan Sauls hof bleef. En daarenboven: al onderstellen wij bij Saul eene zoo groote vergeetachtigheid, hoe komt het dat ook Abner des jongelings afkomst niet kent? dat Saul om die te weten te komen zich tot hem zelven moet wenden? dat David in zijn antwoord zich volstrekt niet beroept op een vroeger verblijf in 's konings nabijheid? Andere, even ongelukkige pogingen om den strijd tusschen H. XVI en XVII uit den weg te ruimen, kunnen wij gerustelijk met stilzwijgen voorbijgaan. De schrijver van H. XVII weet niets hoegenaamd van Davids vroegere wapenfeiten en van zijn verkeer aan het hof. Hij is dus een ander dan de auteur van H. XVI. Er valt niet aan te denken, dat de beide verhalen met elkander in overeenstemming zouden te brengen zijn.

Nog ééne kleine bijzonderheid moge dit bevestigen! Wij zagen boven (bl. 170), dat H. XVI: 14—23 met vs. 1—13 van ééne hand was. Nu vergelijke men H. XVII: 28, 29. Zou Eliab zoo hebben kunnen en durven spreken, indien hij tegenwoordig ware geweest bij de zalving zijns broeders door Samuël? En toch heeft hij haar, volgens H. XVI: 13 („Samuël zalfde hem in het midden zijner broederen"), bijgewoond. Wat is duidelijker, dan dat de geschiedschrijver, die Eliab aldus laat spreken, ook van Samuëls bezoek te Bethlehem niets afweet?

Maar — zoo vraagt gij — indien de strijd tnsschen de beide hoofdstukken zoo duidelijk in het oog valt, hoe komt het dan, dat men dien niet reeds vroeger

heeft opgemerkt? Die vraag gaat uit van eene verkeerde onderstelling. Het verschil tusschen H. XVI en H. XVII heeft reeds vele eeuwen geleden de aandacht tot zich getrokken. De verzamelaar van de boeken Samuël is daarvoor niet blind geweest. Doch hij meende, dat zoowel het ééne verhaal (H. XVI), als het andere (H. XVII) vertrouwen verdiende. Daarom heeft hij beproefd den strijd zoo veel mogelijk te bedekken. Te dien einde werkte hij een gedeelte van H. XVII om, met dit gevolg dat men nu weder eeuwen achtereen de beide verhalen las, zonder veel van hun onderling verschil te bemerken. Eerst toen men begon de boeken van het O. Testament oordeelkundig te behandelen, viel de bestaande strijd, tegelijk met de poging van den verzamelaar om dien weg te nemen, duidelijk in het oog. De lezer bemerkt thans, waarom wij zoo even H. XVII: 12—15 lieten rusten, maar verlangt zeker nu die verzen van naderbij te beschouwen.

Voor ieder, die den grondtekst kan raadplegen, maar ook voor de lezers eener vertaling, is het duidelijk, dat deze verzen ons niet bewaard zijn gebleven in dien vorm, waarin de oorspronkelijke auteur van H. XVII ze had neergeschreven. Deze was voornemens, de verschijning van David op het slagveld te vermelden, gelijk hij werkelijk doet vs. 17—20, 22 verv. Doch hij kon David niet onaangekondigd laten optreden; wat hij over zijne zending tot de broeders, die in het leger waren, en over zijn gesprek met den oudsten hunner, Eliab, wilde mededeelen (vs. 28, 29), zou voor den lezer onverstaanbaar zijn gebleven, indien deze niet eerst vernomen had, wie David was. Zoo dienen dan vs. 12 verv. om hem en zijn geslacht aan den lezer bekend te maken. Wel is waar, de lezer van H. XVI weet reeds nagenoeg alles, wat hem hier wordt bericht. Hij kent den naam van Davids vader; het getal zijner broeders; de namen der drie oudsten. Doch de schrijver van H. XVII, die hier voor de

eerste maal van David gewag maakt, kon niet onderstellen, dat zijne lezers daarvan eenige kennis droegen. Hij begint dus: „En David was de zoon van een Ephratietisch man uit Bethlehem-Juda, wiens naam was Isaï" — en gaat voort met de mededeeling van zoodanige bijzonderheden tot en met vs. 14. Doch reeds deze verzen kon de laatste verzamelaar niet onveranderd laten staan. Hij voegt daarom in vs. 12 een enkel woord in, het voornaamwoord dien, zoodat er thans (in den grondtekst) staat „en David was de zoon van dien Ephratietischen man." Alzoo wijst hij terug op de bijzonderheden, die hij, de verzamelaar — wèl te onderscheiden van den schrijver van H. XVII — reeds vroeger, in H. XVI, had opgenomen. Doch met deze enkele wijziging kon hij niet volstaan. Hij moest ook nog verklaren, hoe David, die immers reeds aan het hof verkeerde, weder de kudden zijns vaders weidde. Daartoe dient vs. 15 — dat misschien zeer nauw met vs. 14 samenhangt, doch in elk geval dezen zin uitdrukt: „En David was gegaan en wedergekeerd uit Sauls omgeving, om de schapen zijns vaders te Bethlehem te weiden." Nu is ons reeds gebleken, dat de hier uitgesproken onderstelling — want meer dan eene onderstelling is het niet — de bezwaren niet uit den weg ruimt. Al was David tijdelijk huiswaarts gekeerd — wat reeds op zich zelf zeer vreemd is voor een wapendrager des konings (H. XVI:21), terwijl deze krijg voerde — dan nog begrijpen wij niet, hoe David op eens zijne ervarenheid in den wapenhandel verliezen en Saul met zijne hovelingen hem ten eenenmale vergeten kon. Wij kunnen derhalve in vs. 15 niets anders zien dan eene welgemeende, maar mislukte poging van den verzamelaar om de twee verhalen met elkander in harmonie te brengen. In spijt van die poging houden wij ze voor onvereenigbaar. Toch was het, naar ik vertrouw, niet overbodig op de toevoegselen van dien verzamelaar de aandacht te vestigen. Wij

begrijpen nu beter dan vroeger, hoe hij zijne bronnen beoordeelde en behandelde, en te gelijk, waarom de onderlinge strijd der verhalen zoo lang kon verborgen blijven of althans voor bijlegging vatbaar werd geacht.

Wij kunnen het natuurlijk bij deze vergelijking tusschen 1 Sam. XVI en XVII niet laten. Zijn die verhalen onvereenigbaar; moeten wij daartusschen kiezen; met dubbelen nadruk doet zich dan de vraag aan ons voor: welk der beide berichten verdient de voorkeur? hoe is David met Saul in aanraking gekomen? De beantwoording dezer vragen zal ons van nu af bezig houden.

Dat ons in 1 Sam. XVII geen zuivere geschiedenis wordt verhaald, laat zich gemakkelijk aanwijzen. Sommige bijzonderheden zijn blijkbaar overdreven, b. v. de opgaven van Goliaths lengte en van het gewicht zijner wapenrusting (vs. 4—6); andere onnauwkeurig, zoo als het bericht (vs. 54), dat David het hoofd van Goliath naar Jeruzalem bracht; immers de stad Jebus, zoo als zij toen nog heette, was steeds in de macht der Jebusieten en is eerst door David zelven, nadat hij koning geworden was over gansch Israël, veroverd. Doch daarenboven is de geheele opvatting der gebeurtenis dichterlijk en door de godsdienstige overtuiging van den geschiedschrijver eigenaardig gekleurd. Men leze, hoe hij den indruk van Goliaths nederlaag schetst, stellig zeer overdreven (vs. 51—53), en welke woorden hij aan David in den mond legt (vs. 45—47). Ondertusschen, stond 1 Sam. XVII geheel op zich zelf, dan zou dit alles ons hoogstens recht geven om daarin een eenigszins opgesierd verhaal te zien; de hoofdzaak zouden wij als geschiedkundig moeten erkennen.

Maar, ziet! in een ander gedeelte van de boeken Samuël vinden wij een bericht, dat ons geloof aan 1 Sam. XVII althans aan het wankelen brengt. De lezer der Staten-overzetting zal daarvan echter weinig hinder

hebben: de wijze, waarop de grondtekst is vertaald, doet hem volstrekt niet vermoeden, dat hier eene moeilijkheid schuilt. In 2 Sam. XXI vinden wij, van vs. 15—22, eenige bijzonderheden omtrent Davids oorlogen tegen de Philistijnen. Blijkens vs. 17 hebben zij betrekking op den tijd, toen David reeds koning was. Met vs. 18—22 zijn 1 Kron. XX : 4—8, behoudens belangrijke afwijkingen, gelijkluidend. Algemeen wordt erkend, dat deze berichten oud en in hoofdzaken geloofwaardig zijn. Welnu, ook hier vinden wij Goliath, den Gethiet (d. i. den man uit de Philistijnsche stad Gath), vermeld. Wij willen eerst nagaan, hoe de Staten-overzetting dat bericht teruggeeft en hoe het behoort vertaald te worden; daarna het verhaal in 2 Sam. XXI met dat in 1 Kron. XX vergelijken.

2 Sam. XXI : 19.

Staten-overzetting.	Verbeterde vertaling.
Voorts was er nog een krijg te Gob tegen de Philistijnen; en Elhanan, de zoon van Jaäre-Oregim, versloeg Beth-halachmi, (*welke was*) met Goliath, den Gethiet, de schacht van wiens spies was als een weversboom.	En wederom was er krijg te Gezer (1) met de Philistijnen; en Elhanan, de zoon van Jaïr (2), de Bethlehemiet, versloeg Goliath, de schacht van wiens spies was als een weversboom.

Het verschil valt in het oog. Volgens de Staten-overzetting heeft Elhanan verslagen Beth-halachmi; volgens mijne vertaling was Elhanan Beth-halachmi, d. i. de Bethlehemiet. Dat nu deze vertaling de ware, gene geheel onjuist is, zal ieder lezer van den grondtekst aanstonds toestemmen. Doch ook zij, die geen Hebreeuwsch

(1) Volgens eene veranderde lezing van den grondtekst; verg. 1 Kron. XX : 4.

(2) Ook hier is de grondtekst naar 1 Kron. XX : 5 verbeterd. Jaäre-Oregim is een onbestaanbare naam, op licht verklaarbare wijze door eene schrijffout in den tekst gekomen.

kennen, zullen het niet zeer waarschijnlijk vinden, dat een Philistijn den naam Beth-halachmi („de Bethlehemiet") zal hebben gedragen. Ook kan het hunne aandacht niet ontgaan, dat de Statenoverzetters, om hunne opvatting vol te houden, de toevlucht hebben moeten nemen tot de invoeging der woorden (*welke was*) — terwijl bij onze verklaring alles natuurlijk en eenvoudig voortgaat.

Natuurlijk en eenvoudig — indien maar niet 2 Sam. XXI : 19, volgens deze opvatting, geheel in strijd was met 1 Sam. XVII! Immers, dat dáár sprake is van denzelfden reus, is duidelijk. Op beide plaatsen heet hij Goliath, is hij afkomstig uit Gath (1 Sam. XVII : 4) en is „de schacht zijner spies als een weversboom" (1 Sam. XVII : 7). Maar hier is het Elhanan, ginds David, die hem verslagen heeft. En daar de gissing, dat Elhanan niet van David verschilt (1), wel geene goedkeuring zal vinden, zoo sluit het ééne bericht het andere bepaaldelijk uit.

Doch voordat wij verder gaan, moet de gelijkluidende plaats vergeleken worden.

2 Sam. XXI: 19.	1 Kron. XX: 5.
En wederom was er krijg te Gezer met de Philistijnen; en Elhanan, de zoon van Jaïr, de Bethlehemiet, versloeg Goliath, den Gethiet, de schacht van wiens spies was als een weversboom.	En wederom was er krijg met de Philistijnen; en Elhanan, de zoon van Jaïr, versloeg Lachmi, den broeder van Goliath den Gethiet, de schacht van wiens spies was als een weversboom.

Wederom valt het verschil tusschen de twee teksten duidelijk in het oog. Wanneer men zich herinnert, dat voor „de Bethlehemiet" in den grondtekst staat

(1) De deskundige raadplege Böttcher, neue exeg. krit. Aehrenlese zum A. T. S. 233—237, waar deze stoute conjectuur voorgedragen en uitvoerig verdedigd wordt.

„Beth-halachmi", en bedenkt, dat juist Lachmi de naam is, dien Goliaths broeder (1 Kron. XX) draagt, dan zal men aanstonds toegeven, dat hier niet van twee feiten, maar van ééne en dezelfde gebeurtenis sprake is. Of de tekst van den Kroniekschijver is eene (zoogenaamde) verbetering van het overeenstemmende verhaal in 2 Sam. XXI, aangebracht met het doel om den strijd tusschen dit bericht en 1 Sam. XVII weg te nemen: of, omgekeerd, de Kroniekschrijver heeft ons den oorspronkelijken tekst bewaard, waarvan 2 Sam. XXI : 19 tengevolge van ingeslopen schrijffouten, afwijkt.

Het is niet gemakkelijk, tusschen deze twee mogelijkheden eene keuze te doen. Ik zou thans meer dan vroeger (1) tot de eerste overhellen. Het zou toch al zeer toevallig zijn — om nu slechts dit ééne te noemen — indien door onwillekeurige verschrijving van den tekst een bericht ontstaan was, dat een ander verhaal van hetzelfde boek lijnrecht tegenspreekt. Het is althans veel waarschijnlijker, dat de Kroniekschrijver, die ook elders zijne bronnen zeer vrij behandelt, een bezwaar heeft willen wegnemen, dat reeds werkelijk aanwezig was. Hij handelde dan juist zoo als de Statenoverzetters, toen zij den zin van den grondtekst door de invoeging van twee woorden geheel veranderden. Alles wel overwogen moeten wij 2 Sam. XXI : 19 voor het oorspronkelijke bericht houden.

Maar — wie heeft dan nu Goliath verslagen, Elhanan of David? Ik zou meenen: Elhanan. Het is veel aannemelijker, dat men eene heldendaad van dezen aan den beroemden en geliefden David, dan, omgekeerd, een wapenfeit van David aan den onbekenden Elhanan is gaan toeschrijven. Wij stellen ons dienvolgens het ontstaan van 1 Sam. XVII aldus voor: In de volksoverlevering

(1) Hist. krit. onderzoek enz. (Eerste druk.) I: 231.

leefde de herinnering voort aan den Gethietischen reus Goliath, die in een der oorlogen tusschen Israël en de Philistijnen, in een tweegevecht verslagen was. Men vormde zich van zijne lengte en kracht allengs grootscher voorstellingen: het lemmer zijner spies werd zelfs op een gewicht van 600 sikkelen geschat — juist tweemaal zooveel als de geheele spies van een anderen reus, Isbibenob (2 Sam. XXI: 16). De strijd tusschen dien Goliath en den Israëlietischen kampvechter was natuurlijk een onderwerp, waarvan men niet moede werd elkander te verhalen. Maar nu wist men tevens, dat David een zeer dapper man was geweest en zich in den oorlog tegen de Philistijnen bijzonder had onderscheiden; misschien had hij zelfs meer dan eens zulk een tweegevecht aanvaard, als waartoe Goliath (1 Sam. XVII) de Israëlieten uitdaagt. Zoo vormde zich allengs de voorstelling, dat niemand anders dan hij dien beroemden Philistijnschen reus had verslagen. Eenmaal ontstaan, werd zij als van zelve opgesierd en eindelijk in dien vorm, waarin wij haar thans bezitten — stellig twee of drie eeuwen na Davids dood — opgeschreven. Zoo bezitten wij dan in 1 Sam. XVII eene wèl zeer sterk gewijzigde, maar toch niet geheel onjuiste overlevering. Werkelijk heeft David, onder de regeering van Saul, zich door groote wapenfeiten — misschien inzonderheid door ééne kloeke heldendaad — onderscheiden, alzoo de aandacht des konings op zich gevestigd en zijne toegenegenheid verworven, zoodat deze hem aan het hoofd eener afdeeling van het leger stelde (1 Sam. XVIII: 5) en hem ook in vredestijd bij zich aan het hof behield (ald. vs. 2).

Aan hetgeen wij daar als de historische kern van 1 Sam. XVII deden kennen, moet uit H. XVI nog één trek worden toegevoegd. David was werkelijk (verg. ook 1 Sam. XVIII: 10, XIX: 9) een ervaren zanger en harpspeler en wist zich ook door het gebruik, dat hij van deze gave

maakte, de gunst des konings te verwerven. Wat de schrijver ons zegt over „den boozen geest van God", die op Saul was (1 Sam. XVI: 14—16, 23; verg. XVIII: 10; XIX: 9) laten wij natuurlijk voor zijne rekening: hij drukt zich zoo uit volgens de denkbeelden van zijnen tijd. Doch Davids vaardigheid in het harpspel is een zoo sprekende en telkens terugkeerende trek der overlevering, dat wij dien niet in twijfel kunnen trekken.

Zoo hebben wij dan reeds ongevoelig het antwoord gevonden op de vraag, hoe David aan het hof van Saul kwam en daar groot aanzien verwierf. Maar wij verlangen ook nog te weten, of hij zich derwaarts begaf in het vaste vooruitzicht, dat hij zelf eenmaal koning van Israël zou worden? Hoe staat het, in andere woorden, met de geloofwaardigheid van 1 Sam. XVI: 1—13, het bericht van Davids zalving door Samuël?

Die zalving heeft nooit plaats gehad. Dit kan, naar ik meen, met voldoende zekerheid worden bewezen. Daarover verheugen wij ons, niet in ons belang, maar ter wille van de personen, die hier handelend optreden. Het zal weldra blijken, wáárom. Doch vooraf moet de ongeloofwaardigheid van 1 Sam. XVI: 1—13 worden in het licht gesteld.

1°. Het is al aanstonds de samenhang tusschen H. XV en XVI: 1—13, die ons wantrouwen ten aanzien van het laatstgenoemde verhaal inboezemt. Bij eene vroegere gelegenheid werd aangetoond (1), dat de schrijver van H. XV de geschiedenis zeer vrij behandelt en haar bezigt tot inkleeding van — op zich zelve zeer schoone — profetische gedachten. Wij bezitten geen waarborg, dat hij niet ook in H. XVI: 1—13 alzoo zal zijn te werk gegaan.

---

(1) Bladz. 123, 125 v.

2°. Samuël wordt in het geheele verhaal voorgesteld op eene wijze, die niet historisch zijn kan. Hij ontvangt, op geheel werktuigelijke wijze, mededeelingen van God. Zonder iets van David af te weten begeeft hij zich naar Bethlehem en naar Isaï's woning; zijne keuze uit diens zonen is het gevolg — niet van hetgeen hij wist of vernam aangaande hun karakter, hunne gaven enz., maar — van eene onmiddellijke openbaring van God. De schrijver vereenzelvigt den profeet met zijnen Zender en stelt de zaak zóó voor, als had Samuël de koninklijke waardigheid te begeven, als kon de koning, die niet door hem was aangewezen, niet wettig zijn. Zoo heeft Israël nooit over de profeten gedacht, noch ook in het bijzonder over Samuël. Wij vinden hier eene latere voorstelling, geene geschiedenis.

3°. Hoe vrij de schrijver te werk gaat, als hij God sprekende invoert, blijkt uit vs. 2. Reeds de tegenwerping van Samuël bevreemdt ons: indien hij in zóó nauwe en rechtstreeksche betrekking stond tot God, dan behoefde hij voorwaar Saul niet te vreezen, wanneer hij een uitdrukkelijk bevel van God ging uitvoeren. Doch het is geheel ondenkbaar, dat God zelf Zijnen dienaar het voorwendsel zal hebben aan de hand gedaan, dat vs. 2^{b} voorkomt. Samuël zal zich, naar Gods gebod, bediend hebben van — eene noodleugen. Is dat aannemelijk?

4°. De daad van Samuël — eene daad van verzet eg en den regeerenden koning — is reeds op zich zelve niet waarschijnlijk, maar vooral niet, wanneer zij zoo is uitgevoerd, als wij hier lezen. Niet in het geheim wordt David gezalfd, neen „in het midden zijner broederen" (vs. 13), en wel nadat deze achtereenvolgens aan Samuël zijn voorgesteld, zoodat hunne aandacht reeds vooraf ten hoogste gespannen was. Hoe komt dit overeen met vs. 2^{a}? Hoe met de natuurlijke verhouding, waarin Samuël, Isaï en zijne zonen als onderdanen tot hunnen koning stonden?

5°. Nog rest ons een laatste en zeker wel het sterkste bewijs. Wanneer wij het vervolg van Davids geschiedenis lezen, dan treft het ons, dat wij van zijne zalving dóor Samuël slechts zeer zelden eenig spoor ontdekken. Zoolang Samuël leefde — zegt men wellicht — mocht David, om hem niet in levensgevaar te brengen, daarvan niet gewagen. Dit laat zich hooren. Maar ook na Samuëls dood (1 Sam. XXV : 1; XXVIII : 3) vinden wij niet, dat David zich ooit op die zalving heeft beroepen. Zelfs na den dood van Saul spreekt hij daarvan niet — althans voor zoover wij weten. De mannen van Juda (2 Sam. II : 4), daarna de Israëlieten (V : 3) stellen David vrijwillig tot koning aan en zalven hem. Bij die tweede zalving wordt gesproken van „een woord des Heeren" tot David (2 Sam. V : 2); volgens den Kroniekschrijver was het door Samuël gesproken (1 Kron. XI : 3); al nemen wij dit aan, dan nog blijkt niet dat deze profeet David gezalfd heeft, en wel vóórdat hij zich nog op eenigerlei wijze als een geschikt opvolger van Saul had doen kennen. Het is zoo: tegenover deze plaatsen staan enkele andere, waarin men eene zinspeling op Samuëls daad zou kunnen vinden, b. v. 1 Sam. XXI : 11, waar de hovelingen van den Philistijnschen koning Achis zeggen: „is niet deze (David) de koning des lands?" Maar men vergelijke verder 1 Sam. XX : 13—15; XXIII : 17; XXIV : 21, 22; XXV : 30; XXVI: 25. Doch in geen dezer plaatsen vinden wij een rechtstreekschen terugslag op de geschiedenis der zalving. De verhalers stellen het veeleer zóó voor, alsof reeds bij het leven van Saul deze en gene tot het inzicht gekomen is, dat David hem zou opvolgen en dat inzicht ook heeft uitgesproken; alsof eindelijk Saul zelf zijne minderheid heeft erkend. Wanneer wij in aanmerking nemen, wat er na Sauls dood is geschied, dan schijnt het twijfelachtig, of dat alles zuiver historisch is. Maar al ware het

dat, al had de latere beschouwing van David hier volstrekt geen invloed uitgeoefend op de voorstelling der gebeurtenissen, dan nog zou 1 Sam. XVI : 1—13 door die enkele uitspraken niet worden bevestigd. Daarbij vergete men niet, dat althans sommige der aangehaalde plaatsen uit de pen des schrijvers van H. XVI zijn gevloeid en dat deze niet wel kan optreden als getuige in zijne eigene zaak. Kortom: ons geloof aan de waarheid van het verhaal der zalving, reeds door de overweging van dat verhaal zelf zeer aan het wankelen gebracht, vindt elders in de geschiedenis van David geen steun en stort alzoo ineen.

Maar hoe is dan dat verhaal ontstaan? Het vloeit zoo natuurlijk voort uit de latere profetische opvatting van Davids regeering, dat het reeds alleen dáárom ons verdacht zou schijnen, al vielen de overige, boven geopperde bezwaren één voor één weg. Om ons daarvan te overtuigen, behoeven wij ons slechts den gang der gebeurtenissen te vertegenwoordigen en vervolgens na te gaan hoe de latere Israëlieten daarover moesten oordeelen.

David was dan nu aan Sauls hof verschenen en, gelijk hij zich den toegang daartoe had gebaand door eene heldendaad, zoo ging hij voort de vijanden zijns volks te bestrijden en door zijne stoute ondernemingen aller aandacht op zich te vestigen. Terwijl het volk hem liefkreeg en ook Sauls hovelingen hem naar waarde schatten, ontwaakte in het hart van den koning zelven de wangunst. Wannéér dit plaats had; hoe de jaloezie van Saul ontstond en allengs toenam; of David wellicht door zijn gedrag daartoe eenige aanleiding heeft gegeven: omtrent dit alles zijn wij gebrekkig onderricht. Ook in 1 Sam. XVIII, XIX zijn verschillende berichten opgenomen, die daarenboven alle uit later tijd dagteekenen en ons den loop der zaken ten gunste van David en ten nadeele van Saul voorstellen. Dit alleen staat vast, dat David met Michal, Sauls dochter, huwde en eeni-

gen tijd daarna zijn leven niet langer veilig achtte en zich door de vlucht redde. Hoogst waarschijnlijk werd hij inderdaad, gelijk de geschiedschrijvers het voorstellen, door Saul verongelijkt. Wat er nu verder geschiedde is bekend. David omringt zich van eenige getrouwen, wier aantal allengs toeneemt. De priesters en profeten, door Saul gewantrouwd en mishandeld, sluiten zich aan David aan. Reeds bij het leven van Saul wordt hij door sommigen als de toekomstige koning van Israël erkend. Na diens dood aanvaardt hij werkelijk de regeering, eerst over zijn stam Juda, daarna — hoewel niet zonder heftige tegenkanting van velen — over geheel Israël. Groot zijn zijne verdiensten als koning; niet slechts heeft hij zijn volk machtig en voorspoedig gemaakt, maar hij deed zich ook kennen als een voorstander van den godsdienst en verbond de priesters en profeten aan zich en aan zijn huis. Toen hij van het tooneel der geschiedenis was afgetreden; vooral na de scheuring des rijks onder Rehabeam en toen hare droevige gevolgen allengs dieper werden gevoeld — nam Davids roem al meer en meer toe. Voor de profeten, die in hem het ideaal eens konings verwezenlijkt zagen, stond het vast, dat Israëls God hem had uitverkoren en Saul had verworpen. Doch even als de verwerping van Saul in hunne voorstelling één enkel feit geworden was (1), zoo ook Davids verkiezing. Het was hun niet genoeg, dat David door den loop der gebeurtenissen — d. i. naar onze overtuiging door God zelven — aangewezen was om Saul op te volgen, die aanwijzing moest op een bepaald tijdstip hebben plaats gegrepen, maar dan ook door Samuël, van wien de overlevering berichtte, dat hij met David bevriend was geweest (1 Sam. XIX: 18). In hunne voorstelling van de geschiedenis doet Samuël hetzelfde wat in de werkelijkheid God gedaan had —

(1) Verg. bladz. 122 v.

met dit onderscheid, dat Samuël het doet op menschelijke wijze, terwijl Gods leiding hier, gelijk altijd en overal, onzichtbaar was geweest.

Zoo is dan 1 Sam. XVI: 1—13 de gedachte: „God heeft David aangewezen om in Sauls plaats over Israël te heerschen" — ongetwijfeld de hoofdzaak. Zij wordt hier uitgedrukt in aanschouwelijken vorm. Het verhaal is eene belichaamde godsdienstige overtuiging. Wij zien daarin waarheid, want met den schrijver oordeelen wij dat David de door God aangewezen koning is geweest; maar geene werkelijkheid, want wij kunnen niet gelooven, dat Samuël zoo gehandeld heeft, als hier wordt bericht.

En daarover verheugen wij ons — gelijk ik straks reeds te kennen gaf — allereerst ter wille van Samuël. Het zou ons leed doen, indien de gehoorzaamheid aan God hem had gebracht tot eene oproerige daad, zooals de aanstelling van een nieuwen koning ongetwijfeld zou geweest zijn. Het verheugt ons, dat wij niet behoeven te gelooven aan goddelijke geboden, die niet op klaarlichten dag kunnen worden uitgevoerd (1 Sam. XVI: 2).

Maar vooral verblijden wij ons in de uitkomst van ons onderzoek om Davids wil. Men beproeve eens, zich te verplaatsen in zijn toestand, wanneer hij reeds als jongeling, in het huis zijns vaders, heeft geweten dat hij bestemd was, door God zelven bestemd om Saul op te volgen! Door die wetenschap was zijne vrijheid van handelen geheel belemmerd. Nooit kan hij zijne oogen vrijelijk hebben opgeheven tot Saul, of diens zoon Jonathan. Zijne eigene dappere daden moesten zich, vooral wanneer ze door den koning werden gewaardeerd en beloond, als verraderlijke pogingen om de volksgunst te verwerven aan hem voordoen. In één woord: erkennen wij de geloofwaardigheid van 1 Sam. XVI, dan moeten wij aannemen dat David, terwijl hij een eerlijk man was en zich als zoodanig gedroeg, het

gevoel van een intrigant met zich heeft omgedragen. Men zegge niet: David behoefde slechts af te wachten dat Gods wil zich verwezenlijkte! Het blijkt immers dat hij dit niet gedaan heeft! Maar daarenboven: hoe kon hij dat doen? Stond het in zijne macht de toekomst te weten en toch te handelen als wist hij haar niet? Wij kunnen eigenlijk nog verder gaan. Indien David zijne bestemming kende en toch aanvankelijk weigerde 's konings schoonzoon te worden (1 Sam. XVIII: 18, 23), dan gedroeg hij zich met gehuichelde nederigheid. Indien hij wist, welke uitkomst God had verordend, dan handelde hij dwaas en onverantwoordelijk, ja als een verrader van zijn land, toen hij tot Achis den Philistijnschen koning vluchtte (1 Sam. XXI: 10 verv; XXVII: 1 verv.). Hoe meer wij ons indenken in Davids toestand en gemoedsstemming, des te duidelijker wordt het ons: waar God rechtstreeks ingrijpt in den gang der gebeurtenissen, zij het ook alleen door den sluier die de toekomst bedekt werktuigelijk op te heffen, daar houdt de geschiedenis op; want daar kan niet langer sprake zijn van menschelijke vrijheid en verantwoordelijkheid. Het behoort nu eenmaal tot de door God vastgestelde orde der zedelijke wereld, dat de mensch van zijn toekomstig lot geene ontwijfelbaar zekere wetenschap heeft. Wordt deze regel verbroken, dan is tegelijk ééne der voorwaarden van het zedelijk leven opgeheven. Wij zouden David moeten beklagen, indien hem deze meer dan twijfelachtige gunst bewezen ware. Wij verheugen ons, nu het blijkt dat dit niet is geschied.

IX. De hervorming van Jozia.

(2 Kon. XXII; XXIII: 1—24; 2 Kr. XXXIV; XXXV: 1—19.)

Manasse en Amon, koningen van het rijk Juda, hadden gedaan wat kwaad was in de oogen van Jahwe. Na eene regeering van slechts twee jaren was de laatstgenoemde door zijne hovelingen gedood en opgevolgd door zijn zoon Jozia, een knaap van acht jaren. Uit de eerste helft zijner regeering wordt ons — door den schrijver van het boek der Koningen, dien wij hier volgen — niets medegedeeld. Doch in het 18de jaar nadat hij den troon had beklommen gebeurde er iets, dat èn op zich zelf èn om zijne gevolgen hoogst belangrijk verdient te heeten. Jozia was toen 25 jaren oud en had zeker reeds sedert lang de teugels van het bewind zelf in handen genomen. Hij achtte nu den tijd gekomen om den Jeruzalemschen tempel te herstellen. De daartoe noodige gelden waren, in den tempel zelven, voorhanden. Zoo zond dan de koning zijnen schrijver, Saphan, tot den Hoogepriester Hilkia en beval dezen het geld, door de bezoekers van het heiligdom geofferd, uit de schatkist te lichten en tot de heeling der „breuken van het huis" aan te wenden. Saphan kwijt zich van dezen last en ontvangt, terwijl hij daarmede bezig is, van den Hoogepriester eene gewichtige mededeeling. „Ik heb" — zoo spreekt Hilkia — „ik heb het wetboek in het huis van Jahwe gevonden" (2 Kon. XXII: 8). Hij overhandigt dat boek aan Saphan, die het leest, zich naar den koning begeeft en hem verslag doet van zijne zending, maar straks daarop het gevonden boek ter sprake brengt en het den koning voorleest (vs. 8—10). Diep is de indruk, door die lezing teweeggebracht. De koning scheurt zijne kleederen en zendt aanstonds den Hooge-

priester en eenige andere aanzienlijke mannen naar de profetes Hulda, om van haar den wil van Jahwe te verstaan; „want" — zegt hij — „de toorn van Jahwe is groot, die tegen ons is ontstoken, omdat onze vaderen niet hebben gehoord naar de woorden van dit boek, om te doen naar al wat ons is voorgeschreven" (vs. 11—14). De profetes antwoordt, dat inderdaad „alle de woorden van het boek, dat de koning van Juda gelezen heeft", zullen worden bevestigd: Jahwe zal kwaad brengen over Jeruzalem en hare bewoners; zijn toorn is tegen hen ontstoken en zal niet worden uitgebluscht; aan den koning zelven zal evenwel die bedreiging nog niet worden voltrokken, omdat hij bij het vernemen van Gods woord zich verootmoedigd heeft (vs. 15—20). Jozia toonde nu, dat het meer dan een voorbijgaande indruk was, dien hij had ontvangen. Hij riep het volk, door de aanzienlijken, de priesters en de profeten vertegenwoordigd, in den tempel samen, las hun het boek van Hilkia voor en wekte hen op om zich tot onderhouding der daarin geschreven geboden te verbinden; aan die opwekking geven zij gehoor; het verbond wordt plechtig, voor het aangezicht van Jahwe, gesloten en door het gansche volk aangenomen (H. XXIII: 1—3). De gevolgen van deze verbintenis zijn zeer belangrijk. In den tempel, in Jeruzalem, in Judea, ja zelfs in het voormalig gebied van de tien stammen worden alle sporen van afgoderij en van hoogtendienst — waarover straks meer! — met geweld uitgeroeid (vs. 4—20). Daarna wordt het paaschfeest, volgens de voorschriften van het door Hilkia gevonden „boek des verbonds," met ongekenden luister gevierd (vs. 21—23). Zoo deed Jozia alle afgoderij, maar ook de waarzeggers en wichelaars, uit Jeruzalem en uit Judea weg (vs. 24).

Ziedaar in hoofdtrekken den inhoud van het verhaal in het 2de boek der Koningen. Nog eenmaal wordt ons in het O. Testament Jozia's hervorming beschreven, en

wel in het 2de boek der Kronieken, H. XXXIV; XXXV: 1—19. De nauwkeurige vergelijking van die beide berichten leidt tot belangrijke resultaten. Terwijl zij in de hoofdzaken overeenstemmen, wijken zij in bijzonderheden, niet altijd van ondergeschikt belang, van elkander af. Ware het ons te doen om de kennis en de waardeering van het standpunt des Kroniekschrijvers, wij zouden op elk punt van verschil moeten letten. Doch wij wenschen thans de hervorming van Jozia meer van nabij te beschouwen en kunnen dus, wat de verscheidenheid der berichten betreft, met enkele opmerkingen volstaan. Al aanstonds in het begin wijken de twee verhalen van elkander af. Volgens 2 Kon. XXII treedt Jozia als hervormer op in zijn 18de regeeringsjaar. Daarentegen lezen wij 2 Kr. XXXIV: 3—7, dat hij reeds in het 8ste jaar „den God zijns vaders David begon te zoeken" en 4 jaren later, in zijn 12de jaar derhalve, Judea en Jeruzalem begon te reinigen van afgoderij en hoogtendienst. Waarin deze „reiniging" bestond deelt de schrijver ons mede in vs. 3b—7, die, hoewel zeer beknopt, eigenlijk hetzelfde bevatten wat volgens 2 Kon. XXIII: 4—20, 24 tot de hervorming in Jozia's 18de jaar behoorde. Wèl verhaalt nu ook de Kroniekschrijver (H. XXXIV: 8—32), hoe in dat jaar het wetboek gevonden en op grond daarvan een verbond met Jahwe gesloten werd, doch de rechtstreeksche gevolgen van dat verbond zijn bij hem veel minder belangrijk dan in 2 Kon. XXIII en worden dan eigenlijk ook in één vers afgehandeld (H. XXXIV: 33), dat niet veel meer is dan eene herhaling, in weinige woorden, van vs. 3—7. Daarentegen is het bericht over Jozia's paaschfeest (H. XXXV: 1—19) zeer uitvoerig en blijkbaar con amore gesteld: het wordt trouwens algemeen erkend, dat de Kroniekschrijver in het schilderen van zoodanige plechtigheden groot behagen schept. De vraag is nu, of zijn verhaal boven dat van den

auteur van Koningen de voorkeur verdient, dan wel omgekeerd? Aan vereeniging toch van de beide berichten valt niet te denken. Indien het vinden van het wetboek zoo groote veranderingen ten gevolge had, als ons in 2 Kon. XXIII: 4—24 worden geschetst, dan kan Jozia niet reeds 6 jaren vroeger de doortastende hervorming hebben ingevoerd, waarvan 2 Kr. XXXIV: 3—7 sprake is. Maar ook omgekeerd: indien Jozia reeds in zijn 12de jaar „Juda en Jeruzalem gereinigd heeft," welke reden bestond er dan voor hem om over den inhoud van het wetboek zoo te ontstellen en het gansche volk tot gehoorzaamheid daaraan te verplichten? Staat de zaak tusschen de beide berichten zoo, dan aarzelen wij niet dat van den Kroniekschrijver prijs te geven. Het is, vooreerst, drie eeuwen jonger dan het andere verhaal en blijkt volstrekt niet aan oudere oorkonden ontleend te zijn. Het is, ten andere, geheel in overeenstemming met de denkbeelden van de Joden, in wier midden de Kroniekschrijver leefde: dezen konden zich niet voorstellen, dat een vroom koning — en als zoodanig wordt Jozia beschreven 2 Kon. XXII: 2; 2 Chr. XXXIV: 2 — zeventien volle jaren zou hebben laten voorbijgaan, vóórdat hij de zoo hoog noodzakelijke verbeteringen invoerde, die aan Jozia worden toegekend; zij namen dus aan, dat de hervorming in het 18de jaar, en wel naar aanleiding van Hilkia's wetboek, haar beslag had erlangd, maar reeds van het 8ste jaar af — toen Jozia 15 jaren oud was (verg. 2 Kr. XXXIV: 3) — voorbereid en in het 12de begonnen was. Deze hunne opvatting van den gang der gebeurtenissen geeft de Kroniekschrijver terug in zijn verhaal. Misschien schijnt het stoutmoedig, dit zoo maar uit te spreken. Wij zouden dan ook althans de mogelijkheid openlaten, dat de Schrijver andere schriftelijke berichten voor zich had gehad, indien het niet geheel vaststond, op grond van een aantal onweersprekelijke voorbeelden, dat hij

elders met even groote, indien niet met nog grooter vrijheid is te werk gegaan.

Doch wij willen hierover thans niet uitweiden. Ook de kleinere bijzonderheden, waarin de twee verhalen verschillen, laten wij rusten. Zelfs de vraag, of het korte bericht over Jozia's paaschfeest in 2 Kon. XXIII: 21—23 als een ingeschoven stuk aangemerkt en (met 2 Kr. XXXV: 1—19) als ongeloofwaardig verworpen moet worden (1), nemen wij niet in behandeling. Ook van dat paaschfeest hangt het recht verstand van Jozia's hervorming niet af. Wij hebben genoeg gezegd om onze voorkeur voor het oudste bericht daaromtrent, 2 Kon. XXII; XXIII: 1—24, te rechtvaardigen en gaan nu aanstonds tot de beschouwing der hervorming zelve over.

Elke eenigszins uitvoerige beschrijving van eene hervorming is uit een tweevoudig oogpunt belangrijk. Zij leert ons het bestaande kennen en, voor zoover dit geworden is, ook het verledene. Maar zij stelt ons tegelijk voor oogen de richting van den geest des tijds en het ideaal, waarnaar die tijd streeft en dat hij òf op eens òf allengs poogt te verwezenlijken. Wij willen nagaan wat in deze beide opzichten het verhaal van Jozia's hervorming ons leert. Wat vond hij te hervormen? In welke richting heeft hij hervormd? Wij letten, met andere woorden, op den omvang en op de strekking der door hem ingevoerde verbeteringen.

Hare strekking zal ons niet lang bezig houden: er kan daaromtrent nauwelijks twijfel bestaan. De zuivere vereering van Jahwe: ziedaar wat Jozia wil invoeren. Daarin ligt tweeërlei opgesloten. Vooreerst de volledige uitroeiing van alle afgoderij: de tempels, kapellen en beelden van de goden der volkeren worden verwoest; geen spoor van de heidensche eeredïensten mag meer

(1) Dozy, de Israëlieten te Mekka bl. 139—141.

overblijven, hetzij in Judea, hetzij in de hoofdstad, allerminst in den tempel; ook de wichelarij en waarzeggerij, die met de vereering der vreemde goden samenhing, wordt verboden. Doch hierbij bleef het niet. Jozia maakte, ten andere, een einde aan den dienst van Jahwe buiten den Jeruzalemschen tempel. Er bestonden namelijk alom in Judea, van Geba af tot Berséba toe (2 Kon. XXIII: 8), zoogenaamde hoogten, d. i. kleine heiligdommen of kapellen, gewoonlijk op heuvels gebouwd en aan Jahwe gewijd. Ook binnen de steden, zelfs te Jeruzalem, vond men zulke kapellen en wel, naar het schijnt, meestal bij de stadspoort (t. a. p.). Die kleinere heiligdommen hadden hunne eigene priesters, die — evenals de priesterschap te Jeruzalem — tot den stam Levi behoorden. Al deze „hoogten" werden door Jozia verwoest. Blijkbaar wil hij aan de vereering van Jahwe in die heiligdommen buiten den tempel voorgoed een einde maken. Immers, hij brengt al de priesters uit de steden van Juda naar Jeruzalem over (vs. 8); wèl wordt het hun niet vergund met hunne broederen, die in den tempel dienst deden, de priesterlijke verrichtingen dáár, in het eenige huis van Jahwe, waar te nemen, maar toch ontvangen zij hun aandeel van de gemeenschappelijke inkomsten (vs. 9), zoodat althans de zorg voor hun levensonderhoud hen niet behoefde te nopen om het vroegere handwerk weer op te vatten en buiten den tempel offers aan Jahwe toe te brengen. — Met deze handelwijze van Jozia ten opzichte van de priesters der hoogten in Judea vormt zijn gedrag tegenover hunne ambtgenooten in het voormalig rijk van Israël een vrij scherp contrast. Men leze 2 Kon. XXIII: 15, 19, 20! (1) Het altaar en „de hoogte" te Beth-el, door Jerobeam I opgericht,

(1) Verg. mijn Hist. crit. onderzoek enz. (2e uitg.) I: 407. Daar werd opgemerkt dat vs. 16—18 in het oorspronkelijke verhaal zijn ingevoegd, met het oog op 1 Kon. XIII.

worden omgehouwen en verbrand; zoo ook de „huizen der hoogten", in de steden van Samaria door de koningen van Israël gebouwd. Hierin is niets vreemds; in Judea had de koning hetzelfde gedaan. Maar daarenboven — zoo lezen wij vs. 20 — „slachtte Jozia al de priesters der hoogten die daar waren op de altaren en verbrandde hij menschenbeenderen op die altaren" (om ze daardoor te verontreinigen en voorgoed onbruikbaar te maken). Hoe verklaart zich deze gruwelijke strafoefening? Waarschijnlijk was de eeredienst op „de hoogten" te Bethel en in de steden van Samaria van een' anderen aard dan die in Judea; wèl nog altijd Jahwe-vereering, maar toch met afgoderij vermengd. Dit wordt bevestigd door het slot van vs. 15. In de Statenoverzetting lezen wij daar: „en hij verbrandde (te Beth-el) het bosch," doch in het oorspronkelijke staat: „en hij verbrandde de Aschéra", d. i. het beeld der godin van dien naam. Zulk een beeld moet dus te Beth-el in of bij „de hoogte" hebben gestaan en werd waarschijnlijk te gelijk met Jahwe vereerd. Dit moest Jozia op zijn standpunt streng afkeuren en kon hem, naar de begrippen van dien tijd, tot het vermoorden der priesters, die zich aan deze vermenging hadden schuldig gemaakt, aanleiding geven. Misschien achtte hij zich ook verplicht om door buitengewoon strenge maatregelen de bewoners van die streken af te schrikken van den terugkeer tot de onzuivere godsvereering, die hij voorgoed wenschte uit te roeien. Dat dit eene verklaring en volstrekt niet eene rechtvaardiging is van Jozia's gedrag, behoeft ternauwernood te worden gezegd.

Zoo staat het met de strekking van Jozia's hervorming. Wat nu haren omvang betreft — de berichten daaromtrent zijn inderdaad verbazingwekkend. Men geve zich de moeite van 2 Kon. XXIII: 4—14, 24 nog eens te lezen. Wie zou hebben verwacht dat tot

Jozia's 18de jaar de toestand, in den tempel zelven, te Jeruzalem en daarbuiten, zoo treurig was als ons daar wordt medegedeeld? Het blijkt nu, dat in den tempel zelven zich bevonden beelden van Baäl en Aschéra en van „het heir des hemels" (de sterren), en dat ook in Judea die zelfde goden, bovendien nog „de zon, de maan en de teekenen van den dierenriem" werden vereerd (vs. 4, 5). Daarenboven was daar aanwezig een groot Aschéra-beeld, dat nog afzonderlijk wordt vermeld (vs. 6). Nog vond men daar — naar de meest aannemelijke opvatting van vs. 7 — heilige woningen, waarin de vrouwen zich bezig hielden met het weven van bekleedsels voor de kapellen van Aschéra. Over „de hoogten," die men alom in Judea aantrof (vs. 8, 9), werd boven reeds gehandeld. In de onmiddellijke nabijheid van de hoofdstad, in de vallei Ben-Hinnom, was eene plaats, Topheth geheeten, aan den dienst van Moloch gewijd, waar men zijn zoon of dochter ter eere van die godheid verbrandde (vs. 10). Nog niet genoeg: in een der tempelgebouwen bevonden zich paarden, aan de Zon geheiligd, en daarbij zonnewagens, die — wij weten niet recht hoe — bij den dienst van dat hemellichaam werden gebruikt (vs. 11); op het dak van een vertrek, door Achaz gebouwd, stonden altaren, zeker voor afgodisch gebruik, evenals de altaren van Manasse in de beide voorhoven van Jahwe's tempel (vs. 12). Niet ver van Jeruzalem, ter rechterzijde van „den berg des verderfs", werden Astarte, Kamos en Milcom, de goden der Sidoniërs, der Moabieten en der Ammonieten, in hun gewijde tempels of kapellen, gediend (vs. 13). Na deze opsomming moet eindelijk nog melding worden gemaakt van „de waarzeggers, de duivelskunstenaars (liever: de buiksprekers), de terafiem, de drekgoden en alle verfoeiselen, die in het land van Judea en in Jeruzalem voorhanden waren" en door Jozia moesten worden weggedaan (vs. 24).

Inderdaad, deze berichten zijn verrassend. Men kan er nog bijvoegen wat wij lezen in vs. 22, dat „van de dagen der richteren af, die Israël gericht hadden, in al de dagen der koningen van Israël en der koningen van Juda" geen pascha was gehouden, aan dat van Jozia gelijk, d. i. evenals het zijne met de voorschriften der Wet in overeenstemming. Hoe, vragen wij, is dat alles mogelijk? De gewone voorstelling van den Jeruzalemschen tempeldienst — ontleend aan de boeken der Kronieken, die daaromtrent het uitvoerigst zijn — schijnt met de feiten, die bij Jozia's hervorming aan het licht treden, geheel onvereenigbaar. Indien werkelijk, reeds van Davids regeering af, een zeer talrijk personeel van priesters en Levieten te Jeruzalem dienst deed; indien de liederen van David en zijne tijdgenooten regelmatig in den tempel werden gezongen; indien, in één woord, de geheele eeredienst wel en wettig geregeld was — hoe kon dan Jozia zooveel onreinheid en afgoderij af te schaffen hebben? Men heeft gemeend dit raadsel te kunnen oplossen door verwijzing naar het karakter en de richting van Jozia's onmiddellijke voorgangers, Manasse en Amon. Men vestigt de aandacht op de berichten aangaande hunne vijandige gezindheid tegen de Jahwe-dienaars en hunne overhelling tot de afgoderij (2 Kon. XXI). En werkelijk: wanneer men maar niet met den Kroniekschrijver (2 Kr. XXXIII: 11 — 17) aan Manasse's bekeering en hare gevolgen behoeft te gelooven, dan worden op die wijze vele bijzonderheden in het verhaal over Jozia's hervorming verklaard. Uitdrukkelijk wordt gezegd (2 Kon. XXIII: 12), dat Manasse de altaren had opgericht, die door Jozia werden weggeruimd, ook het beeld van Aschéra, dat (vs. 6) zich in den tempel bevond, was daar door Manasse geplaatst (H. XXI: 7). Men kan zelfs aannemen dat het Topheth nabij Jeruzalem (H. XXIII: 10) door dienzelfden koning gebouwd

(H. XXI: 6), of misschien juister: hersteld was (H. XVI: 3). Doch het gaat niet aan, Manasse en Amon verantwoordelijk te stellen voor al de verkeerdheden, die Jozia zich genoodzaakt zag af te schaffen. Reeds werd opgemerkt dat althans het Topheth ouder schijnt te zijn. Daarenboven worden „de Chemarîm" (priesters van Baäl? of onwettige Jahwe-priesters?), de zonnepaarden en de afgodische altaren op het dak der opperzaal van Achaz (vs. 5, 11, 12) bepaaldelijk genoemd instellingen van „de koningen van Juda" — eene algemeene uitdrukking, die zeker ook nog anderen omvat dan Manasse en Amon. Eindelijk lezen wij (vs. 13), dat de heiligdommen van Astarte, Kamos en Milcom gebouwd waren door koning Salomo (1 Kon. XI: 5—8), zoodat zij bij hunne verwoesting drie en een halve eeuw hadden bestaan! Er kan hier dus geen sprake zijn van de wegneming van tijdelijke misbruiken. Neen, wat Jozia, toen hij alle sporen van afgoderij poogde uit te wisschen, zich ten doel stelde, was iets nieuws. Alleen bij deze beschouwing van zijne hervorming verklaart zich haar groote omvang.

Al meende men overigens, de vereering van andere goden dan Jahwe, waaraan Jozia thans een einde maakte, als eene tijdelijke afdwaling te mogen beschouwen, het denkbeeld dat Jahwe alleen in den Jeruzalemschen tempel mocht worden gediend, is in elk geval voor het eerst door hem in al zijne gestrengheid toegepast. Uit het O. Testament zelf blijkt, dat — om nu van nog vroegere tijden niet eens te gewagen — onder de koningen Aza, Josaphat, Joas, Amazia, Uzzia, Jotham en Achaz, d. i. van Salomo af tot Hizkia toe, Jahwe geregeld werd gediend op „de hoogten" (1). Dat zou geheel onverklaarbaar zijn, wanneer men moest aannemen dat die vorm van Jahwe-vereering toen voor ongeoorloofd werd gehouden: waarom zouden vrome ko-

(1) Zie de bewijsplaatsen in mijn Hist. crit. onderzoek enz. I 194 vv., waar ook over 2 Kr. XIV : 2; Kr. XVII : 6 gehandeld wordt.

ningen, zooals b. v. Josaphat en Uzzia, het offeren en rooken ter eere van Jahwe op „de hoogten" hebben toegelaten, indien zij geweten of ook maar vermoed hadden, dat de eeredienst binnen den tempel beperkt moest blijven? De eerste, van wien wij lezen, dat hij deze vrijheid poogde op te heffen, is Hizkia. Van hem heet het (2 Kon. XVIII : 4), dat hij „de hoogten wegnam." Uit de wijze, waarop dit wordt medegedeeld, kunnen wij nog opmaken, wat hem daartoe bewoog. De vereering van Jahwe in die kleinere heiligdommen, alom in Judea opgericht, werd licht onzuiver; de hoogten-priesters, aan geen toezicht onderworpen, verbonden somwijlen den dienst der afgoden met dien van Jahwe. Wanneer dus Hizkia op den reinen Jahwe-dienst prijs stelde, dan moest hij „de hoogten" afschaffen en de gemeenschappelijke godsvereering centraliseeren in den tempel te Jeruzalem. Dit heeft hij werkelijk beproefd. Maar dat deze zijne onderneming iets geheel nieuws en ongehoords was, blijkt nog op eene merkwaardige wijze uit het geschiedverhaal zelf. Terwijl Sanherib Jeruzalem belegerde zond hij gezanten om de stad op te eischen; toen zij bij den koning geen gehoor vonden, richtten zij zich tot het volk op den stadsmuur en spraken, onder meer, aldus tot hen (2 Kon. XVIII : 22; Jes. XXXVI : 7): „zegt niet: wij vertrouwen op Jahwe, onzen God! Hij is het immers, wiens hoogten en altaren Hizkia weggenomen heeft, zeggende tot Juda en Jeruzalem: buigt u neder voor dit altaar te Jeruzalem?" Men begrijpt wat dit beteekent. Hizkia meende natuurlijk met de afschaffing van die hoogten een Gode welgevallig werk te verrichten. Doch dit was lang niet het algemeene oordeel over zijne daad. De gezanten van Sanherib rekenen op de toestemming des volks, wanneer zij de poging van Hizkia voorstellen als een aanslag op den Jahwedienst; zij trachten het vertrouwen op Jahwe's hulp te verzwakken door in herinnering te brengen, hoe de koning, in plaats van Jahwe te eeren, zijne heiligdom-

men gesloten en Hem niets dan den éénen tempel te Jeruzalem gelaten heeft. — Het kan ons dan ook niet bevreemden, dat reeds onder Hizkia's opvolger, Manàsse, de dienst van Jahwe op de hoogten werd hersteld (2 Kon. XXI : 3) : het zou veeleer een wonder zijn geweest, indien eene zoo diep ingrijpende verandering, die eene geheele omkeering in het godsdienstige leven moest veroorzaken, aanstonds ingang had gevonden. Jozia vond dus, in zijn 18de regeeringsjaar, den hoogtendienst in vollen bloei. Hij trad in Hizkia's voetstappen door dien af te schaffen. Doch hij ging te gelijk verder en wendde het eenige middel aan, dat tot zijne volledige opheffing kon leiden, toen hij — gelijk boven (bl. 193) reeds werd verklaard — voor het levensonderhoud der (Levietische) hoogten-priesters zorgde en hun alzoo den lust benam om nog langer in die kleinere heiligdommen dienst te doen.

De uitkomst van het tot dusver ingesteld onderzoek is niet onbelangrijk. Wij krijgen reeds een ander en wel een juister denkbeeld van de Jahwe-vereering in het rijk van Juda, wanneer wij die niet langer beperken tot den tempel, maar de overal opgerichte heiligdommen mede in onze voorstelling opnemen. Doch er is meer. Het blijkt nu, dat de meerderheid der bewoners van Jeruzalem en van Judea andere denkbeelden had over Jahwe en zijnen dienst, dan wij gewoon zijn te koesteren. Wanneer wij spreken van „een dienaar van Jahwe," dan denken wij ons iemand, die den God van Israël en dezen alléén vereert. Zoo vorderden de profeten, b. v. Amos, Hosea, Jesaja, Micha, dat het zijn zou. Doch de werkelijkheid beantwoordde niet aan hunne eischen. Vele, ja de meeste Jahwe-dienaars zagen er geen bezwaar in, om nevens Hem ook andere goden te aanbidden, ja zelfs aan de beelden van die andere goden eene plaats in den tempel in te ruimen. Zoo oordeelden, blijkens 2 Kon. XXIII, niet alleen Salomo, maar ook „de (meeste) koningen van Juda." Hiz-

kia had wel gepoogd daarin verandering te brengen, doch die poging was slechts ten deele gelukt. De invoering van den uitsluitenden Jahwe-dienst, die van Jozia is uitgegaan, was eene geweldige verandering. Maar — zal men zeggen — die vermenging van Jahwe-dienst met afgoderij was immers ongeoorloofd? Ongetwijfeld, wanneer men daaronder verstaat, dat de profeten, in naam van Jahwe, haar verboden en daartegen ijverden met al hunne macht. Doch — en ziehier te gelijk, in weinige woorden, de slotsom onzer overweging van 2 Kon. XXIII — de profeten en hunne aanhangers vormden eene minderheid, die alleen onder gunstige omstandigheden grooten invloed oefende en die, eerst onder Hizkia, maar slechts ten deele, later onder Jozia, er in slaagde om hare eischen door te zetten, en de werkelijkheid in overeenstemming te brengen met haar ideaal. En zelfs door Jozia werd haar gezag niet voorgoed gevestigd. Doch daarop komen wij bij eene andere gelegenheid terug. Wij moeten nu Jozia's werk nog uit een ander oogpunt beschouwen.

Zooveel is duidelijk, dat de hervorming van Jozia een allerbelangrijkst feit in de geschiedenis van Israël verdient te heeten. Dit zal ook door hen worden erkend, die met de boven gegeven verklaring van hare beteekenis niet instemmen. Als van zelve rijst dus de vraag bij ons op: uit welke oorzaken die gewichtige daad is voortgekomen? Zoo vragen wij gaarne ten aanzien van elke gebeurtenis, maar vooral van een zóó belangrijk feit als dat waarmede wij ons thans bezig houden.

Merkwaardig is de houding van de Israëlietische geschiedschrijvers tegenover die vraag. Zij laten haar niet onbeantwoord. Zij verklaren ons, hoe het kwam dat Jozia zulke doortastende veranderingen invoerde. Doch hunne verklaring is althans op den eersten oogopslag zeer vreemd. Bij den Kroniekschrijver verliest, gelijk

wij gezien hebben, de gebeurtenis zelve veel van haar belang. Doch volgens den auteur van Koningen, die haar uitvoerig en met blijkbare ingenomenheid vermeldt, komt zij voort — uit een toeval. De hoogepriester Hilkia vindt in den tempel een boek: ziedaar alles. Dat boek, aan den koning voorgelezen, wordt de grondslag van de geheele hervorming. Ons plaatsende op het standpunt van dien auteur zouden wij kunnen zeggen: indien Hilkia dat boek niet had gevonden, dan zou er niets gebeurd zijn. Is die verklaring aannemelijk?

Zij komt zeker overeen met de gewone beschouwing van de geschiedenis. Men pleegt het als een regel aan te merken, door de ervaring van alle eeuwen bevestigd, dat kleine, nietige dingen dikwerf gewichtige gevolgen hebben. Men schept er zelfs behagen in om proeven van zulk een verband bijeen te brengen. Maar is die regel ook waar? Kan, ja, moet men niet daartegenover stellen, dat oorzaak en gevolg steeds aan elkander beantwoorden en dat in het gewrocht niets meer liggen kan dan reeds in de oorzaak gegeven was? Ongetwijfeld gebeuren er soms zeer belangrijke dingen naar aanleiding van onbeduidende omstandigheden. Maar als men dieper navorscht, zal men steeds bevinden, dat die omstandigheden dan ook niets meer zijn geweest dan de aanleiding en dat de eigenlijke oorzaken veel dieper liggen. Zoo zal het in dit geval ook wel zijn. Dat toeval — zoo willen wij het voorloopig blijven noemen — zou op zich zelf wel niet zooveel gewichtigs hebben uitgewerkt, indien niet andere machten mede in het spel waren geweest. Het is althans niet overbodig, daarnaar opzettelijk onderzoek te doen.

Doch vóórdat wij daartoe kunnen overgaan, moeten wij eene bedenking oplossen, die wellicht reeds vroeger bij vele lezers is opgekomen. Hilkia vindt in den tempel een boek, dat nader wordt aangeduid als „het wetboek," ook „het boek des verbonds." Zeer natuurlijk denken wij, bij het

lezen van die namen, aan de eerste vijf boeken van het O. Testament, die bij de Joden „de Wet" en bij ons gewoonlijk „de vijf boeken van Mozes" worden genoemd. En dat wij daartoe wel eenige reden hebben, blijkt uit 2 Kr. XXXIV: 14, waar Hilkia's vondst nader wordt aangeduid als: „het boek der wet van Jahwe, door de hand [d. i. door bemiddeling] van Mozes (gegeven)." Maar, uitgaande van die opvatting, vragen wij nu met alle recht: hoe kon het vinden van dat wetboek bij mogelijkheid eenig gevolg hebben, laat staan zulke allerbelangrijkste gevolgen? Immers het bestond toen sedert vele eeuwen en was zeker in een aantal afschriften voorhanden. De voorstanders van den Mozaïschen oorsprong der Wet beweren althans, dat de profeten, allen zonder onderscheid, haar kenden en gebruikten: zij moet dus algemeen bekend zijn geweest. Maar hoe kon dan Jozia door de lezing van Hilkia's boek zoo ontstellen en opgewekt worden, om Juda en Jeruzalem te reinigen en den eeredienst van Jahwe in den tempel te centraliseeren? Te vergeefs wachten wij op een eenigszins bevredigend antwoord op deze vragen. Men heeft wel eens gemeend, dat het exemplaar, door Hilkia gevonden, het oorspronkelijk wetboek was, door de hand van Mozes geschreven, en zich daarbij zelfs — hoewel ten onrechte — op 2 Kr. XXXIV: 14 beroepen: maar, ik bid u, zou zulk eene ontdekking, van hoeveel gewicht ook voor den oudheidkenner, op het gemoed van Jozia een zoo diepen indruk hebben gemaakt? Men heeft al verder gegist, dat Manasse, die de vrome dienaren van Jahwe vervolgde (2 Kon. XXI: 16), zijn best heeft gedaan om de Wet te vernietigen en vele exemplaren daarvan liet verbranden of verscheuren. Doch, behalve dat daarvan in het O. Testament niets te lezen staat — wèl een bewijs, dat de schrijvers van zulk eene, in hunne oogen meest gruwelijke onderneming geen kennis hebben gedragen! — hoe verklaart men het dan, dat gedu-

rende de reeds verloopen 17 jaren van Jozia's bewind de Wet niet weer was aan het licht gekomen? Dit is immers, wanneer men onderstelt dat zij toen bestond, eene volslagen ongerijmdheid! Inderdaad: het verhaal 2 Kon. XXII: 8 verv. is een onoplosbaar raadsel voor ieder die gelooft, dat de Wet uit den tijd van Mozes afkomstig en derhalve toen (622 vóór Chr.) sedert verscheidene eeuwen in veler handen was.

Er schiet dus niets anders over, dan dat wij dit geloof zelf prijsgeven. Trouwens, daartegen bestaan buitendien reeds zoo zwaarwichtige bedenkingen, dat het onmogelijk kan worden gehandhaafd. Wij hebben het daarvoor te houden, dat „het wetboek," door Hilkia aan 's konings schrijver overhandigd, een tot dusver niet bekend boek was. Dan eerst verklaart zich de indruk, dien het maakt, en — om niets meer te noemen — het verbond, dat op den grondslag van dit boek gesloten wordt (2 Kon. XXIII: 1—3).

Maar zoo komen wij dan nu tot een andere vraag: wat hield „het wetboek" van Hilkia in? Komt het werkelijk overeen met „de vijf boeken van Mozes"? Men begrijpt, waarom wij dit punt thans afzonderlijk onderzoeken. Hebben wij eens de meening, dat Mozes de vijf boeken geschreven heeft, laten varen, dan is het volstrekt niet zeker, dat Hilkia's vondst die vijf boeken in hun geheel omvatte. Dan kan hij zeer wel eenig, grooter of kleiner, gedeelte van dien Pentateuch — zoo heet, gelijk bekend is, de Wet — hebben ontdekt. Dat de Kroniekschrijver aan den geheelen Pentateuch denkt, is op zijn standpunt hoogst natuurlijk, maar heeft te minder beteekenis, daar de auteur van Koningen geenszins zóó duidelijke en bepaalde uitdrukkingen bezigt. Is het wellicht mogelijk, uit het verhaal zelf op te maken, wàt Hilkia heeft gevonden?

Volledige zekerheid is hieromtrent niet te verkrijgen, maar wel hooge waarschijnlijkheid. Het boek, door Hilkia

gevonden, is van zoodanigen omvang, dat Saphan het in zijn geheel aan den koning kan voorlezen (H. XXII : 10), gelijk deze, op zijne beurt, het voordraagt aan het volk in den tempel (H. XXIII : 2). Daaruit maken wij op, dat het verschilt van de vijf boeken van Mozes, die voor zulk eene herhaalde voorlezing veel te uitgebreid zijn. Hilkia's boek heet „het verbondsboek" (2 Kon. XXIII : 2, 3, 21): ook dit verbiedt ons aan den Pentateuch te denken, want hoewel daar meer dan eens sprake is van een verbond tusschen Jahwe en Israël, in zijn geheel kan hij daarom toch niet „het boek des verbonds" worden genoemd. Hilkia's boek bevat verder voorschriften omtrent het pascha (2 Kon. XXIII : 21) en vreeselijke bedreigingen tegen de overtreding van Jahwe's geboden (H. XXII : 11, 13, 16): het een en het ander is toepasselijk op den Pentateuch, maar ook op eenig gedeelte daarvan, want de wetten betreffende het pascha komen in Exodus, Numeri, Deuteronomium, de bedreigingen vooral in Exodus, Leviticus en Deuteronomium voor. Eindelijk: Hilkia's boek wordt door het volk aangenomen en daarna ten uitvoer gelegd; Jozia's hervorming is daarvan, om zoo te zeggen, de practische verwezenlijking. Doch nu beoogt die hervorming, gelijk wij zagen, de volledige uitroeiing der afgoderij en de centralisatie van de Jahwe-vereering in den tempel te Jeruzalem: dat moet derhalve de strekking ook van Hilkia's wetboek geweest zijn. Het is vooral deze laatste opmerking die ons den weg wijst. Nergens in den Pentateuch wordt zoozeer tegen afgoderij geijverd en zoo sterk op den eeredienst in den tempel-alléén aangedrongen, als in het boek Deuteronomium. De bewijsplaatsen volgen zoo aanstonds. Doch indien dit zoo is, dan vragen wij als van zelf: is wellicht het boek Deuteronomium door Hilkia gevonden? komen de andere kenmerken, die wij zoo even opzamelden, daarmede overeen? Het antwoord luidt bevestigend. De omvang van dit boek is nog wel

altijd groot genoeg, maar toch gering in vergelijking met den geheelen Pentateuch. Met het volste recht kan het „het boek des verbonds" heeten (verg. b. v. Deut. XXIX : 1, 9, 12, 14, 21, 25). Het bevat voorschriften omtrent het pascha (Deut. XVI : 1—8) en zeer sterke bedreigingen (b. v. Deut. XXVII, XXVIII, ook XXIX). Men bemerkt dat er van deze zijde geen bezwaar bestaat om bepaaldelijk aan Deuteronomium te denken — indien, namelijk, gelijk boven werd verzekerd, de strekking van dit boek met die van Jozia's hervorming samenvalt. Dat dit werkelijk zoo is, blijkt

1°. uit de talrijke plaatsen, waar de afgoderij ten strengste verboden en daartegen geijverd wordt. Men leze b. v. Deut. XII : 1—3; XIII : 1—18; XVI : 21, 22; XVII : 2—7; XVIII : 9—14; XX : 16—18; XXIII : 17; XXIX : 16 verv. enz.

2°. uit de niet minder talrijke vermaningen om Jahwe bepaaldelijk in Jeruzalem („de plaats, die Jahwe verkiezen zal") te dienen en elders niet. Deze verplichting wordt opzettelijk ingescherpt Deut. XII — welk hoofdstuk in zijn geheel verdient te worden vergeleken. Maar ook elders is van de door Jahwe verkoren plaats (d. i. van Jeruzalem en den tempel) sprake, als Deut. XIV: 23—26; XV : 20; XVI : 2, 6, 7, 11, 15, 16; XVII : 8, 10; XVIII : 6; XXVI : 2 — en wel telkens zóó, dat het den wetgever blijkbaar te doen is om den eeredienst daar te centraliseeren;

3°. uit 2 Kon. XXIII : 8, 9 (zie boven bl. 193), waar Jozia in practijk brengt, wat Deut. XVIII: 6—8 was voorgeschreven — met deze afwijking dat hij aan de (Levietische) „priesters der hoogten" wel een aandeel gunt in de inkomsten der Jeruzalemsche tempeldienaars, maar hun niet toestaat in den tempel te offeren. Doch deze afwijking, wel verre van bezwaar op te leveren, is zeer natuurlijk: de wetgever moest hier wel iets verder gaan dan de koning, bij de invoering der

wet, gaan kon, hoogst waarschijnlijk ten gevolge van den tegenstand der Jeruzalemsche priesters, die hunne broederen van „de hoogten" met leede oogen zagen komen en zeker niet geneigd waren om hun aanstonds de voorrechten in te ruimen, die zij tot nog toe alleen genoten hadden.

Zoo loopt alles samen om de onderstelling aan te bevelen, dat het boek van Hilkia niet verschilt van Deuteronomium. Meent iemand, dat slechts een gedeelte van dit boek in den tempel werd gevonden — zijn gevoelen laat zich zeer wel verdedigen, indien het maar zoo omschreven wordt, dat aan de boven verzamelde kenteekenen van Hilkia's vondst ten volle recht geschiedt. Zoo heeft, nog niet lang geleden, een geleerde van naam de stelling verdedigd dat Deuteronomium oorspronkelijk bestond uit H. IV: 45—XXVI: 19 en XXVIII van het tegenwoordig zoo genoemde boek, en dat het in dien oorspronkelijken vorm aan Jozia werd overhandigd (1). Dit is volstrekt niet onaannemelijk. Doch voor ons doel is het onnoodig, deze en nog andere meeningen nauwkeurig te toetsen, daar zij toch alle hierin overeenstemmen, dat het boek van Hilkia niet wezenlijk van Deuteronomium verschilt.

Toch blijft wellicht bij dezen en genen lezer nog eene bedenking over. Hoe is het mogelijk — zoo kan men vragen — dat de voorlezing van Deuteronomium op Jozia zoo diepen indruk maakte? Kende hij dan dat boek niet? Die vraag is zeer natuurlijk. Immers in Deuteronomium spreekt doorloopend Mozes zelf. Hij richt het woord tot de verzamelde Israëlieten en wel in het Overjordaansche (H. I: 1—5; IV: 45—49), op den eersten dag der 11de maand van het 40ste jaar na

(1) K. H. Graf. die gesch. Bücher des A. T. (Leipzig. 1866) S. 4—8,

den uittocht uit Egypte (H. I: 3). Aan het slot lezen wij zelfs dat hij zijne woorden opteekende in een boek en dat ter bewaring overgaf aan de Levietische priesters (H. XXXI: 9, 24). Derhalve — zou men meenen — was Deuteronomium in Jozia's 18de jaar reeds sedert vele eeuwen voorhanden: hoe kan het dan voor den koning en blijkbaar ook voor het volk geheel nieuw zijn geweest?

Het is eene der zekerste uitkomsten van het critisch onderzoek naar den ouderdom van de boeken des Ouden Verbonds, dat Deuteronomium geenszins zoo oud is als het voorgeeft te zijn. Het kan onmogelijk geschreven zijn vóór diezelfde 7de eeuw v. Chr. waartoe ook de regeering van Jozia behoort. Mozes wordt in dat boek sprekend ingevoerd, doch in waarheid zijn het de woorden van een veel later schrijver, die wij hier vinden. Men kan zich een denkbeeld vormen van de zekerheid, die ten aanzien van dit punt verkregen is, wanneer men in aanmerking neemt, dat alleen hierover verschil van gevoelen bestaat, of de Deuteronomist — zoo kunnen wij den schrijver van het boek noemen — geschreven heeft in de tweede helft van Manasse's regeering (tusschen de jaren 668 en 641 v. Chr.), dan wel kort vóór Jozia's 18de jaar (tusschen 639 en 622 v. Chr.). Het is niet wel doenlijk, in een kort bestek al de bewijzen bijeen te voegen, die voor deze tijdsbepaling pleiten. Ze zijn door den schrijver van dit opstel elders aldus samengevat: „De Deuteronomische wetgeving onderstelt het bestaan van den Salomonischen tempel (H. XII; XIV: 23—26 en de overige plaatsen, zoo even bl. 205 onder 2° genoemd) en in het algemeen de regeering van Salomo (H. XVII: 14 — 20) (1). Zij is jonger dan Josaphat (H. XVII: 8—13 verg. met 2 Kr. XIX: 8—11) en dan Hizkia

(1) Verg. bladz. 38, 39.

(wiens poging tot hervorming, 2 Kon. XVIII: 4, aan de volledige uitwerking zijner denkbeelden, die wij in Deut. aantreffen, moet zijn voorafgegaan); daarentegen schijnt zij aan Jozia's hervorming ten grondslag te liggen (gelijk boven werd aangetoond). — — — Met deze tijdsbepaling stemmen nog andere bijzonderheden, behalve de boven bedoelde, ten volle overeen (met name Deut. IV: 19; XVII: 3, waar gewaarschuwd wordt tegen de aanbidding der sterren, die eerst bij Zephanja en Jeremia voorkomt en door Jozia werd afgeschaft, 2 Kon. XXIII: 4, 5; verder het zoogenaamde lied van Mozes, Deut. XXXII: 1—43, dat ouder is dan het boek Deuteronomium, maar zelf eerst uit het Assyrische tijdvak dagteekent)" (1). Dit alles zou wel verdienen nader te worden ontwikkeld. Doch voor ons tegenwoordig doel kunnen wij met dit weinige volstaan. Genoeg, dat wij geene reden hebben om ons te verbazen over Jozia's ontzetting bij de voorlezing van Hilkia's boek.

Doch wij moeten, voordat wij verder gaan, nog een ander bezwaar uit den weg ruimen. Toegegeven, dat Deuteronomium in Jozia's 18de jaar voor het eerst aan het licht trad — verschilt dat boek dan zoo van de overige „boeken van Mozes," dat het die groote veranderingen in het leven kon roepen, die met Hilkia's ontdekking in verband worden gebracht? Deze vraag gaat uit van de valsche onderstelling, dat die overige boeken toen sedert lang bekend waren en werden nageleefd. Het tegendeel is waar. Wel waren onderscheidene wetten en verhalen, die wij nu in Genesis—Numeri lezen, voorhanden, maar zij vormden nog geen geheel; zij waren, om zoo te zeggen, nog het bijzondere eigendom van de priesters en van de profeten: zij werden nog niet erkend als regel voor geloof en wandel der Israëlieten. Eerst veel later, onder en door Ezra, zijn

(1) Hist. crit. onderzoek enz. I: 149 vv. (1e uitg.).

onze tegenwoordige vijf boeken van Mozes als de wet van Jahwe en de grondwet van den Joodschen staat uitgevaardigd. Dit is juist de groote beteekenis van Jozia's daad, dat hij de eerste is geweest, die een geschreven wetboek met openbaar gezag bekleed en tot de onderwerping daaraan het volk verplicht heeft. Het eigenlijke karakter van zijne hervorming kan niet korter of juister worden uitgedrukt, dan door haar te noemen: de invoering der Deuteronomische wetgeving.

Laat ons hier even stilstaan en ons den gang van ons onderzoek voor den geest terugroepen! Nadat wij Jozia's hervorming in omvang en strekking hadden leeren kennen, vroegen wij naar hare oorzaken. Het bijbelsche bericht wees ons op een toeval, het vinden van „het wetboek" door Hilkia. Wij weten nu, althans met hooge waarschijnlijkheid, wat dat boek inhield en hoe het zoo gewichtige hervormingen kon veroorzaken. Maar — over het toeval, waartegen wij bezwaren inbrachten, zijn wij nog niet heen. De zaak staat nog altijd zoo: indien Hilkia Deuteronomium niet in den tempel had gevonden, dan zou er niets zijn gebeurd. Moeten wij hierin berusten? Of bestaat er eene andere en meer bevredigende opvatting?

Het zal noodig zijn, ter beantwoording van deze vragen, dat wij het boek Deuteronomium nog eenigszins nader beschouwen. Reeds werd opgemerkt, dat het Mozes sprekend — en wel tot geheel Israël sprekend — invoert. Volgens onze begrippen is dit niet volkomen te rechtvaardigen. Wij zouden geene vrijheid vinden om, — behalve in een werk van fictie, in een roman — onze eigene denkbeelden aan een ander in den mond te leggen en zoo, moedwillig, den schijn te doen ontstaan, dat het de denkbeelden van dien ander zijn. Doch de begrippen der oudheid ten aanzien van de letterkundige goede trouw verschilden hemelsbreed van de onze. Een Israëliet uit de 7de eeuw v. Chr., wien het ernst was met

godsdienst en zedelijkheid, kon zich van zulk eene inkleeding bedienen, zonder daarover eenig zelfverwijt te gevoelen. Voor hem was de groote vraag deze, of zulk een „vroom bedrog" — gelijk men het pleegt te noemen — door de belangen van den godsdienst gevorderd werd. Daarvan nu is de Deuteronomist blijkbaar geheel doordrongen. Hij voorziet den ondergang van zijn volk, wanneer het zich niet ten spoedigste van de afgoderij tot de zuivere Jahwe-vereering bekeert en verder al de goddelijke geboden getrouw waarneemt. Juist daarom wendt hij zich in zijn geschrift — altijd bij monde van Mozes — tot het geheele volk en bezweert hij het, met heiligen ernst, om toch te bedenken wat tot zijnen vrede dient. Wel draagt hij vele en velerlei wetten voor, maar telkens opnieuw vervalt hij in den toon der gemoedelijke vermaning, en eindelijk, in H. XXVIII b. v., vat hij zijne overtuiging samen in eene strafrede, die met de levendigste kleuren de zegenrijke gevolgen van de onderwerping aan Jahwe's wetten, maar bovenal den vloek, die op de overtreding daarvan volgt, afschildert.

Het is van het hoogste belang, dat wij dit eigenaardig karakter van Deuteronomium voor oogen houden. Doch alvorens daarvan gebruik te maken, willen wij althans beproeven, den auteur van dat boek nog nauwkeuriger te leeren kennen.

Zijn naam — het behoeft nauwelijks te worden gezegd — is ons niet overgeleverd. Indien tijdgenoot en nakomeling dien hadden gekend, dan zou hoogst waarschijnlijk zijn werk voor ons niet zijn bewaard gebleven. Het werd als Mozaïsch aangenomen en mede dientengevolge onder de heilige boeken opgenomen — natuurlijk ten koste van den roem des schrijvers. Maar wèl kunnen wij bepalen, wat de Deuteronomist was, tot welke klasse van Israëlieten hij behoorde. Hij was profeet. Dat getuigt zijn geheele boek, vooral in die

gedeelten, waar hij de opsomming der wetten inleidt of afwisselt door vermaning of waarschuwing. Die stukken van zijn boek komen zoozeer overeen met de profetieën van Jeremia, dat men — mijns inziens ten onrechte — dezen godsman voor den schrijver van Deuteronomium heeft kunnen houden. Doch hiermede is nog niet genoeg gezegd. De Deuteronomist, hoezeer een profeet, verschilt toch ook weer van de meeste andere profeten die wij kennen. Terwijl deze meestal vrij onverschillig zijn ten aanzien van den eeredienst, is hij met belangstelling daarin vervuld. Zijne zuiverheid gaat hem zeer ter harte. Hij verzuimt niet tot zijne getrouwe waarneming op te wekken. Wel is het hem eigenlijk te doen om de gezindheden van het gemoed, om de liefde tot Jahwe en de getrouwheid des harten aan Hem, maar hij kan zich deze niet denken, zonder dat zij zich als het ware belichamen in de deelneming aan de offers in den tempel en aan de hooge feesten, en in de opbrengst van een deel der veldvruchten aan de Levietische priesters. Misschien kan men de eigenaardige richting en denkwijze van den Deuteronomist het best kenschetsen door hem een priester-profeet te noemen. Ja, wij bedriegen ons wel niet, wanneer wij hem in onze verbeelding onder de Jeruzalemsche priesters plaatsen — uit wier rijen immers ook een Jeremia en een Ezechiël zijn voortgekomen.

Maar dan moeten wij ook nog een stap verder gaan en aannemen, dat de Deuteronomist meer is dan een eenzaam en zelfstandig hervormer. Veeleer hebben wij hem te houden voor den vertegenwoordiger eener bepaalde richting in den tijd, waartoe hij behoort. Inderdaad, niets is natuurlijker dan het ontstaan van zulk eene richting. De ondervinding had geleerd en leerde — vóór Jozia's hervorming — nog dagelijks, dat de vrijheid des volks in het dienen van Jahwe wrange vruchten droeg. De zuiverheid der godsvereering leed daaronder. Op „de

hoogten" werden allerlei afgodische plechtigheden en gebruiken met den Jahwedienst vermengd. De profeten, wien het bovenal om de toewijding van het hart aan God en om een heilig leven te doen was, konden niet overschillig blijven ten aanzien van den hoogtendienst, nu het bleek dat hij de afgoderij, ja den afval van Jahwe in de hand werkte. Zij moesten, met het oog op hetgeen in hunne schatting hoofdzaak was, voor den Jeruzalemschen tempel gaan ijveren. De overtuiging, dat deze de eenige zetel van de reine Jahwevereering moest worden, schijnt onder de regeering van Manasse onder de vromen allengs veld te hebben gewonnen. Hunne wenschen voor de toekomst spreekt de Deuteronomist in zijne wetgeving en de haar begeleidende toespraken uit. Hij is, terwijl hij dat doet, het orgaan van de denkwijze, die toen, onder Manasse en Jozia, niet bij het volk — daaraan ontbrak zeer veel! — maar onder de oprechte dienaars van den God der vaderen de heerschende was.

Keeren wij thans terug tot de vraag, waarvan wij uitgingen, tot het onderzoek naar de oorzaken van Jozia's hervorming. Het is voorzeker denkbaar, dat de Deuteronomist, na zijne wetten op schrift te hebben gebracht, ze mededeelde aan eenige geestverwanten en vrienden, maar overigens geene moeite aanwendde om ze in ruimer kring bekend te maken. Het is mogelijk, dat hij de verwezenlijking zijner denkbeelden overliet aan de toekomst en zelf daaraan niet wilde arbeiden. Zoo is het ook niet ongeloofelijk, dat een exemplaar van zijne wetgeving bij toeval in den tempel kwam en, wederom bij toeval, Hilkia in handen viel. De groote invloed, door zijn boek uitgeoefend, is ons in elk geval nu geen raadsel meer, nadat wij hebben ingezien, dat het als de uitdrukking van veler wenschen en gedachten moet worden beschouwd. Maar is het ook waarschijnlijk, dat de zaak zich zóó heeft toegedragen?

Zeker niet. Wat kan den Deuteronomist bewogen hebben om zulk eene lijdelijke rol te spelen en stilzittende af te wachten, wat er van zijn boek worden, wat daaruit voortkomen zou? Waarom heeft hij, in dat boek, het woord gericht — bij monde van Mozes, gelijk wij ons herinneren — tot het volk, indien hij niet voornemens was zijne wetgeving ter kennis van het volk te brengen? Wie het doel wil, moet ook de middelen willen, en zal ze ook gewoonlijk niet ongebruikt laten, wanneer het hem namelijk ernst is met den wensch om het doel te bereiken. En daaraan kunnen wij, wat den Deuteronomist aangaat, niet twijfelen. Kortom — want het wordt tijd, dat wij de slotsom uitspreken — niet bij toeval, maar met opzet is het boek Deuteronomium, hetzij door den auteur zelven, hetzij door zijne vrienden, in den tempel gebracht, om op die wijze aan den koning voorgelegd en door dezen ingevoerd te worden. Het is niet zeker, maar toch zeer waarschijnlijk, dat Hilkia, de Hoogepriester, mede tot de geestverwanten van den Deuteronomist behoorde en derhalve het wetboek niet bij toeval gevonden, maar, overeenkomstig het vooraf beraamde plan, toen de gelegenheid zich daartoe aanbood, aan Saphan overhandigd heeft.

Niet lichtvaardig, veelmin uit lust om den schrijver van Deuteronomium of zijnen vrienden een smet aan te wrijven, maar door de macht der bewijzen gedwongen, hebben wij ons deze voorstelling van de toedracht der zaak gevormd. Veel liever zouden wij — met sommige nieuwere (1) en alle oudere geschiedschrijvers van Israël — de opvatting van den schrijver van 2 Kon. XXII, XXIII eenvoudig hebben overgenomen. Doch de waarschijnlijkheid, dat hier een wél beraamd

(1) O. a. Ewald, Gesch. d. V. Israël III: 697 ff. ; Eisenlohr, het volk Israël, onder de regeering der koningen II : 415 v.

plan tot uitvoering kwam, is te groot dan dat wij haar zouden kunnen weerstaan. Dat wij dit plan niet kunnen goedkeuren, behoeft geen vermelding. Doch ook hier gelden de opmerkingen, zoo even ten aanzien van de inkleeding van Deuteronomium gemaakt. De toenmalige denkbeelden over bedrog en list zijn de onze niet meer. Daarover verheugen wij ons. Doch dit mag ons niet verhinderen te erkennen, dat zij vroeger gangbaar zijn geweest, en wel bepaaldelijk onder Israël, gelijk des vereischt door een tal van voorbeelden zou kunnen worden aangetoond (1). Meent iemand, dat wij ten slotte bij deze beschouwing, vergeleken met de vroegere, verloren hebben; dat het verkieselijker is eene gebeurtenis als Jozia's hervorming uit een toeval af te leiden, dan haar te verklaren uit eene samenzwering — wij kunnen met hem niet instemmen. Afgezien daarvan, dat het toeval uit zijnen aard de zaak onverklaard laat, moeten wij doen opmerken dat ten slotte niet het bedrog gezegevierd heeft, maar de richting, die zich, volgens de denkbeelden van dien tijd, van dat middel bediend heeft om haar doel te bereiken. In waarheid heeft die richting haar triomf te danken — niet uitsluitend of zelfs hoofdzakelijk aan haar sluw overleg, maar — aan hare innerlijke waarde. Het boek Deuteronomium, eenmaal aan Saphan overhandigd, zou niets uitgewerkt hebben, indien de schrijver niet den waren toon had weten aan te slaan, indien hij niet met overtuiging en met warmte had geschreven, indien zijn boek niet beantwoord had aan de eischen van den tijd en aan de wenschen die toen, in het waarachtig belang van den godsdienst, door de vromen werden gekoesterd. Dit blijft dan ook de hoofdzaak: onder Jozia's regeering en in de hervorming, die

(1) Enkele proeven in mijn Hist. crit. onderzoek enz. (1e uitg.) II, 202 n. 20; n. 239; n. 17; 304; 466. Doch dit geheele onderwerp vordert en verdient eene afzonderlijke behandeling.

van hem uitging, heeft de priesterlijk-profetische richting de zegepraal behaald. Kunnen wij voor ons den weg, dien zij daarbij gevolgd heeft, niet voor een rechten weg houden, dit verhindere ons niet de zuiverheid van hare bedoelingen te erkennen en hare overwinning als eene verblijdende gebeurtenis te begroeten.

De geschiedenis van elk volk is een doorloopend geheel. Tot recht verstand van een gedeelte wordt de kennis van al het overige gevorderd. Het ligt dus in den aard der zaak, dat onze „schetsen", terwijl zij wellicht de weetgierigheid ten aanzien van één enkel punt bevredigen, te gelijk een aantal vragen doen oprijzen, die op hare beurt een antwoord vereischen. Vandaar dat de eindindruk van elke afzonderlijke „schets" niet ten volle bevredigend kan zijn. Dat is ongetwijfeld ook nu het geval. De lezer verlangt meer te weten van „de Wet", hare wording en hare invoering, dan hem hier kon worden aangeboden. Zelfs ten aanzien van ons eigenlijk onderwerp, Jozia's hervorming, is hij nog niet geheel voldaan: welke waren hare vruchten? hield zij stand en, zoo neen, waarom niet? Wellicht wordt het mij vergund, deze laatste vragen weldra te beantwoorden. Vóórdat wij de geschiedenis van „de Wet" kunnen verhalen, moeten nog andere onderwerpen zijn afgehandeld.

X. De dood van Jozia.

(2 Kon. XXIII : 25—30; 2 Kr. XXXV : 20—25).

De ruimte, door het bericht over deze of gene gebeurtenis in een geschiedverhaal ingenomen, is dikwerf niet evenredig aan het belang dier gebeurtenis. Een allergewichtigst feit wordt somwijlen in zeer weinige woorden geboekt en bij oppervlakkige lezing voorbijgezien, terwijl geheele bladzijden zijn gewijd aan bijzonderheden, die zonder noemenswaardige schade onbekend hadden kunnen blijven.

Zoo is het b. v. met den dood van Jozia. De schrijver van het 2de boek der Koningen, die van Jozia's hervorming — en wel te recht — een zoo uitvoerig verslag had gegeven (H. XXII : 1—XXIII : 24), meent wat zijn uiteinde betreft te kunnen volstaan met dit uiterst laconieke bericht: „In zijne (Jozia's) dagen toog Pharao Necho, de koning van Egypte, op tegen den koning van Assyrië, naar de rivier de Phrat (de Euphraat), en de koning Jozia toog hem te gemoet, en hij (Necho) doodde hem (Jozia) te Megiddo, als hij hem gezien had; en zijne knechten voerden hem dood op een wagen, van Megiddo, en brachten hem te Jeruzalem en begroeven hem in zijn graf" (H. XXIII : 29, 30a). Wie zou, bij het lezen hiervan, vermoeden dat ditzelfde feit op de tijdgenooten een diepen indruk had gemaakt en een keerpunt in de godsdienstige ontwikkeling van Israël verdient te heeten? Toch is het één niet minder waar dan het ander.

De Kroniekschrijver geeft ons ditmaal, hoeveel ook op zijn verhaal moge zijn af te dingen, een zuiverder indruk dan de auteur van Koningen. Men leze zijn bericht, 2 Kr. XXXV: 20—25! Hij doet ons al aanstonds gevoelen, dat de tocht van Jozia tegen Necho eene zonderlinge, bijna zeiden wij: eene doldriftige

onderneming mocht heeten. Toen hij — zoo lezen wij vs. 21 — den Egyptischen koning te gemoet trok, zond deze boden tot hem, zeggende: „Wat heb ik met u te doen, gij koning van Juda? Wat u aangaat, ik heb het heden niet op u gemunt, maar op het rijk, waarmede ik in oorlog ben (op de Assyriërs); en God heeft mij bevolen mij te haasten: zoo laat dan af van God, die met mij is, opdat Hij u niet verderve." Hoe men deze woorden ook beschouwe, als werkelijk door Necho gesproken of als de uitdrukking van de overtuiging des Kroniekschrijvers, in elk geval leeren zij, dat Jozia zich onnoodig in gevaar begaf en als het ware den ondergang zocht. Dat is reeds eene niet onbelangrijke bijzonderheid. Maar wij lezen verder: „doch Jozia keerde zijn aangezicht niet van hem af, want hij was vast besloten (1) tegen hem te strijden, en hij luisterde niet naar de woorden van Necho uit den mond van God" (vs. 22a). Wie den Kroniekschrijver en zijn trant eenigszins kent, zal ten aanzien van de beteekenis dezer opmerking niet lang in het onzekere verkeeren. De nederlaag en de dood van Jozia, den vromen koning, was voor hem een raadsel: het was zijne vaste overtuiging, dat er altijd volkomen overeenstemming bestond tusschen 's menschen godsdienst en uitwendig levenslot; weervoer hem ongeluk, dan moest hij zich ook aan eene of andere overtreding hebben schuldig gemaakt. Maar nu was Jozia, zijn geheele leven door en vooral in de laatste jaren zijner regeering, een toonbeeld geweest van vurigen ijver voor den dienst van God: waarin had hij dan toch misdreven? Zijne fout kon geene andere zijn, dan dat hij in strijd met den wil van God den kamp met Necho had ondernomen. Zoo wordt dan voor den Kroniekschrijver de verzekering van den Egyptischen koning, dat hij niet tegen Juda, maar

(1) Volgens eene verbeterde lezing van den grondtekst.

tegen Assyrië oorlog voert (vs. 21), een woord van God zelven; en de dwaling van Jozia bestaat hierin dat hij dit woord niet aanneemt, maar in den wind slaat: dit is dan ook de ware oorzaak van zijn ongeluk. Eigenlijk hebben wij hier dus niet veel meer dan eene bespiegeling van den Kroniekschrijver, maar — eene echt-Israëlietische bespiegeling, die, gelijk ons allengs duidelijker blijken zal, den indruk, dien Jozia's dood ook op diens tijdgenooten maakte, zuiver teruggeeft. Hij verplaatst ons dus, terwijl hij zijne eigene opvatting uitspreekt, midden in de vragen, die naar aanleiding van Jozia's uiteinde bij de vromen van dien tijd moesten oprijzen. Wij komen daarop weldra terug. Eerst moeten wij opmerken, dat ook het vervolg van het verhaal (vs. 23, 24) ons het gewicht der geheele gebeurtenis doet gevoelen. Wel is het — op grond van 2 Kon. XXIII: 29; Zach. XII: 11 (1) — twijfelachtig, of Jozia werkelijk eerst te Jeruzalem en niet op het slagveld, in de vallei van Megiddo, gestorven is, maar de uitvoerigheid zelve van het bericht wekt in ons de gedachte, dat wij hier te doen hebben met een meer dan gewoon belangrijk feit, waaraan ook de kleinere bijzonderheden, die er mede gepaard gingen, zekere beteekenis ontleenden. Die indruk wordt, eindelijk, ten volle bevestigd door het slot van het verhaal (vs. 24^b, 25): „gansch Juda en Jeruzalem bedreven rouw over Jozia; en Jeremia maakte een klaaglied over Jozia; desgelijks alle zangers en zangeressen spraken in hunne klaagliederen over Jozia tot op dezen dag, en men maakte ze [d. i. men maakte die lijkzangen of het voortdurend gebruik daarvan] tot eene inzetting in Israël, en zie, ze zijn geschreven in de klaagliederen [d. i. in eene verzameling van lijkzangen, die de schrijver nog moet gekend hebben, maar die voor ons is verloren gegaan]."

(1) Op deze plaats komen wij zoo aanstonds terug.

Zulk een algemeene en blijvende rouw getuigt niet alleen voor den man, dien hij geldt, maar ook voor den geweldigen schok, door zijn sterven teweeggebracht. Wij zijn den Kroniekschrijver dank verschuldigd, dat hij ons de herinnering aan die verslagenheid over Jozia's dood bewaard heeft. Met zijne mededeeling vóór ons ontdekken wij daarvan in het O. Testament nu ook nog andere sporen. Toen Jozia's zoon, na eene regeering van slechts drie maanden, als gevangene naar Egypte was gevoerd en velen zijne terugkomst wenschten, ja daarop vast vertrouwden, sprak de profeet Jeremia (H. XXII: 10,11): „Weent niet over den doode (Jozia) en beklaagt hem niet; weent vrij over hem die weggegaan is (Joahaz of Sallum), want hij zal nimmermeer wederkomen en het land zijner geboorte zien." In die woorden ligt opgesloten, dat de rouw over Jozia's dood maanden daarna nog niet gestild was. Dezelfde gevolgtrekking leiden wij af uit Jer. XXII: 18, waar tegen Jojakim de bedreiging wordt uitgesproken, dat hij onbeweend ten grave zal dalen — met duidelijke zinspeling op de algemeene droefheid over het sterven van Jozia, zijn vader. Doch vooral schijnt ons Zach. XII: 11 opmerkelijk. De laatste drie hoofdstukken van het boek Zacharia zijn geschreven door een profeet, die kort voor Jeruzalems verwoesting in 586 v. Chr. bloeide. Sprekende over de algemeene verslagenheid, die in de toekomst te Jeruzalem heerschen zal, drukt hij zich aldus uit: „Te dien dage zal de rouwklacht groot zijn, gelijk de rouwklacht van Hadad-rimmon in het dal van Megiddo." Vrij algemeen is men van oordeel, dat hier gedoeld wordt op het rouwmisbaar over Jozia, die immers in het dal van Megiddo — volgens het oudste en meest geloofwaardige bericht, 2 Kon. XXIII: 29 — niet alleen gewond, maar ook gedood is, zoodat de eerste en heftigste droefheid over zijn sterven in datzelfde dal moest losbarsten. Twintig jaren later kon de profeet naar die rouwklacht,

als naar een toonbeeld van bittere smart, verwijzen en mocht hij vertrouwen, zoo sprekende door zijne hoorders even goed verstaan te worden, als wanneer hij gewaagde van de droefheid over het verlies van een eenigen zoon en van het gekerm, dat na den dood eens eerstgeborenen vernomen wordt (H. XII: 10).

Welaan dan, beproeven wij op onze beurt de beteekenis van Jozia's dood te verstaan en ons rekenschap te geven, èn van zijn ijver om Necho te bestrijden, èn van de algemeene verslagenheid, door zijn nederlaag en sterven veroorzaakt!

De partij der strenge Jahwe-dienaars had in het 18de jaar van Jozia's regeering eene volledige overwinning behaald. Zij was er in geslaagd, den koning zelven tot hare zienswijze over te halen en had in hem een kloek voorganger en een ijveraar voor de verwezenlijking van hare plannen gevonden. Alle zichtbare sporen van afgoderij waren uitgewischt. Ook de onwettige vereering van Jahwe, op de hoogten in en buiten Jeruzalem, had opgehouden. De voorschriften van de wet (Deuteronomium), door Hilkia in den tempel gevonden en door den koning ingevoerd en uitgevaardigd, werden getrouw nageleefd. Had men al aanstonds, naar den eisch van die wet (Deut. XVI: 1—8), het paaschfeest gevierd (2 Kon. XXIII: 21—23, verg. 2 Kr. XXXV: 1—19), daarbij bleef het natuurlijk niet. Ook ten gevolge van de afschaffing der „hoogten" nam het tempelbezoek toe. Aan offeranden was geen gebrek. De hooge feesten werden geregeld en onder een grooten toevloed van menschen gevierd. In één woord: men scheen een nieuw tijdperk te zijn ingetreden, door getrouwheid aan den God der vaderen en door belangstelling in zijn dienst gekenmerkt (1).

(1) Verg. over dit alles het opstel: de hervorming van Jozìa, bladz. 188.

Was het wonder, dat men zich van die veranderde richting van het volksleven gouden bergen van nationalen voorspoed beloofde? In de schatting der Israëlieten kon nu de zegen van Jahwe niet uitblijven. Er bestond volgens hen een onafscheidelijk verband tusschen Israëls godsdienstijver en Israëls stoffelijke welvaart; bij het toenemen van genen moest ook deze klimmen, evenals, omgekeerd, de afval van Jahwe reeds zoo dikwerf door allerlei rampen was gestraft. Wèl wordt ons 2 Kon. XXII: 15—20 verg. XXIII: 25—27 bericht, dat de profetes Hulda zelfs na Jozia's bekeering den ondergang van het rijk Juda bleef te gemoet zien; wèl verwacht zij van de door hem aan te wenden pogingen niets meer dan uitstel van het strafgericht; doch al mocht zij juist zoo gesproken hebben als hare woorden t. d. p. luiden, al is hare profetie niet eenigszins donkerder gekleurd onder den indruk van de latere gebeurtenissen; — toch zouden wij moeten aannemen, dat de groote meerderheid helderder uitzichten in de toekomst had dan zij. De wet zelve, die na hare invoering zeker door velen gelezen werd, moest die blijde verwachtingen wekken of versterken. Zij bevatte wel is waar zware bedreigingen, en deze waren het juist, die op Jozia aanvankelijk zoo diepen indruk hadden gemaakt. Maar daarnevens gaf zij ook heerlijke beloften, voor het geval dat Israël zich richtte naar hare voorschriften. Het zij voldoende te wijzen op Deut. XXVIII: 1—14; XXX: 15, 16, 19, 20 en vele andere plaatsen, even duidelijk en ondubbelzinnig als deze. Meent iemand, dat Jozia en zijne tijdgenooten eigenlijk toch geen recht hadden om deze belofte op zich zelve toe te passen, naardien de toewijding van hun hart aan Jahwe, waarop immers door diezelfde wet ook wordt aangedrongen, zooveel te wenschen overliet, hij bedenke, dat wij hiervan natuurlijk meer doordrongen zijn dan het geslacht, waarover wij dit oordeel

vellen; het is althans hoogst natuurlijk, dat de ijver voor de getrouwe naleving der wetsvoorschriften aanvankelijk niet tegenover de vroomheid des harten gesteld, maar veeleer als de natuurlijke openbaring daarvan aangemerkt werd.

De meening, dat Jozia en zijne tijdgenooten zich eene schoone toekomst voorspiegelden, is meer dan eene gissing, of liever: dan eene gevolgtrekking uit den aard der zaak. In het verhaal van Jozia's hervorming vinden wij één kleinen trek, die duidelijk bewijst, dat wij niets te veel hebben gezegd. Wij hebben het oog op 2 Kon. XXIII: 15—19 (2 Kr. XXXIV: 6, 7) waar wij lezen, dat Jozia zijne pogingen tot herstel der zuivere godsvereering niet beperkte binnen de grenzen van zijn eigen rijk, maar uitstrekte tot het voormalig gebied van de tien stammen. Wij zullen straks zien, dat dit mogelijk werd gemaakt door de politieke omstandigheden van dien tijd. Doch allerwaarschijnlijkst zou Jozia het niet hebben gewaagd, zich die gunstige gelegenheid ten nutte te maken, indien hij niet was gesteund door het vaste vertrouwen op de hulp van Jahwe. Indien ooit, dan was het nu de tijd om het aloude rijk van David te herstellen. Wanneer hij „de steden van Samaria" in bezit nam, om daar de afgoderij uit te roeien en Jahwe's dienst in al zijne reinheid te vestigen, — dan moest zijne onderneming met den besten uitslag worden bekroond: God zelf zou voor hem strijden en zijnen dienaar beschermen tegen elk gevaar dat hem mocht dreigen.

In dat opgewekt vertrouwen op eene nieuwe en heerlijke toekomst van het rijk Juda ligt ook de eenvoudige verklaring van Jozia's gedrag tegenover Necho. Doch, om dit recht te verstaan, werpen wij een vluchtigen blik op den toenmaligen toestand van Azië.

Het machtige Assyrische rijk neigde ten val. Reeds van de 8ste eeuw vóór onze jaartelling af hadden de

koningen van dat rijk, te Ninevé gezeteld, herhaalde malen al hunne krachten moeten inspannen om de van hen afgevallen volkeren weder te onderwerpen. Tegen het einde van die zelfde eeuw (710 v. Chr.) maakten de Meden zich van hen onafhankelijk en het gelukte hun niet. dit dappere volk weder in de monarchie in te lijven. Van het midden der 7de eeuw af werden zelfs de Meden voor hunne voormalige beheerschers gevaarlijk. Hunne koningen Phraortes en Cyaxares streden voorspoedig tegen hen, ja de laatstgenoemde belegerde geruimen tijd hunne hoofdstad Ninevé en zou die waarschijnlijk veroverd hebben, indien hij niet door een inval van Scythische horden in zijn rijk ware gestoord (634 v. Chr.). Nauwelijks waren deze verjaagd en was de oorlog tegen de Lydiërs geëindigd, of de Meden, thans met de Babyloniërs verbonden, richtten een nieuwen aanval op Assyrië (610 v. Chr. en vervolgens). Het was te voorzien, dat zij ditmaal slagen zouden. In elk geval moest de Assyrische koning ten ernstigste op zelfverdediging bedacht zijn en kon hij er niet meer aan denken zijn gezag te handhaven in de verafgelegen Syrische provinciën van zijn rijk, die derhalve hare onafhankelijkheid terugkregen. Zoo verklaart het zich tevens, hoe Jozia omstreeks 620 v. Chr. in de steden van Samaria zich als heer en meester kon gedragen, zonder daarin door Assur te worden belemmerd.

Er was ondertusschen nog een machtig rijk, dat den ondergang van de Assyrische monarchie niet onverschillig kon aanzien, of althans begeeren moest een aandeel in den buit te ontvangen. Onder de regeering van Psammetichus had Egypte zich ook weder buiten zijne natuurlijke grenzen laten gelden en de Philistijnen krachtdadig bestreden. Na een langdurig beleg had Asdod voor de Egyptische overmacht moeten bukken (omstreeks 610 v. Chr.). Toen derhalve

Necho zijnen vader Psammetichus opvolgde (610 v. Chr.), was hem als het ware de weg aangewezen, dien hij had in te slaan: tredende in de voetstappen van zijn voorganger, moest hij trachten zijn voordeel te doen met de toenemende verzwakking van Assyrië en zich de aan Egypte grenzende provinciën van het Assyrische rijk, Syrië en Palestina, toeeigenen. Necho was de man niet om de schoone kans tot uitbreiding van zijn gebied ongebruikt te laten voorbijgaan. Reeds in het jaar 608 v. Chr., twee jaren na zijne troonsbeklimming, was hij met een groot leger naar Syrië op weg. Het schijnt dat hij zijne troepen over zee gevoerd en ze te Acco — eene haven aan de Middellandsche zee, in het vroegere rijk der tien stammen — ontscheept heeft. Van daar kon hij recht op zijn eigenlijk doel afgaan, terwijl, indien hij den landweg gekozen had, het overblijfsel der Philistijnen en het rijk van Juda hem opontholud hadden kunnen veroorzaken.

Doch Jozia kon niet besluiten hem ongemoeid te laten voorttrekken. Inderdaad, het plan van Necho was voor hem en voor de onafhankelijkheid van zijn rijk hoogst bedenkelijk. Men zou kunnen vragen: wat ging het hem aan, of Syrië in naam aan de Assyriërs of inderdaad aan Egypte onderworpen, dan wel geheel vrij was? Doch die vraag zou getuigen van kortzichtigheid. Het was gemakkelijk te berekenen, dat de verovering van Syrië door Necho de onderwerping van Juda ten gevolge moest hebben. Het was dus in het belang van Jozia, dat de tocht van Necho mislukte. Ja, de voorzichtigheid gebood hem alles te doen wat in zijn vermogen stond om die mislukking te bevorderen. Door de verzekering van Necho, dat hij het niet op Juda had gemunt, kon of mocht hij zich daarvan niet laten terughouden. Want het was volkomen duidelijk, dat dit, overgezet zijnde, beteekende: „nu is het uwe beurt nog niet; wanneer ik Syrië zal heb-

ben bemachtigd, dan volgt Juda van zelf." Maar in spijt van dit alles blijft het toch van Jozia's zijde eene grove onbedachtzaamheid, dat hij-alléén, zonder één enkel bondgenoot, Necho in den weg trad. Uit een politiek oogpunt laat die daad zich nauwelijks begrijpen, veelmin rechtvaardigen. Jozia was tegen den machtigen Egyptischen koning volstrekt niet opgewassen. Om hem met vrucht te bestrijden had hij zich met de vorsten van Syrië moeten verbinden, of, indien dat niet kon, dan had hij moeten afwachten, hoe de krijgskans in Syrië zich keeren zou.

Het is dan ook zoo goed als zeker, dat Jozia meer uit godsdienstige geestdrift dan tengevolge eener kalme berekening tegen Necho te velde trok. Hij was zich bewust, dat hij den wil van Jahwe getrouw betracht en zijnen dienst hersteld had. Zoo meende hij dan ook vastelijk op zijne hulp te mogen vertrouwen in eene onderneming, die door de zorg voor Israëls onafhankelijkheid werd gevorderd, ja bij uitnemendheid nationaal mocht heeten. De strijd, dien hij ondernam, was een „oorlog van Jahwe" en zou hem dan ook, onder Jahwe's zegen, wel gelukken. Stond er niet geschreven in het boek der wet, door Hilkia gevonden (Deut. XXVIII: 1, 7, 10): „Indien gij der stemme van Jahwe, uwen God, vlijtig zult gehoorzamen, waarnemende te doen al zijne geboden, — zoo zal Jahwe, uw God, u hoog zetten boven alle volken der aarde. Jahwe zal uwe vijanden, die tegen u opstaan, geslagen geven voor uw aangezicht: door één weg zullen zij tot u uittrekken, maar door zeven wegen zullen zij van uw aangezicht vlieden. Alle volken der aarde zullen zien, dat de naam van Jahwe over u is uitgeroepen, en zij zullen voor u vreezen." Die beloften waren niet dubbelzinnig. Zoo aarzelt dan Jozia niet, maar stelt zich, in de vallei van Megiddo, tegenover de Eyptische heirmacht om haar den doortocht te betwisten.

Den uitslag van den ongelijken strijd kennen wij reeds. Maar gelijk wij nu begrijpen, welke beweegredenen Jozia had om den kamp te aanvaarden, zoo verstaan wij thans ook, beter dan vroeger, de verslagenheid der Israëlieten over hunne nederlaag en over des konings dood. Voorzeker, Jozia verdiende de tranen, die bij zijne lijkbaar werden vergoten: „vóór hem was geen koning aan hem gelijk, die zich tot Jahwe gekeerd had met zijn gansche hart en met zijne gansche ziel en met zijne gansche kracht, naar de geheele wet van Mozes; en na hem stond zijns gelijke niet op" (2 Kon. XXIII: 25). Al hebben zijne tijdgenooten dit niet in dien vorm uitgedrukt, zij hebben toch, voorzoover zij instemden met de richting van Jozia, iets dergelijks gevoeld toen hij hun ontvallen was. Maar boven en behalve den vromen koning gold hunne droefheid hunne eigene bitter teleurgestelde hoop. Door de zegepraal van Necho's wapenen werden zij op de meest onzachte wijze wakker geschud uit een schoonen droom. Zij hadden gemeend, dat Juda een tijdperk van ongekenden voorspoed en luister te gemoet ging, en ziet! zij waren nu reeds diep vernederd en konden het zich niet ontveinzen, dat eene nieuwe Egyptische dienstbaarheid voor de deur stond. Zij bleef dan ook niet uit. Wèl werd de zoon van Jozia, Joahaz, „door het volk des lands" op den troon zijns vaders geplaatst, doch Pharao Necho duldde zulk eene eigenmachtige handeling niet, zond Joahaz naar Egypte en maakte diens broeder Jojakim koning, van wien hij daarenboven eene zware oorlogschatting vorderde (2 Kon. XXIII: 31—35). Hoe — zoo moeten de vromen van die dagen hebben gedacht en gesproken — hoe kon Jahwe dat alles dulden? Was dan zijn arm verkort, zijne macht gebroken? Zelf had Hij gezegd: „God is geen man, dat Hij liegen zou, noch eens menschen kind, dat het Hem zou berouwen! Zou Hij het zeggen en niet doen? óf

spreken en niet bevestigen?" (Num. XXIII: 19). En nu: wat was er geworden van zijne beloften? Was het niet alsof ze alleen hadden moeten dienen om hen in den valstrik te lokken? Was hun niet juist het tegendeel overkomen van hetgeen zij meenden te mogen verwachten? — Zoo dachten en spraken zij, en luider weerklonken hunne klachten, en met een bezwaard hart begeleidden zij het lijk van den vromen koning naar het graf zijner vaderen in de hoofdstad, die weldra hare poorten voor den vreemdeling zou moeten openen.

Wij zullen de Israëlieten van die dagen niet hard vallen om hunne bittere klachten. Niets verhindert ons met hen mede te gevoelen. Niets menschelijks behoeft ons vreemd te blijven, en wie zal ontkennen, dat hunne droefheid zuiver menschelijk was? Ja, de gedachtenloop dien wij bij hen moeten onderstellen, wijkt zelfs niet zóó ver af van de denkbeelden, waarin wij zijn opgegroeid of die wij rondom ons ontdekken, of het valt ons betrekkelijk licht dien te volgen. Doch in weerwil van onze sympathie moeten wij erkennen, dat de gebeurtenis zelve, beschouwd als een schakel in de keten van Israëls godsdienstige ontwikkeling, onvermijdelijk en onmisbaar is. In en met Jozia wordt het godsdienststelsel, dat hij vertegenwoordigt, getroffen en veroordeeld. Zou eenmaal uit Israël de ware, de zuiver-geestelijke godsdienst voortkomen, dan moest dat stelsel in zijne onwaarheid en onhoudbaarheid worden ten toon gesteld. Voordat het hoogste komen kon, moest het lagere worden te niet gedaan. Onze voorafgaande beschouwing maakt wellicht voor velen de nadere toelichting van dit oordeel overbodig. Toch zal men mij vergunnen, het, althans in enkele trekken, te rechtvaardigen.

Werpen wij nog eenmaal een blik op Jozia's hervorming! Wanneer wij de berichten daarover lezen,

dan treft ons niet het minst het gewelddadig karakter, dat al de maatregelen van den koning en zijne medestanders aankleeft. Slechts eens, in den aanvang der geheele beweging doet hij een beroep op het verstand en het geweten van het volk: het is dán wanneer hij het samenroept in den tempel, de Wet voorleest en haar door de aanwezigen laat aannemen. Maar overigens ontdekken wij van eerbied voor de overtuiging van andersdenkenden en van overreding door zedelijke middelen geen spoor. Alles wordt met geweld doorgedreven. Als een bende beeldstormers trekken de beambten van Jozia het land door, om overal de beelden, altaren en kapellen — die toch in veler oogen heilig waren — te vernielen. De dienaars van die heiligdommen mochten dankbaar zijn, wanneer zij eenvoudig uit hun ambt verjaagd en niet, zooals de priesters der hoogten in de steden van Samaria (2 Kon. XXIII: 20), op wreedaardige wijze vermoord werden.

Nu meene men niet, dat dit alles toevallig was en b. v. uit de oogenblikkelijke opgewondenheid der hervormingspartij moet worden verklaard. Wèl heeft zij misschien in haren eersten en gloeienden ijver hier en daar de perken overschreden, die zij in kalmer tijden zou hebben geëerbiedigd. Doch, in het algemeen gesproken, waren de maatregelen van Jozia geheel in overeenstemming met zijne zienswijze en die zijner geestverwanten. Wederom kunnen wij ons, ten bewijze hiervan, op het boek Deuteronomium beroepen. Men heeft opgemerkt, en te recht, dat dit boek een humanen geest ademt en een tal van voorschriften bevat, die van barmhartigheid, zelfs jegens de dieren en de boomen, getuigen. Evenwel met ééne doorgaande uitzondering: zoodra het geldt de afgoderij en hare begunstigers, dan kent de auteur van Deuteronomium geen genade, dan wordt hij plotseling wreed en onmenschelijk. Bewijsplaatsen zijn

reeds vroeger bijgebracht (1). Ik kan dus hier volstaan met de korte toelichting van een tweetal. Men leze dan Deut. XIII: 12—18: wanneer de bewoners eener Israëlietische stad zich tot het dienen van andere goden hebben laten verleiden, dan moeten zij — nadat hunne misdaad duidelijk gebleken is — allen zonder onderscheid, met hun vee, worden gedood; hunne tilbare have moet op de straten der stad worden bijeengebracht en met de stad zelve verbrand; voor eeuwig blijve zij een puinhoop! — Alle toelichting is hier overbodig. Nog leze men de Deuteronomische krijgswet, H. XX. Zij bevat vele bepalingen, die, beoordeeld naar den maatstaf dier tijden, menschelijk en zachtmoedig mogen heeten. Maar als de wetgever genaderd is tot de behandeling van de bewoners van Kanaän, die, zoo zij gespaard bleven, de Israëlieten tot afval van Jahwe zouden verleiden, dan is de barmhartigheid vergeten: „van de steden dezer volken, die Jahwe uw God u ten erve geeft, zult gij niets laten leven dat adem heeft, gij zult ze ganschelijk verbannen". (Deut. XX: 16, 17[a]).

Wat volgt uit dit alles? Immers dit, dat de voorstelling, die men zich toen vormde van Gods wezen en van den Hem welbehagelijken godsdienst, nog zeer onzuiver was. Het zegt reeds veel, dat men zulke bloeddorstige voorschriften zonder bedenking tot God zelven terugbracht en ze door Hem, onder bedreiging van zware straffen, liet uitvaardigen. Doch er is meer. Welke zonderlinge denkbeelden moet men gehad hebben over de ware godsvereering, dat men meenen kon door zóó gewelddadige middelen het gebied van Jahwe te moeten uitbreiden! Indien de overtuiging algemeen ware geweest, dat God „niet wat voor oogen is, maar het hart aanziet", dan zou men immers nooit geweld hebben gebruikt om den medemensch tot getrouwheid

(1) Zie blz. 171. 1°.

aan Hem en aan zijnen dienst te dwingen! Dan had men immers door onderricht en vermaning, in één woord: door zedelijke middelen moeten uitwerken, wat men thans, als met één slag, door een soort van coup d'état, poogde tot stand te brengen? Maar dit was juist de groote fout, dat men den godsdienst nu wèl in theorie, maar niet in de practijk voor eene zaak des harten hield, dien veeleer als staatszaak beschouwde. Met deze ééne gronddwaling hangt al het overige samen. Zoodra de godsdienst, zij het ook slechts voor een klein gedeelte, in uiterlijkheden wordt gezocht, is ook de deur geopend voor godsdienstvervolging en voor gewelddadige uitbreiding van den godsdienst. Zoolang — om terug te keeren tot den tijd van Jozia — de godsvereering wordt goed- of afgekeurd, al naar gelang zij binnen of buiten den tempel te Jeruzalem plaats heeft, zoolang zal men ook, tot handhaving eener zoo weinig geestelijke zaak, zonder bedenking allesbehalve geestelijke middelen aanwenden.

Met deze zelfde opvatting van het wezen der religie hangen nu ook de toenmalige denkbeelden omtrent hare vruchten samen. Als ik mij van kunsttermen bedienen mocht, zou ik zeggen: eudaemonisme en wettelijkheid zijn onafscheidelijk. Anders uitgedrukt: zoolang men den godsdienst gelegen acht in het nakomen van wettelijke voorschriften, zal men zich ook het loon voorstellen als een uiterlijken zegen door God aan het nakomen dier bepalingen verbonden, en den godsdienst vooral waardeeren als een middel om dat loon deelachtig te worden. De ware, geestelijke godsdienst vraagt niet naar loon. Hij zoekt niet zich zelven of zijn eigen voordeel, maar God. In dat zoeken wordt hij niet teleurgesteld, maar de zegen, aan de gemeenschap met God verknocht, is zuiver-geestelijk en dienvolgens van alle uiterlijke omstandigheden onafhankelijk. Doch dat was de godsdienst niet van Jozia en zijne tijdgenooten. In hunne

schatting legde de trouw van Israël aan Jahwe zekere verplichtingen op, op welker nakoming Israël van zijne zijde mocht rekenen, ja aandringen. Niet in weerwil maar tengevolge van hunne opvatting der ware godsvereering, meenden zij aanspraak te hebben op bescherming en hulp. Wat Jozia niet zou hebben gewaagd, wanneer hij een gewoon koning van Juda ware geweest; wat hem door de eenvoudigste regelen der bedachtzaamheid werd ontraden — dat meende hij vrijelijk te mogen ondernemen, omdat hij geijverd had voor den dienst van den God der vaderen. Zijn onredelijk vertrouwen op de hulp van Jahwe was het noodwendig uitvloeisel van zijn gebrekkigen godsdienst, de keerzijde van de gewelddadigheid, waarmede hij getracht had de vereering van Jahwe te bevorderen.

Nog eens: verre zij het van ons Jozia en zijne geestverwanten verantwoordelijk te stellen voor dwalingen, die in hunne dagen nog onvermijdelijk waren! Doch ieder gevoelt nu, dat de nederlaag in het dal van Megiddo en de dood van Jozia zelven zich aan ons in een ander licht voordoen dan aan de tijdgenooten. Zou de gebrekkige godsvereering, die toen nog heerschte, eenmaal plaats maken voor den waren godsdienst, dan moest zij, om zoo te zeggen, telkens door de feiten worden gelogenstraft en beschaamd. Alleen op die wijze kon de kern van waarheid, die in deze onvolkomen vormen was opgesloten, van alle vreemde bijmengselen ontdaan, tot volledige ontwikkeling komen. De partij der welgezinden moest keer op keer worden teleurgesteld in hare schoone verwachtingen, totdat zij zou geleerd hebben den godsdienst op eigene krachten te laten steunen en daarvan geen anderen zegen te hopen dan die als van zelven uit het leven met God voortvloeit. Predikte haar de dood van Jozia de ijdelheid der hoop op stoffelijken voorspoed, de regeering van Jojakim zou haar leeren, hoe weinig er te rekenen viel op bekeerlingen, niet uit

overtuiging, maar uit vrees. Dezelfde verkeerdheden, waartegen Jozia's hervorming was gericht geweest, openbaarden zich opnieuw. Of, indien ook al de ijver om den Jeruzalemschen tempel te bezoeken grooter was dan te voren, toch bleek het maar al te duidelijk, dat dit voor verreweg de meesten weinig meer was dan een vorm, waaraan het wezen, de waarachtige godsdienstzin, ontbrak (1).

Het is natuurlijk mijne meening niet, dat de gevolgtrekkingen, die zich uit Jozia's dood en de daarop gevolgde gebeurtenissen laten afleiden, al aanstonds door de tijdgenooten werden gemaakt. Men noemt de geschiedenis de leermeesteresse des levens, en te recht. Doch zij is dit veel meer voor den nakomeling dan voor den tijdgenoot. Daarenboven moeten de oogen reeds geopend zijn voor de gebreken van deze of gene godsdienstige zienswijze, voordat men de getuigenis der ervaring tegen haar kan opmerken en waardeeren. De invloed van eenig feit op ons hangt ruim zooveel af van onze eigene stemming als van het feit zelf. De bewoners van Juda en Jeruzalem, die in hun hart de afgoderij nog liefhadden, zullen wellicht de neerlaag van den koning hebben toegeschreven aan de verwaarloozing van den dienst der vreemde goden — evenals eenige jaren later vele Joodsche ballingen in Egypte al de rampen van hun vaderland hieruit verklaarden, dat men opgehouden had te rooken ter eere van de koningin des hemels (2). Diegenen hunner, wier godsvereering opging in rijkelijke offeranden en overvloedig tempelbezoek, hebben misschien in het nationale ongeluk eene vermaning gezien om toch vooral niet te vertragen in ijver voor den eeredienst.

(1) Verg. Jer. VII, welke rede, blijkens H. XXVI: 1 verv., waar hare uitwerking wordt geschetst, in het begin van Jojakims regeering is uitgesproken.

(2) Jer. XLIV: 15—19.

Doch ongetwijfeld waren er ook, voor wie de les, in Jozia's dood opgesloten, niet is verloren gegaan, die daardoor tot onbaatzuchtiger en inniger vroomheid zijn geleid en eene hoogere opvatting van den godsdienst zelven verkregen en anderen aanbevolen hebben. Aan hen was de verdere ontwikkeling der onvergankelijke kiem van den Israëlietischen godsdienst toevertrouwd. Mede aan hen hebben wij het te danken, dat Israël vele eeuwen later „den oversten leidsman en voleinder des geloofs" kon voortbrengen en dat wij, door hem geleerd, op den godsdienst van Jozia kunnen terugzien als op een vorm, dien wij te boven zijn. En mocht soms de oude zuurdeesem in ons of om ons heen nog doorwerken, mochten wij gevaar loopen den godsdienst door andere dan geestelijke wapenen uit te breiden, of daarvan andere dan geestelijke vruchten te wachten — dan kan het slagveld van Megiddo ook ons nog leeren, dat deze dingen sedert lang geoordeeld zijn.

XI. Jozua en de Gibeonieten.

(Jozua IX.)

De bewoners van de Kanaänietische stad Gibeon hebben den schrijver van deze „Schetsen", ongeveer acht jaren geleden, een belangrijken dienst bewezen. Toen hij namelijk voor het eerst tot de lezers van „de Bijbelvriend" het woord richtte, heeft hun eisch, dat zeven afstammelingen van Saul, tot verzoening van de bloedschuld huns vaders, zouden worden gedood (2 Sam. XXI: 1—14), hem gelegenheid gegeven om over de waardij en de ontwikkeling van Israëls godsdienstige ideeën eenige opmerkingen in het midden te brengen, die

toen door velen met goedkeuring zijn ontvangen. De erkentelijkheid voor dezen dienst zou licht ten gevolge kunnen hebben, dat hij voor de Gibeonieten eenigszins partijdig werd en aan de overige berichten omtrent hen hooger belangrijkheid toekende dan ze in waarheid bezitten. Met het oog daarop heeft hij zich zelven ernstig afgevraagd, of eene studie over het 9de hoofdstuk van het boek Jozua werkelijk aanspraak had op de belangstelling der lezers? Moge de uitkomst leeren, dat hij zich niet bedroog, toen hij die vraag bevestigend beantwoordde!

Beginnen wij met ons den inhoud van het genoemde hoofdstuk te herinneren.

De Israëlieten waren onder Jozua's aanvoering de Jordaan overgetrokken en hadden zich in het legerkamp te Gilgal gevestigd. Straks daarop was hun de stad Jericho in handen gevallen (Joz. VI) en, na een kleinen, doch voorbijgaanden tegenspoed, ook Ai (Joz. VII, VIII). Toen nu — aldus gaat het verhaal voort — de Kanaänietische koningen van deze overwinning hoorden, verzamelden zij zich om tegen Jozua en Israël krijg te voeren (H. IX : 1, 2). Hoe zij daartoe werkelijk overgingen, wordt ons evenwel niet terstond medegedeeld. Hun aanval, inzonderheid die der koningen van zuidelijk Kanaän, kreeg namelijk eene bepaalde richting tengevolge van een voorval, dat kort na de verovering van Ai moet hebben plaats gehad en daarom vooraf wordt verhaald. De bewoners van Gibeon en — gelijk blijkt uit vs. 17 — van hare onderhoorige steden, Chephira, Beerôth en Kirjath-Jearim, onderricht van het lot dat Jericho en Ai getroffen had en bevreesd, dat ook zij zelven door de zegevierende Israëlieten zouden worden uitgeroeid, besloten dit gevaar door eene krijgslist af te wenden. Zij rustten een gezantschap aan Jozua en de Israëlieten uit, maar zóó dat de kleeding en de teerkost van de gezanten den schijn moest doen ont-

staan, dat zij eene zeer verre reis hadden afgelegd. De dekkleeden op hunne ezels waren versleten; de wijnzakken bovendien gescheurd en gelapt; hunne schoenzolen en hunne kleederen oud en verbruikt; hun brood droog en beschimmeld (vs. 3—5). Zoo kwamen de boden der Gibeonieten in het legerkamp te Gilgal aan. In tegenwoordigheid van Jozua en de volksoversten toegelaten verklaren zij uit een verafgelegen land afkomstig te zijn en dragen den wensch voor om een verbond te sluiten (vs. 6). Het is alsof de Israëlieten achterdocht opvatten; althans zij zeggen tot de Hevieten — zoo heette de Kanaänietische stam, die Gibeon bewoonde — „misschien woont gij in het midden van ons [d. i. in Kanaän zelf]: hoe kunnen wij dan een verbond met u sluiten?" (vs. 7). Het gelukt den Gibeonieten evenwel dit vermoeden af te weren. Zij betuigen nogmaals, dat zij uit een zeer ver verwijderd land gekomen zijn; daar hadden zij gehoord van Jahwe's groote daden in Egypte en in den krijg tegen de koningen Sihon en Og in het Overjordaansche: de begeerte om met het volk van eene zoo machtige godheid een verbond te sluiten was daardoor gewekt (vs. 8—11). Zij wijzen daarna op hunne versleten kleederen, schoenzolen en wijnzakken en op hun beschimmeld brood: het was alles nieuw geweest, toen zij de reize aanvaardden, en ziet! in zulk een toestand bevond het zich nu! (vs. 12, 13). De Israëlieten, die bij dit onderhoud tegenwoordig waren, twijfelden nu niet langer. Zij nuttigden van den reiskost der gezanten, hetzij om zich te verzekeren dat het brood werkelijk zoo oud was, hetzij om te toonen dat zij hen als gastvrienden aanmerkten. Aan het raadplegen van Jahwe — door middel van de Urim en Thummim des Hoogepriesters — werd niet gedacht. Jozua sloot, uit aller naam, het verbond „dat hij hen in leven zou behouden", hetgeen door de oversten der vergadering werd bezworen (vs. 14, 15). Doch reeds drie dagen

later (vs. 16) werd het bedrog ontdekt: op welke wijze dit plaats had, wordt niet gezegd (1). Terstond daarop begaven zich de Israëlieten op marsch. Op den derden dag kwamen zij aan de steden der Gibeonieten welker namen boven reeds zijn medegedeeld (vs. 17), De bewoners werden niet gedood, „omdat de oversten der vergadering hun bij Jahwe, den god van Israël, gezworen hadden". Ook toen daarover onder het volk gemor ontstond, bleven de oversten standvastig, zich beroepende op hun eed. „Wij hebben" — zoo luidden hunne woorden (vs. 19, 20) — „wij hebben hun gezworen bij Jahwe, den god van Israël; dienvolgens kunnen wij hen niet aantasten. Dit zullen wij hun doen en (wij zullen) hen in het leven laten (2), opdat er geen toorn (goddelijk strafgericht) over ons kome vanwege den eed, dien wij hun gezworen hebben". — Wat nu in het verhaal volgt is, gelijk wij straks nader zien zullen, niet volkomen helder. Over de hoofdzaak kan geen verschil van gevoelen zijn. Zij is deze, dat de Gibeonieten gespaard, maar te gelijk tot staats-lijfeigenen gemaakt worden en dat hun bepaaldelijk de taak wordt opgedragen om „voor het huis Gods" (vs. 23), of, gelijk het ook wordt uitgedrukt, „voor de vergadering en voor het altaar van Jahwe" (vs. 27[a]), „ter plaatse die Jahwe verkiezen zou" (vs. 27[b]), hout te hakken en water te putten. Doch de vorm, waarin dit alles wordt medegedeeld, heeft hier en daar iets vreemds: daarover straks meer! Volledigheidshalve moet hier alleen nog worden vermeld, dat het verbond der Gibeonieten met Israël de verbolgenheid der Kanaänietische vorsten in hooge mate opwekte en hen deed

(1) In de Staten-overzetting luidt vs. 17: „want toen de kinderen Israëls voorttogen" enz. Men leze: „daarop togen de kinderen Israëls voort enz."

(2) Zoo staat er letterlijk. Wij komen later terug op de moeilijkheid, die in deze woorden schuilt.

besluiten om de afvallige stad te tuchtigen (H. X: 1—4). Zij sloegen, ten getale van vijf, de koning van Jeruzalem aan hun hoofd, het beleg om Gibeon (vs. 5). De bewoners haastten zich, de hulp van Jozua in te roepen, die dan ook weldra tot ontzet opdaagde en aan de verbonden koningen eene beslissende nederlaag toebracht (vs. 6 verv.).

Voordat wij naar de geloofwaardigheid van dit alles een onderzoek instellen, eene enkele opmerking, waartoe het verhaal zooals het daar ligt aanleiding geeft. Niet opzettelijk maar onwillekeurig heeft de geschiedschrijver daarin zijn oordeel over de handelende personen uitgedrukt. Hij keurt het af, dat de Israëlieten, alvorens met de gezanten vrede te sluiten, Jahwe niet hebben geraadpleegd (H. IX: 14^{b}). Doch hij acht het lofwaardig, dat de oversten zich door hun eed gebonden rekenen en de Gibeonieten, hoewel zij Hevieten waren en dus, naar zijne eigene voorstelling, door Jahwe tot den ondergang veroordeeld, sparen (vs. 18 verv.). Hij oordeelt derhalve, dat de bindende kracht van dien eed niet wordt opgeheven door het gepleegde bedrog, hoewel dit zóó ver ging, dat de ééne contracteerende partij — het verafgelegen volk — later bleek niet te bestaan. Meer dan die onwaarheid weegt bij hem de onder aanroeping van Jahwe's naam gegeven belofte. In overeenstemming hiermede velt de geschiedschrijver over het gedrag der Gibeonieten een betrekkelijk zachtmoedig oordeel. Wél berispt Jozua hen en spreekt hij den vloek over hen uit (vs. 22, 23), doch daarna krijgen zij nog eenmaal het woord om zich te verantwoorden en, als zij zich daarbij beroepen op het bevel van Mozes om al de Kanaänieten te verdelgen (vs. 24), dan ontvangen wij den indruk — zeker in overeenstemming met de bedoeling van den schrijver — dat zij zeer verstandig hebben gehandeld. Het zal straks blijken, dat wij de onderstellingen, die aan deze geheele

schildering ten grondslag liggen, niet als werkelijkheid kunnen aannemen. Doch hier, waar wij het oordeel van den schrijver over de handelende personen bespreken, moeten wij ze natuurlijk laten gelden. Doen wij dat, dan zullen wij met zijne waardeering van hun gedrag kwalijk kunnen instemmen. In onze schatting zou het bedrog van de Gibeonieten het met hen gesloten verdrag aanstonds te niet doen, vooral omdat de handhaving daarvan tegelijk de overtreding was van een ondubbelzinnig gebod van Jahwe (1). Dat de schrijver anders oordeelt, is inderdaad zeer karakteristiek. Het bewijst, dat hij over list en bedrog anders dacht dan wij. En hierin stond hij niet alleen. Het zou niet moeilijk vallen, uit het O. Testament zelf een bewijs te leveren, dat de Israëlieten de grenzen, binnen welke de onwaarheid door het beoogde doel wordt gerechtvaardigd, anders trokken, dan wij gewoon zijn te doen. Natuurlijk kunnen wij dit thans niet nader ontwikkelen. Doch het verdiende even te worden aangestipt, omdat wij het ook bij ons onderzoek van de letterkunde der Israëlieten in aanmerking behooren te nemen. Indien zij zich als geschiedschrijvers somwijlen groote vrijheden veroorloofd en de juiste voorstelling der feiten aan hunne bedoelingen geheel ondergeschikt gemaakt hebben, dan geschiedde dit niet in strijd met, maar overeenkomstig de denkbeelden, die ten aanzien van waarheid en leugen onder hen gangbaar en dus ook voor hen bindend waren.

Doch wij wenden ons tot de critiek van het verhaal zelf. Tegen de mogelijkheid van iedere bijzonderheid valt niets in te brengen. Maar zou het te stout gesproken zijn, indien wij het geheel zeer onwaarschijnlijk noemden?

Beginnen wij met ons te plaatsen op het standpunt

(1) Dit laatste is geheel voorbijgezien door Van der Palm, *Bijbel voor de jeugd* I: 381 (Uitgave van 1855).

van den verhaler. Nemen wij dus aan, dat Mozes bevolen had de Kanaänieten geheel te verdelgen; dat onder zijne aanvoering de koninkrijken van Sihon en Og waren veroverd en hunne onderdanen uitgeroeid (1); dat daarna Jozua, aan het hoofd van gansch Israël, op wonderbare wijze de Jordaan overgetrokken was en, wederom met gansch Israël, te Gilgal een legerkamp had betrokken; dat vervolgens Jericho — door een wonder — en Ai hem in handen gevallen en hare bewoners tot den laatste toe gedood waren (2). Dan kunnen wij ons zeker de vrees van de Gibeonieten zeer wel verklaren; ook hun plan om zich door eene krijgslist levensbehoud te verzekeren heeft dan niets bevreemdends. Maar zooveel te zonderlinger, ja geheel ongeloofelijk wordt dan de lichtgeloovigheid van Jozua en de oversten der Israëlieten. Het voorstel van een verafgelegen volk om met hen een verbond te sluiten was toch waarlijk niet eene zoo eenvoudige of natuurlijke zaak, dat zij zich daardoor konden laten vangen! Doch niet genoeg, dat zij om den tuin geleid worden, zij laten zich, om zoo te zeggen, met open oogen bedriegen. Zelven spreken zij het vermoeden uit, dat de afgezanten tot een Kanaänietisch volk behooren (H. IX: 7); er wordt volstrekt geen bewijs voor het tegendeel geleverd, en toch willigt men het verzoek in. Nog sterker! Indien het verbond is aangegaan, dan natuurlijk in de onderstelling, dat de stammen, die de gezanten hadden afgevaardigd, op grooten afstand, immers buiten Kanaän, woonden. En wat belooft Jozua met de volksoversten? „Hij sloot een verbond met hen, om hen bij het leven te behouden" (H. IX : 15). Dat wil zeggen: hij belooft hun wat niet te pas kwam, indien zij waren die zij voorgaven te zijn, maar wat zij juist

(1) Verg. Num. XXI: 24 verv., 34 verv.; Deut. II: 34; III: 3—6 enz.

(2) Joz. VI: 21; VIII: 26—28.

noodig hadden, indien zij tot de Kanaänieten behoorden, wat Jozua natuurlijk niet aannam (1). Ongetwijfeld hangt die belofte in het verhaal ten nauwste samen met het vervolg. Doch tot de historische werkelijkheid behoort zij zeker niet, kan zij niet behooren.

Doch hierbij mogen wij het niet laten. De onderstellingen, die wij voor een oogenblik lieten gelden, zijn niet houdbaar. Over de wonderen, bij den overtocht van de Jordaan en bij de verovering van Jericho, spreken wij niet. Ook het legerkamp te Gilgal, als verblijfplaats van gansch Israël, tasten wij vooralsnog niet aan. Maar wèl maken wij bezwaar tegen het bevel van Mozes om al de Kanaänieten, mannen, vrouwen en kinderen te verdelgen, en tegen de uitvoering van dat bevel, deels in het Overjordaansche, deels ten aanzien der bewoners van Jericho en Ai. Het is zoo: in de boeken van Mozes komt dat bevel menigvuldig voor (2). Doch het is eene bekende zaak, dat die boeken geruimen tijd na Mozes geschreven zijn. Inzonderheid zijn de voorschriften betreffende de geheele uitroeiing van de Kanaänieten deuteronomisch, d. i. in de 2de helft van de 7de eeuw v. Chr. opgeteekend (3). Ze zijn in waarheid uitvloeisels van het zeer exclusieve godsdienstige standpunt van den Deuteronomist. Het is zijn afschuw van de godsvereering der Kanaänieten en van de afgoderij in het algemeen, zijn ijver voor den onvermengden dienst van Jahwe-alléén, die zich daarin lucht geeft. In de werkelijkheid komen zulke dingen, Goddank! niet voor. Wij vertrouwen, dat de Deuteronomist zelf, indien hem de vrije hand gelaten ware om zijne eigene voorschriften in practijk te brengen, genoeg menschelijk gevoel

(1) Men leze, hoe Van der Palm zich t. a. p. van deze moeilijkheid afmaakt.

(2) O. a. Deut. VII : 2, 16, 24; XX : 16—18. Anders nog Ex. XXIII : 20 verv. enz.

(3) Verg. bladz. 171 1°.

bezeten zou hebben om weldra zelf aan het bloedbad een einde te maken. Wij ontkennen natuurlijk niet, dat in de oudheid — helaas! toen niet alleen — in de oorlogen tusschen verbitterde tegenstanders gruwelijke wreedheden gepleegd zijn, ook tegen grijsaards en andere weerlooze, zelfs tegen vrouwen en kinderen. Ook in den krijg, dien de Israëlieten in Kanaän voerden, zal het daaraan van weerszijden niet ontbroken hebben. Doch het stelselmatig uitmoorden van geheele volksstammen, „talrijker en machtiger dan Israël" (Deut. VII: 1; IX: 1; XI: 23), heeft gelukkig nooit plaats gehad en is voorgeschreven, niet toen het nog gebeuren kon, maar toen het sedert lang eene onmogelijkheid geworden was, d. i. toen die volksstammen als zoodanig niet meer bestonden. Wanneer wij de geschiedenis van Israël gedurende het Richteren-tijdvak en daarna, onder de eerste koningen, opmerkzaam nagaan, dan blijkt het ons zonneklaar dat de werkelijkheid aan den zooveel later gestelden eisch in geenen deele heeft beantwoord. Ongetwijfeld zijn bij het binnendringen van de Israëlieten in Kanaän vele vroegere bewoners gedood. Anderen zagen zich genoodzaakt te wijken, b. v. naar de koloniën van hunne stamverwanten, de Phoeniciërs. Doch zeer velen bleven in het land en smolten allengs, hier vroeger, daar later, met de Israëlieten samen. Van zulk een verdelgingskrijg, van een zoodanigen strijd op leven en dood als het natuurlijke gevolg zou geweest zijn van de moordtooneelen, die het boek Jozua te Jericho, te Ai en later door het geheele land heen (H. X: 28—40; XI: 8—15) laat plaats grijpen, vinden wij in de geschiedenis geen spoor. Te Sichem, in het hart des lands, wonen Israëlieten en Kanaänieten naast en onder elkander (1). Uit een aantal plaatsen des O. Testaments blijkt, dat niet

(1) Kortheidshalve verwijs ik naar *Theol. Tijdschrift* I, bl. 703 verv.

weinige Kanaänieten in Israël zijn opgenomen. Ten aanzien van de Kenieten en Kenizieten — die Gen. XV: 19 tot de vroegere bewoners van Kanaän worden gerekend — staat dit geheel vast. Tot Davids helden behoort Uria, de Hethiet; zijne lijfwacht bestond uit Gethieten, d. i. Philistijnen uit Gath (2 Sam. XV: 18 verv.). Eene afdeeling van den stam Simeon, die der zonen van Saul, had zeer vele Kanaänieten in zich opgenomen (1). In het noorden des lands, het latere Galilea, deed zich hetzelfde verschijnsel op breede schaal voor. Doch genoeg reeds om de verwerping van de berichten, die de uitroeiing der Kanaänieten inhouden, volkomen te rechtvaardigen!

Het behoeft ternauwernood aanwijzing, dat met den val van deze onderstelling het verhaal van het boek Jozua over de Gibeonieten een geweldigen schok krijgt. Bedenken wij toch, dat het gezantschap naar het legerkamp te Gilgal wordt gezonden, nadat men te Gibeon heeft vernomen „wat Jozua met Jericho en met Ai gedaan heeft" (H IX: 3). Wanneer de Gibeonieten zich later verantwoorden wegens de door hen gebruikte list, dan zeggen zij met zoovele woorden: „Aan uwe knechten was voor zeker gemeld, dat Jahwe uw god zijn knecht Mozes geboden heeft, ulieden het gansche land te geven en al de bewoners des lands van uw aangezicht te verdelgen; daarom werden wij zeer bevreesd voor ons leven en deden wij deze zaak" (H. IX: 24) Inderdaad, alleen de vrees voor geheele uitroeiing motiveert het besluit der Gibeonieten om zich nu reeds, nadat pas twee steden veroverd zijn, aan Israël te onderwerpen; met zulk een uitzicht voor oogen kiest men het zekere voor het onzekere. Vandaar dan ook, dat zij geenerlei bedenking maken tegen het vonnis van Jozua, dat hen tot eeuwige lijfeigenschap,

(1) Dit blijkt uit Gen. XLVI: 10; Ex. VI: 14 „Saul, de zoon der Kanaänietische." Verg. *Godg. Bijdr.* van 1864, bl. 485 verv.

tot hout hakken en water putten, doemt. „En nu, zie, wij zijn in uwe hand: doe met ons naar hetgeen goed en recht is in uwe oogen!" — zoo spreken zij tot hem (H. IX: 25), en niet zonder reden, want boven geheele verdelging was ook de zwaarste slavernij verkieselijk. Vandaar eindelijk, dat zij, in plaats van de Kanaänietische koningen als redders uit de dienstbaarheid te begroeten, bij Jozua hulp tegen hen vragen (H. X: 6): zij hadden van hem alles verkregen wat zij, in de gegeven omstandigheden, hopen konden, en gevoelden zich veeleer aan de Israëlieten verbonden, dan van wrok jegens hen vervuld.

De gevolgtrekking is niet te ontwijken: indien het verhaal Joz. IX staat en valt met de door Mozes voorgeschreven en door Jozua uitgevoerde verdelging der Kanaänieten; indien die verdelging niet een historisch feit, maar eene later opgekomen voorstelling, een godsdienstig postulaat is — dan hebben wij ook in Joz. IX geene zuivere geschiedenis; dan kan zelfs de hoofdzaak in dat verhaal niet historisch zijn.

Maar hoe dan? Is deze episode in het bericht over Jozua's oorlogen zuivere verdichting? Heeft de schrijver van Joz. IX al wat hij ons mededeelt verzonnen? Dit is zeker zeer onwaarschijnlijk, en alleen in den uitersten nood zouden wij er toe overgaan om dat gevoelen te omhelzen. Doch zulk eene noodzakelijkheid is niet aanwezig. Wij hebben tot nog toe niets anders gedaan dan afbreken; de moeilijke taak van het opbouwen is thans aan de orde. Laat ons zien, hoever wij het daarin brengen!

Tot dus verre hebben wij geen gewag gemaakt van een tweede bericht over deze zelfde zaak, dat ons elders in het O. Testament is bewaard gebleven. Wij vinden het 2 Sam. XXI: 1—14, inzonderheid in vs. 2. In de „schets", waarop ik in den aanhef van dit opstel terugwees, is het verhaal, dat wij hier vinden, uitvoerig toegelicht; wij mogen ons

dus nu bepalen bij hetgeen rechtstreeks tot ons tegenwoordig onderwerp behoort. Wij leeren dan uit dit verhaal, in de eerste plaats, dat de Kanaänietische — of, gelijk zij hier heeten, Amorietische — bewoners van Gibeon nog ten tijde van Saul en van David onder de Israëlieten woonden. Ten andere blijkt er uit, dat Saul „beproefd had" de Gibeonieten „te slaan" (vs. 2) of, gelijk zij zelven het uitdrukken, „hen verdelgd had en voornemens was hen uit te roeien, zoodat zij niet meer zouden bestaan op het gansche gebied van Israël" (vs. 5). Hun optreden voor David bewijst intusschen, dat Sauls voornemen gedeeltelijk onuitgevoerd gebleven was. Volgens den geschiedschrijver kwam Sauls plan voort uit „zijnen ijver voor de kinderen van Israël en van Juda" (vs. 2). Eindelijk moeten wij uit hetzelfde verhaal afleiden, dat de maatregelen van Israëls eersten koning tegen de Gibeonieten bij velen afkeuring vonden en geacht werden in strijd te zijn met eene door Israël bezworen belofte (vs. 2): niet alleen zegt de geschiedschrijver dit met zoovele woorden, maar buitendien blijkt het uit het feit, dat men den driejarigen hongersnood onder Davids regeering als een bewijs voor Jahwe's toorn wegens Sauls handelwijze aanmerkte: de poging om de Gibeonieten te verdelgen kon dán-alleen als misdrijf tegen Jahwe worden opgevat, wanneer zij de schennis eener bij Jahwe bezworen belofte in zich sloot.

Men bemerkt, dat eenige hoofdpunten van het verhaal in Joz. IX door dit tweede bericht worden bevestigd, met name het voortbestaan van de Gibeonieten en de eed der Israëlieten, waarbij hun lijfsbehoud verzekerd werd. Maar is het niet even duidelijk, dat een andere trek in het verhaal van het boek Jozua door 2 Sam. XXI niet bevestigd, maar veeleer weersproken wordt? Indien Jozua, gelijk ons wordt medegedeeld, de Gibeonieten tot staatslijfeigenen, tot houthakkers en

waterdragers, had gemaakt, zou Saul dan beproefd hebben hen te verdelgen? De geschiedschrijver zegt, dat hij dit deed „in zijnen ijver voor de kinderen van Israël en van Juda." Doch dit zou al een zeer zonderlinge „ijver" zijn geweest, die hem bewoog „de kinderen van Israël en van Juda" te berooven van hunne slaven en „het huis van God" of „het altaar van Jahwe" van de heerendiensten, die de Gibeonieten, volgens Jozua's bevel, moesten presteeren! Zooveel is zeker: wanneer wij Joz. IX voor een oogenblik wegdenken, dan vinden wij in 2 Sam. XXI niets hoegenaamd, dat op de dienstbaarheid der Gibeonieten, hetzij ten tijde van Saul, hetzij ook onder David, zou kunnen wijzen. Integendeel, gaan wij met 2 Sam. XXI te rade, dan moeten wij stellen, dat de Gibeonieten toen nog zelfstandig en onafhankelijk waren.

Van twee kanten wordt deze gevolgtrekking gesteund.

De lezer herinnert zich, dat wij boven (bl. 236, 237) op zekere onduidelijkheid in de tweede helft van Joz. IX opmerkzaam maakten. Men geve zich de moeite, vs. 20 verv. nog eens aandachtig te lezen! Reeds de aanhef van vs. 20 is vreemd. „Dit zullen wij hun doen en (wij zullen) hen laten leven": waarop slaat het woord dit? Noch in het voorafgaande, noch in het volgende vindt het eene bevredigende verklaring. Zonderlinger nog is vs. 21: „en de vorsten zeiden tot (of: over) hen: zij zullen leven! En zij werden houthakkers en waterputters voor de gansche vergadering, zooals de vorsten tot hen gezegd hadden". Hier wordt, met nadruk en plechtigheid, het nietsbeduidende „zij zullen leven" uitgesproken, nadat N. B. reeds tweemalen (vs. 19, 20) datzelfde was gezegd, terwijl daarentegen, in de laatste woorden van vs. 21, wordt teruggewezen op eene mededeeling van de vorsten aan de Gibeonieten, waarvan de lezer niets vernomen had. Eindelijk lette men nog op vs. 22 verv. Hier spreekt Jozua tot de Gibeonieten en

vonnist hen, als ware er nog niets voorgevallen, zonder dat dus van de mededeeling der vorsten aan de Gibeonieten, die volgens vs. 21 reeds in werking was getreden („en zij werden houthakkers — — voor de gansche vergadering"), met één enkel woord gewag wordt gemaakt. Dit alles wekt te meer bevreemding, omdat het verhaal in Joz. IX overigens geregeld afloopt en volstrekt niet onduidelijk is. Wij kunnen ons de verwarring, die in vs. 20 verv. heerscht, niet anders verklaren dan door te onderstellen, dat in die verzen verschillende berichten zijn bijeengevoegd en ineengewerkt — hetgeen trouwens ook elders in het boek Jozua heeft plaats gehad. In gewone omstandigheden zouden wij hieraan niet veel hechten. Maar nu wij, op grond van 2 Sam. XXI: 1—14, de dienstbaarheid der Gibeonieten minstens zeer twijfelachtig mogen noemen, nu schijnt ons de verwarring juist in dát gedeelte van het verhaal, waarin van die lijfeigenschap spraak is, zeer opmerkelijk. Wij vragen nu onwillekeurig, of daaruit niet mag worden afgeleid, dat de schrijver in vs. 20 verv. een ouder en meer oorspronkelijk bericht aanvult met van elders ontleende bijzonderheden? of niet in die vroegere redactie alleen van het sparen der Gibeonieten, op grond van het met hen gesloten verbond, gesproken werd? Ja, wij moeten nog ééne schrede verder gaan. Wij vestigden reeds (bl. 239) de aandacht op vs. 15: „en Jozua maakte met hen vrede en sloot met hen een verbond om hen in het leven te behouden". Deze laatste woorden zijn toch al zeer zonderling. In het verhaal, zooals het nu luidt, kunnen ze niet worden gemist. Doch ze hangen zóó los samen met het voorafgaande, dat ze zeer wel door den laatsten auteur van dat verhaal kunnen zijn ingevoegd. In dat geval hield het oudere bericht niets meer in, dan dat Jozua, door de krijgslist der mannen van Gibeon misleid, „met hen vrede maakte en een verbond sloot".

Toen er later bijkwam, dat hij hen tot lijfeigenschap veroordeelde, werd het „verbond" beperkt door de bijvoeging: „om hen in het leven te behouden".

Ten andere moeten wij letten op eene bijzonderheid, die ons uit de regeering van Salomo wordt medegedeeld. Wij lezen van hem (1 Kon IX: 20, 21) (1): „al het volk, dat overgebleven was uit de Amorieten, de Hethieten, de Pherezieten, de Hevieten en de Jebusieten, die niet tot de kinderen Israëls behoorden; de zonen van dezen, die na hen waren overgebleven in het land, omdat de kinderen Israëls hen niet hadden kunnen verbannen (verdelgen): dezen maakte Salomo dienstplichtig (tot lijfeigenen; zie de tegenstelling in vs. 22) tot heden toe." Eilieve, wordt hier niet duidelijk gezegd, wanneer en door wien de Gibeonieten tot „houthakkers en waterdragers" zijn gemaakt? Het is zoo: hun naam wordt niet genoemd, omdat de schrijver alleen de stammen en niet de steden der Kanaänieten opsomt. Doch de stam der Hevieten, waartoe zij behoorden (Joz. IX: 7), ontbreekt niet. Daarenboven: wij bevonden reeds, dat de Gibeonieten onder Saul en David nog geene lijfeigenen waren. Toch zijn zij het — gelijk Joz. IX in ieder geval bewijst — in later tijd geweest. Ligt het dan niet zeer voor de hand, het begin hunner dienstbaarheid onder de regeering van Salomo te stellen? Nog iets. Volgens Joz. IX werden zij slaven van het heiligdom. Kan daarmede wel iets anders zijn bedoeld dan Salomo's tempel te Jeruzalem? Bestond er te voren in Israël eenig „huis van Jahwe", belangrijk genoeg om lijfeigenen, in zóó grooten getale, in dienst te hebben of uit de opbrengst van hun arbeid te worden onderhouden? Blijkt op eenigerlei wijze, dat de tempel te Silo, waarvan wij in 1 Sam. I—III lezen, zulke vazallen had? Daarentegen moeten wij uit Ezr. II: 58 (2) opmaken,

(1) Verg. 2 Kr. VIII: 7, 8. (2) Verg. Neh. VII: 60; XI: 3.

dat „de knechten van Salomo", „wier kinderen" daar nevens de Nethinîm (d. i. tempelslaven) voorkomen, door dien koning bepaaldelijk aan den tempel zijn verbonden. Treft dit niet op merkwaardige wijze samen met al het overige? Kunnen wij wel anders dan de lijfeigenschap der Gibeonieten, in strijd met Joz. IX, tot Salomo terugbrengen?

Na dit alles kan het ons thans niet moeilijk vallen, te bepalen wat er werkelijk heeft plaats gehad en hoe het verhaal in Joz. IX is ontstaan.

Onder aanvoering van Jozua drongen de Israëlieten — waarschijnlijk niet op eens, maar de ééne afdeeling voor, de andere na — over de Jordaan in Kanaän binnen. De bewoners des lands verzetten zich, gelijk van zelf spreekt, tegen hunne vestiging. Doch het ontbrak hun aan eenheid, en iedere stam op zich zelven was tegen de vreemde indringers niet opgewassen. Zoo moesten de meeste Kanaänietische stammen, door den oorlog met Israël verzwakt, de wijk nemen naar elders of een deel van hun grondgebied afstaan. Eenigszins anders werd de verhouding tusschen Israël en de bewoners van Gibeon en hare drie onderhoorige steden: hun werd, bij een plechtig bezworen verdrag, het ongestoord bezit van hunne steden en van het daarbij behoorende land verzekerd. Wij kunnen niet bepalen, wat tot deze schikking aanleiding gaf en waarom de Israëlieten niet liever beproefden, ook de Gibeonieten te verdringen. Doch bevreemdend is zulk een verdrag in geenen deele. „Gibeon" — zoo lezen wij (Joz. X: 2) — „was eene groote stad, als eene der koninklijke steden; ja, zij was grooter dan Ai, en al hare mannen waren helden". De taak der verovering van Kanaän was voor de Israëlieten moeilijk genoeg, zij behoefden die niet noodeloos te verzwaren; indien dus de Gibeonieten, om welke reden dan ook, van gewapenden tegenstand afzagen, dan had Israël — of de afdeeling

van Israël, die in dit gedeelte des lands den krijg voerde — alle reden om hen ongemoeid te laten. Zoo geschiedde dan ook. Het geheele Richteren-tijdvak door behielden de Gibeonieten hunne zelfstandigheid — zoo goed als b.' v. de Jebusieten (1), de bewoners van Gezer (2) en van zoovele andere steden (3). Hierin alleen was de toestand der Gibeonieten van dien der overigen onderscheiden, dat hunne onafhankelijkheid door een verdrag gewaarborgd was. Misschien tengevolge van een conflict tusschen hen en hunne Israëlietische naburen, misschien ook alleen uit zucht om de eenheid van het rijk te bevorderen, beproefde Saul hen te verjagen, in weerwil van die bezworen verbintenis. In hoeverre hij daarin misdeed, kunnen wij niet bepalen. Zijn recht was in elk geval niet zóó onbetwistbaar, dat het door allen werd erkend, getuige de priester of profeet, die, onder Davids regeering, eene nationale ramp uit Sauls gedrag tegen de Gibeonieten verklaarde. Ondertusschen waren, tengevolge van zijn aanval, de Gibeonieten zeer verzwakt. Israël daarentegen, onder Davids bestuur in waarheid één volk geworden, stond krachtiger dan ooit te voren tegenover zijne tegenstanders. Zoo kon dan Salomo het ondernemen, aan de Gibeonieten slavendiensten op te leggen: hij gebruikte hen bij de uitvoering van zijne plannen tot vermeerdering van den luister zijner hoofdstad en verbond hen daarna als lijfeigenen aan den tempel. Het blijkt niet, dat hem dit door iemand is ten kwade geduid, tenzij door de Gibeonieten zelven, op wier tegenspraak evenwel geen acht meer werd geslagen.

Zoo rest ons nu nog alleen, den oorsprong van het verhaal in het boek Jozua in het licht te stellen. Het

(1) Joz. XV: 63. Richt. I: 21. XIX: 11, 12. 2 Sam. V: 6 verv. Richt. I: 8 verdient geen geloof.

(2) Jos. XVI: 10. Richt. I: 29.

(3) Verg. Joz. XVII: 11—13. Richt. I: 27 verv. 30—36 enz.

verdrag met de Gibeonieten, dat wij op ons standpunt hoogst natuurlijk achten, moest den Israëliet in later tijd zeer vreemd voorkomen. Wáárom — zoo vroeg hij zich zelven af — hebben de vaderen de Gibeonieten ongemoeid gelaten? Die vraag verkreeg nog meer beteekenis, toen men begonnen was te gelooven, dat Mozes de geheele verdrijving (later zelfs: dat hij de volledige uitroeiing) der Kanaänieten uitdrukkelijk had voorgeschreven; toen men daarbij aannam, dat Jozua en de Israëlieten van zijn tijd, die zoo dicht bij Mozes stonden, door de stipte uitvoering van zijne bevelen zich hadden onderscheiden. Wat mag dan toch — zoo vroeg men al weder — aanleiding gegeven hebben om ten aanzien van de Gibeonieten eene uitzondering te maken en hun zelfs bij verdrag lijfsbehoud te verzekeren? Dat moet eene bepaalde oorzaak hebben gehad! Dat kan niet eerlijk zijn toegegaan! Bedrog van de Gibeonieten moet daarbij in het spel zijn geweest! Deze gedachte behoefde slechts post te vatten in den geest eerst van enkelen, daarna van velen, om allengs volksovertuiging te worden en zich te kleeden in den vorm van de volkssage, die aan Joz. IX ten grondslag ligt. Men vergete niet, dat wij de krijgslist der Gibeonieten zeer onwaarschijnlijk bevonden (bl. 238, 239) en daarna bewezen hebben, dat hunne lijfeigenschap, die in het verhaal als straf voor hun bedrog voorkomt, eerst in veel later tijd begonnen is (bl. 244 verv.). Als historisch feit kan dus de list der Gibeonieten in geen geval gelden; zij moet wel onhistorische sage zijn. Kan men meer verlangen, dan dat wij als met den vinger aanwijzen hoe zij zich heeft gevormd?

Doch er blijft nog een andere trek in het verhaal over, die op deze wijze niet wordt opgehelderd. Hoe kwam men er toe om, in strijd met de geschiedenis, de lijfeigenschap der Gibeonieten uit eene beschikking van Jozua af te leiden? Misschien kwam deze bijzon-

derheid, gelijk zoo even (bl. 245 v.) werd aangetoond, in het oorspronkelijke verhaal niet voor. Toch rust op ons de verplichting om haar te verklaren. Maar niets is eenvoudiger. Zij maakt, in de eerste plaats, het sparen van de Gibeonieten minder ergerlijk en kon reeds alleen om die reden gereedelijk ingang vinden. Maar ten andere is zij in volkomen overeenstemming met het karakter van het boek Jozua in zijn geheel. In dat boek wordt de verovering van Kanaän en de verdeeling van dat land onder de Israëlietische stammen als het werk van Jozua en van hem-alleen opgevat en voorgesteld. In waarheid had het zeer lang geduurd, vóórdat Israël in Kanaän het heerschende volk werd en zich den eenigen bezitter des lands kon noemen; het geheele Richterentijdvak was eene onafgebroken worsteling, niet alleen tegen buitenlandsche vijanden, maar ook tegen de slechts ten deele verjaagde en nog altijd machtige inboorlingen. Nog langer duurde het, vóórdat elke stam dat grondgebied verkreeg, waarop hij in later tijd gevestigd bleef. In de boeken Jozua en Richteren zelve vinden wij van een en ander hier en daar de duidelijkste bewijzen. Doch dit neemt niet weg, dat de doorgaande voorstelling van het boek Jozua deze is, dat Israël al aanstonds het land bemachtigde en dat de stammen nog bij Jozua's leven hun later erfdeel ontvingen. In overeenstemming daarmede worden, in dit boek, de steden veroverd en de overwinningen behaald door het geheele vereenigde Israël, en vinden wij dan ook het gansche volk in het legerkamp te Gilgal bijeen. Dit kan niet historisch zijn. Al nemen wij de vrijheid veel af te dingen op het cijfer van de Israëlieten, dat in den Pentateuch (Num. I, II, XXVI en elders) wordt opgegeven, toch blijft de vereeniging van zulk eene menschenmassa in één kamp eene ongerijmdheid: hoe kon zij, op ééne enkele plaats opeengehoopt, in haar levensonderhoud en in dat

van haar vee voorzien? Deze geheele voorstelling. met al wat daarmede samenhangt, en niet minder de verloting van het land onder de stammen, moet dan ook eenvoudig worden verklaard uit de gewoonte om alles wat tot de verovering en de verdeeling des lands behoorde aan Jozua toe te schrijven. Aan hem werd nu eenmaal — overeenkomstig de neiging der sage om het gelijksoortige bijeen te voegen en aan één eigennaam te verbinden — de regeling van den geheelen toestand, zooals men dien later vond, toegekend. Welnu, geheel in denzelfden geest heeft men ook de lijfeigenschap der Gibeonieten als eene beschikking van Jozua opgevat en voorgesteld. Zij waren werkelijk, in de eeuwen na Salomo, houthakkers en waterdragers. Als van zelf kwam men er toe om van deze hunne onderwerping de eer te geven aan den man, die werkelijk den eersten inval der Israëlietische stammen in Kanaän had bestuurd en in den loop der eeuwen allengs meer de held en de voltooier van het groote werk der verovering geworden was.

Zoo spiegelen zich in Joz. IX èn het historische feit èn de denkbeelden der latere Israëlieten duidelijk af. Als proeve van den invloed, door die latere beschouwingen op de voorstelling der gebeurtenissen geoefend, is dat hoofdstuk boven vele andere merkwaardig. Is het mij gelukt, het als zoodanig te doen waardeeren, dan heeft de lezer — het is zoo — iets verloren van hetgeen hij meende te bezitten : het vrij uitgewerkt verhaal van eene bijzonderheid uit Jozua's tijd is hem ontvallen. Doch daartegenover staat, dat zijne kennis van den oorsprong der oud-testamentische geschiedverhalen aanmerkelijk is uitgebreid. Bij eene volgende gelegenheid wordt ons die wetenschap een middel om de werkelijke geschiedenis van het Israëlietische volk — en daarom is het ons immers te doen? — in te helderder licht te stellen (1).

(1) Wat in mijn vroeger opstel: *David en de Gibeonieten*,

XII. Eene omwenteling in het koninkrijk Juda.

(2 Kon. XI; 2 Kron. XXII : 10—XXIII : 21.)

De omwenteling, die in het rijk der tien stammen Jehu op den troon bracht en aan de heerschappij van den Baälsdienst een einde maakte, dreigde voor het rijk van Juda en voor de Davidische dynastie zeer noodlottig te worden. Ahazia, die in 885 v. Chr. te Jeruzalem koning werd, was een zoon van Joram, den zoon van Josaphat, en van Athalia, de dochter van Achab. Joram, van 895 tot 884 v. Chr. koning in het noordelijke rijk, was dus Ahazia's oom van moederszijde. Hieruit verklaart het zich dat deze, toen hij vernam dat Joram in den krijg tegen de Syriërs gewond was, zich naar Jisreël begaf om zijn bloedverwant te bezoeken. Juist terwijl hij zich daar ophield brak in het Israëlietische leger, dat voor Ramôth in Gilead gebleven was om den strijd voort te zetten, de opstand uit. Jehu, door de troepen als koning erkend, doodde Joram eigenhandig (2 Kon. IX : 16—26) en gaf bevel om ook Ahazia te vermoorden (ald. vs. 27, 28). Vreesde hij wellicht, dat deze zich geroepen zou achten om den dood van zijn oom te wreken? Of gold zijn wreedaardig bevel den kleinzoon van Achab? In ieder geval was het eene daad van woest geweld, strijdig met de wetten der gastvrijheid. Doch daarom bekommerde zich een ijveraar als Jehu niet.

De dood van Ahazia (884 v. Chr.) werd het signaal voor een gruwelijk moordtooneel in Jeruzalem. Zijne moeder Athalia „maakte zich op en bracht al het koninklijke zaad om" (2 Kon. XI : 1). Waarschijnlijk

bl. 8 over Joz. IX voorkomt, moet volgens het thans ingesteld onderzoek eenigermate worden gewijzigd.

werden allereerst de zonen van Ahazia de slachtoffers van deze wandaad; wellicht waren er nog broeders van Ahazia — zonen van Joram, maar uit een ander huwelijk — in leven, die mede werden gedood. Wat Athalia mag hebben bewogen tot deze daad, is moeilijk te zeggen. Als koningin-moeder genoot zij groote eer en oefende zij belangrijken invloed: stonden de zaken zóó, dat zij geen kans had om als regentes en voogdes van hare kleinkinderen te worden erkend? moest zij dus vreezen, dat de dood van Ahazia het einde zou worden van hare macht? zijn er wellicht, na Ahazia's dood, pogingen aangewend of beraamd om haar te verdringen, zoodat haar wreede maatregel als daad van zelfverdediging moet worden aangemerkt? Deze vragen laten zich niet met zekerheid beantwoorden. Doch als wij bedenken dat Athalia hare eigene afstammelingen uitroeide en, voor zoover wij weten, geen tweede huwelijk had aangegaan, dan moeten wij wel aannemen, dat bijzondere omstandigheden aanleiding hebben gegeven tot haar schijnbaar even onredelijk als gruwzaam bedrijf.

Ondertusschen slaagde zij in haar plan niet ten volle en daardoor in het geheel niet. Een zoon van Ahazia, Joas geheeten, een zuigeling, werd met zijn voedster, terwijl de moord plaats had, tijdelijk verborgen in „de kamer der bedden," een vertrek van het paleis, en daarna in den Jeruzalemschen tempel in veiligheid gebracht. Hij had zijne redding te danken aan Joséba of Josabat, eene dochter van Joram, zuster derhalve — waarschijnlijk evenwel eene halve zuster — van Ahazia. Ten aanzien van deze Joséba doet zich een klein verschil voor in de beide verhalen, welke wij raadplegen (2 Kon. XI: 2; 2 Kr. XXII : 11): de Kroniekschrijver deelt ons mede, dat zij gehuwd was met Jojada, den opperpriester in den Jeruzalemschen tempel; de oudere verhaler maakt van dat huwelijk geen mel-

ding. De afwijking is van geringe beteekenis en wie van beiden gelijk heeft, is niet gemakkelijk uit te maken. Men kan evenzeer aannemen, dat Joséba's huwelijk is afgeleid uit de mededeeling, dat zij in den tempel eene schuilplaats vond, als dat het berust op eene oude en echte overlevering. Doch er bestaan bepaalde redenen, waarom wij op deze schijnbaar geringe afwijking de aandacht moeten vestigen. Zij is namelijk de eerste eener geheele reeks van verschilpunten tusschen den auteur van 2 Kon. XI en den Kroniekschrijver. Beider onderlinge verhouding is zelfs zóó opmerkelijk, dat zij alleszins verdient opzettelijk te worden in het licht gesteld. Misschien zal menigeen met mij oordeelen, dat die verhouding althans even merkwaardig is als het feit, dat de beide berichtgevers ons overleveren. In het vervolg zullen wij dus doorloopend de twee getuigen van elkander onderscheiden en hunne afwijkingen trachten te verklaren. Wellicht gelukt het ons zoo, ook over het huwelijk van Joséba met den Jeruzalemschen opperpriester ons een bepaald oordeel te vormen.

Het was te voorzien, dat Joas, de eenige nu overgebleven afstammeling van Ahazia, vroeger of later uit zijn toevluchtsoord te voorschijn treden zou. De priesterschap, die hem in den tempel had opgenomen, was zeker niet voornemens hem daar te laten blijven. Aanvankelijk mocht zij zich bepalen tot de beveiliging van zijn kostbaar leven, weldra zou zij zijne rechten op den troon doen gelden. Gedurende zes jaar regeerde Athalia in vrede — lang genoeg om Joas tot een knaap te doen opgroeien en de overweldigster in den waan te brengen, dat zij geen kwaad te duchten had. In het 7de jaar achtte Jojada het tijdstip gekomen, om haar van den troon te stooten en Joas in hare plaats te stellen. Het is juist over de door hem beraamde maatregelen en hunne uitvoering, dat onze twee geschiedschrijvers zeer uiteenloopende berichten mededeelen. Wij willen hen dus ieder

afzonderlijk hooren en beginnen met den oudsten, den auteur van 2 Kon. XI : 4 verv.

Zijn verhaal is eenvoudig en ondubbelzinnig. Als wij het in de Statenoverzetting lezen, dan stuiten wij op enkele bezwaren, die evenwel door eene verbeterde vertaling en door het wegnemen van enkele fouten uit den grondtekst worden opgeruimd. Ziehier dan, volgens dezen berichtgever, de toedracht der zaak. Evenals David en Salomo hadden ook hunne opvolgers in het rijk van Juda eene lijfwacht, die althans voor een deel uit vreemde huurtroepen bestond. In de verhalen over de beide eerstgenoemde koningen heeten die lijftrawanten „de Crethi en Plethi." (1) Hier (2 Kon. XI: 4, 19 verg. 13) worden zij genoemd „de Cari en de loopers (of trawanten)." Wij verdiepen ons thans niet in het onderzoek naar de beteekenis van den eersten dier twee namen: dat ze samen de lijfwacht aanduiden is niet twijfelachtig. Met de hoofdlieden — de oversten over honderd — van deze lijfwacht trad nu Jojada in overleg. Hij ontbood hen tot zich in den tempel, verplichtte hen door een eed tot geheimhouding en medewerking, en stelde hun den jeugdigen Joas voor. Toen zij zich bereid hadden verklaard om hem te helpen, trof hij met hen de volgende afspraak. De lijfwacht was verdeeld in twee helften, die beurtelings het koninklijk paleis bewaakten; op den sabbatdag wisselden zij elkander af. Nu moest de ééne helft, die „op den sabbat inging", d. i. de wacht betrok, zich verdeelen in drie afdeelingen; ééne van die zou, op de gewone wijze, de wacht van het paleis waarnemen; de tweede moest zich posteeren aan de poort Sur d. i. eene zijdeur van het paleis; de derde aan „de poort achter de trawanten," die wij wederom in het paleis te zoeken hebben. Zoo zou door deze ééne helft van de lijfwacht het koninklijk paleis van alle kanten omringd en bewaakt en elke aanslag, dien men

(1) 2 Sam. VIII: 18; XV: 18; XX: 7, 23; 1 Kon. I: 38, 44.

van daar uit tegen de samengezworenen ondernemen mocht, verijdeld worden. De tweede helft, die „op den sabbat uitging" d. i. werd afgelost, zou zich begeven naar den tempel van Jahwe en daar de zorg voor de veiligheid van Joas op zich nemen: al wie het wagen zou door te dringen binnen de borstwering, die zij om den koning vormden, moest door hen worden neergestooten. Al deze afspraken werden, op den bepaalden sabbatdag, nauwkeurig uitgevoerd. Aan de oversten, die tot hem in den tempel kwamen, overhandigde Jojada „de speer en de wapenrusting, die van koning David waren en in het huis van Jahwe werden bewaard": vermoedelijk moesten deze, door oorsprong en ouderdom eerwaardige, voorwerpen bij de huldiging dienst doen. Daarop schaarden zich de trawanten zoo, dat zij den koning omringden en beveiligden. Jojada bracht Joas te voorschijn en zette hem de kroon en „de getuigenis" — waarover straks meer — op het hoofd. De zalfolie werd over hem uitgegoten en onder handgeklap en den juichkreet; „leve de koning!" werd de jeugdige vorst gehuldigd (2 Kon. XI : 4—12).

Hoe Athalia straks daarop zich in den tempel vertoonde en daarbuiten werd omgebracht, is aan geen mijner lezers onbekend. Doch voordat wij op haar dood en de verdere gebeurtenissen de aandacht vestigen, willen wij nagaan, hoe de zoo even medegedeelde bijzonderheden ons door den Kroniekschrijver worden geboekt. Wij moeten zijn verhaal (2 Kr. XXIII: 1—11) vers voor vers nagaan.

De aanhef is zeer geschikt om ons vertrouwen in te boezemen. Terwijl de oudere geschiedschrijver — dien wij in het vervolg kortheidshalve door de letter A willen aanduiden — geheel in het algemeen gewaagt van „de oversten over honderd", weet de Kroniekschrijver (B) ons te verhalen, dat zij vijf in getal waren, en geeft hij ook hunne namen op (vs. 1). Zoo

ontstaat het vermoeden, dat hij beschikt over andere, meer nauwkeurige berichten, die A niet ten dienste stonden. Doch dit vermoeden bevestigt zich niet. Deze vijf oversten — zoo gaat namelijk B voort — nam Jojada met zich in het verbond; daarop gingen zij rond door Juda en verzamelden de Levieten uit alle steden van Juda en de hoofden der geslachten van Israël; deze allen begaven zich naar Jeruzalem, waar de gansche vergadering in het huis Gods een verbond sloot met den koning en Jojada tot de vergaderde menigte sprak: „Zie, de zoon des konings zal regeeren, gelijk Jahwe gesproken heeft ten aanzien der afstammelingen van David" (vs. 2, 3.) Deze voorstelling wijkt niet slechts af van die van A, maar is ook zeer onwaarschijnlijk. Vooreerst blijkt niet, waarom de Levieten hunne woonsteden verlaten en zich naar Jeruzalem begeven moeten. Ten andere is het meer dan vreemd, dat Jojada al die menschen — behalve de Levieten ook nog de hoofden der geslachten — in het geheim durft nemen. Eindelijk stelt hij blijkbaar de geheele onderneming onnoodig in de waagschaal door het beleggen van eene zoo groote vergadering in den tempel, die in de onmiddellijke nabijheid van het koninklijk paleis gelegen was. Heeft de opperpriester zoo gehandeld, als hier verhaald wordt, dan was men den goeden uitslag van de samenzwering althans niet aan zijn beleid verschuldigd.

Doch wij lezen verder. De toespraak van Jojada tot „de gansche vergadering" (vs. 3) wordt voortgezet in vs. 4—7 en luidt, letterlijk vertaald, als volgt:

„Dit is de zaak die gij doen zult! Het derde deel van u, die op den sabbat ingaan, van de priesters en van de Levieten, (zal zijn) tot drempelwachters; en het derde deel in het huis des konings; en het derde deel aan de Fondamentpoort, en het gansche volk in de voorhoven van het huis van Jahwe. En laat

niemand in het huis van Jahwe binnengaan dan de priesters en de dienstdoende Levieten: dezen zullen binnengaan, want zij zijn heilig, en het gansche volk zal de wacht van Jahwe waarnemen. De Levieten nu zullen den koning rondom omringen, ieder met zijne wapenen in de hand, en die in het huis (van Jahwe) binnengaat zal worden gedood; en zij (de Levieten) zullen zijn met den koning (1), als hij ingaat en uitgaat."

Hier houden wij eenige oogenblikken stand. De lezer geve zich de moeite en vergelijke met het bovenstaande 2 Kon. XI: 5—8.

Aanstonds ontdekt hij, dat de beide teksten werkelijk parallel zijn, dat in A en B van dezelfde zaak sprake is. Sommige uitdrukkingen zijn letterlijk dezelfde, b. v. „het derde deel van u, die op den sabbat ingaan"; de vermelding van de beide andere derde deelen en, tegen het slot, het „omringen des konings van rondom," door de mannen „een ieder met zijne wapenen in de hand." Doch overigens welk een verschil! Volgens het verhaal van A wordt de uitvoering van den geheelen aanslag door Jojada opgedragen aan de lijfwacht; deze is uit het bericht van B verdwenen. En wel niet slechts uit dit gedeelte van zijn bericht, maar zij komt, gelijk wij straks zien zullen, in het geheel niet meer voor. In hare plaats treden hier op „de priesters, de Levieten en het gansche volk." Daardoor ontstaat nu eene zeer vreemde en verwarde voorstelling. Tegenover degenen, „die op den sabbat ingaan" d. i. de wachtposten betrekken, staan in A de troepen, „die op den sabbat uitgaan" d. i. afgelost worden; de laatstge-

(1) De gewone tekst luidt: *en weest met den koning.* Men pleegt te onderstellen, dat de Schrijver hier gedachteloos de woorden van A (2 Kon. XI : 8b) heeft overgenomen. Doch waarschijnlijker is, dat de vocalen moeten worden veranderd *(wihejû* in *wehajû.)*

noemden worden in B niet vermeld en komen eerst later op het tooneel (vs. 8). In B zijn het de priesters en de Levieten, die niet alleen den tempel bewaken, maar ook — het paleis des konings! De drie „derde deelen," die volgens A ieder zijne eigene taak ontvangen, maar toch gezamenlijk de wacht houden om het paleis, worden hier, door B, verdeeld, zoodat het eerste de tempeldeuren moet beveiligen, het tweede zich naar het paleis begeeft en het derde naar „de Fondamentpoort," die hier voor „de poort Sur" in de plaats treedt en, naar de meening des schrijvers, vermoedelijk den toegang tot den tempel verleent. Het vreemdst evenwel is, dat, terwijl in A de lijfwacht den tempel zelven bezet, B met allen nadruk en herhaaldelijk bericht, dat uitsluitend de priesters en de Levieten daarbinnen worden toegelaten. Dit gaat zoo ver, dat de woorden van A (vs. 8):

„die tusschen de ordeningen intreedt zal gedood worden"

in B vervangen worden door deze bepaling (vs. 7):

„die in het huis (van Jahwe) intreedt zal gedood worden."

Eene soortgelijke wijziging merken wij op in

A vs. 7,	vergeleken met	B vs. 6:
„en de twee deelen van u — zullen de wacht van het huis van Jahwe waarnemen voor den koning."		„en het gansche volk zal de wacht van Jahwe waarnemen."

Sommigen vatten de woorden van B eenigszins anders op, als stond er: „het gansche volk zal het gebod van Jahwe in acht nemen" — en zich niet binnen den tempel begeven (verg. vs. 6[a]). Dan is de wijziging nog opmerkelijker. Doch ook volgens mijne vertaling is de lijfwacht, die ter beveiliging des konings den tempel bewaakt, als het ware weggegoocheld, met geringe wijziging slechts van de woorden, die door den ouderen geschiedschrijver waren gebezigd.

Eigenlijk konden wij nu reeds althans eene voorloopige conclusie opmaken. Doch wij willen eerst onze lezing van het verhaal van B ten einde brengen, om met volledige kennis van zaken ons oordeel te vellen.

In vs. 8—11 — die aan 2 Kon. XI: 9—12 beantwoorden — merken wij de navolgende afwijkingen op:

1°. Volgens A komen de oversten over honderd met hunne manschappen tot Jojada. In plaats daarvan verhaalt B: „En de Levieten en gansch Juda deden naar alles wat Jojada, de priester, geboden had, en zij [wie?] namen ieder zijne mannen die op den sabbat ingingen, met degenen, die op den sabbat uitgingen, want Jojada, de priester, had de afdeelingen [der priesters en Levieten?] niet ontslagen." Hieruit zou men opmaken dat de Schrijver gedacht heeft aan de gewone wekelijksche afwisseling van de afdeelingen of klassen der hoogere en lagere tempeldienaars, en dat deze hier de wekelijksche aflossing van de wachtposten aan het koninklijk paleis vervangt. Doch zijn verhaal is eigenlijk onverstaanbaar, daar hij de oversten van die afdeelingen of klassen niet vermeldt, zoodat het niet blijkt, wie het zijn die „ieder zijne mannen nemen."

2°. In vs. 9 worden — evenals in A vs. 10 — de oversten over honderd vermeld. Aan hen overhandigt Jojada „de speren (A: de speer) en de schilden (die in A ontbreken) en de wapenrustingen van koning David, die in het huis Gods waren." Uit de afwijkingen, die hier voorkomen, moeten wij opmaken, dat B het oudere verhaal anders opvat, dan boven is geschied. Hij denkt blijkbaar aan eene verzameling van wapenen, die aan de oversten werd uitgereikt om hunne manschappen daarmede uit te rusten. Hangt dit wellicht daarmede samen, dat die manschappen bij hem niet soldaten, maar Levieten zijn?

3° De beide volgende verzen (10, 11) zijn grootendeels gelijkluidend met 2 Kon. XI: 11, 12. Doch de tra-

wanten zijn wederom verdwenen en vervangen door „het gansche volk." Bovendien wordt uitdrukkelijk vermeld, dat de zalving van Joas geschiedde door „Jojada en zijne zonen." Het handgeklap blijft achterwege.

De onderlinge verhouding der beide verhalers in het vervolg hunner mededeelingen zal het best in het oog vallen, wanneer wij ze naast elkander plaatsen. De afwijkingen en toevoegselen van den Kroniekschrijver zijn door den druk aangeduid en kunnen dus de aandacht niet ontgaan.

A. 2 Kon. XI.	B. 2 Kr. XXIII.
13. En Athalia hoorde de stem van de trawanten [en] van het volk en zij begaf zich naar het volk in het huis van Jahwe.	12. En Athalia hoorde de stem van het volk, dat liep (1) en den koning toejuichte, en zij begaf zich naar het volk in het huis van Jahwe.
14. En zij zag en zie! de koning stond op de standplaats overeenkomstig het gebruik, en de oversten en de trompetters waren bij den koning, en het gansche volk des lands was blijde en er werd op de trompetten geblazen: (2) toen verscheurde Athalia hare kleederen en zij riep: verraad! verraad!	13. En zij zag en zie! de koning stond op zijne standplaats in den ingang, en de vorsten en de trompetters waren bij den koning, en het gansche volk des lands was blijde en er werd op de trompetten geblazen (2), en de zangers waren er met muziekinstrumenten en verkondigden het lofzingende; toen verscheurde Athalia hare kleederen en zij zeide: verraad! verraad!
15. En Jojada, de priester,	14 En Jojada, de priester,

(1) Men herinnere zich, dat de trawanten in het Hebreeuwsch eigenlijk heeten „de loopers" of „loopenden (bl. 256)." De beide teksten wijken dus minder van elkander af dan men uit de vertaling zou opmaken. Voor „de stem" zou men in B. juister schrijven: „het geluid," of „het gedruisch."

(2) In beide teksten staat: „en blies op de trompetten." Mijne verbetering — het *verbum infinitum* in plaats van het *participium* — schijnt zich zelve aan te bevelen.

gebood de oversten van honderd, de bevelhebbers der troepen, en zeide tot hen: brengt haar naar buiten tusschen de ordeningen (of gelederen) in en doodt met het zwaard wie achter haar komt; want de priester had gezegd: laat zij niet gedood worde in het huis van Jahwe!

16. En zij maakten voor haar ruimte en zij ging den weg naar den ingang van de paarden(-stallen) in het koninklijk paleis en daar werd zij gedood.

17. Toen sloot Jojada het verbond tusschen Jahwe en den koning en het volk, dat het Jahwe's volk zou zijn, en tusschen den koning en het volk.

18. En het gansche volk des lands ging naar den tempel van Baäl en verwoestte dien: zijne altaren en zijne beelden verbrijzelden zij geheel, en Matthan, den priester van Baäl, doodden zij voor de altaren; en de priester stelde opzichters aan over het huis van Jahwe.

liet de oversten over honderd, de bevelhebbers der troepen, uitgaan (3) en zeide tot hen: brengt haar naar buiten tusschen de ordeningen (of gelederen) in en wie achter haar komt worde gedood met het zwaard; want de priester had gezegd: doodt haar niet in het huis van Jahwe!

15. En zij maakten voor haar ruimte en zij ging naar den ingang van de paardenpoort in het koninklijk paleis en daar werd zij gedood.

16. Toen sloot Jojada een verbond tusschen hem en het gansche volk en den koning, dat het Jahwe's volk zou zijn. (4).

17. En het gansche volk ging naar den tempel van Baäl en verwoestte dien, en zijne altaren en zijne beelden verbrijzelden zij, en Matthan, den priester van Baäl, doodden zij voor de altaren.

18. En Jojada stelde de opzichtersposten van het huis van Jahwe in handen van de Levietische priesters, die David afgedeeld had voor het huis van Jahwe om de brandoffers van Jahwe te offeren, naar hetgeen ge-

(3) Misschien moet hier, evenals in 2 Koningen, gelezen worden: „en Jojada gebood enz."

(4) Men late niet onopgemerkt, dat het verbond tusschen den koning en het volk hier met stilzwijgen wordt voorbijgegaan. Toch is het zonder twijfel historisch: bij eene gelegenheid als deze werden de wederzijdsche verplichtingen van vorst en volk bezworen. Verg. 1 Kon. XII : I verv.

schreven staat in de wet van Mozes, met blijdschap en met gezang, naar de instelling van David. 19. En hij stelde de portiers bij de poorten van het huis van Jahwe, opdat niemand, die om eenigerlei reden onrein was, daar zou binnenkomen.

19. En hij nam de oversten over honderd en de Cari en de trawanten en het gansche volk des lands, en zij brachten den koning uit het huis van Jahwe en zij gingen den weg van de poort der trawanten naar het koninklijk paleis, en hij zette zich op den koningstroon.

20. En hij nam de oversten over honderd en de aanzienlijken en de heerschers over het volk en het gansche volk des lands en hij bracht den koning uit het huis van Jahwe en zij gingen door de Hooge Poort naar het koninklijk paleis en zij zetten den koning op den troon des koninkrijks.

20. En het gansche volk des lands was blijde en de stad hield zich rustig; en Athalia hadden zij gedood met het zwaard bij het koninklijk paleis.

21. En het gansche volk des lands was blijde en de stad hield zich rustig; en Athalia hadden zij gedood met het zwaard.

Indien er bij ons nog eenige twijfel mocht zijn overgebleven ten aanzien van de strekking der afwijkingen van den Kroniekschrijver, door de thans ingestelde vergelijking zou die twijfel geheel worden weggenomen. Het blijkt, vooreerst, dat het den Schrijver volkomen ernst is met zijne poging om de lijfwacht te berooven van haar aandeel aan de verheffing van Joas: tweemalen komt zij in dit gedeelte van A voor (vs. 13, 19); tweemalen heeft B haar geschrapt, eens zóó dat zij samensmelt met het volk (vs. 12), eens zóó dat „de aanzienlijken en de heerschers over het volk" haar vervangen (vs. 20). Aan misverstand kan hierbij niet worden gedacht: er moet een bepaalde reden hebben

bestaan, waarom de Kroniekschrijver die lijfwacht liever niet vermeldde. Het zonderlingst is, dat hij „de oversten over honderd" laat staan en hen zelfs eenmaal (vs. 14), in overeenstemming met A (vs. 15) „de bevelhebbers van de troepen" noemt, zonder overigens van die troepen eenige melding te maken. Immers — en ziet hier eene tweede opmerking, waartoe de ingestelde vergelijking ons aanleiding geeft — ook in dit gedeelte van het verhaal spelen de Levieten de hoofdrol. Volgens vs. 10 zijn zij het — wellicht het volk met hen — die zich gewapend rondom den koning scharen. Aan hen wordt dus ook door Jojada het bevel gegeven om Athalia te dooden (vs. 14), of althans zij zijn het, die dit bevel, aan de oversten over honderd medegedeeld, ten uitvoer leggen (vs. 15). Dat dit wederom allesbehalve toevallig is, blijkt uit een aantal verschijnselen. In vs. 13 spreekt de Kroniekschrijver, en hij alléén, van de Levietische zangers met hunne muziekinstrumenten. In vs. 16 openbaart hij zijne hooge ingenomenheid met den Hoogepriester en toont hij duidelijk, welk een verheven rang hij hem toekent, door te gewagen van een verbond tusschen hem d. i. den Hoogepriester en het gansche volk, waarbij dus de eerstgenoemde optreedt als vertegenwoordiger van Jahwe en in diens naam 's volks belofte van trouw aanvaardt. Hoogst opmerkelijk zijn vooral de toevoegselen in vs. 18, 19. Het korte bericht in A (vs. 18): „en de priester (Jojada — wiens naam wellicht is uitgevallen) stelde opzichters aan over het huis van Jahwe" — ontvangt eenig licht uit Jer. XXIX: 26. Daaruit blijkt, dat Jojada geregeld heeft wat wij zouden noemen: de tempelpolitie, waarschijnlijk met het doel om de vereering van andere goden in den tempel of in zijne bijgebouwen te verhinderen. Aan deze mededeeling geeft de Kroniekschrijver in vs. 18, 19 eene geheel andere wending. Hij maakt van de hem daardoor aangeboden

gelegenheid gebruik, om niet alleen de wet van Mozes, maar ook de organisatie van den tempeldienst door David (verg. 1 Kron. XXII verv.) te vermelden, terwijl hij ten slotte de zorg in het licht stelt, waarmede tegen elke verontreiniging van den tempel werd gewaakt. Met het oudere verhaal is dit alles geheel onvereenigbaar. Doch zooveel te duidelijker getuigt het van het streven des Schrijvers om het tempelpersoneel, de priesters en Levieten, op den voorgrond te plaatsen en hun ijver voor hunne taak te doen in het oog vallen.

De kleinere afwijkingen, waardoor B zich van A onderscheidt, ga ik met stilzwijgen voorbij. Het wordt tijd, dat wij de slotsom opmaken. Aan vereeniging van de beide berichten, aan aanvulling van A uit B kan natuurlijk niet worden gedacht: ze zijn en blijven met elkander in strijd: wij moeten òf het ééne òf het andere aannemen. Onze keuze kan niet twijfelachtig zijn. De auteur van 2 Koningen verdient meer vertrouwen dan de Kroniekschrijver. Al aanstonds heeft hij dit voor, dat hij eenige eeuwen ouder is dan de andere verhaler en dus zooveel dichter staat bij de dagen van Joas. Doch bovendien is zijn verhaal duidelijk, eenvoudig en wel samenhangend, terwijl de Kroniekschrijver zich zelven weerspreekt, ja dikwerf onverstaanbaar zou zijn, indien wij hem niet met zijn voorganger vergelijken en alzoo zijne meening ophelderen konden. Het jongere bericht blijft van het begin tot het einde een raadsel, tenzij wij het aanmerken als eene wijziging en omwerking van het verhaal, dat in 2 Kon. XI voor ons ligt. Keer op keer schemert dat verhaal door dat van den Kroniekschrijver heen, ook daar waar deze eene geheel afwijkende voorstelling van den gang der gebeurtenis voordraagt. Wordt dit als de werkelijke verhouding der beide berichten erkend (1), dan blijkt tevens, dat den

(1) Zoo oordeelen Thenius, *die Bücher der Könige* S. 325;

Kroniekschrijver geen vertrouwen kan worden geschonken. Ons rest dus alleen nog te onderzoeken, wáárom hij zich in het verhaal van den auteur van 2 Kon. XI niet vinden kon en hoe hij zich eene zoo doortastende omwerking daarvan heeft durven veroorloven?

Het een zoowel als het ander wordt aanstonds duidelijk, wanneer wij ons herinneren, wannéér en onder welke omstandigheden de Kroniekschrijver zijn verhaal te boek stelde. Hij leefde na de Babylonische ballingschap, naar mijne overtuiging zelfs geruimen tijd daarna, in de 3de eeuw vóór onze jaartelling. Doch al meent men hem een paar eeuwen vroeger te moeten plaatsen, in elk geval leefde hij in een tijd, waarin de tempeldienst nauwkeurig geregeld was en de voorrechten van het tempelpersoneel algemeen werden erkend en geëerbiedigd. Priesters en Levieten waren in zijne dagen de eerste macht in den staat. Het kon niemand in den zin komen hen voorbij te gaan, veelmin op hun terrein, in den tempel, zich te wagen en dáár buiten hen om te handelen. Hierbij bedenke men nog, dat de Kroniekschrijver zelf allerwaarschijnlijkst tot het tempelpersoneel behoorde en dus van dien toestand niet alleen getuige was, maar bij zijn voortduur ook belang had. Gereedelijk kan men zich nu voorstellen, welk een indruk een verhaal als 2 Kon. XI op hem maken moest. Eene hoofdbijzonderheid daarin, de belangrijke rol van Jojada, den priester, was met zijne denkbeelden en wenschen in volkomen overeenstemming. Doch overigens moest hem alles vreemd, ja ergerlijk toeschijnen. De lijfwacht — die nog wel uit buitenlanders bestond! — verrichtte het werk, en wel in den tempel; tot hare aanvoerders wendt zich de Hoogepriester, als hij het tijdstip tot uitvoering van zijn plan gekomen acht; aan

---

Bertheau, *die Bücher der Chronik* S. 358; Graf, *die gesch. Bücher des A. T.* S. 148 ff. en anderen.

haar is dus Joas zijne verheffing op den troon verschuldigd. Daarentegen is van priesters en Levieten in het geheel geen sprake. In de plaats van den Kroniekschrijver zouden *wij* uit dat stilzwijgen afleiden, dat de toestand van het tempelpersoneel in de dagen van Jojada vrij wat verschilde van dien in later tijd. Doch onze auteur maakte eene gansch andere conclusie. Met zijne tijdgenooten hield hij zich overtuigd, dat de regeling, waarvan hij zelf dagelijks getuige was, reeds zeer lang had bestaan, ja nog vóór de grondlegging van den tempel in het leven was geroepen door David. Hij oordeelde dus, dat het verhaal in 2 Kon. XI deels onvolledig, deels onjuist was. En in die overtuiging schroomde hij niet, het zóó te wijzigen, dat de lezer daarvan geen verkeerden indruk meer ontvangen kon. Had hij geleefd in onze dagen en dezelfde denkbeelden gehad als wij over de plichten van den geschiedschrijver, hij zou zich zoo groote vrijheden niet hebben veroorloofd. Doch het staat vast, dat hij zijne taak geheel anders opvatte en zich bepaaldelijk de leering en stichting van zijne lezers ten doel stelde, veel meer dan de reproductie van de werkelijkheid. Het beste bewijs, dat wij zijne handelwijze niet onjuist opvatten, levert zijn verhaal zelf. Al de afwijkingen, die wij daarin opmerkten, laten zich uit het daareven aangeduid oogpunt beschouwen en verklaren. Men geve zich de moeite het nog eenmaal in zijn geheel te lezen: ik twijfel niet, of men zal zich gedrongen voelen om in te stemmen met mijne opvatting. Ook die ééne bijzonderheid, waaromtrent wij ons het oordeel voorbehielden, het huwelijk van de zuster des konings met den Hoogepriester, schijnt ons thans zeer verdacht: zij zal wel in verband staan met het streven des Schrijvers om ons van het aanzien, door de priesterschap genoten, een hoog denkbeeld te geven. Ja, zelfs de vijf eigennamen in den aanhef van zijn verhaal (2 Kron. XXIII: 1) kunnen wij nu niet langer aanmerken als een

bewijs, dat de auteur goed onderricht was: al wat hij ons over de verrichtingen van de „oversten over honderd" mededeelt, kan den toets van een onpartijdig onderzoek niet doorstaan; hoe zouden wij dan mogen aannemen, dat hij te hunnen aanzien nauwkeuriger berichten had geraadpleegd dan die, waarover zijn voorganger beschikte?

Reeds meer dan eens in deze „Schetsen" vond ik aanleiding om de historische critiek te verdedigen tegen de beschuldigingen, waaraan zij blootstaat. Ik waag het te onderstellen, dat zij thans geene verdediging meer behoeft. Is zij niet ook nu weer gebleken volstrekt onmisbaar te zijn? Hebben wij een ander middel om de verwarring weg te nemen en de duisternis te verdrijven? In dit bijzondere geval kan de critiek-alléén ons de werkelijke toedracht der zaak doen kennen. En deze dient ons toch voor oogen te staan, wanneer wij ons eene juiste voorstelling willen vormen van den aard der omwenteling, die in het jaar 878 v. Chr. te Jeruzalem plaats greep, en het licht, dat zij verspreidt over den geheelen toestand van het koninkrijk Juda, willen opvangen. Daarbij mogen de volgende opmerkingen en wenken den lezer eenigszins behulpzaam zijn!

Allereerst treft ons het groote verschil tusschen de beide rijken Juda en Efraïm, dat ook weder in dit feit sterk uitkomt. De koninklijke macht, door eene reeks van vorsten uit één en hetzelfde stamhuis uitgeoefend, was in Juda veel grooter dan in het noordelijke rijk. Dit blijkt al aanstonds hieruit, dat Athalia gedurende zes jaren ongemoeid en ongestoord hare heerschappij heeft kunnen volhouden. Indien het volk gewoon ware geweest, zelf in te grijpen in de regeling van het bestuur des lands, het zou zich die overheersching niet hebben laten welgevallen. Doch vooral wordt onze opmerking bevestigd door de wijze, waarop de revolutie tot

stand komt. In het Rijk der tien stammen zien wij de profeten telkens handelend optreden. Zij zijn het, die het volk in beweging brengen en zoo de ééne dynastie voor de andere doen plaats maken. De omwenteling, die Jehu kort te voren op den troon had gebracht, was hun werk geweest. In het rijk van Juda vervullen zij, vooral in de 10de en 9de eeuw, in het algemeen eene veel minder belangrijke rol. Bij de troonsbeklimming van Joas worden zij in het geheel niet genoemd. Daarentegen is hierbij de priester Jojada werkzaam. Ook dit is karakteristiek. De luister van den Jeruzalemschen tempel, wel niet het eenige, maar toch zeer stellig het voornaamste heiligdom in Juda, moest er als van zelf toe leiden, dat de Jeruzalemsche priesters grooter macht en aanzien verkregen. Doch het spreekt van zelf, dat zij veel minder zelfstandig waren, ook tegenover den koning, dan in het broederrijk de profeten. Zoo zien wij dan ook Jojada zijn plan uitvoeren — niet door het volk, maar — met behulp van de koninklijke lijfwacht, die hij voor den jeugdigen Joas weet te winnen. Nadat door haar toedoen de zaak haar beslag heeft erlangd, sluit het volk zich aan en neemt het, zelfs met ijver, deel aan de herstelling van het Davidische stamhuis. Doch de stoot was door de lijftrawanten gegeven. Het onloochenbare feit, dat de hof-intrigue, waaraan Athalia hare heerschappij te danken had, verijdeld wordt door eene priester-intrigue — want zoo moeten wij haar noemen. al juichen wij haar van harte toe — dat feit werpt inderdaad een helder licht over den toestand, waarin het koninkrijk Juda zich bevond.

Ten andere hebben wij te letten op de gevolgtrekkingen, die ten aanzien van den godsdienst in het rijk van Juda uit de berichten over Athalia voortvloeien. Elders heb ik daarop reeds met een woord gewezen (1).

(1) *De godsdienst van Israël tot den ondergang van den Joodschen staat*, Deel I: 350.

Men stelt zich dikwerf voor, dat de dochter van Achab tegen de vereering van Jahwe met al hare macht geijverd en den dienst van Baäl ten koste daarvan bevoordeeld heeft. Reeds de Kroniekschrijver kon het zich niet anders voorstellen en verklaart uit de geweldenarijen van Athalia de tempelherstelling onder Joas (2 Kron. XXIV: 7). Doch ten onrechte. Reeds de naam, dien Athalia draagt — van den naam Jahwe afgeleid (1) — verzet zich tegen deze opvatting van haar godsdienstig standpunt. Maar daarenboven blijkt immers uit het verhaal in 2 Kon. XI, dat onder hare regeering de dienst van Jahwe in den Jeruzalemschen tempel in vollen gang was? Zou zij dat hebben geduld, in hare onmiddellijke nabijheid, indien zij werkelijk de Jahwe-vereering had tegengegaan en, zoo mogelijk, had willen uitroeien? Het is zoo: uit dat zelfde verhaal vernemen wij, dat te Jeruzalem, waarschijnlijk zelfs vlak bij den tempel, een heiligdom van Baäl was gesticht. Daaruit volgt — wat wij ook volstrekt niet in twijfel trekken — dat de koningin óók Baäl vereerde. Doch het bewijst geenszins, dat zij de dienaren van Jahwe heeft vervolgd, noch ook dat zij zelve zich aan den Jahwe-dienst onttrokken heeft. Om ons van Israëls godsdienstige ontwikkeling eene zuivere voorstelling te vormen moeten wij ons volstrekt losmaken van het denkbeeld, dat Jahwe en de andere goden in de schatting van de meerderheid des volks tegenover elkander stonden en hunne eerediensten elkander uitsloten. Verreweg de meesten zagen er geen bezwaar in, ze gelijktijdig te dienen. Zoo was het ook onder de regeering van Athalia. Zes jaren lang stond de tempel van Baäl ongemoeid — en zeker niet onbezocht — nevens dien van Jahwe. In latere jaren heeft men —

(1) De beteekenis is niet geheel zeker. Misschien: „Jahwe is sterk."

gelijk de hervorming van Jozia zonneklaar bewijst (1) — nog wel andere gruwelen dan deze langen tijd verdragen. De Jahwe-vereering van de groote menigte was volstrekt niet exclusief.

Doch deze opmerking, hoe onweersprekelijk ook, zou lichtelijk onjuiste denkbeelden wekken of bevorderen, indien zij niet werd aangevuld door eene andere, waarmede ik mijne beschouwing wensch te besluiten. Al werden de andere goden nevens of onder Jahwe geduld, ja zelfs door velen ijverig gehuldigd, toch stonden zij niet met hem op ééne lijn; toch bleef Jahwe in de schatting van Israël de eerste plaats bekleeden; toch hield Israël niet op, zich „het volk van Jahwe" te noemen en op dien naam prijs te stellen. Dat alles wordt wederom door het verhaal, dat wij overwogen hebben, duidelijk in het licht gesteld. Reeds de rol van Jojada en de bereidvaardigheid van de lijfwacht om zich onder zijne leiding te stellen, leggen getuigenis af voor het aanzien der godheid, wier priester hij was. Bovendien is het wel niet geheel zeker (2) maar toch waarschijnlijk dat bij de kroning de tien geboden, als uitmakende de grondwet des rijks, op het hoofd des konings gelegd zijn: de geschiedschrijver duidt ze aan (2 Kon. XI: 12) als „de getuigenis." Doch bovenal komen hier in aanmerking de handelingen, die onmiddellijk op de verheffing van Joas volgden: het sluiten van het verbond tusschen Jahwe, den koning en het volk, en de verwoesting van den Baäls-tempel. In Joas werd de Davidische dynastie op den troon hersteld; de dood van Athalia en de kroning van Ahazia's zoon was de zegepraal der nationale richting. Welnu, nauwelijks hebben deze feiten hun beslag erlangd, of de Jahwe-dienst plukt daarvan de vruchten. Waarin „het verbond", dat onder Jojada's leiding werd aange-

(1) Verg. boven, bl. 188 verv.
(2) Verg. *De godsdienst van Israël* enz. I: 415 n. 2.

gaan, bestaan heeft; onder welke voorwaarden het gesloten is, weten wij niet zeker: de geschiedschrijver bepaalt zich tot dit ééne, dat „het volk Jahwe tot een volk zou zijn" — eene algemeene formule, die meer dan ééne opvatting toelaat. Doch dit blijft in elk geval over, dat de nauwere aansluiting aan Jahwe de keerzijde is van het afschudden der vreemde overheersching en van de herstelling der dynastie van David. De verwoesting van den Baäls-tempel verspreidt hierover nog wat meer licht. Wij kunnen niet aannemen, dat Jojada beproefd heeft den dienst der afgoden geheel te verbieden en hunne heiligdommen te verwoesten. De geschiedschrijver meldt daarvan niets, en het staat vast — om slechts dit ééne te noemen — dat de door Salomo gestichte „hoogten" van Kamos, Molech en Astarte (1 Kon. XI: 1 verv.) eerst veel later, door Jozia, zijn weggenomen (2 Kon. XXIII: 13). Volstrekt-exclusief was dus de strekking der verbondsvernieuwing niet. Toch blijkt uit het omverhalen van den Baäls-tempel en uit den moord van Matthan, den Baälspriester, hoe licht de opgewekte ijver voor Jahwe tot uitsluiting en vervolging overging. Van geestdrift voor Joas en voor Jahwe vervuld, kon het volk blijkbaar niet dulden, dat daar, vlak bij den tempel van Jahwe, het heiligdom van Baäl zich verhief. Het sluit zich aan de — wellicht weinig talrijke, maar toch krachtige — partij, die voor den dienst van Jahwe-alléén ijverde, en voltrekt haar vonnis over den vreemden, niet-nationalen god, die het gewaagd had zijn zetel naast den god van Israël op te slaan. In deze natuurlijke verbintenis tusschen den nationalen zin en de aanhankelijkheid aan Jahwe vinden wij de verklaring van de zegepraal, die ten slotte door den Jahwe-dienst werd behaald. Oók daarom boezemt ons de omwenteling, die Joas op den troon bracht, zoo groote belangstelling in, omdat zij van die verbintenis een sprekend getuigenis aflegt.

XIII. Twee profeten.

(1 Kon. XIII).

Hoe diepen indruk maakte het hierboven aangewezen verhaal op onze kinderlijke verbeelding! Het is van het begin tot het einde even geheimzinnig als dramatisch. Daar staat Jerobeam, de eerste koning van het rijk der tien stammen, bij het door hem gebouwde altaar te Bethel. Hij is op het punt om ter eere van het gouden stierbeeld te offeren. Op eens verschijnt een vreemdeling, een profeet uit Juda. Hij verkondigt de verontreiniging van het altaar door een afstammeling van David, door Jozia, en belooft nu aanstonds een teeken, waaruit blijken zal dat hij van God gezonden is: het altaar zal vaneengescheurd, de daarop liggende asch uitgestort worden. Jerobeam, in toorn ontstoken, strekt den arm uit en beveelt, den vermetelen godsgezant te grijpen. Doch zijne hand verstijft; te vergeefs beproeft hij den arm te laten zakken; en op hetzelfde oogenblik scheurt het altaar. De koning verootmoedigt zich; hij smeekt den profeet, voor hem bij Jahwe tusschenbeide te treden; diens gebed wordt verhoord en de verdorde hand hersteld. Aan de bede van Jerobeam om tot hem in te keeren en spijze te nuttigen geeft echter de profeet geen gehoor: het was hem — zoo verklaarde hij — uitdrukkelijk verboden, zich te Bethel op te houden en daar te eten of te drinken; zelfs moest hij langs een anderen weg zich naar zijne woonplaats terug begeven. Werkelijk aanvaardt hij de reis. Doch een oud man, insgelijks een profeet, te Bethel woonachtig, door zijne zonen (1) van het gebeurde onderricht,

(1) In vs. 11 moet, in plaats van het enkelvoud, het meervoud gelezen worden.

trekt hem achterna en vindt hem zittende onder den eik (1), niet ver van Bethel. Dringend noodigt hij hem uit om terug te keeren en zich door hem te laten onthalen. Doch de profeet uit Juda weigert opnieuw, zich beroepende op den hem gegeven last. Nu neemt de ander, om zijn doel te bereiken, tot eene leugen de toevlucht: „ook ik ben een profeet evenals gij; een engel heeft tot mij gesproken, in Jahwe's naam, aldus: doe hem met u wederkeeren naar uw huis, opdat hij brood ete en water drinke." Voor die verzoeking bezwijkt de profeet uit Juda. Doch terwijl hij is aangezeten met zijn gastheer, ontvangt deze, maar nu in waarheid, eene openbaring van Jahwe. „Omdat gij" — zoo roept hij zijnen gast toe — „omdat gij ongehoorzaam zijt geweest aan Jahwe's bevel en het gebod, dat Jahwe, uw God, u gegeven heeft, niet hebt in acht genomen — — zoo zal uw lijk niet komen in het graf uwer vaderen." Straks wordt die bedreiging vervuld. Op weg naar huis wordt de profeet uit Juda overvallen door een leeuw, die hem doodt, doch zijn lichaam niet verscheurt en ook zijn ezel geen leed doet, maar naast die beiden blijft staan, als om ze te bewaken. De oude profeet verneemt weldra wat er is geschied, erkent daarin de bevestiging van Jahwe's woord, begeeft zich op weg en brengt het lijk van den godsgezant naar Bethel terug, waar hij het in zijn eigen graf bijzet en het „ach, mijn broeder!", de gewone weeklacht over gestorvenen (2), aanheft. Doch hij doet meer: hij legt getuigenis af voor de waarheid van hetgeen de profeet uit Juda had verkondigd. „Wanneer ik" — zoo spreekt hij tot zijne zonen — „wanneer ik gestorven ben, begraaft mij dan in het graf, waarin de man Gods begraven is;

(1) Vermoedelijk de eik van Debora, die Gen. XXXV: 8 vermeld wordt.
(2) Verg. Jer. XXII: 18.

legt mijn gebeente naast zijn gebeente (1). Want zekerlijk zal geschieden het woord, dat hij als woord van Jahwe heeft uitgeroepen over het altaar te Bethel en over al de hoogtentempels in de steden van Samaria!"

Zoo sprak de oude profeet. Doch Jerobeam keerde zich niet af van zijne boosheid. Zelfs voegde hij aan zijne zonden nog eene nieuwe toe, door mannen uit het volk, die niet tot den stam Levi behoorden, als priesters der hoogten te wijden. Drie en eene halve eeuw later werd het orakel vervuld. Toen Jozia in zijn eigen rijk de afgoderij en de onwettige Jahwe-vereering had uitgeroeid, trok hij naar Bethel en verontreinigde en vernielde het altaar van Jerobeam (2 Kon. XXIII: 15, 16). De bewoners der stad toonden hem bij die gelegenheid het graf van den profeet, wiens voorspelling hij even te voren had vervuld: op bevel des konings bleef dat graf ongeschonden (vs. 17, 18) (2). Doch, overeenkomstig de profetie van den ouden man uit Bethel, werden „al de hoogtentempels in de steden van Samaria" verwoest (vs. 19).

Nu wij mannen geworden zijn en te niet gedaan hebben wat des kinds was; nu de verbeelding ons niet langer beheerscht, maar ook het verstand zijne rechten laat gelden, rijzen er, naar aanleiding van datzelfde verhaal, onderscheidene vragen bij ons op. Reeds Van der Palm klaagde, dat „er in dit geval eenige duisterheid plaats had en dat het veel stof tot gissen overliet (3)." Wij moeten sterker spreken. Wij vinden hier eene opeenstapeling van zeer vreemde en daarbij, naar

(1) Misschien moet er, volgens de Grieksche vertaling, worden bijgevoegd: „opdat mijn gebeente met zijn gebeente bewaard worde." Verg. 2 Kon. XXIII: 18.

(2) In vs. 18 leze men: — — „zijne beenderen, de beenderen van den profeet, die uit Juda gekomen was."

(3) *Bijbel voor de Jeugd* II: 230 (uitg. van 1857).

het schijnt, volstrekt doellooze, althans vruchtelooze wonderen. Driehonderd vijftig jaar te voren wordt de vernieling van Jerobeam's altaar aangekondigd en zelfs de koning, die deze daad volbrengen zal, bij name genoemd. Plotseling scheurt het altaar vaneen en wordt 's konings hand, eerst verlamd, daarna hersteld. De oude profeet uit Bethel, die even te voren den gezant van Jahwe bedrogen had, ontvangt eene werkelijke goddelijke openbaring, waarop weldra de uitkomst haar zegel drukt. Niet slechts is, in een goed bevolkt gedeelte des lands, onmiddellijk een leeuw bij de hand om Jahwe's vonnis te voltrekken, maar daarna verloochent deze leeuw zijn aard en roert het lichaam van zijn slachtoffer niet aan. De voorspelling van den profeet uit Juda wordt door den ander nog aangevuld en door de uitkomst, tot in de kleinste bijzonderheden toe, gestaafd. — En waartoe dit alles? Jerobeam schaft den stierdienst niet af, maar herstelt het vaneengescheurde altaar. Zijne opvolgers treden, allen zonder onderscheid, in zijne voetstappen. Eerst in de 8ste eeuw vóór onze jaartelling, bijna 200 jaren na de scheuring, staan er profeten op, die den stierdienst veroordeelen, evenwel zonder zich op den tijdgenoot van Jerobeam te beroepen. Diens werkzaamheid, met al de daaraan vastgeknoopte wonderen, gaat spoorloos voorbij. Is dit alles geloofelijk?

Het ontbreekt ook nu nog niet aan verdedigers van de geloofwaardigheid des verhaals. Doch hun betoog is zwak en getuigt van verlegenheid. De voorspelling dat Jozia het gericht aan het altaar voltrekken zal, is zóó vreemd, zóózeer met alle analogie in strijd, dat Keil (1), om haar te verklaren, op de beteekenis van den naam Jozia de aandacht meent te moeten vestigen. Deze drukt nl. het denkbeeld uit, dat „Jahwe zal steunen." Laat dit zoo zijn,

(1) *Die Bücher der Könige* (1865) S. 152.

doch wat is daarmede gewonnen? Komt dat denkbeeld dan zoo goed overeen met hetgeen hier aangaande Jozia wordt geprofeteerd? Indien zijn naam beteekende: „Jahwe zal vernielen," zou de overeenkomst wel zoo treffend zijn. Bovendien moet men dan nog aannemen, dat, door eene bijzondere goddelijke beschikking, koning Amon aan zijnen zoon dezen zinnebeeldigen naam gegeven zal hebben. — Voorts wordt, door dezen uitlegger en zijne geestverwanten, gewezen op de innerlijke waarschijnlijkheid van het bericht, dat een profeet uit Juda den stierdienst afkeurde, evenals twee eeuwen later Amos, insgelijks een Judeeër, te Bethel in denzelfden geest profeteerde. Als hoofdargument geldt hun natuurlijk de terugslag van 2 Kon. XXIII op 1 Kon. XIII: uit het eerstgenoemde verhaal blijkt in elk geval, dat de herinnering aan den godsman uit Juda en zijne voorspellingen onder de bewoners van die landstreek voortleefde; wordt dit niet aanstonds en voldoende opgehelderd door hetgeen ons 1 Kon. XIII over hem wordt medegedeeld? Staat het dan wel vrij, dit laatste bericht te verwerpen? — De lezer gevoelt reeds, hoe zwak deze redeneeringen zijn. Het optreden te Bethel van een profeet uit Juda is op zich zelf zeer geloofelijk. Evenmin is het onwaarschijnlijk, dat zulk een profeet daar begraven en zijn graf door de inwoners aangewezen werd. De samenhang tusschen 1 Kon. XIII en 2 Kon. XXIII kan voorts door niemand worden geloochend. Doch wat bewijst dit alles voor de werkelijkheid van de wonderen, in 1 Kon. XIII verhaald? Kan niet evengoed het graf te Bethel tot het ontstaan van dit verhaal aanleiding hebben gegeven, als, omgekeerd, het verhaal door dat graf worden bevestigd? Zoo aanstonds komen wij hierop terug. Vooraf willen wij nog hooren, wat de „geloovige" schriftuitleggers tot verklaring en rechtvaardiging van de wonderen zelve aanvoeren. „Hunne opeenhooping beant-

woordt" — zoo leeren zij — „aan het groote doel der zending van den godsman uit Juda, waardoor de Heer van den aanvang af een krachtig protest wilde indienen tegen Jerobeam's afgodischen eeredienst, om alzoo de godvruchtigen voor afval tot den stierdienst te bewaren en aan de goddeloozen, die zich daarbij aansloten, elke verontschuldiging te benemen." Inzonderheid moesten die wonderen dienen „om de profetie tegen het altaar te Bethel in aller mond en heugenis te doen voortleven en de zending van den profeet zoo sterk mogelijk te doen in het oog vallen." Zonderling, dat dit „krachtige protest" niets hoegenaamd uitwerkt! Bovendien, waaruit blijkt, dat de profetie tegen het altaar niet in vergetelheid geraakte? En hoe kon het droevig uiteinde van den profeet ten gevolge hebben, dat zijne goddelijke zending meer algemeen werd erkend? Van der Palm gist, juist omgekeerd, dat Jerobeam door het lot, dat den profeet trof, gestijfd werd in zijne goddeloosheid en weigerde gehoor te geven aan zijne vermaning. Zoo geheel gaan al deze redeneeringen buiten de feiten om, dat tegen het „ja" van den éénen uitlegger een ander met gelijk recht zijn „neen" kan overstellen.

De zwakheid der verdediging doet ons met te meer vrijmoedigheid vragen, of er wel termen zijn om 1 Kon. XIII voor een geloofwaardig geschiedverhaal te houden? Als wij die vraag in vollen ernst stellen en met oprechtheid naar het antwoord zoeken, dan verkrijgen wij weldra de zekerheid, die wij verlangen. Het blijkt ons dan al aanstonds, dat 1 Kon. XIII een zeer jong verhaal is. Ware het van een tijdgenoot afkomstig of niet lang na de gebeurtenis opgeschreven, ongetwijfeld zou dan èn de godsman uit Juda èn de profeet uit Bethel met name worden aangeduid; noch de één, noch de ander wordt genoemd, wèl — Jozia. Hierbij komt, dat in de toespraak van den profeet uit Bethe

tot zijne zonen (vs. 32) niet alleen „al de hoogtentempels" worden vermeld, hoewel die er in het begin van Jerobeam's regeering nog niet waren, maar bovendien sprake is van „de steden van Samaria" — terwijl Omri de stad van dien naam bouwde en zich daar vestigde, zoodat eerst daarna, en wel geruimen tijd daarna, de steden van het rijk Efraïm „de steden van Samaria" konden worden genoemd. Wat meer is, wij vinden die uitdrukking uitsluitend in zoodanige plaatsen van de boeken der Koningen, die vrij algemeen aan den laatsten redacteur dier boeken worden toegekend (2 Kon. XVII : 24, 26; XXIII : 19). Nog andere spreekwijzen in 1 Kon. XIII pleiten tegen den hoogen ouderdom van dat verhaal (1). Doch vooral getuigt daartegen het oordeel, dat over den stierdienst en het altaar te Bethel wordt geveld. Het stemt volkomen overeen met dat van den auteur van de boeken der Koningen. Telkens komt deze terug op „de zonde van Jerobeam, den zoon van Nebat," en rekent hij het den koningen van Israël als overtreding toe, dat zij daarvan „niet zijn afgeweken" (2). Niets is natuurlijker. Die auteur staat, om het kort uit te drukken, op het standpunt van Deuteronomium en is een warm aanhanger van de beginselen, door Jozia in zijne hervorming ten uitvoer gelegd (3). Hij erkent geen anderen wettigen Jahwe-dienst dan dien in den Jeruzalemschen tempel; de „hoogten" en de „tempels der hoogten" zijn hem een gruwel. Nog veel meer verafschuwt hij de Jahwe-beelden, inzonderheid het stierbeeld te Dan en te Bethel. Al deze denkbeelden laten wij geheel in hunne waarde. Doch het gaat niet aan

(1) O. a. het herhaald en zeer eigenaardig gebruik van de formule „in het woord van Jahwe", vs. 1, 2, 5, 9, 17, 18, 32.
(2) Zie de plaatsen in mijn Hist krit. Onderzoek enz. Deel I : 270.
(3) Zie bl. (193 verv.)

ze toe te kennen aan Jerobeam zelven en aan zijne tijdgenooten. Bleek het duidelijk en onweersprekelijk, dat er onder die tijdgenooten waren, die evenzoo dachten, wij zouden ons buigen voor de evidentie. Doch daarvan blijkt niets. Gedurende bijna twee eeuwen bleef de stierdienst in het rijk der tien stammen onaangevochten; zoolang dat rijk bestond, werd er, voor zoover wij weten, volstrekt niet aan gedacht om den Jahwedienst tot den tempel te Jeruzalem te beperken. Kan het nu niet worden ontkend, dat 1 Kon. XIII de tegenovergestelde zienswijze laat doorstralen, die in Jozia's hervorming hare volledige uitdrukking vond en waarvan zich in de vroegere eeuwen, althans vóór Hizkia, geene duidelijke sporen aan ons voordoen, dan kan de slotsom gereedelijk worden opgemaakt: het genoemde hoofdstuk is eerst na de hervorming van Jozia, d. i. na 621 v. Chr. geschreven. Met deze tijdsbepaling stemmen de andere verschijnselen, waarop hierboven de aandacht werd gevestigd, ten volle overeen.

De vraag naar de geloofwaardigheid van het verhaal is hiermede te gelijk beantwoord. Hoe grooter de tijdsruimte tusschen de gebeurtenis en de opteekening van het verhaal, des te geringer waarborg levert ons dat verhaal. En wederom: hoe meer de inhoud van een bericht afwijkt van den gewonen loop der dingen, des te beter moet zulk een bericht, om als geloofwaardig erkend te worden, gewaarborgd zijn. In dit geval zouden wij de meest zonderlinge en ongeloofelijke bijzonheden moeten aannemen op gezag van een schrijver, die ten minste 350 jaren later leefde. Inzonderheid zou het feit, dat Jozia's naam drie en eene halve eeuw te voren was genoemd, erkend moeten worden op grond van een bericht, dat — na Jozia is opgeteekend. Het valt in het oog, dat dit een hoogst onredelijke eisch zou zijn. Wij kunnen en mogen 1 Kon. XIII niet als historisch aanmerken. In den loop van ons verder onder-

zoek zal deze conclusie nog nader worden gestaafd, doch voorloopig is zij ten volle gerechtvaardigd.

Wij zijn namelijk, gelijk van zelf spreekt, nog niet aan het einde. Hoe is het verhaal 1 Kon. XIII ontstaan? Welke is zijne beteekenis en zijne strekking? Ziedaar hoogst belangrijke vragen, die wij nog moeten beantwoorden.

Uit de lucht gegrepen is het verhaal zeker niet. Er ligt iets feitelijks aan ten grondslag. Wáárin dat bestaat, is natuurlijk niet met volstrekte zekerheid te bepalen. Doch èn de aard der zaak èn 2 Kon. XXIII wijst ons op het graf van een profeet uit Juda te Bethel. Wij nemen dus aan, dat zulk een graf daar getoond werd, en zijn zelfs geneigd te onderstellen, dat de profeet, die daar was bijgezet, geacht werd tegen het altaar te Bethel gesproken te hebben. Het werd reeds opgemerkt: in het optreden van een profeet uit Juda te Bethel en in zijne prediking tegen den stierdienst is niets vreemds; het voorbeeld van Amos is dáár om het te bewijzen. Het feit, dat naar onze onderstelling den grondslag van het verhaal uitmaakt, wordt dus door de analogie gewaarborgd.

Zulk een graf te Bethel gaf van zelf aanleiding tot de vraag: wáárom is die profeet van Juda hier bijgezet? wáárom niet „in het graf zijner vaderen"? Wij weten van elders en vinden het ten overvloede door 1 Kon. XIII: 22 bevestigd, dat het een voorrecht werd geacht, in de voorvaderlijke grafstede te worden begraven, terwijl het als een vloek werd aangemerkt, daarin niet te worden opgenomen. Wat heeft die profeet — immers een gunsteling van Jahwe — misdreven, dat hij hier, buiten zijn vaderland, zijne laatste rustplaats heeft gevonden? — ziedaar eene vraag, die het grafteeken te Bethel wel moest doen oprijzen. Gaf op die vraag, toen zij voor de eerste maal werd opgeworpen, de overlevering reeds antwoord? Of is, omgekeerd, het

antwoord, dat thans in 1 Kon. XIII wordt voorgedragen, allengs uit die vraag ontstaan? Niemand kan dit met zekerheid zeggen. Het is b. v. denkbaar, dat den profeet uit Juda te Bethel eenig ongeval is overkomen, dat door sommigen als een strafgericht van Jahwe is aangemerkt. Hij kan ook zijn natuurlijken dood gestorven zijn. Er zijn vele en velerlei mogelijkheden,de ééne even waarschijnlijk als de andere. Er was, strikt genomen, niets meer noodig dan het grafteeken te Bethel, om de sage als het ware in beweging te brengen en haar weefsel allengs te doen voltooien. Doch de grondstof, die haar ter bewerking werd overgegeven, kan ook rijker zijn geweest en meer dan ééne bijzonderheid omvat hebben, die wij thans in 1 Kon. XIII terugvinden. Er is in den groei der sage iets willekeurigs, of liever: iets onberekenbaars, dat voor ons eene verborgenheid blijft, tenzij de historische bescheiden ons van dien groei als het ware getuigen maken. In dit bijzondere geval ontbreken ons die bescheiden. Wij moeten ons dus wel tevreden stellen met het resultaat, dat althans het grafteeken en misschien nog iets meer de historische basis van ons verhaal uitmaken.

Wij haasten ons om dit duistere gebied te verlaten en onze voeten op vasten bodem te zetten. Het verhaal zelf ligt voor ons en stelt ons in staat om de zienswijze en de bedoeling van den schrijver met zekerheid te leeren kennen. Hier behoeven wij ons met gissingen niet te vergenoegen.

Merken wij allereerst op, dat de auteur van het verhaal de werkzaamheid van Jahwe in de natuur en op den geest zijner gezanten zeer mechanisch opvat. Met een kunstterm van onze dagen zouden wij dien auteur een supranaturalist kunnen noemen. Men lette slechts op de wonderen, die hij ons verhaalt en zelf althans voor mogelijk moet hebben gehouden. Doch vooral vestige men de aandacht op zijne opvatting van de pro-

fetische inspiratie. De voorspelling, waarmede de profeet uit Juda optreedt, kan hem slechts op de meest werktuigelijke wijze zijn ingegeven: op grond van zijne religieuse overtuiging kon hij zich wél verzekerd houden, dat Jerobeam's altaar eenmaal zou worden verontreinigd; doch de verwachting dat dit door Jozia zou geschieden, hangt met zijn godsdienstig geloof in het geheel niet samen en kon alleen berusten op onmiddellijke mededeeling van God. Iets dergelijks valt op te merken omtrent de openbaring, die den anderen profeet ten deel valt. Hij wordt ons geteekend als een, die, om den profeet uit Juda tot zich te lokken, zich van eene leugen bedient. Weinige oogenblikken later is hij de tolk van Jahwe. Wat hij zijnen gast aankondigt, kan niet worden aangemerkt als bewijs, dat hij tot inkeer gekomen is en de verkeerdheid zijner handeling heeft ingezien. Daarvan zegt hij althans niets. Zijne bedreiging moet, in verband met hare vervulling, worden opgevat als mechanische ingeving van God. — Zijn deze opmerkingen over het supranaturalisme van den verhaler juist, dan wordt daardoor het reeds verkregen resultaat, het onhistorisch karakter van het verhaal, nog duidelijker in het licht gesteld. Het staat vast, dat het Israëlietisch profetisme later ook door anderen zóó is opgevat als door dezen schrijver. Reeds in de schriften der profeten zijn de eerste beginselen van die opvatting aanwezig. Doch zóó ontwikkeld, als zij hier wordt voorgedragen, vinden wij haar in de echte oorkonden van het oudere (vóór-exilische) profetisme niet terug. Zooals de profeet van Jahwe hier wordt geteekend, was hij in de werkelijkheid niet en was hij zich bewust niet te wezen.

Wij gaan verder en onderzoeken thans, wat de schrijver met zijn verhaal beoogt. Omtrent zijn hoofddoel kan nauwelijks verschil van meening bestaan. Men lette slechts op de plaats, die het verhaal inneemt!

Het wordt onmiddellijk voorafgegaan door het bericht aangaande de veranderingen in den eeredienst, die Jerobeam zich veroorloofde in te voeren (1 Kon. XII: 26—33), een bericht, dat het gedrag van Jerobeam zoo ongunstig mogelijk voorstelt en daarin niets dan willekeur en zonde ziet. In verband daarmede kan nu 1 Kon. XIII geene andere strekking hebben dan: de veroordeeling, zoo plechtig en nadrukkelijk mogelijk, van Jerobeam's eeredienst. Inderdaad is daarop alles aangelegd. De profeten der werkelijkheid hadden altijd een practisch doel; zij beoogden de wegneming van misbruiken, de verbetering van den afgedwaalde of boosdoener; aan dat doel maakten zij ook hunne voorzeggingen — strafaankondigingen of beloften — dienstbaar. Niet alzoo de profeet uit Juda, die in 1 Kon. XIII optreedt. Wij merkten reeds op, dat zijne prediking en de haar begeleidende wonderen niets uitwerken. Doch wij kunnen verder gaan en zeggen, dat ze ook niets pogen uit te werken. Het is hem niet te doen om Jerobeam af te brengen van zijne verkeerdheid. Hij begint met te voorspellen, dat het altaar te Bethel door Jozia zal worden verwoest, met andere woorden: dat het zal blijven staan, zoolang er een rijk der tien stammen is en nog eene eeuw langer. Onmiddellijk daarop geeft hij een teeken tot bevestiging van zijn gezag. Doch ook dit teeken moet niet dienen om den koning te doen terugkeeren van zijn dwaalweg. Integendeel — en zonderling genoeg — de koning moet het gescheurde altaar herstellen om de verwezenlijking van de voorspelling omtrent Jozia mogelijk te maken. Ook de profeet uit Bethel, als hij de voorzegging van den godsman uit Judah erhaalt en uitbreidt, heeft geen ander doel dan de verfoeilijkheid van Jerobeam's eeredienst zoo sterk mogelijk te doen uitkomen. Hij constateert Jahwe's misnoegen over het gedrag van den koning — niets meer. Er is eene zekere kunsttheorie, die verlangt dat „de kunst om de kunst" zal

worden beoefend. Evenzoo wordt in 1 Kon. XIII „de voorzegging om de voorzegging" voorgedragen. Men bemerkt zonder moeite, dat dit geheel overeenkomt met het hoofddoel, dat wij den auteur toekennen. Hij let, gelijk van zelf spreekt, op zijne lezers. Hun wil hij een diepen indruk geven van Jerobeam's verkeerdheid. Dat doel bereikt hij inderdaad. Het door hem geschetste tafereel is als het ware de belichaming van zijn even te voren uitgesproken afkeurend oordeel. Het vonnis van Jahwe, eerst door Jozia voltrokken, wordt hier, onmiddellijk nadat de overtreding begaan is, afgekondigd; de straf volgt de zonde op den voet, in weerwil van de groote tijdsruimte, die beide van elkander scheidt.

De gevolgtrekking ligt wederom voor de hand. Worden de beide profeten zóó geteekend, als de pragmatiek van den geschiedschrijver dat eischt, maar in strijd met hetgeen de geschiedenis ons aangaande de profeten in het algemeen leert, dan is die teekening niet historisch. Nogmaals wordt dus het vroeger reeds verkregen resultaat bevestigd. Maar tevens blijkt nu, dat de werkelijke profeet uit Juda, wiens grafteeken te Bethel stond, zeer wel tot een later tijdvak der geschiedenis kan hebben behoord, ja allerwaarschijnlijkst geen tijdgenoot van Jerobeam I geweest is. De geschiedschrijver heeft hem zoo vroeg geplaatst en onmiddellijk na de oprichting van den stierdienst doen optreden, omdat dit voor zijn doel volstrekt gevorderd werd. De bedreiging zou niet weinig van hare beteekenis en kracht verloren hebben, indien zij vele jaren later ware uitgesproken. Met andere woorden: de chronologie van het tooneel te Bethel hangt blijkbaar zóó nauw samen met de strekking van het verhaal, dat zij onder zware verdenking ligt van, in het belang dier strekking, te zijn uitgevonden. — Het behoeft nauwelijks vermelding, dat de bedreiging van het altaar te Bethel door een profeet uit Juda begrijpelijker wordt, naarmate wij haar later plaatsen. Van

deze zijde is dus tegen de hier gemaakte gevolgtrekking geen bezwaar.

Het hoofddoel, dat wij den schrijver van 1 Kon. XIII meenden te moeten toekennen, geeft voldoende rekenschap van een groot gedeelte van dat verhaal, maar laat een ander deel daarvan onverklaard. Om het kort uit te drukken: met vs. 1 — 6 en 31, 32 had de auteur kunnen volstaan, indien het hem alleen te doen geweest ware om de verkeerdheid van Jerobeam in het licht te stellen; al het overige hangt met dit oogmerk slechts zijdelings samen. Hoe dat dus te verklaren? Men bemerkt aanstonds dat hier de sage ingrijpt. Haar was het graf te Bethel hoofdzaak, en dit is het juist, waarvan ons de verdere inhoud van 1 Kon. XIII rekenschap poogt te geven. Doch het valt in het oog, dat de bijzonderheden, die hier voorkomen, aangaande den profeet uit Bethel en het droevige uiteinde van den anderen godsgezant, insgelijks met eene bepaalde bedoeling verhaald worden. Het is niet een eenvoudig volksverhaal, dat ons wordt medegedeeld: de onderrichting van den lezer, de waarschuwing tegen bepaalde verkeerdheden staat ook hier op den voorgrond. De gemakkelijkheid, waarmede zich de vermanende strekking des verhaals laat aanwijzen, is het beste bewijs, dat de auteur haar ook heeft bedoeld.

Vooraf eene opmerking over de methode van het thans in te stellen onderzoek naar die strekking. De uitleggers van 1 Kon. XIII plegen zich te verdiepen in de vraag, welke de motieven waren van de personen, die hier handelend optreden, en wat zij met hunne daden beoogen. Jerobeam noodigt den profeet uit Juda in zijn paleis: waarom doet hij dat? De profeet uit Bethel reist den anderen godsman achterna en verzoekt hem terug te keeren: wat beweegt hem daartoe? Als die godsman weigert, overreedt hij hem door eene leugen: wat beoogt hij daarmede? Ziehier eenige vragen, die door de schrijvers over 1 Kon.

XIII worden opgeworpen en beantwoord. Op hun standpunt is dat hoogst natuurlijk. Het zijn dezelfde vragen, die wij plegen te doen ten aanzien van de menschen, met wie wij omgaan, en die dus ook ten aanzien van Jerobeam en zijne tijdgenooten mogen worden gesteld. Evenwel, onder ééne voorwaarde: dat ons, namelijk in 1 Kon. XIII de werkelijke Jerobeam en zijne tijdgenooten, zooals zij waren, beschreven worden. Daaraan nu twijfelden die schrijvers niet, en in zoover hadden zij recht om die vragen te doen. Met ons is het anders gesteld. Wij zijn er — om het op zijn zachtst uit te drukken — niet zeker van, dat Jerobeam en de profeet uit Bethel zóó gesproken en gehandeld hebben, als de auteur van 1 Kon. XIII ons mededeelt. Wij weten niet, of wij hier met de werkelijkheid in aanraking komen, dan wel met de creaturen van de verbeelding des auteurs, die — zeer natuurlijk! — niet handelen als gewone menschen, maar zooals zij handelen moeten om de bedoeling van den auteur te verwezenlijken. Het laatste is, na al wat wij reeds over het verhaal hebben opgemerkt, wel zoo waarschijnlijk als het eerste. Wij zouden dus vreezen een ijdel en nutteloos werk te doen, wanneer wij ons in zulk een zielkundig onderzoek begaven, en laten dat over aan hen, die 1 Kon. XIII anders beschouwen dan wij meenen dat ons vrijstaat.

Wij kunnen nog verder gaan en doen opmerken, dat de beweegredenen, die men bij Jerobeam en vooral bij den profeet uit Bethel onderstelt, alles behalve natuurlijk en eenvoudig zijn — waardoor dan wederom ons min gunstig oordeel over het historisch gehalte van het verhaal bevestigd wordt. Bepalen wij ons tot den profeet uit Bethel! Het gevoelen, door velen voorgestaan, dat hij een valsch profeet zal geweest zijn, is met het geheele verhaal in onverzoenlijken strijd: hij wordt niet slechts „een profeet" genoemd (vs. 11 verv.), maar ontvangt ook eene werkelijke openbaring van Jahwe (vs.

20 verv.) en bevestigt later nog de voorspelling van den godsman uit Juda (vs. 31, 32). Deze opvatting laten wij dus verder rusten. Maar wat beweegt hem nu om den godsgezant uit Juda tot zich te noodigen en zijn verzet door eene leugen te breken? De één verklaart zijn gedrag uit nieuwsgierigheid. De ander denkt aan jaloezie. Een derde meent, dat hij berouw had over zijn lafhartig stilzwijgen tegenover Jerobeam en er nu behoefte aan gevoelde om zich door het samenzijn met een zooveel vrijmoediger getuige van Jahwe te sterken. Niets van dit alles neemt het raadselachtige in de handelwijze van den ouden profeet weg. Trouwens, wat is natuurlijker? Er is in zijn persoon eene tegenstrijdigheid, die voor opheffing niet vatbaar is. Hij is, aan den éénen kant, een orgaan van Jahwe's geest (vs. 20 verv., 31, 32) en, aan de andere zijde, een verleider van Jahwe's gezant. Wat men ook beproeve, op eenvoudige, ongekunstelde wijze laat het één met het ander zich niet rijmen. Vermoeien wij ons daarmede dan ook langer niet!

De tegenstrijdigheid, waarop daar gewezen werd, lag buiten den gezichtskring van den auteur, omdat hij iets geheel anders beoogde dan de teekening van het gemoedsbestaan van den profeet uit Bethel. De godsman uit Juda — zoo leert hij ons herhaaldelijk (vs. 8 v., 16 v., 21 v.) — heeft van Jahwe een bepaald en ondubbelzinnig gebod ontvangen: hij moet, zonder te Bethel iets te nuttigen, huiswaarts keeren langs een anderen weg dan hij eerst gevolgd had. Nu komt de verzoeking om dat gebod te overtreden tot hem. Aanvankelijk weerstaat hij haar manmoedig. Hoort zijn antwoord aan Jerobeam: „al gaaft gij mij de helft van uw huis, zoo zou ik niet met u gaan en in deze plaats geen brood eten noch water drinken" (vs. 8). Reeds heeft hij de terugreize aanvaard, doch daar overvalt hem de vermoeienis; hij zet zich neder onder een eik, waar hem de profeet uit Bethel aantreft (vs. 14). Hij begint met

ook diens noodiging af te slaan (vs. 16 v.). Doch nu lokt hem de verzoeking in eene andere gedaante: de Satan kleedt zich als een engel des lichts; de oude profeet geeft voor, dat een bode van Jahwe hem den last heeft opgedragen om den godsman uit Juda tot zich te nemen; lichtvaardig slaat deze aan die verzekering geloof; Jahwe heeft zijn gebod niet herroepen, en toch doet hij wat daarmede strijdt. Op die ongehoorzaamheid volgt straks de strenge straf. Jahwe kondigt haar aan door den mond van den ouden profeet, en nog denzelfden dag wordt zij voltrokken. — Beschouwen wij deze trekken in hun onderling verband, dan aarzelen wij niet de bedoeling van den verhaler aldus te omschrijven: hij wil de profeten vermanen tot onbepaalde getrouwheid aan Jahwe's gebod, tegen de verzoeking om daarvan af te wijken hen waarschuwen, en op de gevaren, waaraan elke ongehoorzaamheid hen blootstelt, hen opmerkzaam maken. Wij zouden dit gedeelte van 1 Kon. XIII een fragment uit een profeten-spiegel kunnen noemen. Er zijn in de boeken der Koningen meer verhalen, die dezen naam verdienen te dragen, daaronder althans één, dat met 1 Kon. XIII groote overeenkomst vertoont (1 Kon. XX: 35 verv.). Zou het gewaagd zijn te onderstellen, dat ze uit de profetenscholen afkomstig zijn? Ik bedoel niet, dat 1 Kon. XIII, zooals het thans voor ons ligt, daar is ontstaan: in zijn tegenwoordigen vorm is dat hoofdstuk blijkbaar het werk van den laatsten redacteur van Koningen, die het, gelijk ons reeds bleek, met een bepaald doel hier ter plaatse in zijn geschrift opnam. Doch aan dien tegenwoordigen vorm ging vermoedelijk vooraf eene oudere redactie, die niet Jerobeam en zijn altaar, maar den profeet, zijne afdwaling en zijn uiteinde, tot hoofdonderwerp had. Deze oudere vorm van het verhaal zal in de profetenscholen zijn ontstaan. Aan de daarin uitgedrukte vermaning was juist dáár behoefte. Ook de bijzondere vorm, waarin de tweede

en zwaarste verzoeking den godsman uit Juda overvalt, het bedriegelijk beroep van den profeet uit Bethel op eene openbaring van Jahwe, verplaatst ons in de profetenscholen — waarin het aan onderling strijdige „openbaringen" niet zal hebben ontbroken en dus de opwekking zeer gepast was om in geen geval af te wijken van „het woord van Jahwe", dat ieder voor zich vernomen had.

Bij eene oppervlakkige lezing ontvangen wij den indruk, dat een verhaal als 1 Kon. XIII voor ons zijne waarde verloren heeft. Wij hebben opgehouden, die tooverwereld voor werkelijkheid aan te zien: waartoe zouden wij ons dan nog daarmede bezig houden? Wij hebben immers andere en meer ernstige dingen te doen! — Misschien evenwel is het ons thans duidelijk geworden, dat zulk een oordeel onjuist zou zijn. Het supranaturalisme van den auteur nemen wij niet in bescherming. Maar in de eigenaardige vormen van zijn tijd verkondigt hij ons eene waarheid, die voor alle tijden geldt en ook door ons niet genoeg kan worden behartigd. „Wijk nimmer af van hetgeen de stemme Gods in uw binnenste u voorschrijft! Zelfs het gezag, dat zich als het hoogste aankondigt, moogt gij niet volgen, tenzij uw geweten daaraan getuigenis geve! Elke ongehoorzaamheid aan de conscientie brengt hare straf met zich!"

XIV. De volkstelling van David.

(2 Sam. XXIV; 1 Kron. XXI).

In het welbekende verhaal van David's volkstelling en hare gevolgen komt althans ééne bijzonderheid voor, die in hooge mate onze bevreemding gaande maakt en

aanstonds den twijfel wekt, of dat verhaal zuivere geschiedenis behelst? De volkstelling heeft plaats gehad, tegen den raad van Joab en de andere legeroversten (2 Sam. XXIV : 3, 4). De uitslag wordt den koning medegedeeld (vs. 9). Nu „slaat hem zijn hart", gelijk de schrijver zich schilderachtig uitdrukt (1): zijn geweten spreekt, en hij belijdt voor Jahwe's aangezicht gezondigd te hebben (vs. 10). Des anderen daags verschijnt de profeet Gad, op bevel van Jahwe, in David's tegenwoordigheid en geeft hem de keuze tusschen drie rampen, als straffen voor het door hem gepleegde kwaad. De lezing van vs. 13, dat de woorden van den profeet bevat, moet uit de gelijkluidende plaats (1 Kron. XXI : 12) verbeterd worden. De vertaling luidt dan: „zal u overkomen een honger van drie jaren in uw land? of dat gij drie maanden vlucht voor uwen vijand, terwijl hij u vervolgt? of dat er drie dagen pest zij in uw land? Welaan, overleg en zie, welk antwoord ik zal brengen aan mijnen Zender!"

Zietdaar de bijzonderheid, die ik bedoelde. Slechts in het voorbijgaan wil ik opmerkzaam maken op de kunstig afdalende reeks: drie jaren, drie maanden, drie dagen, die, gelijk zij uit drie termen bestaat, zoo ook in elk van die termen het getal drie bevat. Het is wel eenigszins vreemd, dat dit getal hier zoo dikwerf voorkomt. Dat gelijkt meer op verdichting dan op werkelijkheid. Doch ik laat dit daar, om met te meer nadruk te wijzen op de hoofdzaak. De bedoeling van den schrijver is ongetwijfeld deze, dat David de vrije keuze heeft gehad tusschen de drie voorgestelde rampen. Hij had het, met andere woorden, in zijne macht om òf den hongersnood òf de nederlaag van zijn leger òf de pest over Israël te brengen. En indien hij ééne van die ram-

(1) Dezelfde spreekwijze 1 Sam. XXIV: 6: toen David de slip van Saul's kleed had afgesneden, sloeg hem zijn hart.

pen noemde, dan keerde hij daardoor de beide andere af. Dat dit de meening van den verhaler is, leert ook het vervolg duidelijk. David geeft het bekende antwoord: „Laat ons toch in de hand van Jahwe vallen, want zijne barmhartigheden zijn vele; maar laat mij niet vallen in de hand van menschen" (vs. 14). Dat wil zeggen: boven den hongersnood, die hem en zijn volk van vreemden afhankelijk zou hebben gemaakt, en de nederlaag in den oorlog, die hem aan den vijand zou hebben prijsgegeven, verkiest hij verre de pest, die als het ware onmiddellijk van God komt. Werkelijk breekt — en wel, naar het schijnt, terstond — de ziekte uit (vs. 15 verv.). De bedoeling van den auteur is dus geen oogenblik twijfelachtig: David verkreeg die macht en heeft haar ook gebruikt. Is dit, zoo vragen wij thans, geloofelijk? Een zóó groote invloed op de lotgevallen van een geheel volk, aan één enkel mensch toegekend — reeds dit gaat, naar het schijnt, de palen te buiten. Doch zonderlinger nog is de opvatting van den loop der dingen in natuur en geschiedenis, die aan de boodschap van Gad ten grondslag ligt. David kan, krachtens de hem verleende bevoegdheid, ééne van de drie rampen veroorzaken, de twee andere afwenden. Maar hoe? komen dan die rampen onvoorbereid? en, indien hare oorzaken aanwezig zijn, kunnen ze dan toch uitblijven? Wij weten allen, hoe een hongersnood ontstaat en dat de naaste aanleiding daartoe, de droogte, op hare beurt afhangt van andere voorafgaande omstandigheden, die, eenmaal voorhanden, de droogte ten gevolge moeten hebben, evenals deze de mislukking van den oogst en zoo het gebrek aan levensmiddelen. Op gelijke wijze hangt eene vlucht van drie maanden voor den vijand met een aantal voorwaarden samen, waarvan wij er geen enkele kunnen wegdenken. Met de pest is het niet anders. Blijkbaar evenwel — en ziethier het eigenlijk bezwaar — heeft de auteur aan dit alles niet gedacht. Volgens hem zendt

Jahwe zoo maar òf honger òf nederlaag òf pest, en kan hij deze zijne macht, om bepaalde redenen, voor eene enkele maal door David laten uitoefenen. Maar blijkt het dan niet, dat die schrijver eene wereldbeschouwing huldigt, waartegen de onze lijnrecht overstaat? Zouden wij niet onze geheele manier van denken, onze gansche opvatting en beoordeeling van de dingen, moeten opofferen, om zijn verhaal, zooals het door hem bedoeld wordt, voor zuivere geschiedenis te kunnen aanzien?

Wanneer de Bijbel onze belangstelling minder opwekte en ook verdiende dan nu het geval is, wellicht zou dan onze welgegronde twijfel aan deze ééne bijzonderheid voldoende zijn, om ons het geheele verhaal ter zijde te doen leggen. Maar nu zijn wij nog lang niet bevredigd. Wij wenschen te weten, wat het verhaal dan wèl is, wanneer het geen zuivere geschiedenis blijkt te zijn? Ja, het komt ons zelfs wat gewaagd voor, nu reeds, zonder verder onderzoek, een bericht als dit te verwerpen. Hebben wij daartoe recht? Zou het niet èn rechtvaardiger èn bescheidener zijn, ons oordeel althans op te schorten, wanneer hier werkelijk het getuigenis van den geschiedschrijver en onze wel gewaarborgde ervaring tegenover elkander staan?

Op deze en andere, dergelijke vragen moge deze studie over de volkstelling van David een niet geheel onbevredigend antwoord geven!

Wij bezitten over de volkstelling van David niet één enkel, maar twee verhalen. Het ligt voor de hand, dat wij met een onderzoek naar beider onderlinge verhouding beginnen. Zijn die twee berichten van elkander onafhankelijk? Of, indien niet, vult dan toch het ééne het andere aan? Zietdaar vragen, die allereerst moeten worden beantwoord. Wij gaan dus de beide verhalen onderling vergelijken, maar bepalen ons tot de eenigszins belangrijke punten van verschil: de kleinere afwij-

kingen hebben voor ons doel minder beteekenis en laten zich eigenlijk alleen in den grondtekst juist beoordeelen.

Het blijkt aanstonds, dat 2 Sam. XXIV en 1 Kron. XXI over het algemeen denzelfden gang volgen en dikwerf woordelijk overeenkomen. Wanneer uit beide hoofdstukken de schrijffouten zijn weggenomen, dan wordt die overeenstemming nog grooter. Doch er zijn ook afwijkingen, en daaronder zeer merkwaardige. Terstond in het begin doet er zich ééne voor:

2 Sam. vs. 1	1 Kron. vs. 1.
En de toorn van Jahwe ontbrandde nog eens tegen Israël, en hij porde David tegen hen aan, zeggende: Ga, tel Israël en Juda!	En Satan stond op tegen Israël en porde David aan om Israël te tellen.

De auteur van 2 Sam. leidt alles van Jahwe zelven af en laat dus ook de opwekking of verleiding om Israël te tellen van hém uitgaan. De Kroniekschrijver, in overeenstemming met de denkbeelden van zijn tijd (3de eeuw v. Chr.), roept Satan te hulp, om den schijn af te weren, als ware Jahwe de oorzaak van het zedelijk kwaad. Niets is duidelijker, dan dat hij zelf alhier het oudere verhaal gewijzigd en, naar hij meende, verbeterd heeft.

Minder ondubbelzinnig is zijne afwijking in vs. 6. Bij de lezing van 2 Sam. ontvangen wij den indruk, dat de volkstelling niet slechts begonnen, maar geheel voltooid is: Joab geeft den koning „de som der telling van het volk" op (vs. 9). Doch de Kroniekschrijver bericht, dat de stammen Levi en Benjamin niet zijn geteld, „omdat het woord des konings voor Joab een gruwel was". Wie heeft hier het recht aan zijne zijde? Zoowel voor den één als voor den ander valt iets te zeggen. Zonderde de Kroniekschrijver alleen Levi uit, dan zouden wij het daarvoor houden, dat hij, volgens zijne gewoonte, het onderscheid tusschen dien stam en de overige

wilde doen uitkomen. Maar hij noemt ook Benjamin. Wat kan hem daartoe bewegen? Moet dit niet berusten op eene herinnering of traditie? Voorshands willen wij dit punt onbeslist laten. Wij komen er weldra op terug.

Intusschen zouden wij verwachten, dat de som der getelden bij beide auteurs dezelfde was, of, indien zij verschilden, dat dan de Kroniekschrijver, die Levi en Benjamin niet medetelt, een lager cijfer opgaf. Het tegendeel is waar. Volgens 2 Sam (vs. 9) zijn er in Israël 800000, in Juda 500000 strijdbare mannen; volgens 1 Kron. (vs. 5) bedragen die sommen 1100000 en 470000. Geen gering verschil, voorwaar! Dat het, hoe ook beoordeeld, al ons vertrouwen op die cijfers wegneemt, valt aanstonds in het oog. Doch het zal beter zijn, dat wij ook dit punt voor het vervolg besparen. Wie van de beide schrijvers de oudste en beste opgave mededeelt, moet toch geheel onbeslist blijven, zoodat beider onderlinge verhouding door dit verschil niet wordt toegelicht.

Daarentegen wordt deze wèl opgehelderd door de afwijkingen, die zich 1 Kron. vs. 15, 16, verg. met 2 Sam. vs. 16, 17, aan ons voordoen. Men geve zich de moeite, die verzen achter elkander te lezen! Blijkbaar wordt de verschijning van den verdervenden engel door den Kroniekschrijver veel zinnelijker voorgesteld dan door den ouderen auteur. Inzonderheid is dit het geval in vs. 16: „David hief zijne oogen op en zag den engel van Jahwe staande tusschen de aarde en den hemel, en zijn zwaard was uitgetrokken in zijne hand en uitgestrekt over Jeruzalem". De schrijver van 2 Sam. is hier veel soberder: de schildering van den anderen verhaler stellig jongere opsiering.

Een nieuw bewijs, dat hij het verhaal van zijnen voorganger naar de denkbeelden van zijn eigen tijd gewijzigd heeft, levert ons vs. 18. Hier wordt het bevel

van Jahwe aan den profeet Gad door een engel overgebracht. De auteur van 2 Sam. vermeldt alleen, dat Gad tot David kwam en sprak (vs. 18); dat hij dit deed op bevel van Jahwe, scheen hem van zelf te spreken. Eerst de jongere schrijver voegt er dit uitdrukkelijk bij en voert bovendien den engel van Jahwe handelend in.

Tegenover de 50 zilveren sikkels van 2 Sam. vs. 24 staan de 600 gouden sikkels van 1 Kron. vs. 25.

De Kroniekschrijver alléén verhaalt ons, dat het offer, door David op den dorschvloer van Arauna toegebracht, door vuur uit den hemel ontstoken werd. Had de oudere auteur daarvan kennis gedragen, dan had hij het onmogelijk kunnen verzwijgen. Als wij bedenken, dat de Kroniekschrijver hoogelijk ingenomen is met den tempel en dat deze gebouwd werd op dezelfde plek, waarop David zijn altaar had opgericht (1 Kron. XXII: 1) — moeten wij dan niet erkennen, dat dit wonderteeken aan de zucht om den tempel te verheerlijken zijn ontstaan te danken heeft? Wie daaraan nog twijfelt, vergelijke onderling 1 Kon. VIII: 54 verv. en 2 Kron. VII: 1—3, waar zich tusschen het oudere en het jongere verhaal juist hetzelfde verschil voordoet.

Eindelijk trekken nog 1 Kron. vs. 28—30 onze aandacht. Van hetgeen wij daar lezen komt in 2 Sam. niets voor. Het toevoegsel moet blijkbaar dienen om te verklaren, waarom David, in strijd met de Wet, geofferd heeft niet op het brandofferaltaar in den tabernakel te Gibeon, maar op Arauna's dorschvloer. In de oogen van den ouderen schrijver had dit geene verklaring noodig: hij weet van den tabernakel te Gibeon niets af en even weinig van de verplichting om daar, en elders niet, te offeren. De Kroniekschrijver beproeft dus eene ergernis weg te nemen, die voor zijnen voorganger nog niet bestond. Hij doet dat op zeer gedwongen wijze: de schrik van David voor den engel is een zonderling gekozen motief voor zijn offer op den dorschvloer. Hij komt bovendien,

door zijn toevoegsel, met zijn eigen verhaal in strijd: het was immers volgens het voorschrift van den profeet Gad, en dus op bevel van Jahwe zelven, dat David zijn altaar oprichtte en daarop offerde? Had de opvolging van dat bevel verklaring of verontschuldiging noodig?

Met het verhaal in 1 Kron. XXI hangt het eerste vers van het volgende hoofdstuk ten nauwste samen: Arauna's dorschvloer wordt daar door David aangewezen als het terrein, waarop de tempel zal worden gesticht. Wij hebben geene reden om het feit, dat de tempel door Salomo dáár gebouwd werd, in twijfel te trekken. Het lag zelfs zeer voor de hand, dat hij eene plaats uitkoos, waarop reeds een altaar stond en die dus geacht werd heilig te zijn. De Kroniekschrijver volgt dus, naar het schijnt, eene geloofwaardige overlevering, wanneer hij den dorschvloer van Arauna en de tempelvlakte vereenzelvigt. Of reeds David de aanwijzing heeft gedaan, die hem 1 Kron. XXII: 1 wordt in den mond gelegd, moet onbeslist blijven. Dit kan ook samenhangen met het streven van onzen auteur, om de eer van den tempelbouw zooveel mogelijk aan David toe te kennen (1). De billijkheid gebood evenwel, op het waarschijnlijk historische verband tusschen 1 Kron. XXI en XXII: 1 de aandacht te vestigen.

Niets verhindert ons thans, een eindoordeel over de twee verhalen op te maken. Dat van den Kroniekschrijver is eene jongere omwerking en uitbreiding van het bericht in 2 Sam. XXIV. Het blijkt niet, dat hij behalve dit verhaal nog een ander betreffende dezelfde gebeurtenis tot zijne beschikking had. Alleen ten aanzien van de uitsluiting van Levi en Benjamin en van de bestemming, aan Arauna's dorschvloer gegeven, deelt hij ons

(1) Verg. mijn *Hist. krit. Onderzoek* I: 324—27; *Godsd. van Israël* II: 288 v.

het een en ander mede, dat tegenover of naast het oudere verhaal in aanmerking komt. Doch indien hij blijken mocht, hieromtrent goed te zijn ingelicht, dan zouden wij toch nog geen recht hebben om hem het gebruik van een ander bericht over de volkstelling van David toe te schrijven. Dáárover hebben wij niet twee verhalen, maar één enkel verhaal, dat in 2 Sam. XXIV. Slechts bij de verbetering van den tekst in dit hoofdstuk bewijst ons de Kroniekschrijver belangrijke diensten. Hij is geen nieuw getuige aangaande het feit zelf, maar brengt ons het getuigenis van den ouderen schrijver, gewijzigd en opgesierd, nog eenmaal over.

Het voorafgaand onderzoek loopt dus uit op eene teleurstelling. Wij laten ons evenwel niet ontmoedigen en nemen thans 2 Sam. XXIV ter hand, om het van naderbij te bezien.

Terstond valt ons oog op den aanhef van het hoofdstuk: „En de toorn van Jahwe ontbrandde nog eens (of: wederom) tegen Israël". Daarin ligt opgesloten, dat de schrijver vroeger eene andere gebeurtenis had verhaald, die van Jahwe's ongenoegen tegen zijn volk getuigde. In H. XXII en XXIII komt niets van dien aard voor, maar wèl in H. XXI: 1—14, waar sprake is van een driejarigen hongersnood, die door God aan Israël werd opgelegd wegens eene nog altijd onverzoende bloedschuld, die op Saul en zijn huis rustte. Hier spreekt dezelfde auteur, als in 2 Sam. XXIV. Dit blijkt niet slechts uit den daareven vermelden aanhef, maar ook uit de zeer eigenaardige slotformule: „alzoo werd God (Jahwe) den lande verbeden", die gelijkelijk in de twee verhalen voorkomt. Bovendien gaan ze beide uit van dezelfde opvatting van Gods gerechtigheid. Ons schijnt het zeer aanstootelijk, dat het Israëlietische volk gestraft wordt voor eene misdaad van Saul of voor

eene overtreding van David. De auteur ziet daarin geen overwegend bezwaar. Zijne twee berichten staan en vallen zelfs met de onderstelling, dat Jahwe zoo oordeelt en regeert. Welken invloed dit hebben moet op onze opvatting van het verhaal in 2 Sam. XXIV, zal weldra blijken.

Wij lezen verder en ontdekken nu zonder moeite in dat hoofdstuk meer dan één bewijs, dat de auteur tamelijk ver afstond van den tijd, waarover hij schrijft. „Tel Israël en Juda!" — zoo heet het in vs. 1, terwijl in vs. 9 de strijdbare mannen van Israël en van Juda nog eens afzonderlijk worden opgegeven. Die onderscheiding kon eerst worden gemaakt na de scheuring onder Rehabeam en zou wel niet in David's tijd verlegd zijn, wanneer de auteur kort na die gebeurtenis had geschreven. Daartegen getuigen ook de cijfers in vs. 9. Ik heb elders trachten aan te wijzen, dat ze zeer overdreven zijn (1) en bijgevolg ook niet authentiek. Reeds de allerzonderlingste verhouding tusschen Israël (800000) en Juda (500000) — die volstrekt onvereenigbaar is met de opgaven in 1 Sam XI: 8 en XV: 4 en met den omvang van het land, door de 10 stammen en door Juda bewoond — kan ons leeren, dat wij hier niet op historischen bodem staan, maar dan ook, dat de geschiedschrijver met groote vrijheid verhaalt over een tijdvak, dat ver achter hem ligt.

Zoo is het dan geene gewaagde onderstelling, dat een zeer aanmerkelijk gedeelte van het verhaal op rekening van den auteur zelven moet worden gesteld. Ik bedoel, dat hij over de gebeurtenis, die hij ons mededeelt, slechts zeer weinig door overlevering wist en dat weinige zelf tot een geheel verwerkt heeft. Naarmate het historische materiaal, waarover een geschiedschrijver beschikt, rijker is, in diezelfde mate vermindert de invloed, dien

(1) *Godsd. van Israël* I: 174—177.

zijn eigen oordeel op de voorstelling van de feiten oefent. Maar ook omgekeerd: wanneer hij van eenige gebeurtenis uit het verleden slechts de grove omtrekken en weinig of geen bijzonderheden kent, dan is er zooveel te meer overgelaten aan zijne eigene opvatting en verkrijgt zijne persoonlijke zienswijze zooveel te meer gewicht. Werkelijk straalt nu de dogmatiek van den geschiedschrijver in het verhaal van de volkstelling overal door. Niet de naakte feiten deelt hij ons mede, maar zulk eene aaneenschakeling van de bijzonderheden, als uit zijne opvatting van Jahwe's wezen en gerechtigheid voortvloeide. Het geheele kader, waarin de gebeurtenissen zijn opgenomen, is door hem geleverd. Hij geeft ons het gezichtspunt aan, waaruit hij wenscht dat wij de zaak beschouwen zullen, wanneer hij in den aanhef gewaagt van „den toorn van Jahwe, die tegen Israël ontbrandde", en ons bericht, dat „Jahwe David aanporde," om Israël te tellen: noch het een, noch het ander is traditie; beide malen geeft de auteur ons zijne eigene opvatting ten beste. Zoo ook in het slotwoord (vs. 25): „Alzoo werd Jahwe den lande verbeden en de plaag over Israël gestuit." Maar ook de boodschap van Gad aan David (vs. 13) en, in het algemeen, de gedachten, die aan de verschillende sprekers worden in den mond gelegd, zijn door den geschiedschrijver geformuleerd, die immers te ver van de feiten afstond, dan dat hij kennis dragen kon van hetgeen er in David's hart omging (vs. 10) of tusschen hem en Joab (vs. 2, 3) of den profeet (vs. 13, 14) voorviel. Met even groot zelfvertrouwen verhaalt de schrijver ons wat die verschillende personen tot elkander spraken, als waarmede hij ons bericht (vs. 16), wat Jahwe zeide tot den verdervenden engel. Inderdaad wist hij van het één even veel als van het ander: hier èn dáár is het zijne eigene opvatting, die hij ons voordraagt of door de handelende personen laat voordragen.

Nu is het ons juist te doen om de kennis van „het naakte feit", dat aan de voorstelling des schrijvers van 2 Sam. XXIV ten grondslag ligt. Zou het mogelijk zijn, dienaangaande eenige zekerheid te erlangen?

Zoekende naar het antwoord op die vraag nemen wij het verhaal nog eens ter hand en geven wij acht op hetgeen daarin hoofdzaak is. David verordent eene volkstelling. Die daad wordt hier voorgesteld als zondig. De koning zelf erkent, dat hij verkeerd gehandeld heeft (vs. 10, 17). Van diezelfde onderstelling gaat de profeet Gad uit (vs. 13); ja, daarop berust het geheele verhaal. Die zonde van David mag dus wel de hoofdzaak genoemd worden. Van zooveel te meer belang wordt de vraag, waarin dan, volgens den schrijver, de verkeerdheid van David's handelwijze gelegen is? Niemand verwondert zich zeker, dat ik de vraag zoo stel: niet met David zelven, maar met den schrijver hebben wij, immers voorshands, te doen. Eerst wanneer wij zijne beschouwing kennen, kan er sprake zijn van de motieven, die David zelven hebben geleid.

Gewoonlijk neemt men aan, dat de volkstelling op zich zelve eene onschuldige daad was, maar dat zij in dit bijzondere geval David als zonde werd toegerekend, zoo door hem zelven, als door Jahwe, omdat hij haar òf op eene verkeerde manier bewerkstelligd òf met afkeurenswaardige bedoelingen ondernomen had. Zoo acht b. v. Flavius Josephus de zonde van David hierin gelegen, dat hij verzuimde den halven sikkel in te vorderen, die, volgens het voorschrift der Wet (Exod. XXX: 12, 13), bij elke volkstelling ten dienste van het heiligdom moest worden opgebracht. Anderen meenen, dat David die schatting wel liet betalen, maar — voor zich zelven behield, in plaats van haar te wijden aan Jahwe en zijnen dienst. Nog anderen zijn van oordeel, dat David zijn rijk op militairen voet wilde inrichten, om dan als veroveraar op te treden, en dat hij te dien

einde alle strijdbare mannen liet opschrijven en te gelijk indeelen bij het staande leger. Wederom anderen schrijven hem de bedoeling toe, om het belastingstelsel te hervormen en zoo den Israëlietischen staat gelijkvormig te maken b. v. aan den Egyptischen, ten gevolge waarvan de vrijheid, die de stammen tot dusver genoten hadden, zou zijn te loor gegaan. Eindelijk zijn er ook, die David uit hoovaardij laten handelen: hij wilde zich vermeien in de beschouwing van zijne macht en, niet tevreden met een algemeen overzicht, tot in bijzonheden weten, hoever ze zich uitstrekte en over hoe groote krachten hij desnoods zou kunnen beschikken. — Misschien zijn er nog andere opvattingen van David's motieven, doch deze zijn stellig de voornaamste (1).

Het is al aanstonds een slecht teeken, dat zich ten aanzien van David's gedrag een zoo groot verschil van gevoelen voordoet: ware de zaak duidelijk, dan zou het oordeel daarover meer eenstemmig zijn. En toch is het, aan den anderen kant, zeer natuurlijk, dat zoo uiteenloopende meeningen worden te berde gebracht. Ze zijn namelijk alle ontleend — niet aan het verhaal, zooals het voor ons ligt, maar — aan het subjectieve inzicht of aan het scheppend vernuft van hen, die deze meeningen hebben uitgesproken. Als zoodanig staan ze geenszins alle op ééne lijn: de opvatting b. v. van Flavius Josephus is eenvoudig uit de lucht gegrepen, en niet minder de bewering, dat David zich de schatting zou hebben toegeëigend; met deze vergeleken zijn de andere beschouwingen veel redelijker en in zoover ook aannemelijker te achten. Doch, zooals ik reeds zeide, dit hebben ze alle onderling gemeen, dat ze in het ver-

(1) De bovenstaande opsomming heb ik ontleend aan Thenius, *die Bücher Samuels* S. 288 f. De Hoogleeraar Van der Palm is insgelijks van meening, dat David veroveringsplannen koesterde. Zie zijn *Bijbel voor de Jeugd* (Gouda, 1856) II: 172 v.

haal zelf geen steun hoegenaamd vinden. In het antwoord van Joab aan David (vs. 3) ontdekt men, hoewel niet zonder moeite, eene zinspeling op den onderstelden hoogmoed des konings. Men kan zijn wensch, dat Jahwe Israël nog honderdmaal talrijker moge maken, zóó opvatten alsof hij zeide: „van ganscher harte gun ik u de vreugde van te regeeren over een bijna ontelbaar volk, maar — waarom dezen maatregel doorgedreven?" Doch ieder ziet, dat wij eigenlijk reeds overtuigd moeten zijn van David's zelfverheffing, vóórdat wij de woorden van Joab daarmede in verband kunnen brengen. Het blijft dus bij hetgeen ik zeide: al deze opvattingen gaan buiten den tekst van het verhaal om. Is dit niet een wezenlijk, ja een afdoend bezwaar? Indien, naar de overtuiging van den schrijver, de volkstelling op zich zelve onschuldig was, maar zondig werd door de bijkomende omstandigheden of bedoelingen, hoe kon dan die schrijver over deze bijzaken, die dan toch eigenlijk de hoofdzaak waren, het stilzwijgen hebben bewaard? Moest hij niet, al ware het slechts met enkele woorden, te kennen hebben gegeven, waarin David's verkeerdheid gelegen was? Hij had dit zonder eenige moeite kunnen doen, b. v. in den aanhef van zijn verhaal. Door eene opmerking als deze: „het hart van David verhief zich"; of: „David zeide in zijn hart: ik wil koning zijn zooals de koningen der volken om mij heen" — had hij op eens het licht kunnen ontsteken, dat zijne lezers behoefden. Doch hij zegt niets van dien aard. Maar is het dan niet zonneklaar, dat hij het ook niet behoefde te zeggen; met andere woorden: dat hij van de zondige bij-bedoelingen of-omstandigheden niets afweet? Wij hebben waarlijk geen recht om den schrijver te verdenken van zulk eene verregaande nalatigheid, als hij volgens de gewone opvatting van zijn verhaal zou hebben begaan. Hij zou meer dan gebrekkig geschreven hebben, wanneer hij had weggelaten

wat — volgens de onderstelling, die ik thans bestrijd — het eigenlijke punt in quaestie was.

Nemen wij het verhaal, zooals het zich geeft, dan is er geen twijfel aan: de volkstelling zelve wordt beschouwd als eene zondige daad. David deed wat hij niet mocht doen, toen hij Joab en de andere legeroversten uitzond, om de som der strijdbare mannen op te nemen.

Intusschen mag niet worden verzwegen, dat dit resultaat eenvoudiger klinkt dan het is. Ja, wij moeten verder gaan en het zeer natuurlijk achten, dat de vroegere uitleggers van 2 Sam. XXIV, met Flavius Josephus te beginnen, aan deze opvatting van het verhaal niet gedacht of haar althans terstond verworpen hebben. De reden, die zij daarvoor hadden, schijnt bij den eersten oogopslag volkomen afdoende. De Hoogleeraar Van der Palm duidt haar aan, als hij schrijft: „volkstellingen waren anders niet ongeoorloofd en door voorbeelden uit de Mozaïsche geschiedenis volkomen gewettigd." Inderdaad, wat is daartegen in te brengen? Aangaande Mozes wordt ons bericht, dat hij in de 2de maand van het 2de jaar na den uittocht uit Egypte de gezamenlijke Israëlieten telde (Num. I: 1 verv.) en 38 jaren later, in het 40ste jaar na den uittocht, die telling nog eens herhaalde (Num. XXVI: 1 verv.). Zelfs zou men uit Exod. XXX: 11 — 16; XXXVIII: 25, 26 kunnen opmaken, dat aan de telling van Num. I nog eene andere was voorafgegaan. Doch dit daargelaten: de volkstelling van het 2de en die van het 40ste jaar worden op geheel ondubbelzinnige wijze verhaald. Maar hoe kan wat aan Mozes vrijstond aan David als zonde worden toegerekend? Hoe kon de toorn van Jahwe ontbranden over eene daad, waarvan de wetgever zelf het voorbeeld gegeven, ja die hij op bevel van Jahwe (Num. I: 1; XXVI: 1) verricht had?

Voor de oudere uitleggers was dit bezwaar geheel

onoplosbaar. Zij moesten dus wel óf hunne onkunde belijden óf ééne der hierboven medegedeelde opvattingen omhelzen. Daarentegen hebben wij het antwoord gereed. De schrijver van 2 Sam. XXIV draagt van die Mozaïsche volkstellingen geene kennis. Wèl weten wij niet zeker, wanneer die auteur leefde, maar het is toch geenszins gewaagd, hem vóór de Babylonische ballingschap te plaatsen. Daarentegen behooren Num. I en XXVI, en zoo ook Exod. XXX en XXXVIII, tot de jongste, priesterlijke bestanddeelen van de aan Mozes toegekende boeken. Die hoofdstukken zijn geschreven na het einde der Babylonische ballingschap, misschien wel in de dagen van Ezra (450 v. Chr.). Dit gevoelen ten aanzien van hunnen ouderdom is geheel en al onafhankelijk van de verhouding, waarin ze thans blijken te staan tot 2 Sam. XXIV. Maar het komt er, gelijk men ziet, volkomen mede overeen. Een onpartijdig lezer van 2 Sam. XXIV zal niet aarzelen toe te stemmen, dat in dit verhaal de volkstelling zelve als eene verkeerdheid wordt aangemerkt, maar dan ook, dat de schrijver van dit verhaal nimmer iets gehoord had van „voorbeelden uit de Mozaïsche geschiedenis", waardoor de volkstellingen „volkomen gewettigd" werden. Welnu, ook van elders blijkt, dat de berichten omtrent die „voorbeelden uit de Mozaïsche geschiedenis" nog niet bestonden, toen hij zijn verhaal opstelde. Maar — zegt men wellicht — de overlevering hield dan toch in, dat Mozes het volk geteld had? Doch het antwoord moet luiden: neen, dat was geen bestanddeel van de traditie over den Mozaïschen tijd; de volkstellingen in Num. I en XXVI berusten niet op overlevering, maar zijn door den priesterlijken wetgever en geschiedschrijver vrij ontworpen; ze behooren tot het tafereel van Israël in Mozes' tijd, dat hij zijnen lezers voorhoudt als een toonbeeld van de ware, Gode welgevallige inrichting der godsgemeente. Ik mag dit hier niet verder ontwikkelen,

maar kan verwijzen naar de elders geleverde bewijzen (1)

Hoogst merkwaardig mag het nu heeten, dat in één der priesterlijke stukken van den Pentateuch, hierboven genoemd, de duidelijke sporen worden aangetroffen van dezelfde overtuiging ten aanzien der volkstelling, die aan 2 Sam. XXIV ten grondslag ligt. „Wanneer gij" — zoo spreekt Jahwe tot Mozes, Exod. XXX : 12 — „wanneer gij opneemt de som van de kinderen Israëls, van hunne getelden, dan zal ieder van hen geven een losprijs voor zijne ziel aan Jahwe, wanneer zij geteld worden, en zoo zal er bij de telling geene plaag onder hen zijn". Nog eens wordt (vs. 15) van de alzoo opgebrachte schatting gezegd, dat zij dient „om uwe zielen te verzoenen", en de geheele opbrengst aangeduid door den naam „het zilver der verzoening" (vs. 16). Zoo gaat dan nog deze jongere wetgever uit van de onderstelling, dat er bij eene volksmonstering gevaar bestaat voor „eene plaag", of m. a. w. dat het ongenoegen van Jahwe daardoor wordt opgewekt. Om die reden verordent hij den halven sikkel, die als zoenmiddel of losprijs aan Jahwe wordt afgestaan. Ook volgens hem pleegt hij, die eene volkstelling uitschrijft, eene daad, die Jahwe mishaagt en welker nadeelige gevolgen dus reeds bij voorbaat, door de betaling van het hoofdgeld, moeten worden afgewend. De wet, in Exod. XXX : 11—16 vervat, weerkaatst dus datzelfde geloof ten aanzien van de volkstelling, dat in 2 Sam. XXIV ondubbelzinnig wordt uitgesproken.

Doch nu rijst er, in verband met het voorafgaande, eene nieuwe vraag op: hoe kwam men er toe om te meenen, dat de volkstelling den toorn van Jahwe gaande maakte? wat was er in de volkstelling, dat, volgens de Israëlieten, aan Jahwe mishaagde en hem bewoog

(1) In mijn *Godsd. van Israël* II : 71 verv. 96 verv. en de daar aangehaalde geschriften.

om haar, door „eene plaag", te straffen? Bij eenig nadenken blijkt, dat deze twee vragen niet vereenzelvigd, maar wèl onderscheiden moeten worden. Op de eerste zou ik antwoorden: de ondervinding leerde, dat er nu en dan bij volkstellingen „eene plaag" ontstond. Zij was, naar ons oordeel, het natuurlijk gevolg van de opeenhooping van menschen in de steden die bij de telling plaats had. Als van zelve ontstond daardoor verwarring, oneenigheid en vooral: ziekte. Vergeten wij niet, dat er sprake is van volkstellingen in een oostersch klimaat, en dat de voorzorgen, die men thans nemen zou, in de oudheid en vooral bij volken als de Israëlieten en hunne stamverwanten onbekend waren. Er was eigenlijk niets meer noodig, dan dat ééne enkele maal bij eene volkstelling de pest uitbrak, om de meening te doen opkomen en ingang vinden, dat die maatregel Jahwe had vertoornd. Immers wat er gebeurd was, werd door den Israëliet onmiddellijk van Jahwe afgeleid. Hij zag daarin niet — gelijk wij zouden doen — een gevolg van het samenvloeien eener groote menigte naar ééne plaats, maar eene daad van Jahwe en, daar het eene ramp was die zijn volk trof, eene door Jahwe beschikte straf. — Maar nu kwam dan, ten andere, de vraag op, wáárom Jahwe de volkstelling afkeurde en strafte? Daarnaar kon men natuurlijk alleen raden. Het lag dus in den aard der zaak, dat de één dit, de ander een ander antwoord gaf. Doch het zou mij niet verwonderen, indien de meesten van oordeel waren geweest, dat de volkstelling Jahwe's alleenheerschappij te na kwam. Hij was het, die Israël vermenigvuldigde „als de sterren des hemels en het zand aan den oever der zee." Wanneer men zijn volk ging tellen, dan was het alsof men hem ging narekenen of controleeren; alsof de mensch in Jahwe's rechten trad en toezicht wilde oefenen op hetgeen hij zich had voorbehouden. Dat schijnt ons eene zonderlinge opvatting. Maar het was immers niet te wachten, dat wij

ons zouden kunnen vinden in het begrip, dat de Israëlieten zich vormden? Hunne meening, dat God de volkstellingen afkeurt, kan immers niets anders zijn dan een vooroordeel, eene dwaling? Het eenige, dat wij eischen mogen, is dit, dat de opvatting, die hun wordt toegeschreven, overeenkome met hunne van elders bekende denkbeelden. Welnu, dat is hier zeer stellig het geval. De voorstelling, die zij hadden van Jahwe en zijne verhouding tot den mensch bracht mede, dat menschelijke macht en grootheid al zeer licht werden beschouwd als aanranding van Jahwe's hoogheid (1). Zoo moest dan de volkstelling, waardoor de koning zich vergewiste van de hoegrootheid zijner strijdkrachten, den indruk maken van eene poging tot opstand tegen Jahwe. Zonder bepaalde aanleiding zou wellicht dat gevoelen niet zijn opgekomen. Maar eenmaal overtuigd, dat de telling Jahwe had vertoornd, kon de Israëliet zich gereedelijk vinden in deze of dergelijke verklaring van Jahwe's ongenoegen.

Bedrieg ik mij niet, dan zijn wij thans met het onderzoek van 2 Sam. XXIV een eind weegs gevorderd. De overtuiging, die aan dat verhaal ten grondslag ligt, is een volksvooroordeel, welks ontstaan wij zeer wel verklaren, maar dat wij natuurlijk niet billijken of omhelzen kunnen. Van rechtstreeksche en onmiddellijke bevestiging van zulk een volksvooroordeel door God, of door een gezant Gods, kan natuurlijk thans geen sprake meer zijn. Al wat in het verhaal daarop wijst, kan niet anders zijn dan opvatting òf van David en zijne tijdgenooten òf van den geschiedschrijver. Is het wellicht nog mogelijk, aan elk zijn eigen aandeel toe te wijzen? Laat zich de werkelijke toedracht der zaak uit de latere voorstelling van onzen auteur, met

(1) Verg. t. a. p. Deel I: 67—69.

zekerheid of althans met waarschijnlijkheid, opmaken?

Dat zou eene wanhopige onderneming zijn, wanneer wij daarbij niemand anders konden raadplegen dan den schrijver zelven van 2 Sam. XXIV. Doch buiten hem om ontvangen wij thans nog een wenk, die ons te stade komen kan. De lezer herinnert zich, dat de auteur van 1 Kron. XXI o. a. hierin van zijnen voorganger verschilt, dat hij de stammen Levi en Benjamin niet mederekent onder de getelden. Hij bepaalt zich (vs. 6) tot de mededeeling, dat die twee niet werden geteld, omdat 's konings woord voor Joab een gruwel was. Wat dit laatste beteekent, is niet volkomen duidelijk: hoe kon de afkeuring van David's maatregel door Joab ten gevolge hebben, dat juist die twee stammen niet werden medegeteld? Begrijpelijker en waarschijnlijker is wat hij zelf ons elders (1 Kron. XXVII: 23, 24) bericht. Na ons te hebben medegedeeld eene opgave van David's legerafdeelingen en hare aanvoerders (vs. 1—15) en eene lijst van de hoofden der stammen (vs. 16—22) gaat hij dus voort: „David nam hun (der Israëlieten) getal niet op, wat aangaat hen, die minder dan 20 jaren oud waren, want Jahwe had gezegd, dat hij Israël zou vermenigvuldigen als de sterren des hemels." Zijne bedoeling is, dat aan eene volledige telling van alle Israëlieten, met inbegrip van de kinderen, niet te denken viel, daar zij immers, volgens Jahwe's belofte, ontelbaar waren. In hetgeen hij schrijft ligt dus opgesloten dat de strijdbare mannen wel geteld werden. En zoo lezen wij dan ook in vs. 24: „Joab, de zoon van Zeruja, begon te tellen, maar bracht het niet ten einde, en tengevolge daarvan (d. i. van die telling) kwam er een toorn (een goddelijk strafgericht) over Israël; en het getal werd niet opgenomen onder de cijfers in de jaarboeken van koning David." Uit dit laatste mogen wij opmaken, hoe veel, of liever hoe weinig waarde te hechten zij aan de boven (bl. 296, 300) besproken opgaven van de

som der getelden in 2 Sam. XXIV en 1 Kron. XXI. Doch grooter belang heeft voor ons het voorafgaande bericht, dat Joab zijne telling niet ten einde bracht en dat zij een strafgericht ten gevolge had. Moeten wij niet, na al het voorafgaande, het een met het ander in oorzakelijk verband brengen? Wordt ons hier niet de ware toedracht der zaak als met den vinger aangewezen? Is het niet zonneklaar, dat de volkstelling door het uitbreken van de pest gestoord werd en dientengevolge onvoleindigd bleef?

Wij zijn natuurlijk niet bij machte, het geheele beloop der gebeurtenis te schetsen, maar kunnen toch met waarschijnlijkheid bepalen, hoe de bijzonderheden elkander hebben opgevolgd. David besluit tot de volkstelling. Hij zag daarin noch zonde, noch gevaar. Indien de meening, dat Jahwe zulk een maatregel afkeurde toen reeds bestond — wat zeer aannemelijk is — zij was toch niet algemeen, het was geen gevestigde overtuiging van alle Israëlieten geworden. Het kan zijn, dat Joab bezwaar maakte en op de mogelijke nadeelige gevolgen wees, maar dan heeft David de vrees van zijnen veldheer ongegrond of overdreven gekeurd, misschien wel het bijgeloof, dat daarin doorstraalde, bespot. De volkstelling neemt een aanvang. Joab, vergezeld van een aantal krijgslieden, trekt Kanaän door, verzamelt in de hoofdplaatsen de strijdbare mannen van elke landstreek en maakt het cijfer op. Het is geen gewaagde onderstelling, dat die maatregel hier en daar misnoegen wekte: wat wilde de koning? wat bewoog hem om zijn volk die onnoodige moeite aan te doen? Van deze ontevredenheid tot afkeuring van 's konings daad was maar ééne schrede. Waarschijnlijk evenwel zou het daarbij gebleven zijn, wanneer niet, kort na den tarweoogst (1), in de warme zomermaanden der-

(1) Het bericht, dat Ornan (Arauna) tarwe dorschte, 1 Kron.

halve, de pest was uitgebroken. Met de verklaring van dat feit is het volk aanstonds gereed: Jahwe toont zijn ongenoegen over den maatregel van David en straft diens overmoed. De profeet Gad oordeelt evenzoo en schroomt niet zich naar David te begeven en hem te verwijten, dat hij Jahwe beleedigd en zoo deze ramp over zijn volk gebracht heeft. Misschien was David hem vóór geweest en had hij alreede erkend, dat hij de oorzaak was van de plaag die Israël teisterde. Doch in ieder geval onderwierp hij zich aan de bestraffing, die de profeet hem toediende, en beleed hij openlijk zijne zonde. Er worden offers verordend, om den vertoornden God te verzoenen. Op den dorschvloer van Arauna knielt David zelf neer bij een door hem opgericht altaar. Daar wordt hem geboodschapt, dat de ziekte afneemt. Er is geen twijfel aan: Jahwe heeft hem verhoord en zijn ongenoegen van Israël afgewend; voortaan is de plek, waarop den koning deze gunst ten deel viel, eene aan Jahwe gewijde offerplaats!

De lezer zelf oordeele, of deze opvatting aan de eischen der waarschijnlijkheid voldoet. Eén ding stemt hij mij ongetwijfeld toe. Wanneer feiten als deze moesten worden beschreven door een auteur, die het volksvooroordeel zelf was toegedaan, dan kon hij ze niet zóó teruggeven, als ze zich in de werkelijkheid hadden toegedragen; dan moest hij ze anders rangschikken en met elkaar in verband brengen. Uit hetgeen de overlevering hem aanbracht en uit de overtuiging, die hij zelf koesterde, kon juist zulk een geheel zich vormen, als thans in 2 Sam. XXIV voor ons ligt. De loop der gebeurtenis, die daareven geteekend werd, berust op eene gissing.

XXI: 20, stond oorspronkelijk ook in het andere verhaal, 2 Sam. XXIV: 20, maar is daar, tengevolge van de nalatigheid eens afschrijvers, weggevallen.

Doch het is eene gissing, die met de denkwijze van David en zijn tijd overeenstemt en daarenboven rekenschap geeft van het ontstaan der jongere voorstelling van het feit, die ons in het O. Testament bewaard bleef. Zou het niet onbillijk zijn, nog meer te verlangen?

XV. De profeet Eliza.

(2 Kon. II—X, XIII).

Elia en Eliza behooren bijeen. Het werk van genen is door dezen opgevat en voortgezet. Zij zijn strijders voor ééne en de zelfde zaak, al bestaat er ook tusschen hen verschil van karakter en geestesrichting. Zij nemen dan ook beiden in de geschiedenis van het Rijk der tien stammen eene ruime plaats in. Wèl overtreft Elia zijnen leerling, maar toch staat ook deze zeer hoog aangeschreven bij de verhalers, wier berichten bewaard gebleven en in de heilige literatuur van hun volk opgenomen zijn. Er bestaat geene enkele reden om de aandacht, die wij aan Elia wijden, aan Eliza te onthouden. Op onze belangstelling hebben zij nagenoeg gelijke aanspraak.

Het ligt dus in den aard der zaak, dat de schets van den profeet Elia, die voor eenige jaren in „Nieuw en Oud" werd geplaatst (1), door eene studie over Eliza wordt gevolgd. Misschien heeft de lezer zelfs recht om zich te verwonderen, dat deze laatste zoolang uitbleef. Daarvoor bestonden evenwel gewichtige redenen. Aan de behandeling van Eliza's levensgeschiedenis zijn groote en eigenaardige moeilijkheden verbonden. Wie zich daartoe zet, stuit op menig onoplosbaar bezwaar; hij

(1) Zie boven, bl. 130—168.

vleit zich licht met de hoop, dat hij later gelukkiger slagen zal, en in die hoop stelt hij, een- en andermaal, uit. Zoo althans is het mij gegaan, en ik kan mij nauwelijks voorstellen, dat ik in die ervaring alleen sta. Van uitstel mag evenwel geen afstel komen. Ik wensch mij thans te kwijten van de stilzwijgende belofte, die in de beschouwing van Elia's werkzaamheid lag opgesloten. De bezwaren zijn ook nu nog niet weggeruimd. Doch het loont reeds de moeite, ze duidelijk aan te wijzen. En wellicht gelukt het mij, althans eenige wenken te geven, die niet geheel overbodig of verwerpelijk zullen worden gekeurd.

Boven dit opstel moest een tiental hoofdstukken van het 2de Boek der Koningen worden aangewezen. Aan berichten over Eliza ontbreekt het ons dus niet. Beginnen wij met een overzicht te nemen van hun inhoud. Ik onthoud mij daarbij voorshands van alle critiek en meestal ook van nadere toelichting. Het komt er vooreerst slechts op aan te weten, wat ons aangaande Eliza wordt medegedeeld.

Reeds in de geschiedenis van Elia vervult, gelijk wij ons herinneren, Eliza eene rol. Terwijl Elia bij Horeb vertoeft, valt hem eene verschijning van Jahwe te beurt en ontvangt hij het bevel om Hazaël te zalven tot koning over Syrië, Jehu tot koning over Israël en „Eliza, den zoon van Saphat, tot profeet in zijne plaats" (1 Kon. XIX :16). Die drie mannen — zoo luidt de godspraak verder — zullen het strafgericht aan Israël voltrekken: „wie ontkomt aan het zwaard van Hazaël, hem zal Jehu dooden, en wie ontkomt aan het zwaard van Jehu, hem zal Eliza dooden" (vs. 17). Aan het laatste gedeelte van het goddelijk bevel geeft Elia aanstonds gevolg. Hij vindt Eliza — waarschijnlijk in de nabijheid van Abel-Mehola, zijne geboorteplaats, eene stad in noordelijk Palestina — terwijl deze bezig

is met 12 span runderen te ploegen. Hij werpt den profetenmantel op hem, ten teeken dat hij hem bestemt om in den profetenstand te worden opgenomen. Eliza verstaat dien wenk, toont zich bereid om Elia te volgen, maar vraagt vergunning om afscheid te nemen van zijne ouders. Die wensch wordt hem door den strengen profeet, die onbepaalde toewijding verlangt, ten kwade geduid. Nu dringt Eliza niet verder aan. Hij geeft de ossen, waarmede hij ploegt, aan zijne onderhoorigen ten beste en „gaat achter Elia en dient hem" (vs. 19—21).

Als dienaar van Elia treedt hij op ook in het laatste tooneel van diens levensgeschiedenis (2 Kon. II: 1—18). Elia voelt zijn einde naderen en beveelt Eliza hem te verlaten. Doch de trouwe leerling wil daarvan niets hooren. Hij begeleidt zijnen meester van Gilgal naar Beth-el, van daar naar Jericho en verder over de Jordaan, die zij droogvoets overschrijden. Herhaaldelijk dringt Elia er op aan, dat zijn dienaar hem alleen late: de profeten-leerlingen te Beth-el en te Jericho voorspellen hem, dat zijn heer van hem zal worden weggenomen: hij blijft volhouden, getrouw tot het einde toe. Elia, door die aanhankelijkheid geroerd, vraagt hem wat hij van hem verlangt? „Een dubbel deel van uwen geest": zoo luidt het antwoord. Den eerstgeboren zoon werd onder Israël eene dubbele erfportie toegedeeld. Eliza geeft dus, met andere woorden, den wensch te kennen om onder de „zonen" of leerlingen van Elia, na zijn verscheiden, de eerste plaats te mogen innemen en tot het bekleeden van dien hoogen rang door de overdracht van een groot deel van 's meesters geest in staat te worden gesteld. Elia durft voor de inwilliging van die bede niet instaan: indien Eliza getuige zijn mag van de verheerlijking zijns meesters, dan houde hij het daarvoor, dat Jahwe zijnen wensch verhooren zal. Aan die voorwaarde wordt voldaan. Eliza ziet zijnen heer ten hemel

varen en raapt zijnen mantel op, die hem straks daarop het middel wordt om de wateren van de Jordaan te scheiden, welk wonder hem door de profeten-leerlingen als opvolger van Elia doet erkennen en huldigen. Zij vragen nu van hem vergunning, om Elia te gaan zoeken. Te vergeefs brengt hij hun onder het oog, dat dit tot niets leiden zal. Hij geeft eindelijk toe en, als zij onverrichter zake terugkeeren, herinnert hij hun, dat hij deze uitkomst voorspeld had.

Tot dusver de verhalen, die in de eerste plaats Elia betreffen. Van nu af aan (2 Kon. II: 19) wordt Eliza zelf de hoofdpersoon. Wanneer wij evenwel verder lezen, dan ontdekken wij aanstonds, dat de berichten, waarin hij voorkomt, niet alle van dezelfde soort zijn. Het zijn deels verhalen, die eigenlijk de lotgevallen van het Israëlietische volk doen kennen en de werkzaamheid van Eliza, voorzoover deze op den loop der Israëlietische geschiedenis invloed heeft gehad; deels stukken van Eliza's eigen levensgeschiedenis, waaronder er wel is waar zijn, die ook over de lotgevallen van volk en koning licht verspreiden, maar toch altijd zóó dat dit blijkt niet het naaste doel der schrijvers te zijn geweest. Tot de eerste categorie van verhalen behooren 2 Kon. III; IX, X, tot de tweede soort al de overige berichten (2 Kon. II: 19—25; IV: I—VIII: 15; XIII: 14—21). Zonder aan deze splitsing vooralsnog meer beteekenis te hechten, dan zij wellicht verdient, willen wij haar toch in ons overzicht in acht nemen. Zij maakt in elk geval onze taak wat gemakkelijker, zooals straks nog nader blijken zal.

Wij beginnen dus met de berichten van de eerste soort, die wij, gelijk de aard der zaak dat medebrengt, zonder de minste moeite plaatsen waar ze, volgens de chronologie, te huis behooren. Het ééne, 2 Kon. III, schetst ons den krijgstocht van Joram, zoon van Achab en opvolger van zijn ouderen broeder Ahazia, tegen Mesa, den koning

der Moabieten. Hij ondernam dien in vereeniging met Josaphat en den — van Juda afhankelijken — koning der Edomieten. Toen de verbonden vorsten, tengevolge van gebrek aan water, zich in groote verlegenheid bevonden, werd Eliza, die zich in het leger ophield, op aandrang van Josaphat geraadpleegd. Ten gevalle van dezen verklaart hij zich bereid om den wil van Jahwe na te vorschen en te verkondigen. Er wordt een speelman ontboden, onder wiens spel de geest van Jahwe op Eliza valt. Hij voorspelt nu, dat er weldra overvloed van water zijn zal en dat bovendien Moab ten diepste zal worden vernederd. Het een en het ander geschiedt. Toch liep de onderneming niet zóó gelukkig af als men scheen te mogen verwachten. In den uitersten nood offerde de koning van Moab zijn eerstgeborene als brandoffer (aan Camos, den god der Moabieten). „Toen kwam er een groote toorn (d. i. plaag of ramp) over Israël, en zij (de Israëlieten en hunne bondgenooten) trokken van hem weg en keerden terug naar het land." — Met deze woorden besluit de geschiedschrijver zijn verhaal. Verdient het reeds op zich zelf al onze aandacht, zijne belangrijkheid valt nog duidelijker in het oog, nu wij, sedert eenige maanden, in het bezit zijn van een authentieke oorkonde, eene inscriptie op steen, waarin dezelfde Moabietische koning Mesa verslag geeft van de gelukkige oorlogen, door hem tegen de Israëlietische vorsten uit het huis van Omri gevoerd. Ik mag hierover thans niet verder uitweiden, maar meende toch die merkwaardige vondst niet onvermeld te moeten laten.

Het andere verhaal, dat tot deze eerste categorie behoort, is vervat in 2 Kon. IX, X. Wij lezen daar hoe Jehu, de veldoverste van Joram, met het leger tegen hem in opstand kwam, hem met zijn gansche geslacht — waaronder ook Ahazia, koning van Juda — doodde en den dienst van Baäl, door eene geweldige slachting onder de priesters en aanhangers van dien

god, trachtte te fnuiken. In het geheele verhaal komt de naam van Eliza slechts éénmaal voor. Het was — zoo lezen wij 2 Kon. IX: 1 — op zijn last, dat een der profetenzonen zich begaf naar het leger bij Ramôth in Gilead en daar Jehu tot koning over Israël zalfde. Eliza gaf dus, volgens dit bericht, de naaste aanleiding tot de rebellie van Jehu en tot de gruwelen, die hij, tijdens en onmiddellijk na zijne troonsbeklimming, volvoerde.

Reeds zijn wij tot de tweede groep van verhalen genaderd. Men heeft de opmerking gemaakt (1), dat ze juist twaalf in getal zijn of ons althans aangaande twaalf daden van Eliza bericht geven. Het zal ons blijken, dat die berekening hoogstwaarschijnlijk juist is. De kleine afwijking van het twaalftal, die zich voordoet, is gemakkelijk en zonder willekeur weg te nemen. Is dit zoo, dan houden wij het ook dáárvoor, dat dit cijfer geen toeval is, of, m. a. w. dat de verzamelaar der berichten over Eliza met opzet juist zulk een rond getal van verhalen heeft opgenomen. Eene reden te meer, gelijk men ziet, om de eigenlijke levensgeschiedenis van den profeet te onderscheiden van de berichten over de lotgevallen van Israël, waarin hij handelend optreedt. — Ziehier dan de reeks van Eliza's werken!

I. Eene bron te Jericho, die verderfelijken invloed oefende op de gezondheid der bewoners van die stad, wordt door den profeet „genezen": hij neemt eene nieuwe schaal, vult haar met zout en werpt dat in de bron, „en het water werd genezen tot op dezen dag" (2 Kon. II: 19—22).

II. Eliza gaat van Jericho naar Beth-el en wordt onderweg bespot door knapen, die hem „kaalkop" naroepen; hij vervloekt hen in den naam van Jahwe,

(1) Ewald, Gesch. des V. Israël III: 511 ff. (2e Ausg.)

waarop twee berinnen uit het woud te voorschijn komen en 42 van die knapen verscheuren. Aan het slot van dit verhaal lezen wij: „en van daar (d. i. van Beth-el) ging hij naar den berg Karmel en van daar keerde hij terug naar Samaria." Hier vinden wij den profeet ook later gevestigd (H. VI: 32). Doch van een „terugkeer" naar Samaria kon eigenlijk h. t. p. nog geen sprake zijn, vermits vroeger niet gezegd was, dat de profeet zich daar ophield. Een klein bewijs voor het fragmentarische der berichten (2 Kon. II: 23—25).

III. De weduwe van een der profetenzonen klaagt Eliza haren nood: een schuldeischer dreigt hare twee kinderen als slaven te verkoopen en zich zoo zijne schuld te laten betalen. De profeet helpt haar door de wonderbare vermenigvuldiging van eene kleine hoeveelheid olie, die zij in huis heeft: door den verkoop van de met die olie gevulde vaten ziet zij zich in staat gesteld, hare schuld af te doen en verder te voorzien in haar levensonderhoud (2 Kon. IV: 1—7).

IV. Eliza en de Sunamietische. Het verhaal is een der meest bekende uit het geheele O. Testament, zoodat het overbodig heeten mag, zijn inhoud in herinnering te brengen. Het is alles even aanschouwelijk geteekend: het plan der Sunamietische om, in hare woning, voor Eliza eene kamer in te richten; hare blijde verlegenheid, wanneer zij de belofte verneemt, dat haar een zoon zal worden geschonken; hare bittere smart over den dood van dien lieveling; Eliza's deelneming in hare droefheid en, na meer dan ééne mislukte poging, de terugkeer van het kind in het leven. Doch men herleze liever het verhaal zelf! Men bemerkt dan tevens dat hier voor het eerst Gehazi, de dienaar van Eliza, vermeld wordt (2 Kon. IV: 8—37)

Met dit verhaal hangt ten nauwste samen een ander, dat wij, om de volgorde der berichten in 2 Koningen

niet te verbreken, eerst later zullen vermelden (2 Kon. VIII : 1—6). Zie dus beneden, tusschen X en XI.

V. Het kolokwinten-moes, dat de profeten-zonen te Gilgal, gedurende den hongersnood, bereid maar oneetbaar bevonden hadden („De dood is in den pot!"), wordt door Eliza, die er meel in werpt, tot eene smakelijke en voedzame spijze gemaakt (2 Kon. IV: 38—41).

VI. Eene kleine hoeveelheid brood, den profeet door een man uit Baäl-Salisa ten geschenke gegeven, wordt op zijn bevel aan „het volk", of, gelijk het later wordt uitgedrukt, aan een honderdtal menschen — waarschijnlijk uit de profetenzonen — voorgezet: zij eten allen daarvan en laten nog over. De schrijver bedoelde ongetwijfeld, dat ook dit voorval plaats had tijdens den hongersnood, dien hij even te voren had genoemd (2 Kon. IV: 42—44).

VII. Eliza en Naäman, de Syrische krijgsoverste. Wederom, evenals het verhaal over de Sunamietische, een der meest bekende berichten van het O. Testament. Op enkele bijzonderheden komen wij later nog terug. Andere, hoe belangrijk ook, kunnen wij met stilzwijgen voorbijgaan, omdat ze met ons tegenwoordig onderwerp niet rechtstreeks samenhangen — b. v. de merkwaardige woordenwisseling in vs. 15—19, die over de voorstelling, die men zich van Jahwe vormde, een zoo verrassend licht verspreidt (1). Men late voorts niet onopgemerkt, dat Gehazi, Eliza's dienaar, tot straf voor zijn begeerlijkheid, melaatsch wordt, „hij en zijn nakroost, tot in eeuwigheid". Deze bijzonderheid komt ons later te stade (2 Kon. V).

VIII. De bijl, door een der profeten-zonen van een ander geleend, valt in de Jordaan, maar komt weer boven, nadat Eliza een stuk houts in het water heeft geworpen (2 Kon. VI: 1—7).

(1) Verg. mijn Godsd. van Israël I : 382 v.

Met het verhaal, dat nu volgt, betreden wij een ander terrein. Van nu af zien wij Eliza werkzaam op een ruimer tooneel, in het belang van den koning en van zijn volk. Zoo wordt ons

IX. medegedeeld, hoe hij de strooptochten der Syriërs op Israëlietisch grondgebied verijdelde, door vooraf mede te deelen waar zij beproeven zouden hun slag te slaan: de Syrische koning, onderricht dat Eliza hem zoo tegenwerkte, zond eene bende naar Dothan om hem gevangen te nemen; doch Eliza verwierf van Jahwe, dat die bende met blindheid geslagen werd, geleidde haar naar Samaria en zond haar daarna ongedeerd huiswaarts. „En de benden der Syriërs kwamen niet meer in het land van Israël" (2 Kon. VI : 8—23).

X. Het ontzet van Samaria door Eliza voorspeld. Ook hier mag ik met een zeer beknopte inhoudsopgave volstaan. Koning Benhadad van Syrië belegert de hoofdstad van Israël; zij moet hem weldra in handen vallen, want er is nijpend gebrek aan voedsel, zóó zelfs dat vrouwen hare kinderen slachten en eten. De Israëlietische koning stelt Eliza verantwoordelijk voor die ellende, wil hem dooden, maar wordt in de uitvoering van dat plan gestuit. Nu voorspelt de profeet, dat de redding nabij is en de hongersnood straks door overvloed zal worden vervangen. De Syriërs nemen in verwarring de vlucht, met achterlating van hun voorraad, die in de behoeften der burgers van Samaria ruimschoots voorziet. Een hoofdman, die met Eliza's voorspelling den spot gedreven had, wordt, gelijk deze hem daarop had aangekondigd, door het volk vertreden, nadat hij de redding aanschouwd, maar nog vóórdat hij daarvan genoten had (2 Kon. VI : 24—VII : 20).

Nu volgt, in 2 Kon. VIII : 1—6, een verhaal, waarin Eliza zelf geene rol vervult, maar dat toch met zijne werkzaamheid ten nauwste samenhangt. Op zijn raad had de Sunamietische zich buitenslands begeven, toen

een groote hongersnood, die zeven jaren duren zou, begon. Bij hare terugkomst wendde zij zich tot den koning, om hare goederen terug te krijgen. Juist toen zij haar wensch te kennen gaf, onderhield zich de koning met Gehazi, die hem van de groote daden zijns meesters, o. a. van zijne weldaden aan de Sunamietische, verhaalde. Zij vond dus bij den vorst een geopend oor en verkreeg wat zij begeerde. — Blijkbaar is dit verhaal een aanhangsel op 2 Kon. IV : 8—37 (hierboven IV) : wáárom wij het in de rij der berichten over Eliza niet, met een afzonderlijk nommer, opnemen, blijkt uit den inhoud duidelijk genoeg en behoeft dus geene verdere rechtvaardiging.

XI. Eliza begeeft zich naar Damascus, de hoofdstad van Syrië. Als Benhadad dit verneemt, zendt hij zijnen veldoverste Hazaël naar den profeet, om te vernemen of hij, Benhadad, herstellen zal van de ziekte, waaraan hij lijdt? „Zeg hem" — zoo luidt het antwoord — „dat hij zekerlijk herstellen zal; maar Jahwe heeft mij geopenbaard, dat hij stellig zal sterven". Weldra blijkt, wat dit raadselachtige bescheid beteekent. Eliza verklaart namelijk, dat Hazaël koning van Syrië worden en Israël groote ellende berokkenen zal: de boodschap, dat Benhadad zou genezen, was dus niet ernstig gemeend; zij moest slechts aan den kranken koning worden overgebracht om hem gerust te stellen en Hazaël de gelegenheid te geven, om zijne plannen te volvoeren. Des anderen daags reeds vermoordde Hazaël zijnen meester en werd hij koning in zijne plaats (2 Kon. VIII : 7—15).

Dit verhaal gaat onmiddellijk vooraf aan eenige mededeelingen over de regeering van Joram, zoon van Josaphat, en van zijnen zoon Ahazia (2 Kon. VIII : 16 verv.). Deze laatste nam deel aan den oorlog van Joram, zoon van Achab, tegen de Syriërs, die in het Overjordaansche gevoerd werd en wel — evenals een vroegere krijg, onder Achab (verg. 1 Kon. XXII) — over het

bezit van Ramôth in Gilead. Uitdrukkelijk wordt gezegd, dat het Hazaël was, die toen als koning aan het hoofd der Syriërs stond (vs. 28, 29). Het blijkt dus, dat diens verheffing op den troon niet toevallig, maar overeenkomstig de chronologie voorafgaat aan de berichten over Joram's krijgsverichtingen in Gilead en over den opstand van Jehu, die ons, gelijk hierboven reeds werd herinnerd, in 2 Kon. IX, X beschreven wordt. Jehu stond, als aanvoerder van het Israëlietische leger, tegenover Hazaël, toen hij besloot Joram van den troon te stooten en zich als koning in zijne plaats op te werpen.

Over de regeering van Jehu zelven, van zijnen zoon Joahaz en van zijnen kleinzoon Joas worden ons in 2 Kon. X en XIII enkele bijzonderheden medegedeeld, die straks, in een ander verband, zullen worden toegelicht. Slechts ééne van die moet reeds hier worden vermeld, omdat zij tot de levensgeschiedenis van Eliza behoort.

XII. Onder de regeering van Joas — zoo luidt het verhaal — werd Eliza aangetast door de ziekte die hem ten grave sleepen zou. De koning kwam hem bezoeken en weende, toen hij zag, dat „zijn vader, Israël's strijdwagens en ruiters", gelijk hij den profeet noemde, ging sterven. Eliza beval hem een boog en pijlen te nemen, het venster te openen en in eene oostelijke richting een pijl af te schieten. Zoo deed Joas. „Het is" — zoo sprak thans de profeet — „een pijl der overwinning van Jahwe, een pijl der overwinning op Syrië: gij zult dan de Syriërs verslaan in Aphek, tot verdelgens toe". Daarop verzocht hij den koning de pijlen in de hand te nemen en met den bundel op den grond te slaan. Joas gehoorzaamde, maar hield op, toen hij drie malen geslagen had. Toen werd Eliza toornig: „vijf of zes malen hadt gij moeten slaan! Dan zoudt gij de Syriërs verslagen hebben tot verdelgens toe; maar nu zult gij hun drie nederlagen toebrengen." Het waren zijne laatste woorden. Hij stierf en werd begra-

ven. Maar nog was de rij zijner wonderdaden niet gesloten. Eenigen tijd daarna werd een doode ter aarde besteld en, uit vrees voor eene bende Moabieten die daar kwamen stroopen, in der haast in Eliza's graf geworpen; nauwelijks was hij met het gebeente van den profeet in aanraking gekomen, of hij werd levend en stond overeind (2 Kon. XIII: 14—21).

De geschiedschrijver zou Eliza's laatste voorspelling wel niet hebben opgenomen, wanneer hij zich niet overtuigd hield, dat zij door de uitkomst was bewaarheid. Ten overvloede vermeldt hij nog, dat Joas in den krijg tegen Benhadad, den zoon van Hazaël, voorspoedig was, de steden heroverde, die zijn vader Joahaz had verloren, en de Syriërs drie malen versloeg (vs. 22—25).

Het schijnt aanvankelijk eene wanhopige onderneming, uit deze verhalen, hoe talrijk en gedétailleerd ook, iets op te maken, dat gelijkt naar eene levensgeschiedenis of zelfs naar eene karakterschets en daarop gebouwde waardeering van Eliza. Ik mag wellicht onderstellen, dat vele mijner lezers dezelfde opmerking reeds hebben gemaakt, terwijl hun de verhalen in het geheugen werden teruggeroepen. Toch is het niet overbodig, de gronden bloot te leggen, waarop mijne eigene ongunstige beoordeeling van de gesteldheid onzer bronnen berust.

Wanneer wij moeten aannemen — en dat ligt toch het meest voor de hand — dat de berichten over Eliza naar tijdsorde gerangschikt zijn, dan wordt ons aangaande verreweg het grootste gedeelte van zijn openbaar leven niets hoegenaamd medegedeeld. Onder de regeering van Ahazia was Elia nog als profeet werkzaam (2 Kon. I). Eliza's optreden valt dus nagenoeg samen met het begin van Joram's koningschap (het jaar 895 v. Chr.), waarmede wèl overeenkomt, dat hij in het verhaal van Joram's tocht tegen Moab wordt aangeduid als Elia's voormalige dienaar (2 Kon. III:

11). Welnu, al de berichten over hem gaan vooraf aan het verhaal van Jehu's opstand. (2 Kon. IX, X) en schijnen dus betrekking te hebben op zijne werkzaamheid vóór 884 v. Chr. Indien wij onderstellen, dat hij in den aanvang der regeering van Joas (839—823 v. Chr.) gestorven is, dan is het een tijdvak van 45 jaren, waarover de auteur van de boeken der Koningen het stilzwijgen bewaart; was Joas reeds eenigen tijd koning, toen hij den stervenden profeet bezocht, dan wordt die periode natuurlijk nog langer. Men zal wel aanstonds toegeven, dat dit geen gering bezwaar is voor ieder, die zich van Eliza's arbeid eene voorstelling wenscht te vormen.

Daarbij komt nu, in de tweede plaats, dat de berichten betreffende Eliza's leven en werken over den politieken toestand van het rijk Israël gedurende dien tijd al zeer weinig licht verspreiden. In één van die berichten — zie hierboven XI — worden Benhadad en Hazaël met name genoemd. In een ander (2 Kon. VI: 24; hierboven IX) komt ééne enkele maal de naam Benhadad voor, zonder dat evenwel duidelijk blijkt, wie van de twee Benhadad's, die tijdgenooten van Eliza waren, wordt bedoeld (1). Herhaaldelijk wordt in die berichten „de koning van Israël" vermeld, dikwerf „de koning van Syrië" — zonder eenige nadere aanduiding. Zoo heet b. v. Naäman de legeroverste van „den koning van Syrië" (2 Kon. V: 1 enz.) en zendt deze een brief aan „den koning van Israël" (vs. 5 enz.). De strooptochten, die door Eliza worden geopenbaard, gaan evenzoo uit van „den koning van Syrië," gelijk het „de koning van Israël" is, die, op bevel van den profeet, de Syrische benden te Samaria onthaalt en ongedeerd huiswaarts

(1). De ééne, de tijdgenoot van Achab (1 Kon. XX), werd door Hazaël vermoord (2 Kon. VIII: 7—15); de andere was de zoon van Hazaël (2 Kon. XIII: 3, 24 v.)

zendt (2 Kon. VI: 8—23). Het behoeft zeker geen betoog, dat zoo onbepaalde berichten weinig vertrouwen inboezemen.

En dat te minder, omdat — gelijk ik ten derde opmerk — de onderlinge samenhang dier berichten te wenschen overlaat. Het daareven besproken verhaal eindigt met de woorden: „En de benden der Syriërs kwamen niet meer in het land van Israël" (2 Kon. VI: 23). Onmiddellijk daarop vernemen wij van een beleg van Samaria door de Syriërs (vs. 24 verv.) De brief van den Syrischen koning aan den koning van Israël over de genezing van Naäman gelijkt op een bevel en geeft dus den indruk, dat Israël van Syrië afhankelijk is (2 Kon. V: 6); de Israëlietische koning maakt er uit op, dat zijn nabuur twist met hem zoekt (vs. 7). Nu keert Naäman hersteld huiswaarts, dankbaar voor de weldaad, hem door Eliza bewezen. De vrede tusschen de twee rijken zal dus nu — zoo verwachten wij — bewaard zijn gebleven. Maar neen, het eerste, wat wij van de Syriërs vernemen, is dit, dat zij voortdurend strooptochten doen op Israëlietisch grondgebied (2 Kon. VI: 8 verv.) Hoe het één met het ander in verband staat, blijkt op geenerlei wijze. — Gehazi wordt voor den diefstal, dien hij tegen Naäman pleegt, met levenslange melaatschheid gestraft (2 Kon. V: 27). Doch in een volgend hoofdstuk treffen wij hem aan in gesprek met „den koning" van Israël, en wel over zijnen meester Eliza, wiens wonderdaden hij verhaalt (2 Kon. VIII: 1—6); blijkbaar is dit bericht afkomstig van een schrijver, die van Gehazi's ontrouw, ontslag en bestraffing geen kennis draagt. — Trouwens dat de verhalen niet alle van ééne hand zijn, wordt ook door de taal bevestigd. Doch het gelukt ons niet, met zekerheid aan te wijzen, wat de onderscheidene auteurs tot de geschiedenis van Eliza hebben bijgedragen. Dat H. VIII: 1—6 en IV: 8—37 uit één geschrift zijn overgenomen, is hoogst waarschijnlijk;

evenzoo, dat de drie berichten over den hongersnood (H. VIII: 1—6; IV: 38—41, 42—44) op één en hetzelfde feit betrekking hebben en van ééne hand zijn. Doch verder kunnen wij niet gaan: den oorspronkelijken samenhang der schriften, waaruit de verzamelaar het een en ander overnam, vermogen wij niet te herstellen.

Het grootste bezwaar tegen de verhalen over Eliza heb ik nog niet genoemd. Het zijn nagenoeg alle wonderverhalen. Van het oogenblik af, dat Eliza den profetenmantel van Elia heeft opgenomen, is hij toegerust met eene macht en voorwetenschap, die de grenzen van het verklaarbare verre, zeer verre te buiten gaan. Het is zoo: nu en dan bedient hij zich, bij het verrichten zijner wonderen, van middelen. Zoo werpt hij zout in de bron te Jericho en meel in het kolokwintenmoes der profetenzonen; zoo strekt hij zich uit over den zoon der Sunamietische, als wilde hij het verstijfde lichaam verwarmen en zoo in het leven terugbrengen; zoo beveelt hij Naäman, zich te baden in de Jordaan, en wordt deze daarna van zijne melaatschheid genezen. Het staat ons vrij, deze trekken op te vatten als flauwe sporen eener natuurlijke toedracht der gebeurtenissen. Doch wij zouden de bedoeling der verhalers te eenen male miskennen, wanneer wij het wonderdadig karakter der daden van den profeet poogden weg te cijferen of ook slechts te verzwakken. Het is zonder eenigen twijfel hunne overtuiging, dat Eliza door Jahwe in staat gesteld wordt om, in bepaalde gevallen, geheel buitengewone dingen te verrichten. Men herinnere zich b. v. de vermenigvuldiging der olie en het gebeurde met de bijl van den profetenzoon. Nu behoeven wij, om over zoodanige verhalen een oordeel uit te spreken, ons niet te verdiepen in de vraag, of wonderen in het algemeen mogelijk zijn? Ook hier, evenals elders in het O. Verbond, kunnen wij volstaan met aan te wijzen, dat de wonderverhalen niet als geloofwaardig kunnen worden erkend. Welnu, dit bewijs is in onze

voorafgaande opmerkingen reeds geleverd: dingen, die wij ternauwernood als werkelijk gebeurd zouden aannemen, wanneer zij ons door meer dan één volkomen bevoegd ooggetuige werden medegedeeld, kunnen wij onmogelijk voor feiten houden, op gezag van schrijvers, die wij niet kennen, die blijkens hun verhaaltrant verre afstaan van den tijd, waarover zij berichten, die elkander bovendien weerspreken. Wij drukken ons niet te sterk uit, wanneer wij beweren, dat in de verhalen over Eliza al de kenteekenen der legende vereenigd voorkomen, terwijl niets hoegenaamd ons verhindert, ze als legenden aan te merken en te beoordeelen.

Nu is het er verre van daan, dat de legenden voor den geschiedschrijver geheel onbruikbaar zouden zijn. Integendeel; ze zijn vaak kostbare hulpmiddelen bij het onderzoek naar het karakter, hetzij van een bepaald persoon, hetzij van een geheel tijdvak. Doch vóórdat wij ze als zoodanig kunnen aanwenden, moeten wij ze nauwkeurig hebben bestudeerd en bovendien als het ware een kader bezitten, waarin wij ze plaatsen kunnen. Aan den eersten eisch kan gereedelijk worden voldaan. Enkele resultaten, door die studie opgeleverd, hebben wij reeds medegedeeld. Daaraan kan nog worden toegevoegd, dat de strekking der legenden geene andere is dan de verheerlijking van Eliza (1), terwijl de herhaalde vermelding van de profetenzonen recht schijnt te geven tot de onderstelling, dat ze in de scholen der profeten ontstaan en voortgeplant zijn (2). Doch al gelukt het ons, deze en dergelijke bijzonderheden boven redelijken twij-

(1) Zie vooral de berichten, die hierboven onder II, VII, IX, X werden behandeld. De verdedigers van de geloofwaardigheid mogen toezien, hoe zij het eerstgenoemde verhaal, de vervloeking en den dood der 42 knapen, uit een godsdienstig oogpunt rechtvaardigen.

(2) Verg. behalve 2 Kon. II: 1—18 de verhalen, die in onze lijst met de cijfers III, V, VI, VIII worden aangeduid.

fel te verheffen, dan blijft ons toch nog ontbreken, wat ik daareven in de tweede plaats noemde, het kader, waarin wij de legenden kunnen opnemen. Eliza's persoonlijkheid staat nog niet zóó scherp geteekend voor ons, dat wij met genoegzame zekerheid zijne legende interpreteeren kunnen. De trekken, die ze ons levert, kunnen wij niet aanbrengen op een historisch fond.

Nog ééne opmerking, vóórdat ik tot een ander — en meer aantrekkelijk — gedeelte mijner taak overga. Ter plaatse waar Eliza's naam voor het eerst voorkomt, wordt ons, naar het schijnt, het oogpunt aangewezen, waaruit wij zijne geheele werkzaamheid moeten beschouwen. Ik bedoel het bevel, aan Elia gegeven, om hem tot zijn opvolger aan te stellen, en de daaraan toegevoegde voorspelling, dat wie aan het zwaard van Hazaël en van Jehu ontkomt door Eliza zal worden gedood (1 Kon. XIX: 16, 17; boven bl. 314). Vinden wij hier niet, wat wij straks zochten, eene algemeene aanwijzing van Eliza's karakter, van den geest waarin hij arbeidde, van de strekking zijner daden? Zoo schijnt het. Doch bij nader onderzoek blijkt aanstonds, dat wij door deze vondst niet worden gebaat. In de verhalen, die wij bezitten, treedt Eliza niet op in het karakter, dat hem hier wordt toegekend. Slechts één zijner wonderwerken beoogt het verderf der goddeloozen, t. w. de vervloeking van de knapen, die hem oneerbiedig bejegend hadden (2 Kon. II : 23—25); voorts bestraft hij Gehazi wegens het door hem gepleegd bedrog (H. V : 20 verv.) Al zijne overige wonderen zijn weldaden. Dat hij het strafgericht, door Hazaël en Jehu begonnen, zou hebben voltrokken, is zeker in het afgetrokkene mogelijk, maar uit de berichten, die wij bezitten, blijkt daarvan niets hoegenaamd. Wij kunnen ons nog sterker uitdrukken en zeggen: uit die berichten blijkt veeleer het tegendeel. Of zijn wij niet gerechtigd, uit de woorden van Joas tot den stervenden profeet af te leiden, dat deze voor Israël een krachtige

steun en een zegen was geweest? Kan de eerenaam: „strijdwagens en ruiters van Israël" iets anders beteekenen? Wanneer wij daaruit moesten opmaken, wie en wat Eliza is geweest, zouden wij dan niet tot eene conclusie komen, aan die, waartoe de voorspelling aan Elia leiden moet, lijnrecht tegenovergesteld?

Buitengewone omstandigheden veroorloven, ja vorderen de toepassing van buitengewone middelen. Wanneer het met de verhalen over Eliza zóó gesteld is, dan mogen wij voor eene stoute gissing over hunne verhouding tot de historische werkelijkheid niet terugdeinzen. Wie zich, voorzichtigheidshalve, daarvan onthoudt, komt zeker niet waar hij wezen wil. Wie daarentegen iets waagt, heeft ook kans veel te winnen. Het is dus, in elk geval, rationeel te beproeven, wat wij langs dien weg verkrijgen kunnen.

Wij nemen dan aan, dat de bloeitijd van Eliza valt onder de regeering van Jehu en zijnen opvolger Joahaz (884—839 v. Chr.) en dat hij, in de benarde omstandigheden waarin Israël toen, tengevolge van de nederlagen in den strijd met Syrië, verkeerde, als troost er en helper van zijn volk is opgetreden. Van die onderstelling uitgaande, vinden wij in de verhalen van Eliza de eigenaardigheid van zijn persoon en van zijne werkzaamheid duidelijk afgespiegeld.

Wat ten gunste van deze opvatting pleit kan, na al het voorafgaande, zonder te groote uitvoerigheid worden blootgelegd.

Ten aanzien van den tegenspoed der Israëlieten in de oorlogen tegen Hazaël en zijn zoon Benhadad zijn de getuigenissen in het 2de boek der Koningen ondubbelzinnig en eenstemmig. Volgens 2 Kon. VIII : 7 — 15 barst Eliza in tranen uit, als hij zich voorstelt, wat zijn volk van Hazaël zal te lijden hebben. „Ik weet" — zoo spreekt hij t. d. p. — „wat kwaad gij den kin-

deren Israëls zult aandoen: gij zult hunne sterkten verbranden, hunne jongelingen met het zwaard dooden, hunne kinderen verpletteren en hunne zwangere vrouwen openrijten." Dit alles had werkelijk plaats gehad, toen het verhaal, waaraan wij deze trekken ontleenen, werd te boek gesteld. Reeds in de dagen van Jehu — zoo lezen wij (1) — „begon Jahwe Israël in te korten" of „af te brokkelen"; het geheele Overjordaansche viel den Syriërs in handen. Doch dit was nog slechts het begin der ellende. Onder Joahaz „gaf Jahwe Israël over in de hand van Hazaël en van Benhadad." Niet dan op zeer harde en vernederende voorwaarden werd hem door den overwinnaar de vrede toegestaan: zijn leger moest worden verminderd tot 50 ruiters, 10 strijdwagens en 10,000 man voetvolk (2). Onder Joas kwam er in de verhouding der beide oorlogvoerende partijen eene omkeering, doch eerst Jerobeam II herstelde Israëls macht geheel en al. Hazaël gevoelde zich zoo sterk, dat hij het wagen kon de stad Gath te belegeren en haar werkelijk veroverde (3), ja zelfs „zijn aangezicht richtte om tegen Jeruzalem op te trekken" — wel een bewijs, dat de vernedering van Efraïm, welks gebied tusschen Syrië en Juda in lag, volkomen was.

Merken wij voorts nog op, dat de nederlagen van Israël in den strijd tegen Syrië begonnen zijn onder de regeering van Jehu. Niet alleen wordt dit uitdrukkelijk gezegd (2 Kon. X : 32), maar het volgt ook zijdelings uit de berichten over Joram, Jehu's voorganger. Joram, ten nauwste verbonden met de hem vermaagschapte koningen van Juda, voert tegen Moab een krijg, die, al beantwoordde de uitkomst niet geheel aan de

(1) 2 Kon. X: 32. Ik volg hier mijn *Godsdienst van Israël*, Deel I: 365.
(2) 2 Kon. XIII: 3, 7.
(3) 2 Kon. XII: 17, 18.

verwachting, toch over het algemeen voorspoedig was (2 Kon. III). Zijn leger houdt den strijd in het Overjordaansche tegen dat der Syriërs vol (2 Kon. IX), ook nadat hij zelf naar Jizreël gegaan is, om zich te laten genezen van eene wonde, hem door de Syriërs toegebracht (2 Kon. VIII : 28 v.).

Wanneer wij nu, voor een oogenblik, de plaatsing der verhalen over Eliza buiten rekening laten en alleen op hun inhoud acht geven, onder welke koningen zullen wij ze dan brengen, onder Joram? of onder Jehu en Joahaz? Het antwoord is mijns inziens niet twijfelachtig. Wij plaatsen ze onder Jehu en Joahaz. En wel, vooreerst, omdat ze ons den toestand van Israël zóó afteekenen als die onder deze beide koningen, en niet onder Joram, was. Ten andere, omdat de betrekking, waarin Eliza, blijkens die verhalen, tot den koning van Israël staat, onder Jehu en Joahaz zeer goed, onder Joram in het geheel niet voegt.

Vooreerst. In de berichten over Eliza is Israëls toestand over het algemeen treurig. Afgezien nog van den zevenjarigen hongersnood (2 Kon. IV : 38—44; VIII: 1—6) is inzonderheid de verhouding tot Syrië zeer droevig. Men herinnere zich het trotsche schrijven van den Syrischen aan den Israëlietischen koning over de genezing van Naäman (2 Kon. V: 6, 7); de menigvuldige strooptochten der Syrische benden op het grondgebied van Israël (2 Kon. VI: 8—23); de belegering van Samaria, die de stad op den rand des verderfs bracht, en, zoo er niet geheel onvoorziene hulp was komen opdagen, met haren val zou zijn geëindigd (2 Kon. VI: 24 verv.); ook nog het wanhopige woord, aan een der belegerden in den mond gelegd, en dat wij, eenigszins vrij, aldus omschrijven kunnen: „Laat ons" — om zekerheid te erlangen aangaande de ontruiming van het vijandelijke legerkamp — „een vijftal ruiters uitzenden; zij kunnen in het ergste geval door dien

gevaarlijken tocht niets verliezen; keeren zij heelshuids terug, dan treft hen het lot, dat ons allen wacht; vinden zij den dood, dan staan zij gelijk met hen, die reeds zijn omgekomen" (2 Kon. VII: 13). Dit alles bijeengenomen, verplaatst ons veeleer onder Joahaz dan onder Joram. Benhadad, die Samaria belegert (2 Kon. VI: 24), is dus de zoon van Hazaël (1).

Ten andere. Eliza staat, naar luid van de berichten die wij thans onderzoeken, met den koning van Israël op een goeden voet en bij hem hoog in aanzien. Volgens 2 Kon. IV: 13 rekent hij zich in staat, voor de Sunamietische te verwerven wat zij van den koning of van diens legeroverste mocht begeeren. In een volgend bericht bewijst hij den koning belangrijke diensten en wordt hij door dezen toegesproken met den eeretitel „mijn vader!" (2 Kon. VI: 8 verv., 21). Als de nood in Samaria zeer hoog geklommen is, dan stelt wel is waar de koning den profeet daarvoor verantwoordelijk en geeft hij bevel hem te dooden (2 Kon. VI: 31); doch dit is een gevolg van 's konings wanhoop en te gelijk een bewijs, dat de macht van Eliza erkend wordt. Ook de woordenwisseling tusschen den koning en Eliza's dienaar (2 Kon. VIII: 4 verv.) getuigt ten gunste der belangstelling van den eerstgenoemde. — Nu neme men in aanmerking, dat Elia en zijne geheele school vijandig stonden tegenover Achab en zijn geslacht; dat Eliza dan ook het verzoek van Joram om Jahwe voor hem te raadplegen met eene strenge berisping beantwoordt (2 Kon. III: 13); dat van eene verzoening tusschen hen beiden nergens gewag wordt gemaakt, en dat de opstand

(1) Zie boven bl. 325. Hiermede komt ook 2 Kon. V wel overeen. Onder den ouderen Benhadad was Hazaël legeroverste (2 Kon. VIII: 7 verv.); de Syrische koning, bij wien Naäman dien post bekleedde, was dus een ander, hetzij Hazaël zelf, hetzij diens zoon, de jongere Benhadad.

van Jehu tegen Joram door Eliza is aangemoedigd (2 Kon. IX: 2). Is het dan niet, op zijn zachtst uitgedrukt, zeer onwaarschijnlijk, dat ook in de andere verhalen van Eliza en Joram sprake is? Zou Eliza dien koning ter zijde hebben willen staan en, indien hij daartoe had besloten, hem later tot den ondergang gedoemd hebben? Is niet veeleer de verhouding van den profeet tot den koning juist die, welke wij onder Jehu en zijne dynastie — door Eliza's invloed op den troon geplaatst — verwachten zouden? Hoe dit door het verhaal van het gesprek tusschen Joas en den stervenden Eliza bevestigd wordt, valt aanstonds in het oog.

Ééne bedenking tegen dit resultaat meen ik nog te kunnen oplossen. Wanneer de Israëlietische koning, tijdens het beleg van Samaria, last gegeven heeft om Eliza te dooden, dan zegt deze tot de oudsten der stad: „Deze moordenaarszoon heeft iemand afgezonden om mij te onthoofden" (2 Kon. VI: 32). Blijkt hieruit niet, dat — behalve de verzamelaar, die het verhaal hier plaatste, ook — de schrijver van dit verhaal gedacht heeft aan Joram, den zoon van Achab? Gewoonlijk antwoordt men bevestigend en houdt men het daarvoor, dat Achab hier „de moordenaar" heet om de misdaad door hemt egen Naboth gepleegd (1). Al ware dit zoo, het bezwaar zou niet onoverkomelijk zijn: de schrijver kan ten onrechte aan Joram hebben gedacht; in strijd met hem zouden wij, om redenen die de lezer reeds kent, het beleg van Samaria onder Joahaz kunnen plaatsen. Maar het schijnt mij bovendien twijfelachtig, of de gewone opvatting van dat „moordenaarszoon" wel de ware is. Kon Achab, om die ééne misdaad tegen Naboth, „de moordenaar" heeten? Het oorspronkelijke woord

(1) Verg. bepaald 1 Kon. XXI: 19, waar hetzelfde werkwoord voor „moorden" voorkomt, maar in een anderen, niet intensieven vorm.

duidt iemand aan, die — niet één enkelen moord begaan maar — van het moorden zijn werk gemaakt heeft. Wie had dat meer gedaan dan — Jehu, die tegen Achabs familie en tegen de Baäls-dienaars gewoed had op eene wijze, die ons nu nog, wanneer wij het verhaal daarvan lezen, met ontzetting vervult en zeker ook op de tijdgenooten een pijnlijken indruk heeft gemaakt? Het is zoo: de verzamelaar van de boeken der Koningen prijst Jehu om dat menschenslachten en vermeldt dat, ter belooning daarvoor, zijn geslacht langen tijd den troon bekleedde (2 Kon. X: 30). Doch het is er verre van daan, dat hij het algemeene gevoelen uitdrukt. De profeet Hozea gewaagt (omstreeks 780 v. Chr.) van „de bloedschuld van Jizreël" en verwacht, dat deze nu weldra aan „het huis van Jehu" zal worden bezocht (H. I: 4). Reeds Eliza, hoezeer hij medegewerkt had om Jehu op den troon te brengen, kan ontevreden zijn geweest over de meedoogenlooze wreedheid, waarmede hij zijne tegenstanders uitroeide. En, indien ook niet, dan kan toch het volk, dat dikwerf juister oordeelt dan de aanvoerders eener partij, zijne afkeuring van Jehu's optreden hebben uitgedrukt in den bijnaam „de moordenaar", dien het hem toekende. Uit den mond des volks ging die naam dan in ons verhaal over. De verzamelaar, die Jehu uit een ander oogpunt beschouwde, werd wellicht óók door dien naam bewogen om eene gebeurtenis, die onder den zoon van Jehu had plaats gehad, tot de regeering van Joram te brengen.

Is het mij gelukt, den lezer te overtuigen van de juistheid dezer geheele beschouwing, dan kunnen wij thans verder gaan en de werkzaamheid van Eliza trachten te kenschetsen. Wat 1 Kon. XIX : 17 voorkomt over het gericht, dat hij, met Hazaël en Jehu, aan Israël voltrekken zal, heeft dan, naar onze opvatting, uitsluitend betrekking op de allereerste jaren zijner profetische loopbaan: toen was hij nog niet meer dan de

plaatsvervanger van Elia, het hoofd der partij, die tegen het huis van Omri vijandig overstond en van geene verzoening met de zonen van Izébel weten wilde. Het is niet meer dan natuurlijk, dat de dichterlijke schrijver van 1 Kon. XVII-XIX, die ons den strijd tusschen Jahwe en Baäl schildert, als hij Eliza vermeldt, allen nadruk legt op het aandeel, dat ook deze aan dien strijd nam (1). Doch toen eenmaal het doel, dat Elia en zijne school beoogden, bereikt was, toen nam Eliza een ander standpunt in en trad hij op in een ander karakter, dan waarin zijn meester zich had vertoond. Men zou van hem kunnen zeggen, wat de Sunamietische aangaande zich zelve getuigde: „hij woont te midden van zijn volk." Hij is de algemeene vraagbaak. De lieden komen tot hem met hunne nooden en behoeften. Allereerst de profetenzonen: nu eens de weduwe van een hunner, die door de schuldeischers van haar man wordt bedreigd; dan eene vereeniging van profeten, die gedurende den hongersnood gebrek lijdt; dan weder een ander gezelschap, dat hem raadpleegt over den aanbouw van nieuwe woningen en verlangt, dat hij tegenwoordig zij bij het werk. Hij is evenwel ook buiten de profetenscholen bekend en geëerd: de bewoners van Jericho gaan tot hem met hunne klachten over de bron, die hen van water voorziet; als Samaria belegerd wordt, „zitten de oudsten der stad bij hem." Hij heeft machtige vrienden en vriendinnen: den man uit Baäl-Salisa, die hem, tijdens den hongersnood, brood en graan komt brengen; den koning en den legeroverste, bij wie hij in het belang der Sunamietische wil tusschenbeide treden; de Sunamietische zelve, „eene groote (aanzienlijke) vrouw," die het zich tot eene eer rekent hem te huisvesten. Maar ook de Israëlietische slavin in de woning van Naäman kent hem en getuigt van zijne macht. Zie-

(1) Zie boven blz. 162 verv.

daar enkele trekken, aan de verhalen over Eliza ontleend (1), die ons zijne positie onder Israël aanschouwelijk maken. Wij verklaren het ons zonder de minste moeite, dat hij, zoo gezind en zoo geplaatst, de weldoener werd van zijn volk in de dagen van rampspoed, die het doorleefde. Een man als hij werd van zelf de middelaar tusschen de rijken en de armen: met de gaven, die genen hem toevertrouwden, kon hij onder dezen woekeren. Waarlijk, hij behoefde geen wonderdoener te zijn om zegen te verspreiden om zich heen. Hij had volkomen genoeg aan het vertrouwen, dat men hem toedroeg, en aan de welwillendheid, die hij jegens de nooddruftigen en geringen koesterde. Maar aan den anderen kant is het hoogst natuurlijk, dat men hem de gave om wonderen te verrichten heeft toegekend. In den man, tot wien men zich zelden te vergeefs om hulp wendde, zag men, bij zijn leven en nog meer na zijn verscheiden, iets geheel buitengewoons. Reeds als tolk van Jahwe was hij immers, naar de overtuiging van tijdgenoot en nakomeling, ook met de macht van Jahwe toegerust. Meer dan dat geloof was er in die tijden niet noodig om over een man van Eliza's aanzien en gezindheid de wonderverhalen te doen ontstaan, waarvan wij er nu nog eenige bezitten.

Tot dusverre sprak ik alleen over hetgeen Eliza in het bijzondere leven voor zijne volksgenooten geweest is. Maar ook jegens koning en vaderland heeft hij zich verdienstelijk gemaakt. Wat hij in hun belang heeft gedaan, laat zich niet meer met zekerheid bepalen: in de berichten, die tot ons zijn gekomen, heeft het wonder de historie bijna geheel verdrongen. Enkele trekken mogen evenwel onze aandacht niet ontgaan. Gedurende het

(1) Ik heb geene teksten aangehaald, omdat de lezer, met behulp van het overzicht op bl. 317 verv., de bijzonderheden, door mij bedoeld, aanstonds terugvindt.

beleg van Samaria (2 Kon. VI: 24 verv.) vervult Eliza nagenoeg dezelfde rol als, ruim eene eeuw later, Jesaja te Jeruzalem, toen het door de benden van Sanherib omsingeld was. Door zijn onwrikbaar vertrouwen op de redding der stad houdt hij den moed van de burgers staande en maakt hij het ontzet mogelijk. Dien zedelijken invloed heeft hij zeker niet slechts bij deze ééne gelegenheid geoefend. — Even opmerkelijk is het gesprek, dat hij met zijnen dienaar voert, als deze, geheel ontsteld, hem komt berichten, dat de stad Dothan door een talrijk Syrisch leger omsingeld is. „Vrees niet!" — zoo spreekt hij — „want die met ons zijn zijn talrijker dan die met hen zijn." Daarna opent Jahwe, op zijn gebed, de oogen van den dienaar, en deze ziet „den berg vol van paarden en wagenen van vuur, rondom Eliza." Het is dezelfde gedachte, die wij kennen uit den psalmbundel:

> Des Heeren engel schaart
> Een onverwinbre hemelwacht
> Rondom hem, die Gods wil betracht:
> Dus is hij wel bewaard (1).

Wij kunnen er natuurlijk niet voor instaan, dat Eliza juist zóó gesproken heeft. Maar indien hij overtuigingen als deze aankweekte, dan was het eene historische noodwendigheid, dat zulke legenden zich over hem vormden als die, waaraan wij zijne woorden ontleenden: ze drukken dan inderdaad, op hare wijze, uit wat de tijdgenoot zich bewust was aan Eliza te danken te hebben. Ook aan een anderen trek in diezelfde legende kan historische waarheid ten grondslag liggen. De Syrische benden bevinden telkens, dat hare komst op de plaatsen, waar zij zich onverhoeds heen begeven, vooruit bekend is; ééne van die benden wordt door Jahwe

(1) Ps. XXXIV: 8 (vs. 4a der berijming).

met blindheid geslagen en den Israëlietischen koning weerloos overgeleverd. Het één zoowel als het ander is hier voorgesteld als een wonder. Maar het één en het ander kon ook langs natuurlijken weg plaats grijpen, wanneer, door Eliza's zedelijken invloed, de zonen Israël's elkander trouw bijstonden in den strijd, geene moeite ontzagen om elkaar te waarschuwen en, zoo dikwerf de gelegenheid zich aanbood, manmoedig stand hielden in den strijd tegen de Syriërs of hunne welberaamde listen door nog sluwer overleg verijdelden.

Zulk een man was Eliza. Door zoodanige daden verwierf hij zich recht op den eeretitel „wagenen en ruiters van Israël" — een titel, dien een later schrijver van den leerling op den meester, van Eliza op Elia overdraagt (1). Bij zijn sterfbed stortte koning Joas tranen. Zijn volk heeft hem zonder twijfel beweend en uit de volkssage, gelijk uit de herinneringen in hunne vereenigingen bewaard, konden de profetenzonen de bijzonderheden overnemen, die zij, tot zijne verheerlijking, te boek stelden. En wij, al is het ons niet mogelijk hem te bewonderen om de gaven, die zij in hem het hoogst waardeerden — ook wij aarzelen niet, hem in de rij der groote mannen van Israël en der tolken van Jahwe eene eereplaats in te ruimen.

---

(1) 2 Kon. II: 12. Dat 2 Kon. XIII: 14 het origineel is, 2 Kon. II: 12 de copie, acht ik met Ewald (III: 508 n.) geheel zeker.

XVI. Een broederkrijg afgewend.

(Jozua XXII).

De stammen Ruben, Gad en half-Manasse hadden van Mozes vergunning gekregen om zich in de Overjordaansche streken te vestigen, onder deze ééne voorwaarde, dat hunne strijdbare mannen de overige stammen helpen zouden in de verovering van het eigenlijke Kanaän, aan deze zijde (d. i. ten westen) van de Jordaan (Num. XXXII). Gelijk zij zich zonder aarzeling bereid verklaard hadden om aan die voorwaarde te voldoen (ald. vs. 25—27, 31, 32), zoo waren zij ook na den dood van Mozes, op de eerste aanvrage van Jozua, gereed om hunne belofte te vervullen (Joz. I : 12—18). Werkelijk trokken zij met hunne broederen de Jordaan over. Ter plaatse van het boek Jozua, waar ons dit bericht wordt, lezen wij dat zij omtrent 40000 man sterk waren (Joz. IV : 12, 13). Dit strijdt met andere teksten, volgens welke alle strijdbare mannen der Overjordaansche stammen aan den krijg tegen de Kanaänieten zouden deelnemen (1) en het aantal van dezen ongeveer 110000 bedroeg (2). Doch al die cijfers hebben in het geheel geen of zeer geringe historische waarde, hetgeen in dit geval weder door hun onderlingen strijd bevestigd wordt. Bij eene volgende gelegenheid willen wij eens onderzoeken, hoe die opgaven zijn ontstaan ; thans laten wij ons daardoor niet ophouden.

In het verhaal van Jozua's oorlogen (Joz. VI—XII) worden de Overjordaansche stammen niet met name genoemd. Daarop volgt, gelijk bekend is, een bericht over de verdeeling van Kanaän (Joz. XIII—XIX),

(1) Num. XXXII: 21, 27; Deut. III: 18, 19; Joz. I : 12 verv.
(2) Num. XXVI: 7, 18, 34 (van welk cijfer ik de helft genomen heb).

waarna wij lezen, dat Jozua de vrij-steden aanwijst (Joz. XX) en aan de priesters en de Levieten de 48 steden toekent, waarop zij, volgens de beschikking van Mozes, aanspraak hadden (Joz. XXI). Hiermede had, naar de voorstelling van den schrijver, de verovering van Kanaän haar volledig beslag erlangd. In eene slotbeschouwing vestigt hij er de aandacht zijner lezers op, dat Israël nu rust had en al de beloften van Jahwe vervuld waren (ald. vs. 43-45). Zoo was dan nu de tijd gekomen, om de Overjordaansche stammen naar hunne haardsteden terug te zenden. Jozua roept hen bijeen, prijst hen vanwege de trouw, die zij hunnen broederen betoond hadden, vermaant hen om ook in het vervolg de geboden van Jahwe waar te nemen en hem te dienen met volledige toewijding des harten, geeft hun zijnen zegen en laat hen gaan (Joz. XXII: 1—6). In de onmiddellijk volgende verzen, welker samenhang met de voorafgaande wel iets te wenschen overlaat, wordt hieraan nog toegevoegd, dat zij een aanzienlijken buit mede kregen, bestaande uit vee, goud en zilver, koper, ijzer en kleederen (vs. 7—9).

Toen nu — zoo gaat het verhaal voort — de Overjordaansche stammen, op hunnen tocht huiswaarts, gekomen waren aan de Jordaan, bouwden zij in hare nabijheid, en wel aan den westelijken oever, nog in het eigenlijk Kanaän, een groot altaar, dat reeds van verre in het oog viel (vs. 10). De andere stammen vernamen dit weldra en verzamelden zich terstond te Silo, met het plan om tegen hunne Overjordaansche broeders ten strijde te trekken (vs. 11, 12). Uit het vervolg blijkt, wat hen drijft tot dit besluit, waarvan wij aanvankelijk de motieven niet bevroeden en dus met verbazing kennis nemen. Zij houden het namelijk daarvoor, dat de Overjordaansche stammen voornemens zijn op dat altaar aan de Jordaan, regelmatig of nu en dan, ter eere van Jahwe te offeren. Nu was de tabernakel, dien men te Silo had

opgericht (Joz. XVIII: 1), volgens het uitdrukkelijk gebod van Jahwe, het eenige heiligdom, de eenige plaats, waar hem offers gebracht en de jaarlijks terugkeerende feesten gevierd mochten worden (Lev. XVII en elders). De daad der Rubenieten was dus in hunne oogen eene openlijke overtreding van Jahwe's wet en zou, wanneer zij niet aanstonds gestraft werd, eene vreeselijke uitbarsting van Jahwe's toorn teweegbrengen. Het is dus, naar zij meenen, hun dure plicht, aan de Overjordaansche stammen een streng gericht te oefenen, en reeds staan zij gereed om te dien einde tegen hen op te trekken. Vooraf evenwel willen zij nog eene poging beproeven, om de broeders af te brengen van hun heilloos plan. Zij zenden hun een gezantschap, bestaande uit Pinehas, den zoon van den hoogepriester Eleazar, en uit de vorsten en hoofden van de tien stammen (vs. 13, 14). Nauwelijks zijn deze mannen in de vergadering van Ruben, Gad en half-Manasse toegelaten, of Pinehas neemt het woord en brengt hun de grootte van hunne euveldaad onder het oog. Hij kenschetst haar als afval van Jahwe, als weerspannigheid tegen hem. Hij herinnert aan de voor geheel Israël noodlottige gevolgen van de overtreding in het land der Moabieten (Num. XXV), ja van de misdaad, door den éénen Achan begaan (Joz. VII). Hoe hadden zij het van zich kunnen verkrijgen, het gansche volk van Jahwe aan dergelijke, ja aan nog vreeselijker rampen bloot te stellen? Indien zij het hun toegewezen land voor onrein hielden, en daarom in Kanaän een eigen altaar hadden gebouwd, waarom dan niet liever de rivier overgetrokken en zich te midden hunner broederen gevestigd? — Zoo spreekt Pinehas (vs. 15—20). Met ongeduld wachten de Overjordaansche stammen het einde zijner rede af, want zij gevoelen zich geheel onschuldig en achten zich in staat om dat duidelijk aan te toonen. De Israëlieten hadden zich door den schijn laten bedriegen.

Er was, ja, een altaar gebouwd, maar niemand had er aan gedacht daarop te offeren en zoo, in strijd met Jahwe's gebod, van het heiligdom te Silo af te vallen. Veeleer was de oprichting van dat altaar een bewijs van trouw aan Jahwe en van belangstelling in zijn dienst en de daaraan verbonden voorrechten. Wat was het geval? Toen Ruben, Gad en half-Manasse zich gereed maakten, het eigenlijke Kanaän te verlaten en de Jordaan over te trekken, had hen de vrees bekropen, dat hun recht om deel te nemen aan de vereering van Jahwe te Silo in vervolg van tijd zou worden geloochend. Wanneer de andere stammen beweerden, dat de rivier de grens was van het Israëlietische land, en weigerden, de aan gene zijde gevestigde broeders toe te laten tot het heiligdom, hoe zouden dezen dan hun goed recht bewijzen? Zoo waren zij dan te rade geworden, in Kanaän zelf een altaar te bouwen, als een blijvend gedenkteeken van hunne deelneming aan de verovering van dat land, waarin opgesloten lag, dat zij mede tot Israël behoorden. De tegen hen opgevatte verdenking was dus geheel ongegrond. — Aldus de Overjordaansche stammen, wier rede getuigt van hunnen ijver om zich te zuiveren en van den afschuw, dien de enkele gedachte aan verzet tegen Jahwe hun inboezemt (vs. 21—29). Pinehas en de overige gezanten nemen hunne verklaring zonder aarzelen, ja met hartelijke blijdschap aan. De eerstgenoemde antwoordt hun: „Heden weten wij — uit uwe verdediging is ons gebleken — dat Jahwe in ons midden is, dewijl gij deze overtreding tegen Jahwe niet hebt begaan: zoo hebt gij de kinderen Israël's uit de hand van Jahwe verlost — hen voor zijne strafgerichten bewaard" (vs 30, 31). Het misverstand is nu geheel uit den weg geruimd. De volksvergadering te Silo neemt volkomen genoegen met het bericht van hare afgezanten en laat hare krijgszuchtige plannen varen (vs. 32, 33). Het altaar blijft in stand

en wordt door de Rubenieten en Gadieten genoemd: „een getuige tusschen hen en hunne broederen, dat Jahwe de (eenige of ware) God is" (vs. 34).

Zoo luidt het verhaal in het boek Jozua. Wanneer wij, zonder vooralsnog de critiek toe te passen, dat verhaal nemen zooals het daar ligt — wat wij te gemakkelijker doen kunnen, naardien het geen enkelen wonderbaren trek en in het algemeen niets bevat, dat aanstonds ons wantrouwen gaande maakt — dan levert het ons stof tot niet onbelangrijke overdenking. Is het niet merkwaardig te zien, hoe geheel Israël in gloeienden ijver ontsteekt om eene overtreding, die, indien zij werkelijk had plaats gehad, door ons niet als zonde, maar als eene plichtmatige, ja lofwaardige daad zou zijn aangemerkt? Het bouwen van een tweede altaar ter eere van Jahwe wordt hier beschouwd als een gruwel, dien men op zich zelven veroordeelt en waarvan men de ergste gevolgen ducht. Alsof niet de behoefte, om Gode aan meer dan ééne plaats hulde te bewijzen, hoogst natuurlijk ware en getuigde ten gunste van hen, bij wie zij opkwam! Anders uitgedrukt: het positieve gebod, dat de Rubenieten geacht werden geschonden te hebben, schijnt ons eene willekeurige en onredelijke beperking der vrijheid van den godsdienstigen mensch. Het kost ons vrij wat inspanning ons te verplaatsen in de stemming der Israëlieten, die van eene handeling met dit gebod strijdig eene halszaak maken en gereed staan om, tot bestraffing van dien gruwel, stroomen bloeds te vergieten. Gaat het niet dikwerf zoo op godsdienstig gebied? Is niet menige hoofdzaak in eene volgende eeuw bijzaak geworden en nog later als geheel onverschillig aangemerkt? — Eene andere opmerking knoopt zich vast aan het gedrag der Israëlieten tegen hunne Overjordaansche broeders. Hoe haastig en voorbarig is het oordeel, dat zij over hen vellen! Pinehas, hun woordvoerder, begint al aanstonds eene strenge strafrede te

houden, terwijl het later blijkt dat er, ook naar zijne wijze van zien, niets hoegenaamd misdreven is. Dat is wederom echt karakteristiek. Wie de zaak van God meent te behartigen, acht zich maar al te dikwerf verheven boven de meest alledaagsche eischen der billijkheid. Hij stormt er al vast op los, te recht of ten onrechte, dat zal later wel blijken. Inderdaad, van dien „ijver voor God, maar zonder verstand" en — voeg ik er bij — zonder zachtmoedigheid en liefde, vinden wij hier een treffend toonbeeld. — Het onberaden doorslaan van Pinehas wordt wel niet goedgemaakt, maar toch bijna opgewogen door een schoon woord, dat hij ten slotte uitspreekt. „Heden weten wij, dat Jahwe in ons midden is, dewijl gij deze overtreding tegen Jahwe niet begaan hebt." Wel gezegd, gij zoon van Eleazar! Uw vertrouwen op de nabijheid en de hulp van Jahwe is gebouwd op Israël's getrouwheid aan zijn dienst en gehoorzaamheid aan zijne geboden. Niet op den tabernakel te Silo en op de offers, die daar te zijner eere rooken, neen op 's volks eerbied en liefde voor hem, die zich in daden openbaren. Dat is een ernstig geloof, want het is het geloof in God, den Heilige. Ons christendom zal er niet minder om zijn, wanneer het zich aan dit Godsvertrouwen spiegelt en, terwijl het zich vrijhoudt van de bekrompenheid, die de begrippen van Pinehas aankleeft, het zedelijk gehalte van zijn geloof in zich opneemt.

Doch wij hebben der critiek slechts voor enkele oogenblikken het zwijgen opgelegd en willen haar nu aanstonds hooren. De vraag, of deze dingen alzoo geschied zijn, kunnen wij wel even daarlaten, maar mogen wij toch niet voorgoed op zijde zetten. Beproeven wij dan haar op goede gronden te beantwoorden!

Wanneer wij nauwkeurig lezen en goed nadenken, dan doet zich toch in Joz. XXII wel het een en ander

aan ons voor, dat bevreemding wekt. Op één verschijnsel werd reeds in het voorbijgaan de aandacht gevestigd. Het begin van het hoofdstuk vertoont duidelijke sporen van om- of overwerking. Vs. 6 luidt: „En Jozua zegende hen en liet hen gaan, en zij gingen naar hunne tenten." Dit henengaan van de Overjordaansche stammen wordt in vs. 9 nog eenmaal, veel omslachtiger dan in vs. 6, vermeld. De beide verzen, die tusschen deze twee instaan (vs. 7, 8), behelzen eene bijzonderheid, die vóór vs. 6 op hare plaats zou geweest zijn, en worden daarom op zeer gewrongen wijze aan vs. 6 vastgeknoopt. Wij maken hieruit op, dat het geheele verhaal van het gebeurde met het altaar een later toegevoegd stuk is, terwijl het oorspronkelijke bericht niets meer inhield, dan dat de Overjordaansche stammen van Jozua hun afscheid kregen en „naar hunne tenten gingen." Ook uit taal en stijl blijkt, dat Joz. XXII niet van ééne hand is. Doch hierover weiden wij hier niet verder uit. Want het blijft altijd de vraag, of vs. 9—34, van wien dan ook afkomstig, geloof verdienen?

Met deze vraag staat eene tweede opmerking in rechtstreeksch verband. Zij betreft de daad der Overjordaansche stammen, die, met hare gevolgen, den inhoud van het geheele verhaal uitmaakt. Is die daad eigenlijk niet zeer vreemd? De Rubenieten enz. waren, volgens vs. 24, 25, bevreesd, dat de nakomelingen hunner in eigenlijk Kanaän gevestigde broeders, na verloop van tijd, hen zouden beletten deel te nemen aan den dienst van Jahwe in het heiligdom te Silo. Wat kon tot die beduchtheid aanleiding geven? welk belang hadden de andere stammen er bij, om de Overjordaansche te weren en als het ware af te snijden? Wij vinden geen bevredigend antwoord op deze vragen. Wij kunnen ons in het geheel niet verplaatsen in de bezorgdheid der Rubenieten en begrijpen dus ook de daad niet, die gezegd wordt

daaruit te zijn voortgekomen. Onderstelt nu evenwel, dat anderen gelukkiger zijn dan wij en de vrees der Overjordaansche stammen weten te verklaren: is de zaak dan in orde? Geenszins! Want dan blijft nog dit bezwaar over, dat het middel, waarvan zij zich bedienen tot afwending van het dreigend gevaar, zeer weinig doeltreffend is. Wanneer de stammen in Kanaän hen wilden uitsluiten, dan zou dat altaar in de nabijheid van de Jordaan geen hinderpaal daartegen zijn. Zij konden het immers omverwerpen? of anders even onbeschaamd ontkennen, dat het door de Overjordaansche broeders was opgericht, als zij tegen de evidentie in de onderlinge verwantschap loochenden? Dit bezwaar is te grooter, omdat het eene geheel willekeurige beteekenis was, die zij aan hun altaar gaven. De bewering, dat dit altaar bestemd was, niet — gelijk iedereen denken zou — om daarop te offeren, maar tot een gedenkteeken van de deelneming aan den strijd tegen de Kanaänieten, die bewering zou natuurlijk niet zonder bewijs worden aangenomen. En wat zouden de Rubenieten kunnen bijbrengen, om haar te staven? Men bemerkt, dunkt mij, dat het voorval, wanneer wij beproeven ons daarin geheel te verplaatsen, hoe langer hoe zonderlinger wordt. Reeds beginnen wij ons af te vragen: kan dit alles zoo gebeurd zijn, als het hier wordt voorgesteld?

In dien twijfel worden wij versterkt door eene derde opmerking. Al de personen, die in Jos. XXII handelend optreden, zijn ware toonbeelden van belangstelling in den dienst van Jahwe en van nauwgezetheid in het naleven van zijne geboden. De Overjordaansche stammen gaan huiswaarts met het getuigenis van Jozua, dat zij in elk opzicht getrouw zijn geweest aan hunne belofte en gehoorzaam aan Jahwe's voorschriften. Het altaar, dat zij oprichten, met het ons reeds bekende doel, is een nieuw bewijs van hunne gehechtheid aan den gemeenschappelijken eeredienst. De samenkomst

der andere stammen te Silo en hun voornemen om den gewaanden afval gewapenderhand te straffen, getuigen wederom van voorbeeldigen ijver voor de bepalingen der Wet. De toespraken zoo van Pinehas, als van de Rubenieten, ademen denzelfden geest: beide partijen weten geene woorden te vinden, om hun afschuw van de ongehoorzaamheid aan Jahwe krachtig genoeg uit te drukken. Wij laten nu geheel in het midden, voor welk gebod van Jahwe zij zoozeer ijveren; daarover straks meer! Wij letten alleen op het feit hunner onvoorwaardelijke trouw aan den wil van Israël's God. En met het oog daarop vragen wij nu: is dat feit historisch? Het kan niet worden ontkend, dat wij in menig verhaal van het boek Jozua dezelfde voorstelling van het toenmalige volk aantreffen (1), die bovendien in een der slotverzen (2) uitdrukkelijk wordt uitgesproken: „En Israël diende Jahwe al de dagen van Jozua en al de dagen van de oudsten, die Jozua overleefden en die al de daden van Jahwe kenden, die hij voor Israël gedaan had." Eerst na den dood van die oudsten begon — gelijk wij elders lezen (3) — de afval van Israël. Doch al blijven de Israëlietische geschiedschrijvers zich zelven gelijk in deze beschouwing van Jozua en zijne tijdgenooten, daaruit volgt niet, dat zij ook de ware is. Zij heeft al aanstonds de waarschijnlijkheid tegen zich. Zij is bovendien in strijd met enkele bijzonderheden, die ons in het boek Jozua zelf worden medegedeeld (4). Zij maakt, eindelijk, de geheele volgende geschiedenis van het Israëlietische volk, inzonder-

---

(1) Zie b. v. H. I: 3 verv. 6 verv., 17, 18; II1: 7, 10; IV: 14; V: 2 verv.; IX: 14b (eene uitzondering, die den regel bevestigt!); XI: 15—20 enz.

(2) Joz. XXIV: 31 (= Richt. II: 7).

(3) Richt. II: 8—11.

(4) H. XXIV: 14, 15, 23, 27.

heid gedurende het Richteren-tijdvak, tot een onoplosbaar raadsel. Dit alles kan hier slechts worden aangestipt. Doch ik meen genoeg gezegd te hebben om het oordeel te rechtvaardigen, dat Joz. XXII — waarin die ideale voorstelling van Israël's verhouding tot Jahwe's wet op de spits gedreven wordt — met al de andere verhalen van dezelfde strekking, ja meer nog dan deze, onder verdenking ligt van niet-historisch te zijn. Het is althans veel waarschijnlijker, dat de onbekende schrijver zijne lezers wilde leeren, hoe zij voor Jahwe's dienst ijveren moesten, dan dat hij hun eenvoudig teruggeeft wat in de werkelijkheid had plaats gehad.

Wij beschouwden daar Joz. XXII als deel van een grooter geheel, als een stuk van het tafereel der periode van Israël's vestiging in Kanaän. Die beschouwing is hiermede nog niet ten einde gebracht. Het verhaal hangt ook in andere opzichten samen met de opvatting van de geschiedenis dezer periode, die wij uit het boek Jozua kennen. De schrijver gaat uit van dezelfde onderstellingen, die doorloopend in dat boek worden gevolgd, betreffende de verovering en de verdeeling des lands. Dit met bewijzen te staven, is geheel overbodig, want er is niemand, die het in twijfel trekt. Waren nu die onderstellingen juist, dan zou dit geen bezwaar tegen Joz. XXII opleveren. Doch het tegendeel is waar. Kanaän is niet door geheel Israël, niet ten gevolge van twee groote veldslagen veroverd en ook niet, na die verovering, door het lot onder de stammen verdeeld. Ziethier wederom eene stelling, die ik thans slechts uitspreken en niet bewijzen kan: het betoog zou meer ruimte vorderen, dan waarover ik nu mag beschikken. Doch het is ook alleen ter wille van de volledigheid, dat ik die stelling hier vermeld. Ons oordeel over Joz. XXII is daarvan namelijk niet afhankelijk. Gesteld eens, dat men er in slaagde aan te toonen, dat het boek Jozua over het algemeen eene juiste voorstelling geeft van

de wijze, waarop Israël in het bezit van zijn land gekomen is; gesteld bovendien, dat de hierboven ingebrachte bedenkingen tegen ons verhaal één voor één konden worden wederlegd — dan nog zou het ons onmogelijk zijn, het verhaal in Joz. XXII als geschiedenis aan te nemen. Het hoofdbezwaar daartegen heb ik met opzet nog niet aangeroerd. Ik ga het thans uiteenzetten.

Toen wij zoo even op den ijver der Israëlieten voor Jahwe en zijne wetten onze aandacht vestigden, lieten wij voorloopig in het midden, welk gebod van Jahwe door hen zoo getrouw nageleefd en zoo nadrukkelijk gehandhaafd werd? Daarop willen wij thans letten. Het is, gelijk aanstonds in het oog valt, het gebod dat slechts op ééne plaats ter eere van Jahwe mag worden geofferd. Volgens Jos. XXII is de Mozaïsche tabernakel te Silo opgericht (vs. 9, 12, 19, 29; verg. H. XVIII: 1, 8—10; XIX: 51; XXI: 2) en is het daarbij behoorende brandofferaltaar het eenige, waarvan men zich bij de vereering van Jahwe bedienen mag. Dáárin bestaat juist de vreeselijke zonde, die de Israëlieten bij hunne broeders onderstellen, maar dezen met verontwaardiging van zich wijzen, dat het altaar aan de Jordaan zou worden gebruikt in plaats van — of ook slechts nevens — dat bij den tabernakel te Silo.

Indien er nu in de geschiedenis van Israël één feit vaststaat, dan is het dit, dat de wet betreffende de eenheid der plaats van godsvereering in die dagen, waarin Joz. XXII ons overbrengt, nog niet bestond. Stellen wij de verovering in het jaar 1260 v. Chr. of daaromtrent, dan kunnen wij ons zoo uitdrukken: er moesten toen nog ruim vijf eeuwen verloopen, vóórdat iemand er aan dacht om het offeren ter eere van Jahwe tot het ééne heiligdom te beperken, en meer dan zes eeuwen, vóórdat een daartoe strekkend voorschrift in de Wet werd opgenomen. Indien dit waar is, dan valt natuurlijk het geheele

verhaal Joz. XXII in duigen, want dan blijkt het ééne groote motief, dat al de handelende personen in beweging brengt, niet aanwezig te zijn geweest en moet dienvolgens het gansche voorval uit de rij der historische feiten worden geschrapt.

„Indien dit waar is," zeide ik. Doch niets is gemakkelijker aan te toonen, dan dat de zaak inderdaad zoo staat. Bij eene vroegere gelegenheid heb ik dit reeds kortelijk aangewezen (1). Doch het geldt hier een hoofdpunt, en daarom wil ik thans opnieuw de feiten in herinnering brengen, waarop het hier voornamelijk aankomt.

Niemand kan ontkennen en ontkent ook, dat de Israëlieten van de vroegste tijden af tot de regeering van Hizkia (725—696 v. Chr.), ja tot de hervorming van Jozia (621 v. Chr.) toe, Jahwe door offers en feesten gediend hebben buiten het ééne heiligdom. Overal in het land waren altaren opgericht of zoogenaamde „hoogten" gebouwd, waaraan priesters verbonden waren en waarbij de bewoners van den omtrek samenkwamen om Jahwe te vereeren. De groote vraag is nu deze, of dit algemeen gebruik een misbruik was? of die Jahwevereering toen reeds, terwijl zij nog in vollen bloei was, veroordeeld werd door de Wet van Jahwe? De wet, zooals zij thans voor ons ligt, verbiedt haar, ondubbelzinnig en zeer nadrukkelijk; inzonderheid vinden wij dat verbod in Deuteronomium (2), maar ook in de priesterlijke wetten van Exodus—Numeri wordt het òf uitgesproken, òf — wat nog sterker is — stilzwijgend ondersteld (3). Daaraan kan geen twijfel bestaan. Maar

(1) Verg. De hervorming van Jozia, bl. 188—215, inzonderheid bl. 197—199, 204 v.

(2) Zie t. a. p. bl. 205 (Deut. XII; XIV: 23—25 enz.)

(3) Lev. XVII: 1—9 en voorts Exod. XXV—XXXI; Lev. I verv. enz.

— bestond diezelfde wet ook reeds in de eeuwen voor Jozia's hervorming? misschien van den Mozaïschen tijd af? Was toen reeds verboden, wat zij nu ten strengste afkeurt? Zonder aarzeling antwoord ik ontkennend, en wel op dezen grond: Tot de regeering van Hizkia toe handelen al de getrouwe vereerders van Jahwe in strijd met de bedoelde verbodsbepalingen; niemand hunner toont van haar bestaan kennis te dragen. Is dat niet ten eenenmale onverklaarbaar, tenzij wij aannemen, dat die wetsvoorschriften van jonger dagteekening zijn? Doch ziethier eenige sprekende feiten!

Ten tijde van Jozua zelven bestond er een „heiligdom van Jahwe" te Sichem, waarbij de volksvergadering werd gehouden, in welke de grijze veldheer afscheid nam van het volk (Joz. XXIV: 26). Gedurende het Richteren-tijdvak worden op verschillende plaatsen offers gebracht, die ik evenwel met stilzwijgen voorbijga, omdat men zou kunnen beweren, dat zij, die daarbij voorgingen, geen bevoegde getuigen zijn van den toenmaligen eisch der Wet (1). Doch die tegenwerping kan men bezwaarlijk maken ten aanzien van Samuël, die te Mizpa offerde (1 Sam. VII: 9), een altaar te Rama bouwde (vs. 17), aldaar op eene „hoogte" (1 Sam. IX: 12) en te Bethlehem een offerfeest vierde (1 Sam. XVI: 4 verv.). Evenzoo werd in zijne tegenwoordigheid (1 Sam. XI: 15) of door Saul op zijn uitdrukkelijk bevel (1 Sam. X: 8; XIII: 9) te Gilgal geofferd. Tot lof van Saul wordt ons bericht, dat hij ter eere van Jahwe een altaar bouwde (1 Sam. XIV: 35). David geeft aan Absalom vergunning om een offerfeest te vieren te Hebron (2 Sam. XV: 7 verv.) en offert zelf op den dorschvloer van Arauna (2 Sam. XXIV: 18 verv.) (2) evenals Salomo op de „hoogte" te Gibeon (1 Kon. III: 4 verv.).

(1) Verg. Richt. II: 5; VI: 24 verv.; VIII: 27; XIII: 19; XX: 23, 26—28; XXI: 2, 4.

(2) Verg. bl. 297 v.

De schrijver van de boeken der Koningen, die de Deuteronomische wetten kende en als maatstaf ter beoordeeling van de voorgeslachten gebruikte, keurt het af, dat de opvolgers van David de „hoogten" in stand gehouden hebben. Maar het is immers ondenkbaar, dat b. v. Asa (1 Kon. XV: 14), Josaphat (1 Kon. XXII: 44), Joas (2 Kon. XII: 3) en Uzzia (2 Kon. XV: 4) daarin eenstemmig zouden zijn geweest, wanneer zij ook maar vermoed hadden, dat zoodanige offers Jahwe niet welgevallig, integendeel door hem ten strengste verboden waren? — Hizkia is de eerste, die eene poging aanwendt om den Jahwe-dienst te beperken tot den Jeruzalemschen tempel. In het oudste bericht over zijne hervorming (2 Kon. XVIII: 3, 4) wordt niet gezegd, dat hij haar ondernam op grond van de bepalingen der Wet. Dat het eene nieuwigheid was, die hij poogde in te voeren, blijkt duidelijk uit hetgeen de gezanten van Sanherib tot de burgers van Jeruzalem spreken (2 Kon. XVIII: 22) (1). Het wetboek van Hilkia, van welks invoering de afschaffing der hoogten en de centralisatie van den eeredienst te Jeruzalem het gevolg waren (2 Kon. XXII v.), behelsde dus bepalingen, die niet alleen toen onbekend, maar inderdaad geheel nieuw waren.

Mocht iemand, na dit alles, nog twijfelen, hij overwege het werkelijk verrassende feit, dat in ééne der oudste wetten het bouwen van meer dan één altaar vergund, ja voorgeschreven wordt. Ik heb het oog op Exod. XX: 24, waar wij lezen: „Maakt mij een altaar van aarde en offert daarop uwe brandoffers en uwe dankoffers . . . . . Aan alle plaats, waar gij (door zoodanige offers) mijnen naam zult verheerlijken (2), zal

(1) Verg. bl. 198.
(2) Verg. mijn *Godsd. van Israël.* I: 494.

ik tot u komen en u zegenen." Dit is geheel ondubbelzinnig. De vrijheid om altaren te stichten wordt hier volstrekt niet beperkt. In de belofte, dat Jahwe zijne vereerders ontmoeten en zegenen zal, aan alle plaats waar zij hem verheerlijken, ligt veeleer eene aanmoediging opgesloten.

De slotsom is niet moeilijk op te maken. Joz. XXII kan onmogelijk historisch zijn. En, naardien hier aan misverstand of onwillekeurige overdrijving niet te denken valt, kunnen wij er aanstonds bijvoegen: dat hoofdstuk bevat een vrij verdicht verhaal met eene vermanende strekking; in den vorm van een bericht over Jozua's tijd behelst het eene krachtige opwekking om aan het ééne heiligdom getrouw te blijven; in de daden en woorden van de toenmalige Israëlieten stelt het den lezers voor oogen, hoe zij omtrent die ééne plaats van godsvereering gezind zijn en daarvoor ijveren moeten.

Uit het voorafgaand betoog volgt aanstonds, dat een verhaal met die strekking eerst na Jozia's hervorming (621 v. Chr.) kan zijn geschreven. Hoe lang daarna, moet in elk bijzonder geval nader worden onderzocht. Ten aanzien van Joz. XXII leidt zulk een onderzoek tot de uitkomst, dat het niet ouder zijn kan dan het midden der 5de eeuw voor onze jaartelling, toen Ezra de priesterlijke wetgeving onder zijn volk invoerde. Het is namelijk, althans in zijn tegenwoordigen vorm, een priesterlijk verhaal. Voor ons doel is het evenwel niet noodig, hierbij langer stil te staan: van de nadere tijdsbepaling is ons resultaat niet afhankelijk.

Zou er dan aan Joz. XXII in het geheel geen historisch feit ten grondslag liggen? Het altaar bij de Jordaan kan werkelijk bestaan hebben en zelfs door Israëlieten van de overzijde gebouwd zijn. Doch meer dan dit weinige kunnen wij niet als historisch laten gelden. Wij hebben geene keuze en moeten òf onze oogen sluiten voor al de verschijnselen, die tegen

Joz. XXII getuigen, òf het romantische karakter van dat verhaal zonder voorbehoud erkennen. Verlangen wij ten aanzien der geschiedenis van Israël de volle waarheid, dan mogen wij ons niet ontveinzen, dat vele verhalen des O. Testaments, daaronder ook die zich voordoen als eenvoudige historie, niets anders zijn dan de voermiddelen van de godsdienstige en zedelijke bedoelingen der schrijvers en, hoe belangrijk ook uit dit oogpunt, onze kennis der historische werkelijkheid volstrekt niet uitbreiden.

XVII. SAUL'S UITEINDE.

(1 Sam. XXVIII: 3—25; XXXI; 2 Sam. I; 1 Kron. X).

De bijbelsche verhalen over het uiteinde van Israël's eersten koning maken een bij uitnemendheid tragischen indruk. Saul, bij de nadering der Philistijnen van schrik bevangen en het ergste duchtende, radeloos omdat God hem verlaten heeft en zijne vragen onbeantwoord laat, in de woning der tooveresse te Endor onderricht van het lot dat hem wacht, op het slagveld van Gilboa doodelijk gewond en door zijn eigen zwaard stervende — zietdaar aangrijpende voorstellingen, die ons te meer treffen, naarmate zij scherper afsteken bij de welbekende berichten over Saul's eerste wapenfeiten en de schoone verwachtingen, daardoor bij Israël gewekt.

Het is juist dit contrast, dat sedert lang veler aandacht getrokken en Saul tot een geliefd voorwerp van psychologische studie gemaakt heeft. De uitkomsten, waartoe zij aanvankelijk leiden moest, waren gemakkelijk te voorzien. Men twijfelde niet aan de bijbelsche opvatting van personen en zaken en liet zich dus ook in de beoordeeling van Saul's karakter en lotgevallen besturen door

de verhalen in de boeken Samuël. Dit lag te meer voor de hand, omdat de auteur dier verhalen de feiten niet slechts mededeelt, maar ook op zijne wijze verklaart. Zoolang die verklaring ten volle bevredigend scheen, had men ook niet de minste reden om af te wijken van de geheele voorstelling, die hij geeft. Allengs evenwel rezen er tegen deze en gene bijzonderheid in zijne berichten of in de wijze, waarop hij de gebeurtenissen met elkander in verband brengt, bedenkingen op. Het verhaal der verschijning van den gestorven Samuël (1 Sam. XXVIII) heeft reeds vroeg aanstoot gegeven en, ten gevolge daarvan, veel te lijden gehad van de pogingen der uitleggers om het zoogenaamd „natuurlijk" te verklaren. De meening dat Saul, op een gegeven oogenblik in zijne regeering, door God verlaten was, werd verzacht, of liever vervangen door de voorstelling, dat hij zich allengs meer van God verlaten had gevoeld. Doch deze kleine wijzigingen lieten de hoofdzaak onaangetast: Saul, hoe zachtmoedig ook door sommigen beoordeeld, was en bleef het slachtoffer van zijne eigene verkeerdheden en dwalingen, een toonbeeld van de zonde, die zichzelve straft.

De toepassing der historische critiek op de verhalen over Saul heeft in de opvatting van zijn persoon en van zijn levenslot eene wezenlijke omwenteling teweeggebracht. Saul is door haar gerehabiliteerd. Een volmaakt vorst was hij niet, verre vandaar! Doch nog veel minder draagt hij-alléén de schuld van de verwikkelingen en den strijd, die zijne regeering verontrustten. Bij eene vroegere gelegenheid, toen wij de berichten over den twist tusschen Samuël en Saul onderling vergeleken en beoordeelden (1), is ons dit reeds duidelijk geworden. Het zal ons nog nader blijken bij de overweging van de verhalen over zijn uiteinde, waartoe wij thans willen overgaan.

Laat mij mogen onderstellen, dat de lezers zich de

(1) Zie bl. 108—130.

moeite hebben gegeven om de hierboven aangewezen hoofdstukken, althans die van I en II Samuël, op te slaan en de herinnering aan hun — toch zoo wel bekenden — inhoud bij zich te verlevendigen. Zij zullen mij dan aanstonds toestemmen, dat in het tafereel, dat de schrijver ons teekent, de radeloosheid van Saul het meest op den voorgrond staat. De hoofdvraag bij ons onderzoek is dan ook deze, of wij die stemming als historisch wel gewaarborgd kunnen aanmerken? Is hij inderdaad gestorven in het bewustzijn, dat hij gezondigd en zich door zijne eigene schuld den ondergang berokkend had? Vóórdat wij evenwel die vraag trachten te beantwoorden, letten wij op eene bijzaak, die, naar ik vermoed, bij de herlezing van de verhalen aanstonds in het oog gevallen is en eenige opheldering vereischt.

Het sterven van Saul wordt ons in 1 Sam. XXXI anders beschreven dan in 2 Sam. I. Volgens het eerste verhaal — waarvan de tekst hier en daar uit de oude vertalingen moet worden verbeterd — werd hij door de Philistijnsche boogschutters gewond en verzocht hij zijnen wapendrager hem te doorsteken, uit vrees dat de vijand hem levend in handen krijgen en mishandelen zou. Doch zijn dienaar waagde het niet de hand aan hem te slaan. Toen maakte Saul zelf een eind aan zijn leven en zijn wapendrager volgde hem in den dood. Geheel anders in het tweede verhaal. De man, die aan David de tijding van Saul's dood overbrengt — hij was de zoon van een Amalekiet, die zich als vreemdeling onder Israël ophield — bericht, dat hij op het slagveld van Gilboa Saul had aangetroffen, leunende op zijne spies en op het punt om door de Philistijnsche strijdwagens te worden overvallen. Saul had hem, den Amalekiet, geroepen en verzocht hem te dooden: hij was namelijk door kramp overvallen (1) en dientengevolge niet in staat zich langer te verweren. Zijne

(1) Volgens eene verbeterde vertaling van 2 Sam. I: 9.

bede was ingewilligd: de diadeem en de armband, die de Amalekiet David ter hand stelde, konden hem tot bewijs verstrekken, dat hij de waarheid medegedeeld had. Men weet welken indruk dit verhaal op David maakte en welke straf hij aan den Amalekiet deed voltrekken: omdat hij niet geschroomd had den gezalfde van Jahwe te dooden, moest hij zelf sterven.

Gewoonlijk neemt men aan, dat de strijd tusschen deze twee berichten slechts schijnbaar is. Het verhaal van den Amalekiet houdt men dan voor opzettelijke verdichting. Hij gaf voor Saul gedood te hebben, in de hoop dat David hem daarvoor danken en beloonen zou. In zichzelve is deze opvatting niet onwaarschijnlijk. Doch het is zéér vreemd, dat in het tweede verhaal met geen enkel woord wordt aangeduid, dat de Amalekiet onwaarheid sprak. Wel zegt David, terwijl hij het doodvonnis uitspreekt, tot hem: „Uw mond heeft tegen u getuigd," — doch daarin ligt niets meer dan de herinnering, dat hij, volgens zijne eigene bekentenis, des doods schuldig was. Hoe komt het, dat de Amalekiet zijne verklaring niet herroept, zoodra hij bemerkt dat zij hem ten verderve zijn zal? Waarom maakt de schrijver niet in het voorbijgaan opmerkzaam — met één enkel woord had hij kunnen volstaan! — op de leugenachtigheid van het door hem opgenomen bericht? Wij zouden ons dit zonderlinge stilzwijgen moeten getroosten, wanneer het vaststond dat 1 Sam. XXXI en 2 Sam. I: 1—16 van ééne hand waren. Doch het tegendeel is waar. Het laatstgenoemde verhaal is het vervolg, niet van 1 Sam. XXXI, maar van 1 Sam. XXIX, XXX, waarop het in vs. 1 rechtstreeks terugwijst. Als wij dit in rekening brengen, wordt het dan niet veel waarschijnlijker, dat ons 1 Sam. XXXI en 2 Sam. I uiteenloopende overleveringen omtrent Saul's dood bewaard zijn gebleven, dan dat de schrijver van het laatste den inhoud van het eerste gekend heeft? Verder kunnen wij natuurlijk niet gaan. Om met zekerheid te

kunnen spreken, zouden wij de berichten in hunne oorspronkelijke gedaante voor ons moeten hebben. Doch te eer kunnen wij ons met die waarschijnlijkheid tevreden stellen, omdat ons ook elders in de boeken Samuël ééne en dezelfde zaak op tweeërlei wijze bericht wordt. (1)

Door wiens hand Saul gedood is, kan ons tot op zekere hoogte onverschillig zijn. Maar hoe hij den dood te gemoet ging — dááromtrent zouden wij gaarne zekerheid erlangen. Hoe staat het met de geloofwaardigheid der voorstelling, die ons hiervan in 1 Sam. XXVIII gegeven wordt?

Als wij dit hoofdstuk met aandacht en onbevooroordeeld lezen, dan ontdekken wij bij den schrijver aanstonds ééne overtuiging, waarin wij niet deelen kunnen. Hij gelooft aan de werkelijkheid der doodenbezwering. Hij houdt het, met andere woorden, voor mogelijk, dat de schimmen der afgestorvenen uit het doodenrijk tijdelijk op aarde terugkeeren en zich daar vertoonen en doen hooren. Ook kent hij aan sommige menschen, hier bepaaldelijk aan de heks te Endor, het vermogen toe, om door hunne bezweringen die verschijning der afgestorvenen te bewerken. Dit alles blijkt ten duidelijkste uit des schrijvers eigene woorden (vs. 11 verv.). De vrouw — zoo heet het — ziet Samuël (vs. 12); zij beschrijft zijn uiterlijk voorkomen (vs. 14); Samuël neemt het woord, beklaagt zich, dat men hem niet met rust gelaten heeft (vs. 15), en voorspelt daarna tot in de kleinste bijzonderheden, welke de afloop zijn zal van den strijd tusschen Saul en de Philistijnen (vs. 19). Dit laatste vooral is een afdoend bewijs, dat de schrijver ons eene verschijning van den werkelijken Samuël heeft willen teekenen. Ware hij van oordeel geweest, dat de vrouw voorgaf Samuël te zien en zijne stem nabootste, dan zou hij haar wel niet eene zoo

(1) Eenige duidelijke proeven hiervan bl. 85 verv., bl. 108 verv., bl. 168 verv.

juiste en volledige voorzegging in den mond hebben gelegd.

Slechts over één punt kan men, bij de lezing van het verhaal, in twijfel staan. Als de vrouw Samuël ziet, geeft zij een luiden gil en komt zij aanstonds tot het inzicht, dat het Saul is die haar raadpleegt (vs. 12). Men kan hieruit afleiden, dat zij ditmaal slaagde boven hare eigene verwachting; gewoonlijk bracht zij hare bezoekers in den waan, dat de door hen verlangde en door haar opgeroepen doode zich vertoonde; maar thans was het, tot haar grooten schrik, volle ernst. Volgens deze opvatting zou de verschijning van Samuël een wonder zijn, door Jahwe beschikt, omdat hij het noodig achtte, Saul nog eenmaal zijne verkeerdheden onder het oog te brengen en hem zijnen dood aan te kondigen. — Onaannemelijk is deze verklaring niet. Doch waarschijnlijk mag zij niet heeten. Met geen enkel woord geeft de auteur te kennen, dat hij de heks voor eene bedriegster houdt. Haar schrik bij het aanschouwen van Samuël komt, naar het schijnt, volgens hem veeleer hieruit voort, dat de profeet met een toornig en onheilspellend gelaat zich aan haar vertoont. Dááruit maakt zij dan ook aanstonds op, dat Saul, de tegenstander van den profeet, zich in hare woning bevindt. En naardien deze de (heidensche) waarzeggers en doodenbezweerders vervolgd en uitgeroeid had (vs. 3^b, 9) begint zij te vreezen, dat zij in een strik gevallen is en haar leven verbeurd heeft. De wijze, waarop zij later Saul toespreekt en tracht te bemoedigen (vs. 21—24), geeft volstrekt niet den indruk, dat zij, in de schatting van den schrijver, ter kwader trouw handelde. Kortom: de waarschijnlijkheid pleit er voor, dat de auteur niet slechts aan de werkelijkheid van Samuël's opkomen uit de onderwereld, maar ook aan doodenbezwering in het algemeen geloofd heeft.

Welnu, dat wij hierin den schrijver niet volgen kunnen, valt in het oog. Van de onderstellingen, waarop zijn geloof rust, beamen wij er geene enkele. Voor ons bestaat

er geene onderwereld — of sjeool, gelijk de Israëlieten zich uitdrukken — waarin al de afgestorvenen nederdalen en rechtvaardigen en onrechtvaardigen, Samuël en Saul met zijne zonen, bijeenzijn (vs. 19). De voorstelling, die Israël zich vormde van de schimmen (of refaïem), schijnt ons geheel phantastisch. En als wij haar, voor een oogenblik, aannemen en dus aan de dooden in het schimmenrijk bewustzijn, herinnering en overleg ontzeggen, dan begrijpen wij niet, welke macht, in den hemel of op aarde, in staat is hen te verontrusten (vs. 15) en hen voor een tijd op de aarde te doen terugkeeren. Even ongerijmd schijnt ons, eindelijk, de voorwetenschap, die de schrijver aan Samuël, den bewoner van dat doodenrijk, toekent.

Doch het is onnoodig hierover verder uit te weiden. Zoodra wij beproeven, ons eene klare voorstelling te vormen van hetgeen de auteur heeft gedacht, wordt het ons ook duidelijk, dat zijne denkwijze de onze niet zijn kan. Daarin ligt inmiddels opgesloten, dat wij zijn verhaal niet als zuiveren afdruk van de werkelijkheid kunnen aannemen. Of er iets feitelijks aan ten grondslag ligt, laten wij voorloopig in het midden. Maar zooals het luidt bevat het geene ware geschiedenis.

Maar wat behelst het dan wel? Ten einde daaromtrent zekerheid te erlangen, letten wij nu inzonderheid op de woorden, die Samuël (vs. 16—19) tot Saul richt. Dat zij de eigenlijke kern van het verhaal uitmaken, blijkt niet slechts hieruit, dat ze aan Samuël in den mond worden gelegd, maar ook uit hun inhoud zelven. De profeet verkondigt namelijk, dat thans verwezenlijkt wordt wat hij weleer op last van Jahwe had voorspeld: het koninkrijk werd uit Saul's hand gerukt en gegeven aan een ander, aan David. Waarom? „Omdat" — zoo gaat Samuël voort — „omdat gij niet gehoord hebt naar de stem van Jahwe en de hitte van zijnen toorn niet hebt voltrokken aan Amalek, daarom doet Jahwe u heden dit woord aan" (vs. 18). Men herinnert zich het voorval, waarop hier wordt ge-

doeld. Samuël had, in naam van Jahwe, Saul bevolen, de Amalekieten, te verbannen, d. i. geheel uit te roeien. Saul had gehoorzaamd, maar slechts ten halve: de koning der Amalekieten, Agag, werd gespaard, hun vee buitgemaakt. Wegens deze overtreding van Jahwe's gebod werd Saul als koning verworpen (1 Sam. XV). Er is geen twijfel aan, of de schrijver, die den gestorven Samuël sprekend invoert, kende dit verhaal. Doch wij kunnen verder gaan en zonder de minste aarzeling de twee berichten, 1 Sam. XV en XXVIII : 3—25, aan één en denzelfden auteur toekennen. De verwerping van Saul is ééne van die bijzonderheden, die ons in 1 Samuël op tweeërlei wijze verhaald worden, behalve in H. XV ook nog in H. XIII: 8—14. De beide berichten zijn van elkander onafhankelijk; de auteur van het ééne kent het andere niet. Wanneer dus de schim van Samuël van den oorlog tegen Amalek gewaagt en Saul's toenmalige ongehoorzaamheid als de eenige oorzaak van zijne verwerping noemt, dan mag hieruit reeds met groote waarschijnlijkheid worden opgemaakt, dat de auteur, bij wien die zinspeling voorkomt, niet verschilt van hem, die dezelfde voorstelling in een uitvoerig verhaal heeft voorgedragen. Door de uitdrukkingen, waarvan Samuël zich bedient, wordt deze gevolgtrekking volkomen bevestigd. Had de profeet, volgens 1 Sam. XV : 28, tot Saul gezegd: „Jahwe heeft heden het koninkrijk van Israël van u afgescheurd en geeft het aan uwen naaste, die beter is dan gij," — bijna gelijkluidend is het woord van Samuël's schim : „Nu heeft Jahwe u gedaan, gelijk hij door mij gesproken heeft : het koninkrijk heeft hij gescheurd uit uwe hand en het gegeven aan uwen naaste, aan David" (vs. 17). Door andere punten van overeenkomst wordt de eenheid van auteur nog nader gestaafd. Het bevreemdt ons dus niet, dat zij door alle uitleggers, die een oog hebben voor het verschil der oorkonden in 1 Samuël, wordt erkend.

Het was volstrekt noodig, hierbij iets langer stil te staan, want de eigenlijke bedoeling van den schrijver, wiens verhaal in 1 Sam. XXVIII voor ons ligt, wordt dàn eerst volkomen duidelijk, wanneer wij zijne vroegere berichten, 1 Sam. XV en XVI — want ook dit laatste hoofdstuk is van zijne hand — mede in den kring onzer beschouwing opnemen. De sleutel zijner opvatting van den gang der gebeurtenissen ligt 1 Sam. XVI : 13, 14. Toen David door Samuël tot koning gezalfd was, toen „sprong de geest van Jahwe op David, van dien dag af en daarna", terwijl te gelijker tijd „de geest van Jahwe van Saul week en een booze geest, door Jahwe gezonden, hem verschrikte." Dit is, om zoo te zeggen, des schrijvers grondgedachte. Hij komt daarop dan ook in 1 Sam. XXVIII meer dan eens terug. „Toen" — zoo heet het vs. 5, 6 — „toen Saul het leger der Philistijnen zag, werd hij bevreesd en beefde zijn hart zeer ; en hij raadpleegde Jahwe, maar Jahwe antwoordde hem niet, noch door droomen, noch door de uriem (d. i. door het priesterlijk orakel of het heilige lot), noch door de profeten." Het is ten gevolge van dit zwijgen van Jahwe, dat Saul zijne toevlucht neemt tot de heidensche waarzegster te Endor. „Ik ben zeer beangst", zoo spreekt hij tot Samuël: „de Philistijnen voeren oorlog tegen mij, en God is van mij geweken en antwoordt mij niet meer, noch door tusschenkomst der profeten, noch door droomen; daarom heb ik u opgeroepen, om mij bekend te maken wat ik doen zal" (vs. 15). En nog eens de profeet zelf in zijn antwoord: „waarom vraagt gij mij dan? Jahwe is immers van u geweken en uw tegenstander geworden!" (vs. 16).

Nu behoeft het zeker geen uitvoerig betoog, dat deze geheele opvatting voor ons onaannemelijk is. Zij hangt samen met eene supranaturalistische en werktuigelijke voorstelling van Gods verhouding tot den mensch, waarin wij ons volstrekt niet meer vinden kunnen. Wij kunnen

de woorden nazeggen, waarin de schrijver zijne beschouwing kleedt, maar de gedachte, die er in ligt, kunnen wij ons niet meer toeëigenen. Jahwe de tegenstander van Saul geworden; zijn geest van Saul op David overgegaan; Jahwe doof voor het gebed om licht en kracht, dat Saul tot hem opzendt — niets van dat alles laat zich rijmen met onze opvatting van Gods wezen. Wij verwerpen het daarom zonder aarzeling. Maar ontveinzen wij ons niet wat daaruit wettiglijk voortvloeit! De verhalen van onzen schrijver zijn niet onafhankelijk van zijne denkwijze over den samenhang der feiten, in dier voege dat wij deze verwerpen en te gelijk gene als geloofwaardig erkennen kunnen. Neen, beiden hangen op het allernauwst samen. Met de opvatting van het verband der feiten staat en valt het verhaal. Wij worden dus ook langs dezen weg geleid tot de slotsom, die zich hierboven reeds aan ons opdrong: 1 Sam. XXVIII kan niet als afdruk van de werkelijkheid worden aangemerkt. Nemen wij uit dat hoofdstuk weg, wat niet anders zijn kan dan de uitdrukking der (subjectieve en voor ons onaannemelijke) overtuiging des auteurs, dan valt te gelijk de wezenlijke inhoud van het verhaal. Over het weinige, dat wellicht overblijft, straks nader! Vóór alle dingen moet de negatieve uitkomst van ons onderzoek ondubbelzinnig worden uitgesproken. Zij is een zoo noodwendig gevolg van de bedenkingen, die den lezer werden voorgelegd, dat hij zich haar wel zal moeten getroosten. Ten overvloede herinnere hij zich, dat de schrijver, uit wiens pen 1 Sam. XXVIII is gevloeid, èn vele eeuwen na Saul leefde, en ook elders (b. v. juist in 1 Sam. XV en XVI (1) met groote vrijheid verhaalt of liever nog: zijne opvatting van de goddelijke leiding der lotgevallen van Israël in den vorm van een geschiedverhaal voordraagt. Hij bleef dus aan zijn gewoonte getrouw, toen hij het tafereel van Saul's uiteinde met gelijke vrijheid ontwierp.

(1) Zie dit aangetoond in de reeds aangehaalde schetsen.

Wij moeten thans onderzoeken, of de voorstelling, die de schrijver ons geeft, wanneer wij haar ontdoen van de supranaturalistische kleur, als historisch mag worden beschouwd. Jahwe antwoordde Saul niet, noch door droomen, noch door de uriem, noch door de profeten: is dat wellicht waar in dezen zin, dat zij, die onder Israël als tolken van Jahwe golden, de priesters en de profeten, tegen het einde van Sauls's leven zich aan hem onttrokken, zoodat hij werkelijk door de officiëele vertegenwoordigers van den Jahwe-dienst aan zijn lot werd overgelaten? Als wij de berichten in 1 Samuël volgen, dan moeten wij op deze vraag bevestigend antwoorden. Na het gebeurde in den oorlog tegen Amalek heeft Samuël Saul niet wedergezien (1 Sam. XV: 35); de profeet Gad, de eenige die buiten Samuël met name genoemd wordt, behoorde tot David's volgelingen (1 Sam. XXII: 5); Abjathar, die aan den priestermoord te Nob alleen ontkomen was, hield zich insgelijks bij David op (1 Sam. XXII: 20—23). Intusschen kan aan deze berichten geene beslissende kracht worden toegekend. Ze zouden ten volle geloofwaardig, maar tevens onvolledig kunnen zijn. Met andere woorden: er kunnen priesters en profeten zijn geweest, die voor Saul partij trokken en hem getrouw bleven. Daarentegen is het stilzwijgen der verhalers in 1 Samuël geen afdoend bezwaar. Doch er is een andere omstandigheid, die meer gewicht in de schaal legt. Wij meenden de geloofwaardigheid van 1 Sam. XXVIII te moeten ontkennen: zooals dat verhaal luidt, kan het niet historisch zijn. Doch gaan wij niet te ver, als wij daaraan elke feitelijke basis ontzeggen en dus ook Saul's bezoek aan de waarzegster te Endor geheel en al verwerpen? Inderdaad, er is veel voor, om dat bezoek — natuurlijk zonder de bijomstandigheden, die in 1 Sam. XXVIII de hoofdzaak zijn — als een feit aan te merken. Juist omdat het vaststond, dat Saul de waarzeggers vervolgd had, kon men er niet licht toe komen om te verdichten, dat hij een hunner was gaan raadplegen. Waarschijnlijker is, dat te

Endor en in den omtrek de herinnering is bewaard gebleven van een zoodanig bezoek, vóór den beslissenden slag van Gilboa daar door Saul afgelegd. Het was dan deze werkelijke historische overlevering, die door den auteur van 1 Sam. XXVIII opgenomen en, overeenkomstig zijne denkwijze, vrij uitgewerkt en opgesierd werd. Doch wat mogen wij nu, op onze beurt, uit dien stap van Saul opmaken? Bewijst hij inderdaad, dat de ongelukkige vorst door schrik bevangen, door al de vertegenwoordigers van Jahwe verlaten en ten einde raad was? Mij dunkt, het staat ons niet vrij, zoo ver reikende gevolgtrekkingen uit deze ééne bijzonderheid af te leiden. Dit ééne staat vast, dat Saul, door een groot gevaar bedreigd, zichzelven ongelijk geworden is en, in strijd met zijne antecedenten, hulp heeft gezocht bij een dier wichelaren, aan wier macht hij wel steeds geloofde, maar die hij bestreden had, omdat zij niet Jahwe, maar de goden der Kanaänieten huldigden. Goedkeuring verdient die daad niet. Maar wie zal het wagen haar streng te vonnissen? Toen eenmaal de goede verstandhouding tusschen Saul en de priesters en profeten voor spanning en vijandschap had plaats gemaakt, lag het toen niet voor de hand, dat Saul, in een zoo moeilijk tijdsgewricht, zulk eene inconsequentie beging? Op dien grond mogen wij over den zoon van Kis den staf niet breken, en evenmin mag die ééne afdwaling worden aangemerkt als een bewijs, dat hij aan geheel zijn verleden ontrouw en, in zijne eigene schatting, een verworpeling van Jahwe geworden was.

Zoo staat dan onze slotsom lijnrecht tegenover het oordeel, dat de Kroniekschrijver over Saul velt. Hij neemt (1 Kron. X) het verhaal van Saul's dood, 1 Sam. XXXI, over en voegt daaraan (vs. 13, 14) deze opmerking toe: „Zoo stierf Saul, om de overtreding, die hij begaan had tegen Jahwe, door Jahwe's bevel niet op te volgen, ja, zelfs doodenbezweerders te raadplegen om (eene godspraak)

te vernemen; hij ging met Jahwe niet te rade, en deze doodde hem en droeg het koningschap over aan David, den zoon van Izaï." Hier wordt, gelijk men bemerkt, het bezoek te Endor Saul als eene nieuwe zonde toegerekend en mede onder de oorzaken van zijnen ondergang opgenomen. Zoover gaat de schrijver van 1 Sam. XXVIII niet. Maar toch verschillen wij óók van hem. Wat hij voorstelt als verzet van Saul tegen Jahwe en als een gericht van Jahwe over Saul, doet zich aan ons voor als een treurig, maar tot op zekere hoogte onvermijdelijk misverstand tusschen de vertegenwoordigers van het Jahwisme en Israël's eersten koning — een misverstand, dat hem tot onberaden stappen verleid en een deel zijner onderdanen van hem vervreemd heeft, waarvan hij de droevige gevolgen in ruime mate heeft ondervonden, doch waarvoor hij niet alleen verantwoordelijk mag worden gesteld. Ook op Saul's laatste levensdagen kan deze oneenigheid hare donkere schaduw geworpen hebben. Doch dit verhindert ons niet, hem een groot man te blijven noemen en van hem te getuigen, dat hij, strijdende voor zijn volk, den heldendood gestorven is.

Zonderlinge ontwikkelingsgang van de godsdienstige overtuigingen der menschen! Diep beklagenswaardig schijnt den Israëlietischen geschiedschrijver de toestand van hem, wien Jahwe niet antwoordt, noch door droomen, noch door de uriem, noch door de profeten (1 Sam. XXVIII: 6, 15). Hij heeft zich zeker niet voorgesteld, dat de erfgenamen van Israël's godsdienst eenmaal allen zonder onderscheid in dien toestand verkeeren en — zich daarin niet ongelukkig voelen zouden. Toch is dat, ook met ons, het geval. Ja, wat meer zegt, wij achten ons nu verheven boven hen, die zulke middelen noodig hadden om den wil Gods te leeren kennen. Wij hebben een geopend oog voor de gevaren, aan die behoefte verbonden, en beklagen niet den man, die geen profeet of priester kan raadplegen en blindelings volgen, maar dengene, die dat zou willen doen, indien hij konde. In de levensgeschie-

denis van Saul vinden wij deze overtuiging bevestigd. Inderdaad, hij is ongelukkig geworden, omdat hij aan den éénen kant te onafhankelijk was om zich door de tolken van Jahwe te laten besturen en, aan de andere zijde, niet zelfstandig genoeg om hen te kunnen missen. Met nog meer talent en nog grooter vastheid van karakter had hij wellicht de eigenaardige bezwaren van zijn toestand te boven kunnen komen. Maar voor de moeilijkheden, waardoor hij zich omringd zag, was hij niet groot genoeg.

Niet groot genoeg, en toch een groot man en een held. Als wij daarmede eindigen, dan treffen wij toch weer samen met het bijbelsche geschiedverhaal. Ik denk niet slechts aan hetgeen daar voorkomt over de dankbaarheid der Jabesieten jegens den man, die hen eens uit nijpend gevaar had gered (1 Sam. XXXI: 11—13), maar ook en vooral aan den schoonen klaagzang op Saul en Jonathan, die de tweede helft van 2 Sam. I inneemt. Voorzeker, de mannen, wier dood zulke tonen ontlokte aan de lier hunner tijdgenooten, hadden zich jegens hun vaderland verdienstelijk gemaakt. De koning, die zoo gehuldigd en beweend werd door den man, dien hij had verongelijkt, was geen verworpeling. Als wij tegen die voorstelling van zijn persoon en van zijn uiteinde opkomen, dan keeren wij terug tot de oudste en meest oorspronkelijke opvatting. Gath en Askelon hebben gejuicht over zijnen dood, de dochteren Israël's beweenden hem (vs. 20, 24). Dat was de eerste indruk, dien de tijdingen van Gilboa's slagveld maakten. Laat het ook de indruk zijn, waarmede wij van Saul scheiden!